

Nuo tautinio kostiumo rekonstrukcijų – prie jo gamybos

Su dailės istorike Terese JURKUVIENE kalbasi Dalia RASTENIENĖ

Teresė JURKUVIENĖ. Tautinio kostumo gamybos problema šiandien tikrai nemenka. Kokį jį gaminti? Kur? Kaip? Kokią jo gamybos sistemą sukurti? Visa, kas buvo sukurta prieškariu ir sovietiniais metais, sakykim, „Dailės“ kombinatai, suiro. Tačiau požiūris į kai kuriuos dalykus išliko: dar ir dabar daugelis žmonių mano, kad tautinis kostiumas nebrangus, pagal dabartines kainas, jam pasisiūdinti neva pakaktų trijų keturių šimtų litų. Toks požiūris – atgyvena. Mat maždaug penkiasdešimt metų tautinio kostumo gamyba pas mus buvo kitokia negu visame pasaulyje. Užuot tautinį kostiumą darę pamažėle, kiekvienas sau asmeniškai, arba kolektyvais, užuot užsakinėję brangius, solidžius, nelengvai pasiuvamus ir ilgalaikius kostiumus, kuriuos būtų paskui dėvėjė saugodami ir net perdarę kitai kartai, pas mus tautinį kostiumą gaminio centralizuotai, prieš Dainų šventę, net ne „Dailės“ kombinatai, o didžiuliai tekstilės fabrikai, siuvo stambiausios siuvyklos. Milžiniški stilizuoto, iškreipto „tautinio kostumo“ tiražai būdavo išdalijami prieš pat Dainų šventę, kiek padėvėti ar jų likučiai būdavo perduodami silpniesniems kolektyvams, o prieš kitą Dainų šventę vėl siūdinami nauji... Na štai, valstybinio užsakymo, kaip sovietiniai laikais, neliko, ir mes sėdime prie sudužusių geldos... O unikalaus, kokybiško tautinio kostumo poreikis atsirado. Pas mus dabar situacija tokia, kaip daugelyje pasaulio šalių – žmonės pageidauja turėti gerą kostiumą, ir niekas jo pigiai ar didžiuliais tiražais neaudžia. Niekas jo taip, kaip anksčiau, ir nebeužsakinėja, be to, valstybė tokį užsakymą nebremia. „Dailės“ kombinatai nunykę ir nebeveikia, audėjos išsivaikščiojusios ir susiradusios kitokius darbus, daug vyresnio amžiaus audėjų ir mirusios... Taigi tautinio kostumo gamintojų beveik kad ir neturime...

Skirtingai nuo Latvijos, Estijos, kitų kaimyninių šalių, mes išgyvenome ne vieną metamorfozę; nors pas juos irgi vyko raida, jie irgi gaminio ir stilizuotus, ir ne-

stilizuotus kostiumus, tačiau negamino didžiatiražių, proginį, specialiai prieš Dainų šventę užsakyty nekokybiskų kostiumų, todėl dabar sėdi ne prie sudužusių, o tik prie įskilusios geldos... Jie turi visai neblogus kostiumelius, kuriuos reikia tik atnaujinti. Suprantama, turi ir jie problemą, nes darbas imlus, sunkus, daug jaunimo į šią sferą neateina. Štai sakoma, kad tautinis kostiumas yra brangus. Tačiau su kuo lyginsi? Palyginti su bent kiek žymesnio dizainerio pasiūtu eiliniu kostiumeliu, tautinis kostiumas yra pigesnis. Turint omeny naminį audimą, daugybę rankdarbių, tautinis kostiumas neatrodo brangus. Kita vertus, mūsų pajamos yra tokios menkos, kad kokiam nors mokytojui, tuo labiau mokinukui mokėti tą tūkstantį litų yra daug. O svarbiausia, – įpročio nėra. Lavinimus, pramogoms reikia daugybės dalykų, bet į tą sąrašą tautinis kostiumas nejine.

Dalia RASTENIENĖ. Vis dėlto, o kodėl taip atsitiko, kad Sajūdžio metais bandymai dėvėti tautinį kostiumą viešumoje, per šventes neprigijo ir nunyko...?

T. J. Manyčiau, dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia, kostiumai, kuriais apsirengusios vaikščiojo tuomet moterys, nebuvo gražūs. Dauguma buvo sukompaktuoti iš Dainų švenčių kostiumų likučių, gauti iš ansamblų, dažnai neskoningi, pagaminti neišmanant. Kai kurios iš spintų išsitraukė prieškario kostiumus... kurie tik kaip muziejiniai eksponatai turi vertę. Gaila, bet, pagal šiuolaikinį supratimą, kas yra tautinis kostiumas, tos patriotiškai nusiteikusios moterys nebuvo susibūrimų tuošmena... Kita vertus, jau minėjau, kad tai palyginti brangus drabužis. Kai kas norėjo jį pasigaminti greitai, o greitai, tučtuoju tokas dalykas nepadaromas... O kai negreitai, ir dar kainuoja, aišku, norinčiųjų skaičius nebuvo didelis...

D. R. O kas nori jį įsigyti?

T. J. Ir šiuo požiūriu Lietuva yra unikalus kraštas. Šiaip jau daugelyje pasaulio šalių tautinis kostiumas ir „savi-veikla“ – dainavimas, šokimas, folkloras – tai du atskiri

dalykai, kurie gali sutapti, bet gali ir nesutapti. Pavyzdžiui, Skandinavijoje ypač daug žmonių turi tautinius kostiumus. Labai svarbu, kad jie yra privati nuosavybė. Didžioji žmonių, kurie siūdinasi tautinį kostiumą, dalis visiškai nelanko jokių, kaip mes sakytume, meno kolektyvų. Jie turi juos sau, savo asmeniniam naudojimui, kaip vieną iš vakarinio, išeiginio, šventinio drabužio, kuris turi tam tikrą savo erdvę, variantų. Pirmiausia jis dėvimas valstybinių švenčių progomis, kitomis progomis, kai reikia pasirodyti kaip valstybės atstovui ir pan. Pavyzdžiui, Norvegijoje buvo rengiamas žiemos olimpiada, na, norvegai ir išsitraukė savo tautinius kostiumus, kuriuos daugelis tiesiog turėjo, ir jais apsirengė dalyvavo šventėje. Tose šalyse, kuriose tautinis kostumas dar yra kultūrinėje apyvartoje, juo renčiamasi per šeimos šventes, pirmiausia – vestuves, kartais – per jubiliejas, kartais – per krikštynas ar per didelius giminės susibūrimus. Apskritai, kiek man yra žinoma, pakvietime gali būti nurodyta, kad reikia atvykti apsirengus tautiniu kostumu, visai taip, kaip būna parašyta: frakas, juoda suknelė ir pan. Pasaulyje yra tokų švenčių, kurios keliamos ypatingų ivykių progomis. Sakykim, Jungtinėse Valstijose įžymus etninės kultūros muziejus rengia didžiulį tarptautinį renginį – simpoziumą, konferenciją, parodą, mugę ar pan., į kurį suvažiuoja meistrai, galerijų savininkai ir kt. ir ta proga, pavyzdžiui, pas valstijos gubernatorių vyksta priėmimas, o pakvietimuose nurodyta oficiali apranga – tautinis kostumas. Mes tokios praktikos neturime. Daugumoje šalių tautinis kostumas, kaip minėjau, yra asmeninė nuosavybė, jvairiomis iškilmingomis progoms skirtas apdaras. Dalis žmonių, be abejo, lanko kokias nors meno grupes ir ta proga taip pat rengiasi tautiniu kostumu. Kai kurios, šiaip jau su etnine kultūra nieko bendra neturinčios organizacijos kaip pas mus prieš karą Šaulių (moterų) organizacija, taip pat oficialiu drabužiu gali pasirinkti tautinį kostiumą. Pas mus viskas prasideda nuo pabaigos. Mes turime rimtas koncertuojančias grupes – šokėjus, folkloro ansamblius, kurių nariai pirmiausia užsiangažuoja kaip atlikėjai ir tik paskui pradeda rūpintis, kaip apsirengti. Dėl to noras pasigaminti tautinį kostiumą visai kitoks. Tapę kurios nors grupės nariais, jie pradeda laukti paramos. Sovietmečiu tai buvo kaip dukart du. I bet kokį gamyklos chorą susibūrė žmonės suknelių nei kostiumų patys nepirkdavo. Gamykla chorinę aprangą jiems paprastai įtaisydavo. Visi kolektyvai priklausė kokiai nors organizacijai, ir toji organizacija liesiau ar riebiau juos finansuodavo, pagal tą finansavimą jie kažką ir siūdinavosi. Kontrolinis tautinio kostumo kokybės mechanizmas buvo Tautinio kostumo meno taryba, kuri tvirtindavo projektus, tuos, kuriuos jai pateikdavo. Visiš-

kai aiškiai įpareigojančio įstatymo lyg ir nebuvo. Sakykim, „Dailės“ kombinatas nepatvirtinto projekto nevykdavo, tačiau jei kokio kaimo kolektyvas sumanydavo pasisiūdinti ką nors, tai jokio projekto nė nereikėdavo – susirasdavo kokį vietinį „žinovą“, tas kokį eskiziuką nupiešdavo ir vietinė siuvyklė pigiai pasiūdavo. Štai jie ir atvažiuodavo taip apsirengę į šventę; pagyvenusių žmonių kolektyvai ypač dažnai taip apsirengdavo. Tokia tradicija tebegyvuoją ir dabar. Pirmiausia atsiranda kolektyvas, o tada jį reikia aprengti. Taip pat vis dar išlikę noras nesirengti už savus pinigus. Noras apsirengti savo tautiniu kostiumu, pasiūdintu už savo pinigus, pradeda įsitvirtinti kai kuriuose miesto folkloro kolektyvuose, tačiau dauguma pretenduoja būti aprengti.

Man atrodo, kad jau maždaug dvidešimt metų, turbūt nuo 1985 m. Dainų šventės centralizuota tautinio kostumo gamyba nebebuvo vykdoma. O neprilausomybės metais ši tradicija visai nutrūko. Kolektyvai gelbėjos savarankiskai, ši ar tą pasisiūdindavo jau be jokios kontrolės, na, o didžioji dalis neturėjo nieko. Taigi kokiaje mes esame padėtyje? Mūsų žmonės sau, ne scenai, kostiumų beveik nesisiūdina. Vienas kitas tautinį kostiumą įsitaiso valstybinėms šventėms, vienas kitas – vestuvėms, kelios aukštų pareigūnų žmonos tautiniai kostiumais pasipuošia Vasario 16-osios proga, bet jos – pirmosios kregždės. Didžiuma vilkinčiųjų tautiniai kostiumais – meno kolektyvų atstovai, iš jų tik folkloro ansambliai dažnai siūdinasi už savus pinigus, nes šis žanras reikalauja didelės individualizacijos. Šokių grupės dėvi stilizuotą tautinį kostiumą.

Sakiau, kad materialinės bazės jau néra. Atsirandancios viena kita nedidelė firma dažniausiai ilgiau neišsiliko. Išimtis būtų prof. Vidos Kulikauskienės maždaug dvidešimt metų egzistuojanti personalinė įmonė. Ji atgimsta ir persiregistroja vis naujais pavadinimais. Tuo tarpu naujai atsiradę kostiumų gamintojai greitai tą veiklą mesdavo. Be to, dauguma egzistavusių tautinio drabužio gamybos įmonių buvo prastos.

Bet susikuria ir tokijų įmonių, kurios jau džiugina. Pavyzdžiui, viena iš pirmųjų kregždžių – Vilkijoje įsikūrusi nedidelė Dalios ir Zigmo Kalesinskų aukštėnėlio amatų mokykla. Tiesa, tiesiogiai ji neplanuoja užsiimti tautinio kostumo gamyba, tačiau ruošia meistrus. Gal net pernelyg gerai parengia, nes šios mokyklos absolventės į tautinio kostumo gamybą paprastai nepasuka. Jos lengvai įstoja į Vilniaus dailės akademiją ir pasirenka kitą kelią. Kita perspektyvi tautinio kostumo įmonė – Panevėžyje įsikūrusi Kęstučio Simanavičiaus personalinė įmonė, gerai įsisavinusi aukštaitiško tautinio kostumo variantų gamybą ir pajėgi pasiūdinti jų nemažą kiekį. Toliau, turime pavienes

audėjas, gebančias išausti, pasiūti visą kostiumą arba nors pavienes jo dalis. Tačiau pačiai vienai audėjai nelabai apsimoka austi ir siūti ištisą kostiumą. Manau, kad ateitis bus tokia, kokia jau ir klostosi. Pavienės audėjos buriasi į nedideles vietines organizacijas, pavyzdžiu, Palangoje. Priėmusios užsakymą, sakykim, pasiūti dvyliką kostiumų kokiam nors ansambliu, jos darbus pasidalija ir greičiau, dažnai ir kokybiškiau, padaro. Yra ir Vilkaviškyje Mažoji audimo artelė. Minėti nedideli centrai yra sukurti kaip pelno nesiekiančios įmonės. Pirminė jų paskirtis buvo saugoti regiono etninės tekstilės tradicijas, t.y. pasistatyti keletą staklių, suburti po vienu stogu garbaus amžiaus, todėl jau mažai dirbančias arba visai nebedirbančias geras apylinkės audėjas ir moteris, norinčias išmokti audimo meno. Pastarąsias paakinti perimti regiono tekstilės tradicijas ir užsiimti šiuo amatu kaip pragyvenimo šaltiniu. J šiuos centrus mes dedame daug vilčių ir tikimės, kad, kaip ir kituose kraštuose, jie taps pagrindiniai tautinio kostumo gamintojai.

D. R. Ar minėti centrai tautinius kostiumus gamina remdamiesi Jūsų rekonstrukcijomis, na, bent jau turi panasią tautinio kostumo gamybos sampratą?

T. J. Aš minėjau tik tas įmones, kurios dirba remdamosi tais metodais, pagal kuriuos ir mes atlikome tautinio kostumo rekonstrukcijas. Kitos įmonėlės, galvojančios apie pelną, bet negalvojančios apie etnines tradicijas, paprastai suka galvas, kaip užsidirbtį paprastesniais būdais daugiau pinigų, todėl jos mūsų nedomina.

D. R. Tokių pelno siekiančių tautinio kostumo gamintojų daug?

T. J. Ne, palyginti jų yra nedaug. Taip dirba pavienės audėjos, išnyra viena kita įmonėlė. Nenorėčiau pirštais badyti ir juos vardyt. Jose dirba įvairių kartų žmonės – pavyzdžiu, septintajame dešimtmetyje audusi stilizuotus, kartais net penkiasdešimt metų senumo „mados“ ar apskritai užuolaidas primenančius šilko siūlais ataustus audinius audėja, dar iš sovietinių laikų prisikaupusi ir žaliavos, audžia pagal senus pavyzdžius. Jos ir staklės tokiam audimui pritaikytos, kitaip ji ir nemoka; j mu ziejuji neina, autentiškų liaudies kostiumų ji nepažsta ir pažinti nenori. Deja, tokį kostiumą kartais tenka pamatyti ir prestižinių parduotuvų, esančių senamiesčiye ar oro uoste, vitrinose. Beje, turint omenyje jų prastą kokybę, jie kainuoja pasakiškus pinigus. Matyt, atsiranda išsižiojėlių, kurie juos perka. Tai baisus dalykas vienais atžvilgiais

D. R. Tai gal čia nieko baisaus? Juk iki šiol dauguma žmonių apie tokį tautinį kostiumą, kokį Jūs rekonstravote, neturi nė menkiausio supratimo...

T. J. Be abejo... nors tie žydrai geltoni kostiumai... na, tokį baisių net Dainų šventėse pastaraisiais dešimt-

mečiais neteko regėti... Nebent iš Amerikos atvažiavusiuju tokie kostiumai buvo...

D. R. Maniau, kad iš Amerikos atvažiuoja su A. Tamošaičio rekonstruotais drabužiais...

T. J. Nežinau, kas ten atsitiko... Antano Tamošaičio rekonstrukcijos albumuose ir tie drabužiai, kuriuos teko matyti sugrąžintus iš Amerikos A. Tamošaičio „Židinio“ galerijoje, nėra tokie baisūs... Tarp kitko, labai įdomu – matyt, tai ir epochos įtaka. Tie iš Amerikos parplaukiantys žydrai geltoni tokiai baisiai diminiais raštukais atausti kostiumai yra panašūs į Lietuvoje apie šešiasdešimtuosius metus pagal Vytauto Palaimos projektus austus tautinius kostiumus. Mes tą etapą jau išgyvenom. Paskutinėse šventėse net ir stilizuoti, net ir per fabrikus „varyti“ drabužiai vis dėlto buvo geresni.

Stilizuotas kostiumas pas mus yra tapęs „blogo“ kostiumo sinonimu. Betgi stilizuotas kostiumas visai neraiškia, kad jis yra nekokybiskas, prastas ir smerktinas. Tiesiog jis pagamintas būtent tokia maniera. Stilizuotas kostiumas taip pat gali būti meno kūrinys kaip ir autentiškas kaimo drabužis ar pagal autentišką drabužį padaryta kopija. Bet čia prasideda... „tik“ ir „bet“... Taip jau susiklostė, kad stilizuoto kostumo vardu mes dangstome nekvalifikuotai, pigiai, nesistengiant, iš kokios pakliuovo žaliavos, nesilaikant spalvų derinių ar pasiuviomo ypatumų pagamintus kostiumus...

D. R. Tai matot kaip... O aš ir galvoju: žiūri žiūri ir nesupranti, kaip čia yra, ar taip ir TURI BŪTI?

T. J. Bet baisiausia, kad bežiūredamas žmogus pripranta... Papasakosiu, kaip pas mus atsirado vyro kostiumas: ne jį aprengiant, o nurengiant... Pirmieji XX a. tautiniai kostiumai Lietuvoje buvo išimtinai moteriški, Vyduono, pirmųjų Dainų švenčių laikais, kol šventėse vyravo choristai, apie vyrišką kostiumą net ir negalvota. Moterys apsvilkdavo tautinius drabužius, vyrai dėvėjo klasikinius savo meto kostiumus ir prie jokio taučiukumo nesitaikė. Bet, kai atsirado toks žanras kaip šokiai, kostiumuoto vyro pastatyti šalia tautiniu drabužiu apsirengusios merginos nebuvvo kaip. Šis klausimas gerai atspindėtas tarpukario spaudoje. Buvo susirūpinta: ką daryti? Medžiagos apie vyrišką liaudišką kostiumą nesurinkta, jo sukirpimas nenustatytas. Bandė ir sermėgą, ir surdutą. Jie atrodė ir sunkūs, ir nepatogūs, todėl labai skubiai nueita pačiu lengviausiu keliu: imta ir nuspręsta sermėgos nerengti, to nerengti, ano nerengti ir paliko vyru tik kelnes ir marškinus, na, užrišo juostą, o kad kelnės neatrodytų visai šiuolaikiškos, užmovė sportiškas vilnones kojines...

D. R. O liemenės?

T. J. Iš pradžių net liemenės nevilko... Tik marškiniai, kelnės, kažkokios kojinės užtemptos ant tų kelnų, na ir dėl šiokio tokio kolorito uždėjo šiaudinę skrybėlę.

Šiaudinės skrybėlės kaime prie darbų dar buvo dėvimos. Tai štai maždaug taip aprengtą vyriškį ir paleido į aikštę šokti...

D. R. I aikštę kaip j pievą?

T. J. Taip! Taip ir buvo įvertinta! To meto spaudoje apie pirmasias šokių šventes taip ir rašydavo: į aikštę prigužėjo tautiniai drabužiai apsirengusiu merginų ir vaikinų, apsirengusiu kaip bernai, šieną pjaudami... Žodžiu, įvertino absoliučiai tiksliai, bet – vienas renginys, kitas renginys, ir publika priprato: taip ir turi būti. Šiek tiek vėliau buvo sugalvota tam nurengtam vyru pridėti liemenę, o ta liemenė turėjo derėti prie moters liemenės spalva ir audiniu. Liaudiškame kostiume liemenė atliko panašų vaidmenį kaip ir dabar: ji buvo vilkima po sermėga ar surdutu. Kadangi iš po trumpos liemenės šokėjams išsipešdavo marškiniai, tai ji buvo pailginta... Bet ir prie tokų metamorfozių daugelis greitai priprato. Dar daugiau: teko nemažai pakovoti siekiant jrodyti, kad liaudiškame vyro kostiume pagrindinis drabužis yra sermėga, surdutas ir kad su darbine šiaudine skrybėle niekas j žmones nevaikšto.

D. R. Manyčiau, tas pripratimas gero nedavė, tik daugeliui vėlesnių kartų suformavo nuomone, jkalė į galvas klišę neva lietuviai taip skurdžiai ir vaikščiojo apsirengę kaip paskutiniai kaimo ubagai... Todėl, išvydę 2003 m. Lietuvos liaudies kultūros centro Tautodailės skyriaus, kuriam Jūs ir vadovaujate, rekonstrukcijas, dauguma apstulbo, sakyčiau, – tiesiog žado neteko: koks grožis, kokia jvairovė, koks turtingumas to mūsų tautinio drabužio, tiesiog akys atsivėrė... Ir svarbiausia – juo galima apsirengti, pasirodo, jvairiai metų laikais, į lauką išeiti žiemą. Tai visai kas kita negu kad ankstesnis scenai ar vidaus patalpoms skirtas kostiumas.

T. J. Sceninis kostiumas apskritai yra visai kas kita. Jis sukurtas stebeti iš tolo. Niekada jo niekas nenagrinės taip, kaip vakarinės suknelės ar oficialaus kostiumėlio, nesidomės siūlėmis, klostėmis ar pan., kai visos subtilybės matyti, tad turi būti padarytos gražiai ir švariai. O sceninis kostiumas visada yra butaforinis. Jame turi kas nors „rékti“, išryškėti, ji turi kurti scenografas, o ne kostumo dizaineris. Sceninį, butaforinį kostiumą lengviau ir padaryti, jis pigesnis. Juk penkias dideles skyles apsiuvinėti greičiau negu penkiasdešimt mažų skyliūčių... Ir tai turėjo įtakos mūsų tautinio kostumo rai-dai. Sakyčiau, daugelis ne tik kad priprato prie to, bet gina šį etapą kaip liūtai... Žmonėms, tokį kostiumą vilkėjusiems dvidešimt trisdešimt metų, mūsų siūlomos rekonstrukcijos atrodo kaip erezija... Pasakykite kokiam nors baletmeisteriui, kad vyras kuo puikiausiai gali šokti su vilnone sermėga, tai išgirsite: ką jūs, karšta, prakaitu apsipilsime... Teisingai, bet vilnoniai rūbais apsirengę, juodu bajumi apsivynioję šoka kur kas karštė-

nio klimato šalių atstovai – turkai, portugalai, marokiečiai ar gruzinai, ir tokius šokius, iki kokių lietuviams toli... Ir jie kažkodėl lieka gyvi, o mūsų žmonės, manoma, – numirs... Nieko nepadarysi, mūsų tuošniaus rūbai vilnoniai... Verta pagalvoti... Štai Romos laikais Italijoje pagrindinis audinys buvo vilna. Reprezentaciniais momentais vilkėjo sunkius klostytus apsiaustus. Juk ir šiuolaikiniai reprezentaciniai rūbai néra labai patogūs. Né viena moteris nepasakys, kad apsiavusi aukštakulinius batelius, įsispraudusi į labai gerai pasiūtą, gulintį kaip nulietą kostiumėli, su vakarine šukuosena ji jaučiasi labai patogiai...

D. R. Kaip Jūs vertinate tą įtaką, kurią padarė Jūsų atliktos liaudiško kostiumo rekonstrukcijos? Ar nebuvo tai perversmas?

T. J. Pavadinčiau šliaužiančiu perversmu... Tautinio kostiumo istorijoje vyko daug metamorfozių. Iš jų bene pati ryškiausia XX a. trečiojo dešimtmečio, kuo met vyko judėjimai „tautinį kostiumą – į gyvenimą“. Specialiai kažkas buvo keičiama, kad jis būtų prieinamas platesnei publikai, kad būtų pigesnis, praktiškesnis, nes išeiginis liaudies kostiumas turėjo labai daug detalių, kurioms pagaminti reikėjo ir daug darbo, ir lėšų. Išeiginis kostiumas būdavo įsitaisomas gal vieną kartą gyvenime, ir į darbus su juo neidavo. Iš tiesų tai buvo daromos liaudiško kostiumo stilizacijos. Daugumoje šalių tokios stilizacijos pasiteisino trumpam arba visai nepasiteisino. Tačiau kai kuriose šalyse nacionalinio atgimimo epochos stilizacijos išlaikyti iki šiol ir yra įgijusios simbolinę tos epochos vertę. O po Antrojo pasaulinio karo, XX a. septintajį dešimtmetį, kai didelių laimėjimų pasiekė etnologija, pradėta kitaip, kruopščiau tyrinėti ir vertinti jvairias etnines kultūras, labai smarkiai pasikeitė požiūris į liaudies drabužius ir kaip su jais derėtų elgtis. Kaip pagrindinis tautinio kostiumo modelis įsivyravo tiksliai XIX a. išeiginį drabužių kopija. XIX amžius pasirinktas dėl to, kad ankstesnės medžiagos beveik niekas neturi. Be to, tuo laikotarpiu liaudiškas kostiumas suklestėjo, nes dažnoje šalyje valstiečių luomas praturtėjo, pradėjo geriau maitintis, geriau gyventi, atliekamų pinigų daugiau turėti, todėl ir drabužiai tuošnesni pasidarė. Šiandien stengiamasi atspindėti to laikotarpio liaudies drabužių savitumus, „keistenybes“, sakykim, kokias nors labai plačias kelnes ar pan. Tos šalys, kurių valstietiški kostiumai jau ir XIX a. buvo labai sueuropinti, kaip tik ieško savo pavelde kuo didesnių keistenybių, egzotiskių detalių ir jomis bando išsiskirti iš kitų tautų. Meistrai, užsiimantys tautinio kostumo gamyba, priklauso jvairiomis draugijomis, jie suinteresuoti saugoti etninį paveldą, jo tradicijas, vertingus vietinius bruožus, nes šio pobūdžio programas remia ir valstybė. Mes

gi iki to dar tik augame. Mūsų uždavinys – pasiekti, kad susiklostytų normaliai veikianti, valstybės remiama tautinio kostiumo gamybos sistema. Mūsų problema, kad kai kurių dalykų neturime net iš ko mokytis. Pas mus daug didesnis poreikis, daugiau kolektyvų nori pasisiūdinti gerus tautinius kostiumus negu Latvijoje ar Estijoje.

D. R. Tautinio kostiumo rekonstrukciją kaip LLKC vykdytą programą, į kurią reikėjo įdėti daug tiriamojo ir atkuriamojo darbo, pirmųjų kopijų pagaminimo organizavimą aš puikiai suprantu. Bet kas toliau? Dabar Jūs pradėjote užsiimti gamybos organizavimu, vadinasi, nevyks tolesnis tyrinėjimas, kol kas nebus daugiau iš muziejų prikeltų tautinio kostiumo variantų. Man visai nėaišku, ar būtina pačiam LLKC užsiimti tolesne tautinio kostiumo gamyba? Gal reikėtų tik teikti konsultacijas ir rengti metodikas, o gamyba galėtų užsiimti Jūsų minėti centrai, gal galėtų atsirasti dar vienas centras, kuis būtų glaudžiai susijęs su Jūsų poskyrio atlakta programa ir Jūsų skleidžiamomis idėjomis? Ką Jūs apie tai manote?

T. J. Mūsų siekiamas idealas – susiformavę kostiumo gamybos centrai regionuose ir galbūt didžiuosiuose miestuose. Pastaruosiuose turi būti bent stiprūs konsultiniai centrai, nes būtent miestuose daug kostiumų užsakoma. Manau, kad Vilniuje, uoliai dirbant Lietuvos liaudies kultūros centrui ir Tautinio kostumo tarybai, turi vykti besiformuojančių regioninių centrų konsultavimas, valstybės remiamų užsakymų nukreipimas. Kurį laiką – mes norėtume, kad jis neužtrauktų pernelyg ilgai – neišvengiamai teks užsiimti praktinės tautinio kostiumo gamybos organizavimui. Aš turiau galvoje, kad teks labai stipriai remti pavienes audėjas ir nedidelius jų sambūrius regionuose, kad būtų įsisavintos gamybos technologijos, vietose sukauptos duomenų bazės, įsigijamos tinkamos žaliavos, galų gale – suvedami užsakovai ir jiems tinkantys gamintojai. Beje, labai tikimės, kad, kaip buvo žadėta, LLKC gaus tam darbui pastiprinimą – galbūt visą nedidelį, atskirą nuo Tautodailės poskyrio, poskyrį.

Taigi sistemos užuomazgos yra: kontrolės mechanizmas, metodinė informacija, gamintojai ir, na, nebūkim kuklūs, visa tai atsiranda mums iki devinto prakaito plūšant. Vėliau gamybos centrai turėtų tapti vis savarankiškesni: atsiras siuvyklų, kurios bus gerai įsisavinusios savo pasirinktus modelius. Turėtų veikti (ir dabar kai kur jau veikia) audimo mokymo centrai, kuriie parengs audėjas. Taigi, sistema jau kuriasi. Kol kas mes koreguojame jų veiklą, tačiau ateityje sistema turėtų funkcionuoti savaime. Koks būtų mūsų vaidmuo? Mes turėtume toliau užsiimti tiriamuoju darbu ir kostiumų rekonstrukcija. Yra dar netyrinėtos medžiagos, yra dar rajonų, kuriuose būtų galima parengti naujų

kostiumų variantų. Vietiniai centrai retai turės specialistą dailėtyrininką, kuris visiškai savarankiškai, be niekieno pagalbos galėtų užsiimti savo vietovės drabužių rekonstrukcijomis. Mums reikėtų dalyvauti tokiuose regionų projektuose.

D. R. Kiek dar būtų galima pildyti įvairiais variantais Jūsų parengtą tautinio kostiumo kolekciją? Jei visus Lietuvos meno mėgėjus aprengtume vien tik pagal parengtas rekonstrukcijas, ar nepasidarytų perdaug neįvairių, ar įkyriai nesikartotų tie patys variantai?

T. J. Žinoma, galima pildyti. Parengtos aštuoniasdešimt septynių kostiumų rekonstrukcijos. Padalijus iš etnografinių sričių, kiekvienai netenka net po dvidešimt kostiumų. Tačiau mūsų suk komplektuoti kostiumai nėra vienintelis įmanomas variantas. Iš rekonstruotų dalių galima ir kitaip suk komplektuoti kostiumą. Tada variantų padaugėja. Kita vertus, kai kurios kostiumo dalys, dažniausiai liemenė, siuvamos iš pirkinių audinių, tad ir norėdamas jų nekartosi, nes negausi nusipirkti tokio pat audinio.

D. R. Aš pasuksiu truputį į šoną, – man labai keistos tos šilkinės, auksu sidabru attaustos moterų liemenės. Na, patvirtinkite dar kartą, kad tikrai kaime taip nešiojo...

T. J. Taip, lama, aksomas, damastas... Ir ne tik pas mus. Tarpukario laikais buvo siekiama „apvalyti“ tautinį kostiumą nuo bet kokių kaimyninių įtakų, tautiniam kostiumui stengtasi rasti kažką, ko niekas daugiau neturi, pasikartojančių elementų stengtasi atsiskirti. Ir A. Tamošaitis laikėsi tokios nuostatos. Būtent nuo tų laikų ir įkaltas stereotipas, kad tautinis kostumas turi būti kuo „unikalesnis“, kuo nepanašesnis į kaimyninių tautų kostiumus. Dabar gi atvirkščiai – siekiama pamatyti kultūrų jungtis, vienos kultūros įtaka kitai, tad ir tautinis kostumas suprantamas kaip įvairių idėjų lydinys, ir būtent dėl to vertinamas. Pagalvokime ir apie tai, kad XIX a. gyvenantis pasiturintis valstietis nebūtinai turėjo absoliučiai viską išsiausti namie. Jis apskritai būtų buvęs labai nustebintas, jei jam kas tuo metu būtų pasakęs, kad jis vilkjs nacionalinį drabužį. Ne, jis rengesi, kaip kaime buvo madinga, beje, siūdindamasis sermėgą, valstietis net neslepia, kad nori, jog jo sermėga būtų kuo panašesnė į pono dévimą drabužį, nors lygiai toks pat neišeina, nes pono ir vilna plonesnė, ir šilkas geresnis, tačiau...

D. R. Rūta Guzevičiūtė daug rašė apie drabužių modelių, dėvėsenos „keliones“ per socialinius sluoksnius, dažniausiai – iš viršaus į apačią, tačiau kartais – ir atvirkščiai...

T. J. Iš viršaus... Beje, labai lengvai. Jei tik valstiečiui leisdavo piniginė ir nedrausdavo koks nors įstatymas, jis tuo pat nusikopijuodavo savo pono drabužį. Aišku,

visada atsirasdavo diedukų, kurie bambėjo, bet jaunimas tai jau stengėsi... Bet kuriuo laiku formuodavosi įvairių elementų lydinys. Aišku, kur nors stepėse, kur tik retkarčiais koks prekeivis pasirodydavo, be karoliukų ar kelių šilko skiaučių, ne ką ir rasi, tačiau Europoje, kur klestėjo prekyba, kur net mažų miestelių parduotuvėse galėjai rasti visko – nuo lino iki brangiausią audinių, kuriuos pirko ir bajoraitės, ir dvarininkaitės, ir miestietės, – nusipirkdavo ir lietuviatės valstietės, ir kokios nors izoliacijos nebuvo įmanoma pasiekti. Be to, o kas gi tarnavo dvaruose? O kam gi dvarininkaitės atiduodavo padėvėtas ar iš mados išėjusias sukneles, iš kurių buvo galima pasisiūti kokią liemenę ar pan.? Kaime užsilikdavo brangūs audiniai ir tapdavo natūralia kostiumo dalimi.

Grįžkime prie gamybos. Būtų idealu, kad pavieniai meistrai ir jų susivienijimai, individualios įmonės būtų pagrindiniai tautinio kostumo gamintojai. Įmonės turėtų būti nedidelės, kai kuriai dirbiniai jos galėtų viena su kita keistis. Gyvenimas tai diktuoja: neapsimoka jungtis į didelius susivienijimus, nes, kai apyvarta didelė, ir mokesčiai didesni, kai mokesčiai didesni, meistras už tą patį darbą gauna mažiau...

Pavieniai gamintojai kostumo gamybos turėtų išmokti. Gali atsirasti pavienių labai gerų specialisčių, kurių būtų pasirengusios gaminti kelis variantus – ar pasirinktus, ar savo regiono, netgi vietovės. Aš ateitį įsivaizduoju taip: sakykim, Mažeikiuose gyvena moteriškė, kurios specializacija – Šiaurės Žemaitijos tautinis kostumas. Ji, pavyzdžiu, Tautinio kostumo tarybai yra pristačiusi savo dirbinius, gavusi sertifikatą. Ji gali pagaminti visą kostiumą.

D. R. Nuo galiono iki batų?

T. J. Batų, aišku, ji negamins. Ir apskritai ji gali visko negaminti. Tačiau ji yra kvalifikuota meistrė, suprantanti, kaip turi būti pagaminta ir kai ką užsakanti kitiams. Ji gali būti smulkios įmonėlės direktorė, gali būti meistrė, dirbanti pagal verslo liudijimą. Ji yra įsisavinusi Šiaurės Žemaitijos kostiumą. Sakykim, ji buvo atvažiavusi pas mus, pasinaudojo mūsų parengta metodine medžiaga...

D. R. Tuo labiau, kad štai iš spaudos išėjo Jūsų parengtas tautinio kostumo rekonstrukcijų albumas ir diskelis su brėžiniais...

T. J. Taip, tai turėtų labai padėti. Be to, meistrai yra godūs žinių. Pasitvirtinus tris kostiumus, meistrė pasitvirtina tris kostumo tipus, ir aišku, kad ji ieškos daugiau medžiagos, pildys tuos tipus, kad galėtų sukurti daugiau variantų, tiek pavienių kostumo dalų variantų, tiek, logiškai, viso kostumo. Kaip ji sukasi toliau, jau yra jos reikalas. Sakiau, kad vienam žmogui gaminti pačiam visą kostiumą brangu ir neapsimoka. Ma-

tau, kas darosi jau dabar. Štai, žemaitė audėja gavo užsakymą pagaminti suvalkietišką kostiumą. Ji viens du išaudė žemaitiškomis staklėmis suvalkietišką sijoną, nes metimas panašus, jai išeina. Bet yra dalykų, kurie jos regionui nebūdingi. Tai priuostė. Ji mokėtų ją išausti, bet, kadangi tai – visai kito pobūdžio audimas, jai dėl vienos priuostės neapsimoka staklių „teršt“. Ir neapsimoka siuvinėti suvalkietiškus marškinį raštus. Tad ji daro taip: užsakymą priima, skambina savo suvalkiete kolegei, jai užsako tam tikras dalis ir jas nusiperka. Ir atvirkščiai, kai ko nors tokio nebūdingo prieikia suvalkiete, ji skambina kolegei žemaitei... Taip jau daroma. Kodėl man tai patinka? Grįžta regioninis savitumas. Kur tokioje situacijoje mūsų vaidmuo? Toks centras kaip mūsų, taip pat panašūs didesnių miestų etninės kultūros centrai galiapti tam tikromis koordinuojančiomis, užsakovus nukreipiančiomis bazėmis. Mūsų darbas būtų skelbtai informaciją internete, leisti lankstinukus, padėti organizuoti, padėti kooperuotis. Nes mes žinom, kas kuo ir kur užsiima, net kiek kuri audėja yra užimta, kuriai iki metų pabaigos neverta nieko daugiau ir siūlyti...

D. R. Bet kol kas, atrodo, yra kitaip... Girdėjau, kol kas jūs pačios važinėjate po Lietuvą su verpalų nešuliais...

T. J. Ne visai taip... Be to, tokia mūsų pagalba yra laikina, nes verpalų nesusikooperavus sunku įsigyti dėl techninių dalykų. Kostiumui skirti verpalai turi būti specialiai nudažyti, o fabrikai nebūtinai tais metais dažo mums reikalingomis spalvomis, o visų reikalingų spalvų verpalų dar niekada nesame gavę... Norėdamas turėti reikiamu verpalų, važiuojti į atitinkamą fabriką, išsi-aiškini, ar jie verpia tokią vilnų, kokios tau reikia, o jei neverpia, tai irgi ne problema, dabar fabrikai ne sovietiniai, gali susitarti, kad tau specialiai suverptų. Toliau užsakai specialų dažymą, ir štai čia jau stop... Sakykim, esu viena audėja, man reikia mažiausiai dvylukos trylikos spalvų siūlų, o pats mažiausias kiekis, kokį galim fabrike oficialiai užsisakyti, yra dvidešimt kilogramų. Dabar dvidešimt kilogramų padauginkime iš kelionės, kiekvieną kilogramą – iš maždaug šešiasdešimt litų ir paskaičiuokime, kokią sumą turiu investuoti. Be to, visai neaišku, ar aš tuos dvidešimt kilogramų vienos spalvos per visą gyvenimą sunaudosiu. Vilna ilgai neguli. Tai dėl to ir reikia kooperuotis. Kol kas mes, Centras, atliekame tą organizacinį vaidmenį, dalyvaudami valstybės finansuojamose programose, pasitelkdami savivaldybes ir pan. Tenka sutapdinti kelis užsakymus, kad būtų galima įsigyti žaliavos, paskui ją išskirstyti gamintojams ir t.t. Taigi manau, kad tokią ūkinę veiklą mes galbūt galėtume vykdyti. Galbūt prie mūsų galėtų veikti ir kažkokios specialios mokomosios mūsų kontroliuojamos dirbtuvės. Bent jau kol kas reikalinga vieta

galutinai su komplektuoti kostiumams, kurių atskiras dalis gamina pavienės meistrės.

D. R. Gal kaip atskira įmonė?

T. J. Atskira įmonė ir yra atskira įmonė, ir aš nelabai suprantu, kuo ji būtų geresnė už kitas jau esamas įmonės. Kiekviena įmonė visų pirma siekia pelno, o mūsų darbas – žiūrėti, kad tas siekis nepasireikštų kostiumo prastėjimu. Pusiausvyra tarp verslo pelningumo ir dirbinių kokybės – trapi ir subtili. Ją padeda išlaikyti protinė paramos, propagandos ir kontrolės sistema.

Žiūrėdama į dabartinę situaciją, matau reikalingumą rasti efektyvią sistemą, leidžiančią dirbtį tautinio kostiumo gamyboje ir pavienėms meistrėms, galbūt susijungusioms į kažkokius kooperatyvus ar kitokius ūkinę veiklą galinčius plėtoti susivienijimus. Tautinio kostiumo meistrės dažniausiai yra moterys, jos šito darbo imasi todėl, kad, dėl įvairių priežasčių, nori dirbtį namie. Vienos turi ūkelį, kitos jau sunkiai beišvažiuoja, jaunos vaikus augina. Be to, kai kuriuose regionuose, turiu omeny nacionalinius parkus, tokia veikla gana perspektyvi, nes galima gauti paramos iš kuo įvairiausiu fondų, net gamtos apsaugos. Mes galėtume imtis tų išsibarsčiusių audėjų organizavimo, koordinavimo, metodikos teikimo.

D. R. Kokio pobūdžio tas „išsibarstymas“? Ar pabirai po visą Lietuvą, ar vis dėlto pagal regionus ir juose esančius branduolius?

T. J. Ir taip, ir taip. Kol kas nemaža dalimi juos koordinuojame, nes mes taip padarėme – lyg koks voras nuręzgėme voratinklį ir sėdime vidury, susirinkę medžiagą, parengę metodiką, susidėję pasiūtus drabužius, o iš mūsų dabar po truputį viskas persikelia į vietinius centrus. Kai kas perima daugiau, kai kas mažiau, pavyzdžiui, Panevėžys, Palanga, Vilkaviškis perėmė daug ir dar patys papildo. Beje, dėl regioniškumo. Viena vertus, džiugu matyti universalią visa galinčią audėją, bet man visada neramu, kai niveliuoja regionai. Taip atsintinka, kai dzūkei užsako žemaitiškus audinius ar žemaitištei suvalkiškus... Kadangi siekiame ne tik prigaminti kostiumų, bet ir išsaugoti regioninės tekstilės tradicijas, tai dėl to labai širdį skauda. Viena ranka tarsi statome, o kita – griauname. Tačiau, užsakymų daugėjant, viskas stojasi į savo vietas: žemaitės nori austi tik žemaitiškus, aukštaitės – aukštaitiškus ir t.t.

D. R. Minėjote, kad Panevėžyje užsiimama galionų gaminimu. Ar tik aukštaičiams, ar visai Lietuvai?

T. J. Galionas kažkada apskritai buvo užsieninė prekė, įvežama iš Karaliaučiaus. Plito beveik visoje Lietuvoje. Jis nebuvo dėvimas tik Klaipėdos krašte ir mažai dėvimas didelėje Žemaitijos dalyje. Pats pagrindas, galiono juosta, yra vienoda, tik pasiuvimas ir dėvėsėna įgijo regioninių bruožų. Šiuo metu Panevėžio verslininkai

kas K. Simanavičius, nesuradės Lietuvoje, kas galėtų išausti galiono juostą, savo iniciatyva surado mažą fabrikėlį už Lietuvos ribų, nusiuntė jam XIX a. galiono audiño pavyzdį, o tas fabrikėlis išaudė jiems nemažą kiekį reikiamas medžiagos, ir Panevėžyje dabar siuvami galionai. Šiais globalizacijos laikais koks vienas užsilikęs tradicinės tekstilės fabrikėlis tenkina visas Europos poreikius. Labai gražu, kad verslininkas ėmėsi iniciatyvos, bet manau, kad panašiais atvejais būtent mūsų uždavinių ir būtų padėti centrams ir įmonėlėms, nukreipti valstybės paramą.

D. R. LLKC daug padaryta, kad būtų galima rekonstrukcijas eksponuoti – parūpinta ir suremontuota nedidelė salė, įrengtas kambarėlis drabužiams sukabinti, dar vienas kambarėlis lankytojams priimti. Tačiau Jūsų kabinetas, kai sukabinate ką tik pasiūtus pagal užsakymą kostiumus, man kelia siaubą... nes ten akivaizdžiai nebeužtenka erdvės elementariai dirbt... Kažką reikia daryti dėl papildomų patalpų...

T. J. Mums labai reikėjo ekspozicijos salės, ir mes ją turime. Jos mums pakanka, tačiau labai reikėtų patalpos, kurioje galėtume laikyti pagamintus užsakymus, žaliavą. Mums nereikalingos itin didelės patalpos, nes nemanau, kad mes užsiimsime milžiniška gamyba. Ir mums jas žada iš esamų patalpų.

D. R. Vis dėlto ar nereikėtų Jums kokio nedidelio namuko dirbtuvėms netoliiese?

T. J. Kodėl gi ne? Būtų patogu. Apie tai galima pasvajoti: kažkur netoliiese pastatas, Jame būtų komplektuojamos kostiumų dalys, suvežtos iš atskirų meistrų, kostiumai būtų laikomi, kol juos atsiims užsakovai. Galbūt ten galėtų stovėti ir vienos kitos staklės bei kitokie įrankiai; tą įrangą būtų galima panaudoti seminarams, kitokiems mokymams ar amato populiarinimo renginiams. Galbūt ten norėtų austi ir viena kita meistrė, gyvenanti Vilniuje ir neturinti tam darbui savų patalpų.

D. R. Kiek šiaisiai metais gavote užsakymų?

T. J. Negaléčiau tiksliai pasakyti, tačiau, remiantis mūsų kolekcija ir kita papildoma medžiaga arba turima vietose medžiaga, gamintojams jau nukreipėme kelis šimtus kostiumų užsakymų. Kai buvo pristatyta kolekcija, žmonės teiravosi, kaip galėtų tokius kostiumus įsigyti, ir mes jiems padėjome. Šis mūsų darbas vadinas konsultacijomis. Apskritai, mūsų konsultacijos susideda iš dviejų komponentų: pirmiausia, suteikiama informacija apie tautinį kostiumą, tada, jei žmogus nori tokio pobūdžio drabužius įsigyti, jam nurodoma, į ką kreiptis, duodami netgi pavienių detalių gamintojų telefonai ir kt. Valstybės lygiu pernai pasiūdinom apie šimtą trisdešimt kostiumų folkloro grupėms, užpernykščiamams „Aukso paukštės“ laureatams. O šiaisiai metais sumanyta jungti Kultūros ministerijos ir savivaldybių lėšas per

pusę. Turėsime suorganizuoti maždaug apie 800 kostiumų pagaminimą. Darbas įveikiamas, bet užgrīuvantys papildomi planavimo ir skaičiavimo darbai labai daug atima laiko ir mes jau manome, kad reikia dar bent vieno darbuotojo mūsų grupei...

D. R. Tai ko Jums reikėtų – buhalterio, vadybininko?

T. J. Ne, jokiu būdu. Mums reikėtų dar vieno kostiumininko, kuris suprastų, kaip ir iš ko gaminamas tautinis kostiumas, surastų, kur, ką, kam užsakyti. Tai yra didelis darbas.

D. R. Tai gal apibendrinkime?

T. J. Mūsų vaidmuo turėtų būti tokis: mokslinis tiriamasis darbas ir rekonstravimas; padėties analizavimas ir ryšių su gamintojais palaikymas; kontrolės palaikymas, sertifikatų teikimas drauge su Tautinio kostiumo taryba.

Mes domėjomės Estijos patirtimi. Atėjės klientas gau na lankstinuką, kuriame surašyta visi tautinio kostiumo gamintojai, jis išsirenka jam tinkamą, drauge su juo aptaria savo kostumo komplektą, o jeigu nori pasitikrinti, ar jam kostiumas pagamintas kokybiškai, gali kreiptis į kostumo konsultantus. Tuo atveju, jei kostiumas ar jo dalys padarytos netinkamai, meistras privalo savo sąskaita perdaryti, kitaip gali kilti didelis skandalas, jis gali netgi netekti savo sertifikato. Dėl to ir meistras priverstas pagalvoti, ar vykdysti kokio neišmanėlio kliento užgaidas, ar ne...

D. R. Kad Jūsų knyga albumas „Tautinio kostiumo rekonstrukcijos” turi savaiminę vertę, aš neabejoju. Bet kokia jos praktinė vertė? Kiek ji prisdės prie rekonstruoto tautinio kostumo gamybos?

T. J. Albumas pažintinio pobūdžio. Parodėme visus rekonstruotus kostiumus. Iš to žmonės galės susidaryti įspūdį, koks kiekvieno regiono tautinis kostiumas gali būti. Tekstas gana paprastas, suprantamas ir paprastam žmogui. Pabaigoje – tikslūs sąrašai, pagal ką kostiumai rekonstruoti. Knyga yra recenzuota, vadinas, turi mokslinės knygos statusą. Praktiniu požiūriu svarbesnis diskelis. Elektroninė versija nuo knygos skiriasi tuo, kad Jame yra didelis kiekis brėžinių, ir to pakanka mėgėjui, savadarbiui, kuris norėtų ką nors pats pasisiūti. Aišku, išsiausti jis negali, bet gali pasitikrinti dydį, atsispausdinti pavyzdį ir nunešti audėjai. Be to, tai geras pagrindas ir pradedančiam kostumo gamintojui. Tačiau visko, ką turime, nesudėjome, tik reikalingiausius brėžinius – iš viso šešiasdešimt keturis. O nesuskaitmenintų turime per šimtą. Be abejo, muziejuose yra drabužių, kurių mes dar „neišardėme” ir brėžinių nepadarėme... Rintas gamintojas, ypač dirbantis regione ir bespecializuojantis savo krašto kostiumų gamyboje, turėtų pa-siildyti brėžinius, žinoti, kas turima vietiniame muziejuje ir tomis žiniomis pasinaudoti.

D. R. O regionuose yra tokų specialistų?

T. J. Vienas kitas yra. Manau, atsiras ir daugiau. Palangoje dirba Zita Baniulaitytė, kai kurių Žemaitijos vietovių kostiumą ji išmano tikrai geriau negu aš. Kituose regionuose tokų stiprių meistrų gal ir néra, bet vélgi, pavyzdžiui, Suvalkijoje dirba Valė Babinskienė, labai patyrusi ir gabia audėja. Jei ji toliau taip domésis suvalkietiško kostumo dalimis, už poros metų suvalkietiškų priuoscijų pavyzdžių ji turės daugiau negu bet kas kitas. Nemažai audėjų, pradéjusių dirbtį pagal mūsų programą, tiesiog atsigauna – pavyzdžiui, Jiezne gyvenanti Bronė Urlikiienė. Tarytum būtų atgijęs jos genetinis kodas. Muziejuje pamačiusi originalias dzūkiškas priuostes ji net rankos sudreba, – taip patinka specifiniai dzūkiški kaišymai ir kiti dalykai. Ji pradėjo kurti tokias geras dzūkiškų priuoscijų variacijas, kad net muziejiniškas neatskirtų nuo autentiškų. Tokie žmonės ir galiapti tradicijos tēsėjais.

D. R. Bet tai ne Dailės akademijos Tekstilės katedros išauginti žmonės?

T. J. Ne. Meistrų amatininkų gretas sėkmingiau galėtų papildyti sistema „iš meistro – meistrui”, tebeegzistuojanti ir šiuolaikiniame pasaulyje. Tikiuosi, greitai pradės funkcionuoti įstatymais ir pojstatyminiais aktais įteisinta etninio paveldo globos sistema, kurioje numatyti ir meistro bei tameistrio santykiai. Mokinio „krepšelis“ turėtų labai paskatinti meistrus imtis pedagoginio darbo ir perduoti savo meistrystę jaunesniems.

Tautinio kostumo gamybos sistemos viziją matau. Tai turėtų būti individualiu meistrų darbu ir paveldo studijomis paremta, aukštos kokybės siekianti, valstybės remiama, o per tai – ir kontroliuojama, sistema.

The problems of the production of the national costume

Dalia Rastenienė talks to Terėzė Jurkuvienė about how to create a system of making the folk or national costume. The reconstructions of the national costume that have been implemented by members of the Folk Culture Centre of Lithuania for more than ten years have given such results – based on models of museum exhibits the total of 87 nineteenth-century peasant holiday dresses for women, men and children have been reconstructed on the grounds of which there was an offer to make folk costumes in order to meet the present-day needs. An album of reconstructions reflecting characteristic features of the national costume of all the regions of Lithuania as well as a CD representing the drafts of cutting dresses have been published. The reconstructions of the national costume is a significant stage of the history of creating the national costume that has brought the national costume nears to the authentic folk dress.

Kai kurie lingvistikos bei folkloristikos sąlyčiai su archeologija

Bernd GLIWA

Tyrimo objektas – folkloro bei kalbos duomenys, ypač vietvardžiai, susiję su archeologijos bei istorijos temomis. Konkrečiau – žodžio ragana ir vietovardžių su sandu ragan- analizė tautosakos kontekste bei raganos, kaip mitinio personažo, kilmė. Svarstoma ir vietovardžio Spigino ragas (prie Biržulio ežero, kur esama neolito kapų) etimologija. Nuskendusio Raigardo klausimas nagrinėjamas ryšium su laidoseną vandenye (pelkėje). Tikslas – paskatinti tarpdisciplininius lingvistikos, folkloro bei archeologijos tyrimus, diskusijai pateikiant keletą naujų hipotezių. Metodai: istorinė lyginamoji kalbotyra, vidinė rekonstrukcija; semiotinė, naratyvinė teksto analizė. Išvados: Raganičės – tai greičiausiai vietas,vardą gavusios dėl laidojimo papročių. Spigino ragas gali būti giminiškas latvių raganos pavadinimui spīgana. Rekonstruojamas laidosenos elementas: laužo liekanos po kremacijos užakėjamos. Tai galėtų paaiškinti, kodėl kai kuriose rytu baltų kultūrose nerandama kapinių arba kaulų degintiniuose kapuose. Iškeliamas prielaida Raigardo slėnio pelkėje buvus laidojama.

1. Straipsnyje norima pristatyti įvairiuose Lietuvoje sunkiai prieinamuose leidiniuose skelbtus lingvistikos bei folkloro tyrinėjimus, liečiančius baltų laidojimo būdus bei vietas. Kartu iškeliami klausimai, į kuriuos atsakyti galėtų duoti baltų archeologija. Be to, siūloma naujų galimybių interpretuoti turimą medžiagą. Nustačius sąsajas su konkretais archeologiniais objektais, tiksliau galima būtų datuoti ir kai kuriuos tautosakos siužetus bei kalbos faktus.

Straipsnyje liečiami klausimai buvo aptarti su prof. dr. S. Karaliūnu, prof. dr. W. Smoczyński, dr. D. Šeškauskaite ir ypač su dr. V. Vaitkevičiumi. Jiems nuoširdžiai dėkoju.

2. Ragana

Plačiai paplitusia nuomone, esą *ragana* buvusi „regečoja”,¹ suabejojo jau Greimas² – dėl prieštaravimo tautosakai. Alternatyvią nuomonę – *raganą* buvus „ragutają” – plačiausiai pagrindė J. Otkupščikovas.³ Remdamasis tautosaka, istorijos dokumentais bei kitų kalbų duomenimis, savą etimologiją yra pateikęs ir šio straipsnio autorius.⁴

Mano siūloma etimologija neatmeta žodžio *ragana* giminystės su *ragas* bei *regēti*, tačiau pradinę jo reikšmę rekonstruoja ne kaip „reginčiąją”, o kaip „regimą, pasirodančiąją” < *„kas iškilę, iškilu, matoma” (analogiškai traktuoju ir rusų *ved'ma* „ragana” < *„kas matoma, atpažistama”). Semantinė raida remiasi šaknimi ide. **reg-* „iškilti, atsistoti”⁵ > „būti iškilusiam ir todėl matomam” > „regėtis, rodytis”. Kita svarstyta etimologija gretina *raganą* su keltų deivės vardu *Rigani*, lotynų žodžiu *regina* „karalienė”⁶ ir, vadinas, kildina ją iš ide. *H₃reg-* „iš(si)tiesti”⁷. Bet pastaroji mažiau tikėtina ir negrindžiamas lietuvių tautosakos.

Taigi *ragana* < „kuri regisi, rodosi” suprantama kaip šmékla, vaiduoklis, būtent kaip „sugrižtantis numirėlis”, ir gretintina su protėvių vėlėmis, pasirodančiomis per kai kurias kalendorines šventes, kaip Velykos, Joninės, Kalėdos. Galima manyti, kad bendravimas su šiomis mitinėmis būtybėmis kitados vertintas teigiamai, žinoma, jaučiant atitinkamą religinę pagarbą ir baimę.

Vaiduokliai ir šméklos, kaip ir nepatenkinti sugrižtantys numirėliai, savo pretenzijas paprastai pareiškia per sapnus. Kontaktai su jais, išskyrus nustatyta laiką po laidotuvų ar per kalendorines šventes, laikytis pavojingais ir vengtiniais. Tam, kad nustotų vaidenėsis ar sapnavėsis, lavoną, pasak sakmii, kartais mėginama iškasti, sudeginti, arba nukirsti jam galvą ir perlaidoti.

Palyginimui verta atsižvelgti ir į vok. *Hexe* „ragana” etimologiją, kildinančią žodį iš sen. vok. aukšt. *hagzus-sa* < vakarų germanų **haga-tusjo*, maždaug „patvorio dvasia” (*haga* – tai vieta už ar prie tvoros, patvorys).⁸ Tai dvasia, esanti ties riba, ežia, t. y. anapus savos ervės. Nei *Hexe*, nei *ragana* pradžioje nereiškė žmogaus, o būtent dvasią. Teismo aktuose, vadinamosiose *raganų* bylose, dažnai vartojoamas lotyniškas terminas *maleficia*, ypač vokiškuose tekstuose. Lietuvos teismų bylose, raštuose lenkų ar kanceliarine rytu slavų kalba, minimos *czarownica*, *koldun'ja* ir kt. – pasakose vartojamų raganos pavadinimų *wiedma* ar *jaga* čia nepasitaiko.⁹ Pavadinimai *Hexe* bei *ragana* kaltinamosioms imti taikyti tik vėliau – atitinkamai nuo XVI ir XVII a. Literatūroje pasitaikantis vertimas *czarownica* = *ragana*¹⁰ laikytinės netikslumu, paskatintu įprasto mums raganos (kaip

1. Raganu kalnas Gučiūnuose (Salose), Rokiškio r.
V. Vaitkevičiaus 1999 m. nuotrauka.

moters „regėtojos“) supratimo, teisingiau būtų versti tiesiog *keretoja*. Sąvoką *Hexe, jaga bei ragana* nevartojimas tesimų bylose lengvai paaškinamas kaip tik tuo, kad jos tuomet dar žymėjo ne žmogų, o dvasinę, ar mitinę, būtybę.

Bažnytinė demonologija, pagrindusi raganų medžioklę, daug elementų pasiskolino iš Europos tautų folkloro.¹¹ Nėra abejonės, kad demonologija savo ruožtu vėl veikė folklorą. Todėl kartais nelengva atskirti, kas tautosakoje yra iš ankstesnių laikų, o kas – bažnytinės demonologijos įtaka. Šiaip ar taip, tikėjimas velnią esant raganu „viršininku“ nepriestarauja čia siūlomai *raganos* etimologijai: *ragana*, kaip mirusiojo vėlė, kaip tik patektų velnio, kaip mirusiuju valdovo, žinion.¹²

Atitinkamai galima būtų traktuoti vietovardžius su sandu *ragan-*. Tokius vietovardžius nagrinėjo Vaitkevičius.¹³ Remdamasis ankstesne prielaida raganą buvus „regėtoją“, religinių kompetencijų turintį asmenį, tyrinėtojas teigia, kad vietose, vardu *Raganinė* ar pan., žmonės rinkdavosi šventi senosios religijos kalendorinių švenčių, maudydamiesi upėje. Jei žodžiu *ragana* iki XVII a. gyvas žmogus nebuvo vadinamas, abejotina, kad šitaip būtų praminėtos kulto vietas, kuriose moterys – tariamos *raganos* – atlikdavo pagonišką ritualinį maudymąsi. Su raganų bylomis toks vietovardis siejasi tik pavieniais atvejais. Bet kandangi *ragana* – religinis terminas, prielaida *Raganines* buvus tam tikras kulto vietas vis dėlto neatmestina: galima spėti, kad tai buvo vietas, kur vienaip ar kitaip apsireikšdavo raganomis vadinamos dvasinės būtybės. O kadangi mirusiuju vėlės dažniausiai pasirodo ten, kur jie palaidoti, tai – iškeliu prielaidą – ir *Raganinės* gali būti susijusios su senomis kapavietėmis ar kremacijos vietomis. Turimi duomenys tokiai prielaidai nepriestarauja: *Raganvietė/Raganiavietė* ties Rokiškiu yra būtent senkapis (nors vėles-

nis padavimas jau sieja ją su raganu bylomis¹⁴); *Raganu kalns* Obelių saloje Dauguvos, netoli Jekabpilio, – būtent ankstyvojo geležies amžiaus kapinynas.¹⁵

Apie kalvą upėn griūvančiu skardžiu *Raganinė* prie Šetekšnos, tarp Salų ir Taraldžių, pasakojama, esą čia vai denasi, randama žmonių kaulų. Kelių šimtų metrų atstumu, jau ne prie upės – Gučiūnų kaimo *Raganu kalnas* (1 pav.).¹⁶ Ten sudegintos seserys Mulvinaitės, įtartos raganavimu.¹⁷ Šių dviejų panašiai vadinamų vietų tarpusavio ryšys nėra aiškus, neatmestina galimybė, jog čia būta vienos didesnės taip vadinamos vietovės. Vietos smarkiai apardyti melioracijos, archeologų lankytos.¹⁸

V. Vaitkevičius *Raganines* sieja su Joninių bei Velykų šventimu.¹⁹ Per šias kalendorines šventes pasirodančios raganos, ir tam tikru ritualiniu būdu pasirengus jas galima nesunkiai atpažinti; bet per šias šventes pasirodo ir protėvių vėlės.²⁰ Mintis *Raganines* esant laidojimo (kremacijos) paminklus nepriestarauja jų kaip kulto vietų supratimui, nes žinoma, kad baltais kapinėse rengdavo rituales puotas.²¹ Bliujienė pagal Užpelkių kapinyno archeologinius duomenis patvirtina ten buvus keltas puotas.²² Prisiminkime žinomą tautosakos motyvą apie raganų sąskrydžius ir puotas kokiam nora kalne, kurių liudininku tampa „raganų tepalu“ pasitepęs ir iš paskos atskridęs bernas.²³ Abejotina, ar išvis kada būta tokį puotų, kurių būtų kėlę ir jose dalyvavę gyvos moterys „raganos“. Nustatytas „raganų tepalo“ psychotropinis, regėjimus sukeliantis poveikis.²⁴ Regėjimo turinys, nors ir veikiamas vartoto „tepalu“ sudėties, pirmiausia priklauso nuo kultūrinio konteksto: regima tai, ko laukiama, ko tikimasi. Galimas dalykas, kad psychotropinės medžiagos buvo vartojamos apeigose, skirtose susisiecti su protėvių vėlėmis. Neatsitiktinai narkotiniai augalai – drigné, durnaropé, (vėliau) tabakas – priklauso velnui, vėlių valdovui.²⁵ Kita vertus, jeigu kurios nors kalendorinės šventės proga norėta susisiecti su tam tikromis vėlėmis, vadintomis raganomis, tai šios irgi turėjo atkakti iš tų pačių šventės vietai, kurioje susirinko žmonės. Akivaizdu, kad tokia situacija sukelia nemažai painiavos.

3. Pastaba dėl vietovardžio *Spigino ragas*.

Latviškas raganos pavadinimas *spīgana*, dažnai taikomas ir klystžvakei, siejamas su „spindesių“:²⁶ la. *spīguļot* „mirgiliuoti, blykčioti“, *spīgulis* „jonvabalis“, lie. *spīguļuoti* „menkai, silpnai švesti, spingseti; silpnai matytis, marguoti“, *spīgsoti* „silpnai švesti, vos matomai spindėti, žibeti“ (taip pat „stovēti, dungsoti, stūgsoti“, pavyzdžiu: *Visais padusiais spīgsojo ir dabar dar tebespīgsoja dideli milžinkapai*, Krokialaukis, Alytaus r.), su-*spīgti* „sušvisti, suspindėti“, *spīguolē* „spingsulē“, *spīgēti* „spindėti, žvilgēti, blizgēti; silpnai švesti, spīgsoti“ (LKŽ XIII, 400–401, 402, 413, 416, 406) ir kt. Liaudies tikėjimu,

klystžvakės dažnai siejamos su numirėlių sielomis, kladenančiomis žmones ir išiliojančiomis juos į pelkę.²⁷ *Spigana* tad irgi gali būti „matoma“ vėlės apraiška.²⁸ Per tokią prielaidą galima pažvelgti į lietuviai vietovardį *Spiginas* – sala Biržulio ežere, kurioje aptikta neolito kapų.²⁹ Visai tikėtina, kad vietovardis irgi susijęs su raganomis bei klystžvakėmis. Kapų datavimas leidžia kalbėti apie indeeuropiečių laikų palikimą.³⁰ Jauniausias kapas datuojamas 2130 ± 120 m. pr. Kr. ir priskiriamas virvelinės keramikos bei laivinių kovos kirvių kultūrai.³¹

Kapai senesni už baltiškuosius. Senesnių ir jaunesnių kapų palyginimas neleidžia kalbėti apie nenutrukstamą tradiciją. Bet kaip tik tai yra labai įdomu: kodėl laidojimui renkamasi vis ta pati vieta?³²

Pavadinimas *Spiginas* formaliai yra būdvardžio **spiginas*, „spiginantis, springsintis, spindintis, žibantis“ vedinys.³³ Sąsajoms su raganomis, regis, prieštarautų žinia Spigino ragą nuo seno esant žvejų pamėgtą naktinės žūklės atokvėpio vietą.³⁴ Todėl neatmestina galimybė *Spiginą* suprasti kitaip: kaip „spingsinčią“ vietą dėl žvejų naktimis čia kūrenamos ugnies. Ir vis dėlto kapavietė poilsio vieta virstī galėjo tik ją užmiršus. Arba gal kitados kapai lankytis sąmoningai, protėvių prašant sėkmės žūklėje? Jei tokia interpretacija teisinga, turėtų būti žinoma padavimų apie vaidenimąsi Spigino rage, bet jų iki šiol nepavyko aptikti.

4. Kremacija ir kremuočių palaikų išbarstymas laukuose

Žinomas lietuvių pasakos pabaigoje ragana (pikta patotė, laumė, laumė ragana) prilimpa prie nusmaluoto arklio, ir šis ją nutašo laukais, po laukus „išbarsto jos kaulelius“. Užtat sakoma: kai žiemą saulėje blizga sniegas, tai esą raganos kaulai arba laumės taukai.³⁵

Motyvo kilmę galima mėginti susieti su laidojimo apeigomis: kremuoti kaulai iš laužo surenkami; jie ar bent dalis jų, o gal ir pelenai, prilipinami prie nusmaluotų akėcių (manytina, tiesiog velkant nusmaluotas akėcias per laužo liekanas); akėcios velkamos laukais. Hipotezės argumentai: pasakoje ragana prie arklio prilimpa paeiliui atskiromis kūno dalimis (rankos, kojos, kartais dar galva, pilvas); gyvas žmogus, pasmerktas tokiai mirčiai, manytina, būtų prie arklio tiesiog pririštas;³⁶ kūno dalį prilipdymas atskirai primena kremuočių kaulų prilipdymą.

Viename iš pasakos variantų sakoma:

Liepė atvesti žirgą ir ištepti jį su smala, paskui pašaukė žynę ir sako:

– *Mušk jį su ranka! Žynė sudavė su dešine – prilipo.*

Vėl liepia:

– *Mušk su kita!*

Prilipo.

– *Dabar su koja!*

Ir koja prilipo. Kaip jau abi koji prilipo, pabaide žirga

– *žirgas nubėgo tiesiog į Šušvę maudytis ir teip tik paskan-dino žynę.*³⁷

Šis variantas pasižymi nebūdinga pasakai raganos mirties vieta (paskandinimas vandeniu) ir pačios raganos pavadinimu žynė. Kad prie arklio šitaip prilipę žmogus, šiam panėrus, nuskęstų, aišku. Kitaip su valkiojimu laukais: norint gyvą raganą „išbarstyti po laukus“, arklys turėtų ilgai voliotis ar brautis per brūzgynus, ir tai vargu ar jam pavyktų raganos „kaulų“ nusikratyti. Pragmatiškiau atrodo būtent kaulų lipdymas ir valkiojimas po laukus akėciomis. Apdegę kaulai, prieš galutinai surildami į pelenus, tampa trapūs ir tikrai galėtų šitaip valkiojami po laukus nubyrrēti.

Kodėl motyvas dažniausiai siejamas su žiema – blizgančiu saulėje sniegų, neaišku. Galbūt reikėtų apsvarstyti tiesioginę raganų sąsają su sniegų, ryškią, pavyzdžiu, žinomoje vokiečių pasakoje „Frau Holle“.

Faktas, kad ragana dažnoje pasakoje suvoktina kaip velionis,³⁸ neprieštarauja čia siūlomai etimologijai ir gali byloti už laidojimą. Keliuose tekstuose jos prilipimas įvyks ta būtent po kremacijos: kaip antai pasakoje apie herояus iškepimą (AT 327).³⁹ Viename variante turime visą veiksmą su aktualizuotu rekvizitu: ...*ugnij sukturė ir sudegino raganą. Pasiuntė traktorių ir išbarstė tą ugnij. Ir dar kai sniegti, tai tų raganų kaulai laksto.*⁴⁰

Toks laidojimo būdas sietinas su derlingumo skatinimu, už kurį žemdirbių kultūrose pirmiausia atsakingi mire protėviai.⁴¹ Čia mitologija ir praktinė patirtis savaip sutaria, nes kremacijos liekanos – pelenai – yra trąšos. Įdomių užuominų šiuo atžvilgiu galima rasti sakmėje: Dievas senelis eina per ariamą lauką ir sako artojui: *Ale kad tavo žemę išdirbtą, kad Dievas duos, tai čia gali būti labai geri rugiai.* Artojas atsako: *Aš ir be tavęs, seni, žinau, kad bus geri.* Senelis, nieko nebepasakęs, nueina tiesiai per lauką. Kitais metais tame lauke rugiai visai neužderėjo, o tik ten, kur buvo praėjęs senelis. Artojas ir sako: *Kad būčiau žinojės, tai būčiau tą senį po visą dirvą išvalkiojės.*⁴² Šiaip jau senelis šioje sakmėje laikomas Dievu, bet ketinimo jį „valkioti“ tai nepaiškina. Be to, „Dievas senelis“ – ikikrikščioniška figūra – kartais imasi sielų vedlio ar valdovo vaidmens, taigi archajiškojo Velnio funkcijų. Nereitai jis pasirodo kaip elgeta, o elgeta – irgi tarpininkas tarp šio ir ano, protėvių pasaulio.⁴³

Kalbamas laidojimo būdas, glaudžiai susijęs su žemdirbyste, ir istoriškai galėtų būti siejamas su ankstyvaja žemdirbyste. Svarstyti, ar juo galima būtų paauskinti sąlygišką kapinių trūkumą kai kuriose rytų baltų archeologinėse kultūrose.⁴⁴ Turimi duomenys apie žemdirbystės būklę regione⁴⁵ tam irgi neprieštarauja. V. Vaitkevičiaus teigimu, „dažniausiai gelezies laikotarpio Rytų Lietuvos kapuose degintinių kaulų trūksta. Jų per mažai. Laužavietės, kuriose jie buvo sudeginti, vis dar nežinomas ar

neaptiktos. I kapus dažnai atnešdavo tik dalį kaulų. Be to, kartais ir šie būna tokie balti, švarūs, kad svarstoma, ar jie nebuvo perplauti, persijoti”⁴⁶ (2 pav.). Tai nesunku paaiškinti kalbamu laidojimo būdu: laužavietės galėjo būti įrengiamos tiesiog dirvoje, stambesnius kaulus išrinkdavo, o smulkesnius kartu su pelenais tiesiog užakėdavo. Vis dėlto lieka problema, kad toks laidojimas praktiskai nejrodomas.

Tačiau būtų galima patyrinėti minėto pasakos motyvo apie po laukus „išbarstomą” raganą paplitimą: gal jis daugiau mažiau sutampa su kalbamos laidosenos paplitimu? Nors nuo geležies amžiaus pradžios motyvas galėjo migruoti. Preliminariai, remiantis vien spausdintais tekstais, galima teigti, kad dauguma tekstu su raganos prilipimu prie arklio, rečiau prišiu prie arklio ir paguldymu ant akęcių, užfiksuoti kaip tik Rytų bei Pietų Lietuvoje. Vakarinė riba, regis, eina per Trumpaičius,⁴⁷ Panevėžį,⁴⁸ Čekiškes,⁴⁹ Ožkabalius.⁵⁰ Paplitimui gali daryti įtaką ir pačių tų pasakų, kuriose kalbamas motyvas pasitaiko (AT 450-452, rečiau AT 403, 405, 327, 511 tipas), buvimas ar nebuvinis areale.⁵¹

Dar kitas klausimas, ką reikia priskirti motyvui? Ar tai negali būti tik nežabota žmogaus fantazija, sugalvojant kuo žiauresnį „piktos raganos” nugalabijimo būdą? Pavyzdžiui, ar priskirtinas motyvui toks priešo nugalabijimo būdas iš pasakos, užrašytos Telšių krašte: *reiktu jį išvesti už miesto ant dirvono ir su dvyleka arklių sutraukyti?*⁵² Norėčiau tai paneigti, nes ir „auka” čia yra visai ne ragana ar koks nors jos pakaitalas, ir ji nevalkiojama po laukus, o tik sudraskoma (tai nereta mirties bausmė). Trūksta šiame tekste ir būdingo sniego blizgesio paaiškinimo.

Blizgantį sniegą nusakantys frazeologizmai *laumių taukai*, *raganos kaulai* ir kt. žinomi ypač iš rytinio ar pietinio

Lietuvos pakraščio bei iš Baltarusijos, *raganos taukai* – dar iš Kazlų Rūdos.⁵³ Minėtas B. Jasiūnaitės sąrašas nėra išsamus, ir neaišku, ar tokie frazeologizmai pasitaiko tik pasakose, ar, pavyzdžiui, keiksmų formulėse, ar jie vartojami ir išvis be naratyvo. Vis dėlto jų paplitimas panasus. Be abejo, dėl pilno vaizdo reikėtų surinkti duomenis apie atitinkamo motyvo paplitimą Baltarusijoje, Latvijoje, Lenkijoje.

5. Raigardas

5.1. Neseniai pasirodžiusioje knygoje „Ar Raigardas tikrai prasmegė?”⁵⁴ esama įdomių straipsnių iš įvairių susijusių sričių. Tačiau i pavadinime iškeltą klausimą autoriai lyg ir neatsako. Atrodo, pavadinimas labiau retorinis ir pasirinktas tik dėl skambesio. Žinoma, vienareikšmio teigiamo atsakymo *a priori* nickas ir nelaukia. Raigardo teritorija pelkėta, bent jau maždaug 7000 pastaruju metų,⁵⁵ todėl lyg ir netinkama žmonėms išskurti, o jeigu miestučia nebūta, tai negalėjo jis ir prasmegti. Galimybė čia buvus statinių ant stupų, žinomų iš Vidurio ir Vakarų Europos nuo mezolito iki geležies amžiaus,⁵⁶ nesvarstoma.

Nepaisant įdomios slėnio geologinės sandaros, „esant aktyviai morfostruktūrai su nežymaus neotektoninio grimzdimo tendencija”,⁵⁷ su ja Raigardo prasmegimas vis dėlto nesietinas. Regis, paslaptis ne geologijoje. Padavimą tad reikėtų išvis atmetti kaip nesąmonę ar bent jau spėti jį atkeliaus, tarkim, iš Biržų krašto su daugybe atsišverusiu karstiniu smegduobiu.

Padavimo turinys visai aiškus: čia stovėjo Raigardas ir prasmegė. Padavimas nesako čia stovėjus ir prasmegus miestą. Manytina, jis kalba apie ką kita. Pirmiausia derėtų apsvarstyti, kas iš tikrujų yra *Rraigardas*. Savaiminė priešlaida Raigardą buvus paprastu miestu, kadaise stovėjusių žemės paviršuje, nebūtinai yra teisinga. Kai kurių gyventojų teigiamą: *Rraigardas* – ne prasmegusio miesto vieta (ši vadinama *Raistu*), o būtent prasmegusio miesto vardas.⁵⁸ Informaciją siūlau suprasti taip: žemiau pelkėtos vietas, vardu *Raistas*, esama kažko, vardu *Rraigardas*. Tautosakoje pastebima tendencija keisti rekvizitus pagal kultūrą, gamtinę aplinką ar technikos lygi. Taip vietoj lietuvių pasakos vilko atitinkamoje indų pasakoje atsiranda tigras arba, prisiminus aukščiau pateiktą pavyzdį, arklys virsta traktoriumi. Situaciją ir veiksmą pasakojamoji tautosaka stengiasi vaizduoti aktualiaime kultūriniame kontekste. Taigi pasakotojas, žinodamas siužetą apie po raiantu esantį miestą *Rraigardą*, nesunkiai paaiškina jį paskendus. Kitas klausimas, kodėl miestas paskendo? Atsakymas irgi bemat randamas: jis buvo prakeiktas arba nubaustas. Tai būdinga naratologinė teksto raida, neturinti nieko bendra su pačia padavimo kilme.

Miestas atsiranda tada, kai pakankamai daug žmonių atsikelia gyventi i vieną vietą. I klausimą, kaip po raiantu

2. Santakos (Vilniaus r.) 4-o pilkapio 2-asis degintinis kapas, datuojamas V a. pabaiga–VI a. V. Vaitkevičiaus 2002 m. tyrinėjimų metu daryta nuotrauka.

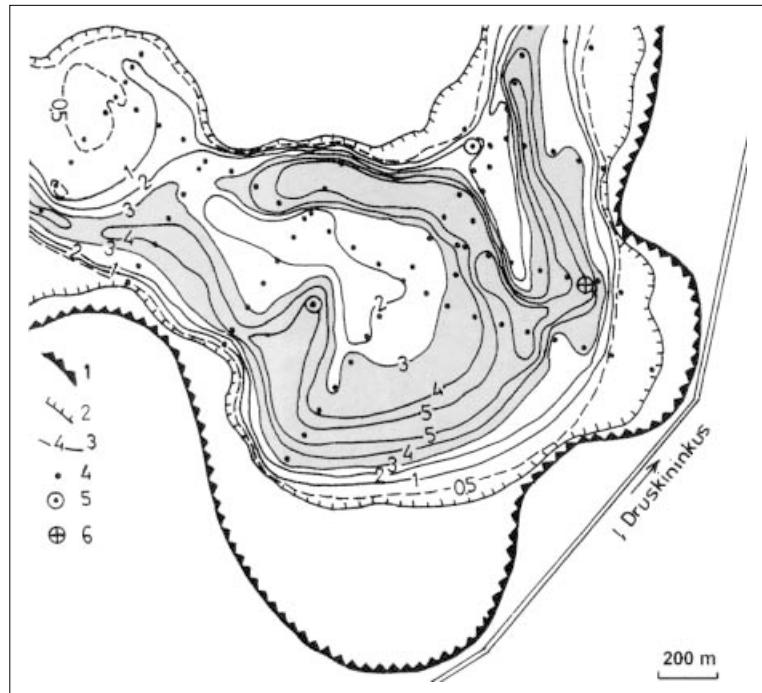
atsirado *Raigardas*, alternatyviai galima būtų atsakyti, kad jo „gyventojai” skendo ten po vieną tol, kol susidare ištisias „miestas”. Kitaip sakant, *Raigardas* – tai „mirusiuju miestas”, kurio „gyventojai” – raiste sulaidotujų palaikai.

K. Būga vardu *Raigardas* gretina su kašubų *rāja* „pelkė, raistas”, latvių *Ruoja* (gyvenvietės pavadinimas), *rāja* „stovintis geležingas vanduo”.⁵⁹ Būgai pritarė V. Toporovas, paminėdamas ir geologą A. Seibutį, mėginusį tokį Būgos aiškinimą susieti su tolimoje praeityje čia buvusiais tektoniniais „prasmegimais”.⁶⁰ Nors kašubų *rāja* „pelkė, raistas” kilmė neaiški,⁶¹ svarstyta skolinimosi iš ugrofinų galimybė,⁶² nors ir mažai tikėtina.

Kito *Raigardo* esama už 80 km, Lenkijoje – tai *Rajgród* šalia ežero tuo pat vardu. Vietovardis paliudytas jau XIII a. „Ipatijaus metraštyje”, kurio *paū* – iš jotvingių *Rōja-s; teigiamą miestą gavus vardą nuo ežero.⁶³

Mano siūloma *Raigardo* etimologija štai kokia: laikydamas sandą liet. *rai*- kilusiu iš balt. *rei- < ide. *reH₂-i-*, gretinu jį su liet. *rýti*, *rainóti* „ryti”, *rajūs* „édrus”, *rájus* „masalas žuvims gaudyti”, *prarytis* „praraja; akivaras; prapultis”.⁶⁴ Požemiuose, apačioje esantis mirusiuju pasaulis dažnai vadinamas ne tik žodžiais, žyminciais smukimą žemyn (*paskanda* : *paskęsti* „pasinerti, nugrimzti į dugną”; *pragarmė* : *garmeti* „grimzti, skęsti”), bet ir tiesiogiai susijusiais su rijimo vaizdiniu: pavyzdžiui, *pragaras*, pagal vieną iš populariausių etimologijų, yra vienos šaknies su žodžiais *gerklė*, *gerti*, pirmine reikšme – „ryti”. Taigi nauja etimologija pagrįsta ir semantiškai, semasiologiškai. Toliau siūlau ir žodį *raistas* įtraukti į *rýti*, *rainóti* giminę, atsisakant tradicinio gretinimo su *ráibas*, *ráimas*, *ráinas*.⁶⁵ Nors semasiologinė motyvacija *pelkē* : *pilkas* ir *bala* : *baltas* apskritai teisinga, šiuo atveju jai prieštarauja žodžių daryba. Daiktavardžiai su dėmeniu -*stas* visada daromi iš veiksmažodžių, o ne iš būdvardžių. Tokio dėmens -*s-* arba priklauso kamienui (kamiengalis -*d-* ar -*t-* prieš priesagą -*tas* virsta -*s-*, pavyzdžiui, *vaistas* : **vaid-*), arba priklauso priesagai, atsisakusiai iš inchoatyvių veiksmažodžių su esamojo laiko III asmens -*sta* arba iš kauzatyvų su -*styti*⁶⁶ (pavyzdžiui, *glaistas* : *gläistyti*; *laistas* : *laistiti* : *lieti*; *saistas* : *säistyi* : *sieti*). Todėl *raistas* reikėtų sieti su **raistyti* „rydinti, daryti, kad prarytų”. Kaip minėta, pelkėta vieta virš *Raigardo* kaip tik vadinas *Raistas*.

5.2. Tokia interpretacija leidžia daryti prielaidą, jog *Raiste* buvo laidojama. Ir būtent taip mirusieji patekdavo į *Raigardą*. Šią prielaidą turėtų būti galima patikrinti archeoliškai: kadangi kiminų ir durpių cheminės ir antibiotinės savybės užtikrina gerą palaikų, išskyrus kaulų, išsilaike, tai jei čia būta palaidojimų, jie turėtų būti išlikę. Raigardo slėnis melioruotas, iškasti grioviai. Durpių sluoksnis vietomis siekia 6,4 m, vyraujant 2,5 m storio

3. Raigardo slėnio *Raisto* durpių storio (metrais) schema:
1) Raigardo slėnio šlaitas; 2) ištisinio durpių klodo ploto riba;
3) durpių storio izolinių; 4) 1957 m. zondavimo taškai; 5) 1970 m. gręžinių vietas; 6) 1999 m. gręžinio vieta (pagal V. Baltrūną, 2001).

sluoksniniui (3 pav.). Pelkės plotas viršija 400 ha.⁶⁷ Durpės dideliu mastu nekastos, bandomieji surfai prognozuotų radinių neparodė. Dėl didelio ploto ir gylio klasikinis archeologinis kasinėjimas čia vargu ar prasmingas. Gal tad būtų galima taikyti geofizikos metodus?

Ką galima pasakyti apie chronologiją? Vietovardžiai baltiški, todėl laikotarpis datuotinas po indoeuropiečių atvykimo į ši kraštą (vėliausiai I tūkstantmetyje pr. Kr.). Pabrėžtina, kad tokios savokos kaip *pragaras*, *paskanda*, *prarytis*, menančios kryptį žemyn, kadaise žymėjusios pomirtinį pasaulį po žeme ar vandeniu, pastarųjų šimtmecių paprastai vertinamos neigiamai. Vis dėlto jos nebūtinai turėjo būti vertinamos neigiamai visada. Pasaulėžiūros pokyčiai, „gerajį” pomirtinį pasaulį perkélé į dangų ar į abstraktų horizontalų tolį, galėjo įvykti dar prieš įvedant krikščionybę.

Žinomi padavimai apie šeštancius ežerus, nusileidžiančius žemén įspėjus jųvardą, neretai pasibaigiantys vardu įspėjusio asmens nuskendimu. Gal jie byloja pie au-ką ežerui arba palaidojimą ežere? Atvykėliai, apgyvendindami naujus kraštus, suteikia vietovėms – kalnams, ežerams ir t. t. – vardus. Pasiaukojęs ar paaukotas tokiu atveju žmogus galėjo virsti ežero šeimininku, palankiu savo genčiai. Panašią funkciją galėjo atliliki medinės figūrėlės, gan dažnai aptinkamos vakarų slavų apgyventos teritorijos ežeruose, datuojamos I tūkstantmečio viduriu, slavų atsikraustymo laiku.⁶⁸

V. Vaitkevičiaus nuomone, „kapinės Raigardo slėnyje buvę įkurtos dėl mitinėje sąmonėje tuo metu dar gyvavusių ryškių vaizdinių apie slėnyje po žeme ir vandeniu lokalizuojamas paskandas – lietuviškajį mirusiuju pasaulį“.⁶⁹ Čia galima prisiminti ir padavimus apie paskendusias bažnyčias.

Padavimai apie Kleboniškyje paskendusią bažnyčią gali reikšti tose vietose esant panašų palaidojimą. Kita vertus, vietovardis *Kleboniškės* galėjo atsirasti dėl to, kad sklypas kadaise priklausė Bažnyčiai, o padavimai – būti perkelti liaudiškai aiškinant vietovardžio kilmę žinomu padavimo motyvu. Tam tikromis progomis, per kalendorines šventes ar mirusiuju metines, stengtasi susiesieti su protėviais. Apie kalbamus ankstyvus laikus istorinių duomenų, žinoma, nėra, bet jei lavonai skandinti pelkėje, tokios kapinės tikrai netinkama vieta susirinkimams. Tam tikslui, matyt, būtų skirta vieta netoli ese – gal kaip tik tokia vieta ir buvo minėtos Kleboniškės ar, pavyzdžiu, Perescelsai,⁷⁰ mitiniame kontekste tapę kapinėmis.

Jau anksčiau buvo parodytas struktūrinis panašumas tarp padavimų apie paskendusius miestus, dvarus, bažnyčias, varpus, šventuosius⁷¹ ir sasajos tarp paskendusią bažnyčią ir senųjų kulto vietų.⁷² Padavimuose bandymai iškelti paskendusį miestą ar bažnyčią visada baigiasi nesėkmė.⁷³ Manau, bandymas iškelti bažnyčią yra naujas, įterptas motyvas, o senasis ir tikrasis – laikinas mirusiuju prisikėlimas, igalinantis bendravimą su protėviais, tarkim, per Velykas, po kurio, sudalyvavus apeigose – „mišiose“ ir suskambus varpams, jie grįžta atgal į paskandas.⁷⁴ Pats iškėlimo motyvas naratyve logiškai atsiranda kartu su minimi apie prakeikimą ar bausmę.

Ar gali mitinis mirusiuju pasaulis būti lokalizuojamas konkrečioje vietoje? Sąvoka „mitinis“ dažnai traktuojama kaip fikcija. Tačiau kas teisinga Homero bei kitiems ankstyvosios literatūros kūriniams, nebūtinai taikytina originaliems mitams. Taigi mitinę paskandą galima suvokti ne kaip abstrakčią mirusiuju buveinę, o kaip realiai tikėtą vietą.

Kodėl anapusinis pasaulis tampa artimas? Archeologai dažnai pabrėžia, kad įkapės reiškia tikėjimą kūnišku pomirtiniu gyvenimu. Vėlyva įkapių forma, pavyzdžiui, miniatiūriniai įrankiai, gali būti jau tik sustabarėjęs paprotys. Jei kūniškas mirusysis galėjo naudotis konkrečiais daiktais, reikia manyti, kad ir jo gyvenimas nebuvo abstraktus. Esama tikėjimo pomirtinį sielos likimą glaudžiai siejantis su laidojimo būdu. Antai sakmėse, siekiant nutraukti vaiduoklio lankymąsi ar sapnavimąsi, patariama lavoną perlaidoti, sudeginti ar nukirsti jam galvą. Tokie tikėjimai žinomi ir kitur, pavyzdžiui, senovės Graikijoje.⁷⁵ Tad įtikėtina, kad palaidojimo vieta ir pomirtinė buveinė sutampa, juolab kai ta buveinė yra gyviesiems netinkamoje pasaulio srityje, o jos riba griežtai

nubrėžta, taip sumažinant pavojingo gyvujų ir mirusiuju susitikimo galimybę. Toks pomirtinis pasaulis bei laidojimo vieta ir būtų *Raistas*, tiksliau, raisto dugnas, kur lokalizuojamas *Raigardas*.

Padavimai apie paskendusį *Raigardą* nėra unikalūs. Esama daug padavimų apie nuskendusius miestus, dvarus, bažnyčias, varpus, „veseles“ ir kt. Sakmėse bei pasaikoje esama duomenų apie atsitsiktinį ar tyčinį apsilankymą kitame pasaulyje, i kurį kelias veda per vandenį (laivu, tiltu) arba ir per sklypę žemėje (šulinį). Apie tai ne kartą rašyta.⁷⁶ Viename savo straipsnyje⁷⁷ mėginau tokius padavimus susieti su sakmii bei pasakų siužetais ir analizuoti kaip galimas užuominas į atitinkamą laidojimą. Daugybė ežerų, liūnų, sietuvų galėjo būti laidojimo vietomis: ežerai *Bedugnis*, *Pragarinis*, klampynės *Prapulduobė*, *Praryjos duobė* ir pan. Pasitaiko, kad ežeras iš *Bedugnio* peradinamas į *Raganą*.⁷⁸ Paminėtini tokie mikrotoponimai kaip *Begalinė sietuvė* ir jau aptartos *Raganinės*.

Ragana tad gali būti suvokiamā kaip į namus sugrižtantis ir besivaidenantis numirėlis. Tada pasiteisina inkvizicijos raganoms taikytas išbandymas vandeniu: *Norintiemis pažinti raganas, reikia jas skandyti: jeigu paskan-dyta grimzta į dugną, tai reiškia, kad yra teisinga moteriškė, o jeigu plaukia, tai yra ragana.*⁷⁹ Paprastas žmogus, palaidotas vandenye, paskęsta ir negrižta,⁸⁰ o kas grįžta, grįžta kaip ragana. Kas iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip istorinio raganų persekojimo palikimas, nepriekaišttingai įsiterpia į tautosakos kontekstą. Ir kaip tik tauto-sakoje pirmiausia reikėtų ieškoti tikrujų raganų persekojimo priežasčių. Biblioje nėra duomenų apie raganų išbandymus vandeniu, čia teminimas sudeginimas ant laužo (Kunigų 20.14). O sakmėje patariama sudeginti besivaidenančio numirėlio lavoną ir pelenus išbarstyti po laukus (LTR 1770/20).

Padavimus ir vietovardžius galima aptiki daugiau tikėtinų laidojimo vietų. Reikėtų tad jas apžiūrėti ir paméginti susieti su žinomais archeologijos paminklais. Tačiau iškyla klausimas, kodėl iki šiol tokiu laidojimo vietų neaptikta? Be galimo trivialaus atsakymo – „autorius klysta,“ norėčiau paminėti tokias galimas priežastis:

- 1) Lietuvoje būta daug pelkių, nemažai jau sunaikinta, o dauguma likusių tebéra neliestos; 2) palaikai randami durpes kasant rankomis, o kasant technika, sunku tokius radinius pastebeti, taigi jie tiesiog sunaikinami; 3) durpėse palaikai gerai išsilaiako, todėl nespecialistas, juos aptikęs, nė neįtaria tikrojo jų amžiaus, o laiko kurio nors karo ar nusikaltimo auka (Šiaurės Vokietijoje ar Danijoje durpėse palaikai randami gan dažnai, konservuojami ir laikomi muziejuose; Lietuvoje apie tai reikėtų teirautis durpių kasėjų); 4) gan dažnas pavadinimas *Bedugnis* byloja apie laidojimus itin giliuose, sunkiai patikrinamuose vandens telkiniuose.

Raistui pavadinimas *Bedugnis* ypač tinka, nes jis išties tarsi neturi dugno. Kitas dalykas, kai taip pavadinamas ežeras. Padavimuose pasakojama apie bandymus išmatuoti arba paméginti sužinoti sapne ežero gylį, nors spėjančiam už tai gresia mirtis.⁸¹ Šie padavimai panašūs į padavimus apie kasinėjimus piliakalniuose ar pilkapiuose. Tikėjimas ežerą neturint dugno kelia klausimą: kas tuomet yra vietoj jo dugno arba kur patenkama pro ežero „kiaurymę”? Galima prielaida, kad gelmėje ežeras susijungia su požeminiais kosmologiniais vandenimis. Padavimas pasakoja Kakšbalio pelkės dugne esant arklio kaukolės pavidalo kamštį. Jei kas kamštį ištrauktų, plūstelėtų vandenys ir užlietų visą kraštą.⁸² Vadinasi, vanduo ne išbėgtų ir pelkė išdžiūtų, o priešingai – vanduo iš bedugnės plūstelėtų. Daugelyje „Našlaitė šulinyje” (AT 480A) tipo pasakų pro šulinį patenkama į aną pasaulį. Šio tipo brolių Grimmų pasakoje „Frau Holle” mergaitė pas Frau Hollę pakloja ir purto patalus, ir žemėje ima snigti. Taigi požeminis „anas pasaulis” perkeliamas į dangų.

Isivaizduokime tokį pasaulio modelį: žemė plokščia, ją iš visų pusų supa vandenys, kurie susiję su dangaus vandenimis, iš kurių lyja lietus.⁸³ Tokiame pasaulio modelyje anapus galima patekti skirtingais būdais, nors vi sad per vandenį: horizontaliai (laivu, tiltu) ir vertikaliai (šuliniu, grimztant į ezerą ar pelkę – arba dangaus vandenimis).

5.3. Šiaip jau pelkėse palaikų aptinkama. Gümbelio sukompliuotame sąraše esama 16 atvejų iš Rytų Prūsijos ir vienas radinys iš Pabaltijo.⁸⁴ Iš jų tik trys datuoti: XIV a., apie 400 m. po Kr. ir 500 m. pr. Kr., pastarasis – 12–14 metų amžiaus asmens palaikai.

Kaip leidžia spėti jau 1965 m. pasenusi geografija, ne visi duomenys patikimi,⁸⁵ matyt daug medžiagos ir archyvų dingo karo metu. Jau Dieckas remiasi nepatirkintais šaltiniais. Vis dėlto Diecko 1965 m. skaičiai – apie 700 žinomų palaikų pelkėse Europoje – kartojami.⁸⁶ Apytikslė – „apie 2000”,⁸⁷ – regis, téra ekstrapoliacija iš paskutinių Diecko duomenų, kaip teigia Gübelis.⁸⁸ Vadinasi, visai patikimų skaičių neturime – esami atrodo kiek perdėti.

Koelbjergo moteris, datuota 8000 pr. Kr.,⁸⁹ – seniausiai pelkėje rasti palaikai. Kelių radinių⁹⁰ esama iš kitų tūkstantmečių, bet dauguma datuoti nuo I tūkstantmečio pr. Kr. pabaigos iki viduramžių.

Nors ritualinis žmonių aukojimas ar bausmė paskandinant pelkėje neabejotinai įrodyti ir pagrįsti radiniais bei Tacito liudijimu („Germanija” 12), tokia interpretacija mūsų atveju vis dėlto atrodytu nepagrįsta.⁹¹ Kitos įmanomas mirties priežastys – nelaimingas atsitikimas, nužudymas, karo veiksmai.⁹²

Lietuvoje Turlojiškių durpyne aptiki palaikai datuojami apie 1900 m. pr. Kr;⁹³ jie prastai išsilaike, galimas dalykas, todėl, kad žmogus ar jo lavonas ne paskandintas pelkėje, o tik palaidotas į posausę durpingą žemę.

Įdomus šiuo atžvilgiu toks padavimas: ...Štie velniūkščiai yra daug žmonių, kurie per balą arba pabalais keliavo, nudobę. Yra pasakojama, kad daugsyk radę negvus žmones ir balo[j], ir pabalij baisingai sugnaibytus, lyg kaip su-kandžiotus, teipkad visa mësa nuo kaulų buvo nuplëšta, prieg tam jų drabužius visur samanoms prikimštus, ir teip toks žmogus biedningai ir išgastringai turėjo pasibaigt.⁹⁴ Tai galėtų sietis su pelkių palaikais.

5.4. Raigardo apylinkių radinai iš vėlyvojo neolito ir ankstyvojo žalvario amžiaus negausūs. Daugiau duomenų iš vėlyvojo žalvario ir ankstyvojo geležies amžių (II tūkst. pr. Kr. pab. – I tūkst. pr. Kr. pradžia). Stanga radinių iš I-II tūkst. po Kr. – teigama kraštą tuomet buvus retai apgyventą.⁹⁵ Taigi archeologijos duomenys nepriestarautų siūlomai chronologijai.

Gausūs radinai iš nurodyto periodo pr. Kr. ir galėtų liudyti laidojimą pelkėje. Galima net spėti neigiamai (gal kintant religinėms pažiūroms) vertinamos „paskandos” Raigardo slėnyje įtaką vėliau kraštą apleidžiant.

Butrimas ir Kazakevičius⁹⁶ užsimena, kad, palyginti su virvelinės keramikos kultūros gyvenviečių skaičiumi, to periodo kapaviečių žinoma gana mažai. Laidojimus vandenye bandoma priskirti brūkšniuotosios keramikos kultūrai,⁹⁷ nors kol kas trūksta tai patvirtinančių duomenų, arba jie nepatikimi.⁹⁸ Nauji aptiki palaidojimai vandenye galėtų paneigti arba patvirtinti čia išsakytas minčias, kurios savo ruožtu galėtų savaip pakreipti archeologines paieškas.

NUORODOS:

1. Būga K. Rinktiniai raštai, II. - Vilnius, 1959. - P. 257t; Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch, II. - Heidelberg, Göttingen, 1965. - P. 684.
2. Greimas A. J. Tautos atminties beieškant. - Vilnius, Chicago, 1990. - 142–143.
3. Otkupščikov J. V. O proizchoždenii lit. ltš. *ragana*, „ved’ma“ // Baltistica, 13 (1). - Vilnius, 1977, p. 271–275. - Rusų k.
4. Gliwa B. Witches in Baltic fairy tales // Onomasiology Online 4 (www.onomasiology.de). - 2003. - P. 1–14; Gliwa B. Ar lietuvių *ragana*, „ved’ma; witch; Hexe“ buvo „regétoja“? // Leksikografinios ir leksikologijos problemos. - Vilnius, 2003. - P. 159–169; Gliwa B. Etymologische Bemerkungen zu lit. *kamanos*, *kamienas*, *kumelė* // Acta Linguistica Lithuania, 49. - 2003. - P. 13.
5. Rix H. ir kt. Lexikon der indogermanischen Verben. - Wiesbaden, 2001. - P. 496.
6. Gliwa B. Witches in Baltic fairy tales. - P. 7–8.
7. Rix H. ir kt. Lexikon der indogermanischen Verben. – P. 304; plg. Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologijos žodynas, IV. - Vilnius, 1997. - P. 8.

8. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Bearbeitet von E. Seebold. - Berlin, New York, 1999. - P. 373.
9. Gliwa B. Etymologische Bemerkungen zu lit. *kamanos*, *kamienas*, *kumelė*. - P. 4–5 (su klausimo literatūra).
10. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, III / Sudarė Norbertas Vėlius. - Vilnius, 2003. - P. 388, 390 ir kt.
11. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, II / Sudarė Norbertas Vėlius. - Vilnius, 2001. - P. 429.
12. Dėl žinomos pačių žodžių *vėlė* ir *velnias* giminystės papildomai žr.: Smoczyński W. Hiat laryngalny w językach bałto-słowiańskich. - Kraków, 2003. - P. 153.
13. Vaitkevičius V. Raganinės – nauja Lietuvos šventviečių grupė // Tautosakos darbai, XVI (XXIII). – 2002, p. 165–172.
14. Kerbelytė B. Lietvių pasakojamosios tautosakos katalogas, III. - Vilnius, 2002. - P. 368, 406
15. Ozols J. Die baltische Steinkistengräberkultur // Vorgeschichtliche Forschungen, XVI. - 1969, p. 84–86.
16. Už informaciją esu dėkingas Salos bibliotekininkė Rasai K. (2005 rugpjūčio mėn.).
17. Rokiškio kraštas, padavimai, legendos, vietovardžiai / Sudarė V. Leščiova. - Rokiškis, 1999. - P. 112.
18. Vaitkevičius V., Zabiela G. Žvalgomosios ekspedicijos Rytų Lietuvoje 1999 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais. - Vilnius, 2000. - P. 538.
19. Vaitkevičius V. Raganinės – nauja Lietuvos šventviečių grupė. - P. 166–167.
20. Žr. Balsys J. Lietvių kalendorinės šventės. - Vilnius, 1993.
21. Pavyzdžiui, Guagninio 1611 metų liudijimas: Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, II. - P. 488.
22. Bluijenė A. Investigations at the Užpelkiai Cemetery // Archaeologia Baltica, III. – 1998, p. 280.
23. Kerbelytė B. Raganos joja žirniauti // Augalų ir gyvūnų simbolika. - Vilnius, 1999. - P. 237–247.
24. Rätsch Ch. Enzyklopädie der psychoaktiven Pflanzen. - Aarau, 1998. - P. 749–754.
25. Vėlius N. Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis. - Vilnius 1987. - P. 40.
26. Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. - Riga, 1992. - T. II. - P. 263.
27. Kerbelytė B. Lietvių pasakojamosios tautosakos katalogas, III. - P. 117–120.
28. Gliwa B. Witches in Baltic fairy tales. - P. 10t.
29. Butrimas A. Spigino mezolito kapai: paminklo tyrinėjimai // Lietuvos archeologija, VIII. - Vilnius, 1992. - P. 4–10.
30. Žr.: Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. - Vilnius, 1961. - P. 76–86; Butrimas A., Kazakevičius V. Ankstyvieji virvelinės keramikos kultūros kapai Lietuvoje – archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija, IV. - Vilnius, 1985. - P. 14–18.
31. Kapas nr. 2, žr.: Butrimas A. Spigino mezolito kapai – paminklo tyrinėjimai. - P. 6.
32. Pakartotinį aplieštų kapinių naudojimą mini: Bluijenė A. Investigations at the Užpelkiai Cemetery. - P. 278, 287; Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija, VI. - Vilnius, 1988. - P. 9.
33. Gliwa B. Baltiškieji pirties pavadinimai // Onomasiology Online, 5. - P. 9 <www.onomasiology.de>.
34. Butrimas A. Spigino mezolito kapai: paminklo tyrinėjimai. - P. 5.
35. Jasiūnaitė B. Dėl vienos keiksmo formulės kilmės // Tautosakos darbai, XV (XXII). - Vilnius, 2001. - P. 137; Gliwa B. Die Hexe und der Junge (AT 327F) und Der Junge im Sack des Freßdämonen (AT 327C), ein kulturgeschichtlicher Deutungsversuch litauischer Märchen // Fabula, 3/4, vol. 44. – 2003, p. 282t.
36. Žr., pavyzdžiui: Basanavičius J. Lietviškos pasakos, II. - Vilnius, 2003. - P. 440, 455.
37. Ten pat. - P. 283.
38. Toporov V. Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai: Rinktinė / Sudarė N. Mikhailov. - Vilnius, 2000. - P. 207–211.
39. Gliwa B. Etymologische Bemerkungen zu lit. *kamanos*, *kamienas*, *kumelė*. - P. 282; Dovydaite J. Lietvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais. - Vilnius, 2000. - P. 104: Nr. 25.
40. Lietvių tautosaka, III: Pasakos. - Vilnius, 1965 - P. 295: Nr. 122.
41. Beresnevicius G. Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas. - Vilnius, 2001. - P. 153–155.
42. Balsys J. Rinkiniai raštai, III. - Vilnius, 2002. - P. 296.
43. Vėlius N. Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis. - P. 165–167.
44. Luchtanas A. Rytų Lietuva I tūkst. pr. m. erą // Lietuvos archeologija, VIII. - Vilnius, 1992. - P. 71; Volkaitė-Kulikauskienė R. ir kiti. Lietvių etnogenezė. - Vilnius, 1987. - P. 95; Urbanavičius V. Laidojimo papročiai Lietuvoje XIII –XVI a. // Lietvių liaudies papročiai. - Vilnius, 1991. - P. 48.
45. Luchtanas A. Rytų Lietuva I tūkst. pr. m. erą. - P. 70.
46. Iš asmeniško susirašinėjimo, 2005-03-01.
47. Šiaurės Lietuvos pasakos / Surinko Matas Slančiauskas. - Vilnius, 1974. - P. 427: Nr. 111 (AT 450).
48. Lietvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės / Parengė Bronislava Kerbelytė. - Vilnius, 1981. - P. 339: Nr. 67 (AT 451). Galima nebent pridurti, kad ten pat aptartas pasakos tipo paplitimas – nelygu kalbamuo motyvo paplitimui.
49. Dovydaite J. Lietvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais. - P. 148: Nr. 32 (AT 452).
50. Basanavičius J. Lietviškos pasakos, I. - Vilnius, 2001. - P. 170: Nr. IV 26 (AT 451).
51. Plg. Kerbelytė B. Raganos joja žirniauti. - P. 211–216.
52. Basanavičius J. Lietviškos pasakos, II. - P. 311: Nr. 36 (AT 300).
53. Jasiūnaitė B. Dėl vienos keiksmo formulės kilmės. - P. 137.
54. Ar Raigardas tikrai prasmego? / Parengė V. Baltrūnas ir kiti. - Vilnius, 2001.
55. Ten pat. - P. 22, 28.
56. <<http://de.wikipedia.org/wiki/Pfahlbau>>, apsilankytą 2005-06-01.
57. Ar Raigardas tikrai prasmego? - P. 13.
58. Vaitkevičius V. Gyvensenos ypatumai prie Raigardo (pasaulėžiūrinis aspektas) // Ar Raigardas tikrai prasmego? - P. 72. Nors tai nepakeičia faktą, kad *Rraigardo* vardu vis dėlto dažniau vadintami slėnis ir pelkė, o tikrinis vardas *Raistas* įtartinai sutampa su atitinkamu bendriniu žodžiu.
59. Büga K. Rinkiniai raštai, I. - Vilnius, 1958. - P. 476.
60. Toporov V. N. Ob odnoj gotsko-rumynsko-južnobaltijskoj paralleli (Motiv ljudej i skota pod zemlej) // Balto-slavjanskiye issledovaniya 1985. - Moskva, 1987. - P. 166. - Rusų k.
61. W. Smoczyńskio informacija, suteikta 2004 m. rugpjūčio mėnesį asmeniškai.
62. Vanagas A. Lietvių hidronimų etimologinis žodynas. - Vilnius, 1981. - P. 383 (su klausimo literatūra).
63. Büga K. Rinkiniai raštai, I. - P. 476; Ar Raigardas tikrai prasmego? - P. 9t (su klausimo literatūra).
64. Gliwa B. Einige litauische Ortssagen, bodenlose Gewässer und Frau Holle (KHM 24, AaTh 480) // Studia Mythologica Slavica, VIII. - Ljubljana. - Spaudoje; plg. Smoczyński W. Hiat laryngalny w językach bałto-słowiańskich. - P. 36–37.
65. Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch, II. - P. 689.
66. Plg. Smoczyński W. Neopierwiastki litewskie na -s- // Acta Linguistica Lithuania, 49. - 2003. - P. 103–129.

67. Ar Raigardas tikrai prasmege? - P. 21.
68. Gliwa B. Einige litauische Ortssagen, bodenlose Gewässer und Frau Holle.
69. Vaitkevičius V. Gyvensenos ypatumai prie Raigardo (pasaulėžiūrinis aspektas). - P. 70, 76.
70. Vaitkevičius V. Gyvensenos ypatumai prie Raigardo (pasaulėžiūrinis aspektas). - P. 70.
71. Gliwa B. Einige litauische Ortssagen, bodenlose Gewässer und Frau Holle.
72. Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V. Naujojo Daugėliškio padavimai // Tautosakos darbai, V (XII). - 1995. - P. 171–173.
73. Kerbelytė B. Lietuvių liaudies padavimai. - Vilnius, 1970. - P. 140–177; Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V. Naujojo Daugėliškio padavimai. - P. 171–180.
74. Vaitkevičius V. Gyvensenos ypatumai prie Raigardo (pasaulėžiūrinis aspektas). - P. 74–76; Gliwa B. Einige litauische Ortssagen, bodenlose Gewässer und Frau Holle.
75. Schnaufer A. Frühgriechischer Totenglaube. - Dissertation Universität Tübingen, 1970. - P. 12, 177.
76. Kerbelytė B. Lietuvių liaudies padavimai; Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis; Seselskytė A. Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą. - Vilnius, 1985; Beresnevičius G. Dausos. - Vilnius, 1990.
77. Gliwa B. Einige litauische Ortssagen, bodenlose Gewässer und Frau Holle.
78. Vietovardžių, užrašytų iš gyvosios kalbos, kartoteka Lietuvių kalbos institute.
79. Basanavičius J. Lietuviškos pasakos, II. - P. 263.
80. Šiaip jau lavonas pūdamas savaime iškyla į vandens paviršių. Kaip tam galėjo būti užkertamas kelias? Gal verta atsižvelgti į brolį Grimmą pasaką „Raudonkepuraitė“, kurioje vilkui į pilvą prikišama akmenų?
81. Gliwa B. Einige litauische Ortssagen, bodenlose Gewässer und Frau Holle.
82. Basanavičius J. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. - Vilnius, 1998. - P. 484.
83. Vandens sugrąžinimą į dangų paaiškina placiai žinomas tikėjimas jį siurbiant vaivorykštę, nors patirtis turėtų rodyti, kad vaivorykštė atsiranda lyjant, taigi vandeniu krintant žemyn, o ne kylant aukštyn.
84. Dieck A. Die europäischen Moorleichenfunde (Hominidenmoorfund), I. - Neumünster, 1965, cituojama: Gümbel D. Europäische Moorleichenfunde. - Hausarbeit Universität Tübingen, 2004: <www.david-guembel.de/Hausarbeit_Europaeische_Moorleichenfunde.pdf>.
85. Eisenbeiß S. Berichte über Moorleichen aus Niedersachsen im Nachlaß von Alfred Dieck // Die Kunde, 45. - 1994. - P. 91–120, cituojama: Gümbel D. Europäische Moorleichenfunde.
86. Žr.: <www.discovery.de/de/pub/specials/mumienwoche/home/moorleichen.htm>, lankyta 2003-10-10.
87. Chamberlain A., Pearson M. Earthly Remains: The History and Science of Preserved Human Bodies. - London, 2001, cituojama: Gümbel D. Europäische Moorleichenfunde.
88. Dieck A. Der Stand der europäischen Moorleichenforschung im Jahr 1986 sowie Materialvorlage von anthropologischen und medizinischen Sonderbefunden // Telma, XVI. - 1986. - P. 131–158, cituojama: Gümbel D. Europäische Moorleichenfunde. - P. 9.
89. <www.archaeology.org/online/features/bog/koelbjerg.html>, lankyta 2004-12-08.
90. <www.archaeology.org/online/features/bog/violence2.html>, lankyta 2004-12-08.
91. Pavyzdžiui, Noiverseno lavono perpjauta gerklė, vadinamasis Raudonasis Frankas (dabar Hanoverio muziejuje, Vokietijoje) rodo, kad tai galėjusi būti eutanazija dėl sunkaus kūno sužalojimo, visai nebūtinai aukojimas ar bausmė. Juk germanai mirti ant šiaudų laikė gėda: Vries J., de. Altgermanische Religionsgeschichte, I. – Berlin-New York, 1970. - P. 188.
92. Žr.: <www.utexas.edu/courses/wilson/ant304/projects/projects97/dentep/dentep.html>, lankyta 2004-12-04.
93. <www.heritage.lt/archeologija/at198/akzalap/08.htm>, lankyta 2005-06-07.
94. Basanavičius J. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. - Vilnius, 1998. - P. 484: Nr. 189.
95. Ostrauskas T. Akmens amžiaus ir ankstyvojo metalų laikotarpio gyvenvietės // Baltrūnas 2001. - P. 42–54.
96. Butrimas A., Kazakevičius V. Ankstyvieji virvelinės keramikos kultūros kapai Lietuvoje. Archeologiniai tyrimai. - P. 15.
97. Žr.: Beresnevičius G. Dausos. - P. 111.
98. Luchtanas A. Rytų Lietuva I tūkst. pr. m. erą. - P. 71.

Some links of linguistics and folkloristics with archaeology

Bernd GLIWA

The object of the research is the data of folklore as well as of the language, particularly place names being linked with the subjects of archaeology and history, more precisely – the analysis of the word *ragana* (witch) and of the place names with the element *ragan-* in the folkloristic context, as well as the origin of the witch as the mythic personage. Also, the etymology of the place name *Spigino ragas* (the Spiginas horn) (nearby lake Biržulis, where burial-ground of the Neolithic is present). The question of the sunk *Raigardas* has been investigated with reference to the way of burrying the dead in the water (in a bog). The aim is to encourage interdisciplinary research on linguistics, folklore and archaeology by presenting for the discussion some new hypotheses. Concludingly *Raganinės* (the witch places) are most probably the ones that got their names because of burial rites. The *Spigino ragas* may be related to the name of the Latvian *spīgana* (a witch). The element of burying the dead being reconstructed: the survivals of the pile used to be harrowed up. By this fact the explanation could be made why in some cultures of the Eastern Balts burial-grounds or bones in the cremated graves can not be found. Supposedly, the tradition of burying the dead in the bog of the Raigardas Valley ought to have existed.

Neogotikos įtaka Žemaitijos medinių koplytėlių architektūrai

(XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė)

Ilona BURINSKAITĖ

Straipsnio objektas: XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės medinių, ant žemės pastatyti koplytėlių architektūra. Straipsnio tikslas: atskleisti medinių koplytėlių architektūrinius neogotikos raiškos ypatumus. Metodas: stilistinė analizė. Remiantis archyvinės ikonografinės medžiagos tyrimais¹ analizuojamos neogotikos apraiškos XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Žemaitijos medinių koplytėlių architektūroje, aiškinamas teritorinis šių statinių plitimasis regione, monumentaliojoje sakralinėje architektūroje ieškoma jų fasadų sprendimo prototipų. Išvada: medinių koplytėlių architektūroje neogotikiniai elementai dažniausiai naudoti tiktais kaip fasadus pažyvairinantys dekoro motyvai, nekeičiantys tradicinės statinio tūrio sandaros. Neogotikinių koplytėlių, kurių išvaizda liudija tiesioginę šios stilinės krypties įtaką, žinoma nedaug. Jų fasaduose dažnai atkartojama konkrečiems stiliniams prototipams būdinga kompozicija.

Apibūdindami ant žemės pastatytas medines koplytėles, mažosios sakralinės architektūros tyrinėtojai ne kartą jas yra pavadinę miniatiūrinėmis bažnyčiomis. Tokiu išorinėmis asociacijomis pagrįstu sugretinimu buvo pažymimas ne tik šių sakralinių pastatų dvasinės paskirties panumas, bet ir tam tikri architektūros bruožai, suteikiantys jiems panašią išvaizdą. Stilių elementais praturtintos koplytėlių formos patraukė tyrinėtojų dėmesį, tačiau jų raiškos savitumas XX a. pirmojoje pusėje nebuvo giliau tyrinėjamas. Paulius Galauné pabréžė ryškią baroko ir neogotikos formų įtaką jų meninei raiškai ir pateikė ketletą stilingų koplytėlių piešinių.² Juzefas Perkovskis (Józef Perkowski), neabejoda-

1. Nevarėnų miestelio kapinių koplytėlė su centruotos kompozicijos bokšteliu (1949 m.). Telšių r. LIIES 7523. 1958 m. V. Miliaus nuotrauka.

2. Koplytėlė su kryžminės formos stogelio centre iškeltu neogotikiniu stulpu (1928 m. pastatė I. Milašius). Telšių r., Lieplaukės mstl. ASI, A. Krutulienės fondas. B. Leliuko nuotrauka.

mas monumentaliosios ir mažosios sakralinės architektūros dekoro sąsajomis, stilių įtaką liaudies menui iliustravo Žemaitijos kryžių ir koplytėlių pavyzdžiais.³ Jonas Grinius teigė: „Apie koplytėles ant mūrinų pamatų ir ant akmenų negalima pasakyti nieko reikšmingo dėl jų formų. Užteks priminti, kad jos atrodė, kaip miniatiūrinės bažnytėlės [...]. Šitų koplytėlių ant kietų pamatų architektūrinės formos buvo dažniausiai pasiskolintos iš barokinio ir neogotikinio stilių [...]“.⁴ Savo nuomonės autorius neargumentavo, tačiau tikėtina, kad ją formavo ribotas koplytėlių meninės įvairovės pažinimas. Pastabų apie stolinės architektūros įtaką memorialiniams paminklams nedetalizavo ir Jurgis Baltrušaitis bei Klemensas Čerbulėnas, savo darbuose minėjė baroko ir neogotikos įtaką šiemis sakraliniams statiniams.⁵

Liaudiškumo ir profesionalumo santykio medinėje sakralinėje architektūroje problemą išsamiausiai Lietuvos medinei sakralinei architektūrai skirtoje monografijoje atskleidė Algė Jankevi-

čienė.⁶ Nors šiame solidžiame darbe nei kryžiai, nei koplytėlės tiesiogiai nenagrinėjami, monografijoje pateikti pastebėjimai gali būti taikomi taip pat ir šiemis mažiesiems sakraliniams paminklams.

Šio straipsnio autorės darbe, apibendrinančia me ant žemės pastatyti medinių koplytėlių architektūrą, yra paminėti ir stiliai šių paminklų elementai.⁷ Straipsnyje pateikta įvairių stiliinių krypčių koplytėlių pavyzdžių, tačiau nustatyti šių statinių paplitimo arealus ir ižvelgti galimus prototipus nebuvo bandyta.

Koplytėlių architektūros tyrimams itin reikšminga Algės Jankevičienės ir Marijos Kuodienės monografija „Lietuvos mūrinės koplytėlės“.⁸ Joje daug dėmesio skirta šių statinių architektūros tipologijai, tradicinių ir stiliinių statinių meninės raiškos analizei. Monografija yra puikus pavyzdys ir medinės mažosios sakralinės architektūros studijoms.

Stilių raiška medinėje sakralinėje architektūroje

Medinių bažnyčių architektūrą profesionalusis pradas veikė dvejopai: tiesiogiai, primesdamas šiemis pastatams stiliaus kompozicijos principus, ir

3. Dvibokštė koplytėlė ant akmens, vadinamo „Dievo stalui“ (XX a. pr.). Plungės r., Žlibinų apyl., Šašaičių k. LLKC. 2001 m. R. Virkučio nuotrauka. (Iš: Liaudies kultūra. 2001, - Nr. 4, p. 10.).

4. Budrių bažnytkaimio šventoriaus koplytėlė (XX a. pr.). Kretingos apskr., Kartenos vls. ČDM 19449. 1932 m. V. Kuprevičiaus nuotrauka.

netiesiogiai – papildydamas tradicinius tūrius naujomis formomis ir pavieniais stiliumis elementais.⁹ Lietuvos medinėje sakralinėje architektūroje pėdsakus paliko beveik visi istoriniai stiliai, o XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje didelė neostiliinių formų ir elementų įvairovė papildė ne tik liaudiškų medinių bažnyčių, koplyčių, bet ir mažųjų sakralinių statinių (kryžių, koplytstulpiai, stogastulpiai bei koplytėlių) architektūrą. Stiliniai elementai praturtinti miniatiūrinėmis medinių kop-

lytelių tūriai igydavo ypatingą išraiškingumą, todėl Paulius Galaunė teigė, kad „tokio su manaus ir grakštus įvairių stilių dekoracinių lyčių traktavimo, kaip būta medinėse koplytėlėse, nei mūsų medinėse bažnyčiose, nei koplyčiose nėra“.¹⁰ Tačiau šiuo palyginimu buvo pabrėžtas ne detalus stilinių kompozicijos schemų ir elementų atkartojimas, o esminis jų traktavimo bruožas – dekoratyvumas, kuris ypač būdingas neogotikos elementais praturtintiems statiniams. Medinių koplytelių architektūroje neretai galima ižvelgti šios stilinės krypties netiesioginės įtakos požymiai.

Neogotikiniai koplytelių elementai ir jų paplitimas

XX a. pradžioje Žemaitijoje neogotikinių bažnyčių pastatyta daugiau nei orderinių ar eklektiškų.¹¹ Šios stilinės krypties pastatams būdingas formų veržlumas ir dekoratyvumas traukė ne tik architektų profesionalų, bet ir liaudies meistrų dėmesį, pastebimai veikdamas liaudiškų medinių bažnyčių, koplyčių bei įvairių mažųjų sakralinių statinių (kryžių, koplytstulpiai ir koplytėlių) architektūrą. Medinių koplytelių architektūroje pavienių neogotikos elementų ir formų galima pastebeti itin daug. Paplitę XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, jie naudoti iki XX a. vidurio.

Siekiant koplytėlėms suteikti neogotikinio statinio išpūdį dažniausiai taikyta viena bokštė kompozicija. Neogotikinių elementais praturtintas bokštelių dažniausiai būdavo komponuojamas virš frontono plokštumos, retai – iškišamas fasado priekyje, tokiu būdu itin sustiprinant stilingo pastato įvaizdij. Bokštelių kartais statyti kryžminio ar dvilaičio stogelio kraigo centre – tai būdinga Nevarėnų, Žarėnų (Telšių r.) ir Žlibinų (Plungės r.) apylinkių koplytėlėms (1, 2 pav.). Tačiau ši padėtis išduoda ne profesionalią, o liaudišką kompozicijos kilmę. Dvibokštės kompozicijos Medingėnų, Žlibinų (Plungės r.), taip pat ir Barstyčių, Notėnų (Skuodo r.) apylinkių koplytelių bokštelių iškeliami ant stogelio šlaitų arba priglaudžiami pagrindinio fasado šonuose (3 pav.).¹²

Neogotikos įtaką akivaizdžiai atspindi ir bokštelių formos bei dekoras. Šiai stilinei

krypčiai būdingą veržlumą kartais mena tik kuklios, aukštostos ir aštrios smailės, puošiančios Žalgirio apylinkių (Kretingos r.) koplytelių stogelius ir bokštelių viršunes (4 pav.). Labiau išvystyti keliatarpsniai, lygiasieriai ar ažūriniai bokštelių būdavo užbaigiami išraiškingais *pinakliais*, būdingais Babrungo, Kulių, Nevarėnų, Platelių, Žlibinų (Plungės r.), Žarėnų (Telšių r.), Barstyčių, Notėnų, Mosėdžio (Skuodo r.) apylinkių koplytélémis. Nedidelémis pinaklių smailiukémis tuošiami ir koplytelių stogelių šlaitai, ižeminamos langelių angos, frontonai. Bokštelių briaunos, stogelių šlaitai, o kartais ir koplytélés sienelių kertės dekoruojamos *pumpurų* spurgeliais, smailių viršunės užbaigiamos neogotikinių *kryžiažiedžių* primenančiais motyvais. Platelių apylinkės (Plungės r.) koplytelių bokštelių kompozicija kartais buvo papildoma ir labai supaprastintais,

arkbutanus primenančiais elementais. Nuotraukose matome Gintališkės (Plungės r., Platelių apyl.) koplytélés pinaklius jungiantį skydą su raiškia, arkutano arką primenančią briauna (5 pav.).

Siekiant sukurti neogotikinį sienos plokštumos skaidymo išpūdį monotoniskos koplytelių šoninių ir galinių fasadų sienelės būdavo pagyvinamos siaurų arkučių *arkatūras* ar *arkadas* primenančiomis aplikacijomis.

Išraiškingumo koplytélémis suteikdavo ir neogotikai būdingos smailiaarkės langelių ar durų nišų sąramos. Smaila sąramos arka itin išryškindavo sienų plokštumoje ir taip dominuojančias statinio angas, kadangi viršutinė jos dalis dažniausiai užimdavo ir visą pagrindinio faso do skydą (6, 7 pav.). Koplytelių langų rėmuose, frontonuose ir bokštelių sienų dekore imituojami neogotikinių

5. Koplytėlė ant žemės prie kelio. Kretingos apskr., Platelių vls., Gintališkės bžk. ČDM 6484. 1938 m. J. Timuko nuotrauka.

masverką pramenantys motyvai. Kartais jo elementai būna labai išraiškingi, pavyzdžiu, Beržoro bažnytkaimyje (Plungės r.) stovėjusios koplytėlės langų ir frontono dekoras (7 pav.), tačiau dažniau – supaprastinti ar papildyti tradiciniais ornamento elementais. Nevarėnų miestelio (Telšių r.) kapinių koplytėlės frontoną juosė plati, vertikaliomis padalomis suskaidyta juosta (1 pav.). Tai medinių koplytėlių architektūroje labai retai naudojamas neogotikinis elementas.

Ikonografinės medžiagos analizė atskleidė, kad nesiesioginę neogotikos įtaką patyrusių koplytelių daugiausia būta Plungės (Babrungėnų, Medingėnų, Platelių, Šateikių, Žlibinų apyl.), Telšių (Lieplaukės, Nevarėnų, Žarėnų apyl.) ir Skuodo (Barstyčių, Notėnų, Mosėdžio apyl.) rajonuose. Minėtose Žemaitijos vietovėse nemaža išraiškingų mūrinių bei medinių neogotikinių bažnyčių ir koplyčių, kurių eksterjero formos ar interjerų apipavidalinimas galėjo padaryti įtaką koplytėles kūrusiems meistrams. Pavieniai stiliniai elementai ir formas koplytėlėms suteikdavo dekoratyvumo ir pagyvindavo siluetą, tačiau retai kada būdavo sutelkiami vientisose, pagal stiliaus principus sukurtose kompozicijose. Todėl tiesioginę neogotikos įtaką patyrusių koplytelių pavyzdžių žinoma labai nedaug.

6. Pakelės koplytėlė su smailiaarkiu langeliu. Plungės r., Žemaičių Kalvarijos apyl. LIIES 81956. 1987 m. V. Miliaus nuotrauka.

7. Koplytėlė ant žemės. Kretingos aps., Platelių vls., Beržoro bžk. ČDM 5604. 1937 m. A. Laužadžio nuotrauka.

8. Neogotikinė Vaičaičių šventoriaus koplytėlė (XX a. IV deš.). Skuodo r., Pašilės apyl. LIIES 89587. 1999 m. V. Miliaus nuotrauka.

9. Mosėdžio-Prialgavos kryžkelės koplytėlė (XX a. III-IV deš./ restauruota 1982 m.). Skuodo r., Notėnų apyl. LIIES 80833. 1985 m. V. Miliaus nuotrauka.

Neogotikinės koplytėlės

Apie tiesioginę neogotikos įtaką medinių koplytelių architektūrai galima kalbėti tik salygiškai, kadangi ši stilinė kryptis paveikė tiktais koplytelių fasadų išraišką, nekeisdama tradicinės jų tūrio formos ir sandaros. Šią įtaką patyruusių koplytelių prototipais neretai tapdavo tos pačios ar gretimų apylinkių neogotikiniai sakraliniai pastatai. Jų išvaizda būdavo stebima, imituojama ir gana laisvai interpretuojama medinių koplytelių fasaduose. Tačiau kryžius bei koplytėles dirbusių meistrų biografijose nemaža faktų, liudijančių apie jų pačių dalyvavimą medinių ar mūrinių bažnyčių, koplycių statyboje, interjero apdailos darbuose. Tokių faktų galima

10. Mūrinė Ylakaičių senkapių koplyčia (XIX a. pab.–XX a. pr.). Skuodo r., Ylakių apyl. LLKC. 2000 m. R. Virkučio nuotrauka.

11. Šv. Jurgio koplytėlės bokštas. Plungės r., Kulių mstl. LIIES 10587. 1959 m. V. Miliaus nuotrauka.

rasti daugelio Žemaitijos stalių, dailidžių ar dievdirbių kūrybinėse biografijose.¹³ Neabejotina, kad stambesnių kulto pastatų statybose ar įrangoje išgątą patirtį jie galėjo pritaikyti ir kurdamai koplytėles bei kryžius, suteikdami jiems rafinuotesnes formas bei išvaizdą. Neogotikos elementų pastebėta meistrų B. Groso, J. Kvedaro, D. Lenkšo, I. Milašiaus, I. Stonkaus, P. Vaitkaus sukurtų koplytelių architektūroje.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Skuodo ir Pasvalio rajonuose buvo pastatyta keletas panašios išvaizdos vienabokštinių neogotikinių koplytelių. Vaičaičių bažnyčios šventoriuje (Skuodo r., Pašilės apyl.) stovinčios koplytėlės pagrindiniame fasade dominuoja pinakliais išémintas keliatarpsnis bokšteliš, iškylantis virš atviro, nuo sienos plokštumos išsikišančio prieangio (8 pav.).¹⁴ Prialgavos–Mosėdžio (Skuodo r., Šačių apyl.) kryžkelės koplytėlės fasado sienos plokštumoje įkomponuotas arkinis langeлиš, kurį remini kolonėlės, laikančios nuožulnius stoginėlius (9 pav.). Virš jų kyla vimpergų pavidalo skydeliai, išspraudę tarp dekoratyvių pinakliukų porų. Nuo sienos plokštumos išsikišančio, konsolėmis paremto stačiakampio bokstelio svorį palengvina arkiniai langeliai ir laibų pinaklių smailės. Abiejų koplytelių šoninių sienelių plokštumas puošia aklinos arkados, kurių nišose įkomponuoti smailiaarkiai langai.

13. Neogotikinė Skuodo kapinių koplytėlė.
ČDM poz. 401. 1923 m. I. Piščiko nuotrauka.

12. Šateikių Šv. Mato Evangelisto bažnyčios bokštas.
Plungės r. LIIES 33795. 1969 m. V. Miliaus nuotrauka.

Panašios į minėtąsias yra ir Aleksandrijos, Viršilų (Skuodo r., Aleksandrijos apyl.) bei Gulbinų (Pasvalio r.) koplytėlės.¹⁵ Akivaizdu, kad šiuos statinius sukūrusiameistrui turėjo įtakos Ylakaičių (Skuodo r., Ylakių apyl.) kapinių eklektiška mūrinė vienabokštė šv. Roko Išpažinėjo koplyčia (10 pav.). Neogotikos ir orderinių elementų turinčią koplyčios išvaizdą atkartoja minėtosios medinės koplytėlės, tačiau jų kompozicijoje ryškiai ir subtiliai nei mūre išryškėja neogotikos bruožai. Tikėtina, kad minėtosios koplyčios ir koplytelių autorius galėjo būti tas pats asmuo. Juozo Mickevičiaus etnografiniuose užrašuose minima, kad minėtąją koplyčią prie Ylakių pastatė Domas Malakauskas (gimės 1849 m. Kretingos aps., Skuodo vls.), kuris taip pat padirbo ir Ylakių bažnyčios altorius, klausyklas bei sakylą, Vaičaičių bažnyčios vargonus ir altorių.¹⁶ Galbūt šis meistras yra ir minėtųjų koplytelių autorius.

Šv. Jurgio koplytėlės, stovėjusios Kulių miestelio centre (Plungės r.), autorius Pranas Vaitkus akivaizdžiai kartojo Šateikių (Plungės r.) šv. Morkaus Evangelisto bažnyčios pagrindinio fasado išvaizdą (11, 12 pav.).¹⁷ Rankraštineje etnografinėje medžiagoje minima, kad šis meistras, gimęs Alksnių kaime, netoli Plungės, pagal užsakymus dirbęs skulptūrelės ir koplytėles, Kulių koplytėlės pagrindinį fasadą sukūrė pagal Šateikių bažnyčios, kurią „nuėjo ir nusipiešė“, pavyzdį.¹⁸ Plokščiafasadės koplytėlės kompozicijoje dominavo aukštas ir grakštus

14. „Koplyčialė” prie Aleliūno sodybos (1921 m., autorius Justas Kazonas).
Plungė r., Babrungo apyl., Surblių k. LIIES 157/75–76.
1963 m. R. Rozytės piešinys.

penkiatarpsnis bokštas, kuris gana tiksliai atkartojo ne tik Šaiteikių bažnyčios bokšto formas ir proporcijas, bet ir pavienes neogotikines detales: laibus pinaklius, smailiaarkes angas, baliustradą, net arkbutanus ir kontraforsus. Apatinį laiptuoto fasado tarpsnį užémė smailiaarkė durų anga ir dvi siauros langų nišos. Rafinuotas ir ištaigus koplytėlės pagrindinis fasadas ryškiai skyriési nuo asketiškai kuklaus viso tūrio sprendimo, tačiau ši koplytėlė – puikus istorizmo dvasia modifikuotos medinės koplytėlės pavyzdys.¹⁹

Efektinga, rafinuotų formų, dvibokštės kompozicijos neogotikinė koplytėlė stovėjo Skuodo kapinėse (13 pav.). Stiliui būdingo grakštumo statiniui suteikė vertikalios proporcijos, veržlumo įspūdį ir dinamišką siluetą – aukšti bokšteliai ir prie jų prigludusios liaunos smailiuės. Neogotikos įtaką liudijo ne tik pagrindinio fasado kompozicija, bet ir jo apdailoje panaudoti arkučių motyvai, pasikartojantys langų ir nišų formose, bokštelių plokštumų reljefuose. Koplytėlės durys papuoštos masverkų menančiu ornamentu.

Savita Surblių k. (Plungė r., Babrungo apyl.), Aleliūno sodyboje, 1921 m. pastatytos, neogotikos bruožų turinčios koplytėlės kompozicija (14 pav.). Jos pagrindinio fasado šonuose įkomponuoti du liaunesni stačiakampiai bokšteliai, o trečias masyvus užkeltas ant trišlaičio stogelio kraigo. Tokia tribokštė kompozicija neogotikiniams pastatams yra nebūdinga, be to, ji mažai palengvina ir nestilingai kresnas statinio proporcijas. Koplytėlės pagrindinio fasado apdailoje taip pat persipina tradiciniai ornamento motyvai (frontono vėjalentės) ir supaprastinti neogotikiniai elementai: triforinės arkos formos nišos, keturlapė rozetė, pumpurai ir kryžiažiedžiai, puošiantys bokštelių smailies. Šoninių statinio sienelių plokštumos belangės ir be puošmenų. Jas skaido tik lentų sudūrimus dengiančios dailylentės. Šis statinys – „neogotikos dvasia“ stilizuotos tradicinės koplytėlės pavyzdys.

Pavieniai neogotikiniai elementai, formos ir apibendrintos stilinės kompozicijos koplytėlėms suteikdavo subtilią išvaizdą ir išraiškinę siluetą, bet jos, amžininkų vertinimu, itin išsiskirdamos iš kasdienerinės kaimiškos aplinkos, atrodė šaltos ir svetimos.²⁰ Tačiau ši pastaba nė kiek nemenkina žavesio, kurį šie negausūs statiniai suteikė medinių koplytelių architektūros įvairovei.

Išvados

Neogotikos elementai medinių koplytelių architektūroje buvo traktuojami laisvai ir egzistavo kaip kūrybinga, efektyvi ir galima interpretuoti estetinė priemonė. Pavieniai stillius elementai dažniausiai naudoti kaip dekoro motyvai, suteikiantys statiniui stilinę išvaizdą, tačiau nekeičiantys tradicinės tūrio formos. Neogotikinių koplytelių, kurių fasadų iš-

vaizda liudija tiesioginę šios stilinės krypties įtaką, žinoma nedaug. Jų fasaduose neretai atkartojama konkrečiems stiliniams prototipams, kuriais tapdavo tos pačios ar gretimų apylinkių neogotikiniai sakraliniai pastatai, būdinga kompozicija.

NUORODOS:

1. Darbui naudota ikonografinė medžiaga iš: Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus (LIIES), Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus (ČDM), Lietuvos nacionalinio muziejaus Ikonografijos skyriaus (LNM), KTU Architektūros ir statybos instituto Architektūros istorijos ir paveldo sektorius (ASI) ir Lietuvos liaudies kultūros centro (LLKC) archyvų.
2. Galaunė P. Lietuvių liaudies menas. - Kaunas, 1930. - P. 135-137; 64-65 pieš.
3. Perkovskis J. Žemaičių liaudies meno ornamentas: forma ir simbolika. - Vilnius, 1999. - P. 31, 251-253.
4. Grinius J. Lietuvos kryžiai ir koplytėlės // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 5. - Roma, 1970. - P. 114-115.
5. Baltrušaitis J. Kryžiai ir koplytėlės [vertė G. M. Martinaitienė] // Menotyra, 1994, Nr. 1, p.71; Čerbulėnas K. Liaudiškų memorialinių paminklų kilmė ir jų architektūrinė-matinė charakteristika // Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. 3. - Vilnius, 1966. - P. 115.
6. Jankevičienė A. Lietuvos medinė sakralinė architektūra. - Vilnius. 1998.
7. Burinskaitė I. Lietuvių liaudies medinės koplytėlės // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 16. - Vilnius, 2000. - P. 299-345.
8. Jankevičienė A., Kuodienė M. Lietuvos mūrinės koplytėlės. - Vilnius, 2004.
9. Jankevičienė A. Min. veik. - P. 8.
10. Galaunė P. Min. veik. - P. 137.
11. Jankevičienė A. Min. veik. - P. 197.
12. „Dievo stalo“ koplytėlės bokštų tūriai, kompozicija ir elementai apibendrintai atkartoja 1912 m. pastatytos medinės neogotikinės Žarėnų (Plungės r.) bažnyčios pagrindinio fasado išvaizdą.
13. Pvz.: Urbanienė S. Dievdirbiai. Žemaitija // Liaudies kultūra. - 2001, Nr. 1, p. 42-47; Urbanienė S. Dievdirbiai. Žemaitija // Liaudies kultūra. - 2001, Nr. 5, p. 45-53; Urbanienė S. Šiaurės ir vidurio Lietuvos dievdirbiai // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. XVIII. - Vilnius, 2003. - P. 239-258.
14. I Vaičaičių šventorių koplytėlė atkelta iš Sedos apylinkių, kur buvo pastatyta apie 1935 m. Pagal: Šverebas P. Buvusių Sedos parapijos kultūros vertybių ir paminklų sąrašas-aprašas. // Seda. Žemaičių praeitis. 5. - Vilnius, 1997. - P. 293.
15. 2000 m. R. Virkučio padarytos Aleksandrijos ir Viršilų koplytelių nuotraukos publikuotos: Liaudies kultūra. - 2001, Nr. 4 (priešlapyje); Počiulpaitė A. Lietuvos kryždirbystės fenomenas // Liaudies kultūra. - 2001, Nr. 5, p. 5; Gulbinų kaimo koplytėlė: ASI, A. Krutulienės fondas. 1962 m. M. Sakalausko nuotrauka.
16. J. Mickevičiaus užrašai: Amatai. Inform. J. Mickevičienė. - LIIES. - B. 904. - Apr. 9. - L. 18 - 20.
17. Šv. Jurgio koplytėlės pagrindinio fasado nuotrauka publicuota: Lietuvos architektūros istorija. T. III. - Vilnius, 2000. - Pav. 273.
18. Etnografiniai užrašai. 1959 m. V. Milius. - LIIES. - B. 93. - Apr. 42. - L. 68-70.
19. Lietuvos architektūros istorija. T. III. - Vilnius, 2000. - P. 288.
20. Končius I. Žemaičių kryžiai ir koplytėlės. - Chicago, 1965. - P. 107.

The impact of neo-Gothic on the architecture of Samogitian wooden chapels (the late 19th – early 20th centuries)

Ilona BURINSKAITĖ

On the basis of the research of the archival iconographic material the manifestations of neo-Gothic in the architecture of Samogitian wooden chapels of the late 19th and early 20th centuries have been analyzed in the article. The analysis of the iconographic material revealed the fact that the trend of this style mostly influenced chapels in Plungė (the environs of Babrungėnai, Medingėnai, Plateliai, Šateikiai, Žlibinai), Telšiai (the environs of Lieplaukė, Nevarėnai, Žarėnai) and Skuodas (the environs of Barstyčiai, Notėnai, Mosėdis) districts. There has been ascertained that in the effort to give them the impression of the neo-Gothic construction one towed or two-towered compositions were most frequently applied, single elements that had impressive marks of decorativeness were used. These elements used to impart a stylish appearance to the construction, however, they never changed the traditional volumetric form. Therefore the impact upon the architecture of the chapels mostly appears as indirect.

It has been known a scanty number of chapels representing the noticeable direct impact of neo-Gothic in their forms and decor. It appeared in their facades without changing their traditional volumetric form and structure. Neo-Gothic church buildings of the same district or district in the vicinity not rarely became the prototypes of the chapels on which this impact was made. Their appearance was imitated and freely enough interpreted in compositions of wooden chapels. Several examples of such imitation has been presented in the article. Forms and elements in the architecture of neo-Gothic chapels that were widespread in the late 19th and early 20th centuries were employed up until the mid – 20th century.

Kauno technologijos universitetas, Architektūros ir statybos institutas, Tunelio g. 60, LT-44405 Kaunas,
el. p. ilonaburinskaite@takas.lt

Gauta 2005 12 10, įteikta spaudai 2006 07 31

Moterų veiklos specifika liaudies medicinoje: Rytų Lietuva ir Vakarų Baltarusija

Veronika GRIBAUSKAITĖ

Tyrimo objektas: moterų veikla Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos liaudies medicinoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Tikslas: išskirto arealo ribose aptarti moters veiklos sferas pagal konkrečias liaudies „gydytojų“ kategorijas. Lyginamasis metodas. Išvada: nustatyti Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos liaudies medicinos panašumai leidžia traktuoti šiuos regionus kaip vientisą, tyrinėjamoje sferoje griežtos takoskyros neturintį kultūrinį arealą. Šios teritorijos tradicinėje kaimo bendruomenėje plačiausiu moters „gydytojos“ veiklos lauku tapo kaimo vaistininkystės sritis, priklausanti kasdienio patyrimo sferai. Aukštesniame kultūrinės kompetencijos lygmenyje veikė žiniuonių grupės – žolininkai, užkalbėtojai bei raganai. Pirmoji kategorija buvo glaudžiai susijusi su kasdieniu patyrimu, ji taip pat gali būti vertinama kaip moterys „monopolija“. Antroje grupeje veikė ir vyrai, ir moterys. Tuo tarpu trečioje kategorijoje kaip „gydytojai“ dažniausiai reiškėsi vyrai.

Įvadas

Ilgą laiką mokslas mažai dėmesio kreipė į moterų gyvenimą, vaidmenis, jų indėlį į visuomenę ir kultūrą. Daugiausia tyrinėta vyrių kultūrinė veikla ir, beje, remiantis beveik vien jų požiūriu. Padėtis keitėsi augant moterų politiniam aktyvumui Vakaruose XIX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje ir 8-ojo dešimtmečio pradžioje. Vadinamoji antroji lytis įsitraukė į įvairių mokslų sritis, stiprėjo šiuolaikinis moterų judėjimas. Atsiradus idėjoms, kad moterys esančios pavergtos ir bejėgės kultūriniu požiūriu, iškilo tikslas parodyti, jog jos turėjo atskiras galios sritis. Pasirodė etnografinės studijos, aprašiusios moterų ritualus, gamybos būdus ir jų įtaką įvairiems gyvenimo aspektams.¹ Tačiau liaudies medicinos tyrinėjimuose vis dar daug „balto dėmių“. Ne išimtis ir Lietuva.

Dauguma Lietuvos tyrinėtojų savo darbuose apie liaudies mediciną apsiriboją tik tokiais teiginiais: „*Nuo senovės ligonius gydė moterys. Jos žinojo daugybę gydomujų žolių, šaknų, taip pat burtų, magiškų priemonių*“.² Arba: „*Kiekviena kaimo moteris pažista vaistažoles ir moka įvairių gydymo būdų*“³ ir pan. Apskritai Lietuvoje vis dar trūkssta išsamių moksliinių darbų liaudies medicinos tematika. Taip pat dar nebuvo bandyta lyginti lietuvių liaudies medicinos su kitų kraštų tradicijomis.

Būtent dėl to, pasitelkusi lyginamają analizę, pamėginsiu atskleisti Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos regionams⁴ būdingus tam tikrus liaudies medicinos bruožus, apžvelgsiu išskirto arealo tradicinėje kaimo bendruomenėje gydymu užsiimančių asmenų klasifikaciją bei konkretizuosių moters veiklos sferas pagal išskirtas „gydytojų“ kategorijas.

Chronologiniu aspektu darbas apima XIX a. pabaigą ir XX a. pirmąjį pusę. Tiriamojo arealo pasirinkimą lėmė istorinis kontekstas. Atsižvelgiant į ilgalaikius Rytų Lietuvos bei Vakarų Baltarusijos kultūrinius kontaktus, galime iškelti prielaidą, jog etniškai mišriame regione minėtų liaudies medicinos elementų sklaida atspindi įvairių etninių grupių sąveiką.

Straipsnis parengtas remiantis įvairaus pobūdžio medžiaga, kurią salyginai galima suskirstyti į dvi grupes: aprašomuosius bei analitinius darbus. XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės liaudies medicina nagrinėjama pasitelkus įvairių etnografų paskelbtus šaltinius. Šiuo laikotarpiu pirminybė buvo teikta etnografinės medžiagos rinkimui bei publikavimui, todėl autoriai apsiribodavo tik gausios informacijos pateikimu.⁵ Siekiant suteikti straipsniui platesnį empirinį bei teorinį kontekstą, darbe panaudoti nauju metodologiniu požiūriu išsiskiriantys tyrinėjimai. Tai lenkų autoriaus Zbignewo Liberos studija „*Medycyna ludowa. Chłopski rozsądek czy gminna fantazja?*“ bei Ramūno Trimako daktaro disertacija „*Žmogaus sveikatos samprata lietuvių folklore*“.⁶ Nagrinėjant Rytų Lietuvos liaudies mediciną svarbiu tyrimo šaltiniu tapo etnografinių ekspedicijų metu surinkti duomenys.⁷ Šią medžiagą rinko VPU IF istorijos specialybės studentai mokomųjų praktikų metu pagal D. Gricevičiūtės ir J. Šukio sudarytą klausimyną „*Liaudies medicina*“.⁸ Analizuojant Vakarų Baltarusijos padėtį panaudota ir straipsnio autores Ašmenos apylinkėse surinkta informacija.⁹

Nuo kasdienio patyrimo kultūrinės kompetencijos link

Lietuvos ir Baltarusijos kaimo bendruomenėje egzistavusios vertybės, elgesio normos tiesiogiai veikė ir sveikatingumo sferą. Ši tradicija savitai vertino ligą, susiejant į bendrą visumą numanomą ligos priežasčių kilmę, simptomų apibūdinimą, specifinius elgesio modelius ištikus ligai,

sprendimus, lemiančius vieno ar kito gydymo būdo pasirinkimą, vyraujančią gydymo praktiką bei terapijos pasekmių vertinimą. Anot mokslininkų, teoriškai bendruomenės nariai turi galimybę rinktis vieną iš dviejų alternatyvių gydymo būdų – oficialiųjį arba liaudiškajį. Oficialioji, arba profesionalioji, medicina praktikuoja mokslinius, oficialiai įteisintus gydymo metodus. Liaudiškojo gydymo būdai „neprofesionalūs”, t. y. oficialiai nepripažinti.¹⁰ Iš surinktos medžiagos matyti, jog tiriamojo arealo kaimo bendruomenėje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje vyrao liaudiškoji medicina.

Medicinos žinios Rytų Lietuvos bei Vakarų Baltarusijos tradicinėje kaimo visuomenėje buvo prieinamos kiek-vienam bendruomenės nariui: gydydavo vyrai ir moterys, seni žmonės ir vaikai, kaimynai ir giminės bei kt. Kickvienoje šeimoje buvo disponuojama gausesnėmis ar menkesnėmis gydymo priemonių bei metodų taikymo žiniomis. Šią liaudies medicinos sritį galima apibūdinti kaip kasdienio patyrimo sferą, kurioje taikomi ir racionalūs, ir maginiai gydymo būdai, prieinami plačiajai bendruomenei.

Šalia šios sferos visose kultūrinėse sistemoje egzistuoja ir tam tikri su sveikatos apsauga susiję bendruomeniniai institutai: žiniuonys – žolininkai, užkalbėtojai, raganai, šamanai ir pan., atstovaujantys kultūrinės kompetencijos sričiai.

Kultūrinės kompetencijos terminas gali būti traktuojamas įvairiai. Dažniausiai jis suvokiamas kaip žmogaus, priklausančio tam tikrai kultūrai, fizinių bei protinių galimybių potencialas. Šiuo atveju kultūrinė kompetencija tampa mechanizmu, leidžiančiu ne tik naudotis jau išplėtotais gebėjimais, bet ir generuoti naujus elgesio modelius, kombinuojant įsisavintus elementus.

Kultūrinė kompetencija siejama su įvairoiomis kultūrinės veiklos sritimis, taip pat ir su tomis sferomis, kurios palaiko žmogaus buitį. Tarp pastarųjų, priskiriamų buities kultūrai, aptinkame ir sveikatos apsaugos sferą. Kadangi ji yra kultūriškai diferencijuota, vienoje bendruomenėje matyti tam tikras jos narių susiskirstymas: egzistuoja visiems bendros taisyklės ir normos bei atskirų grupių praktikuojami elgesio modeliai.¹¹

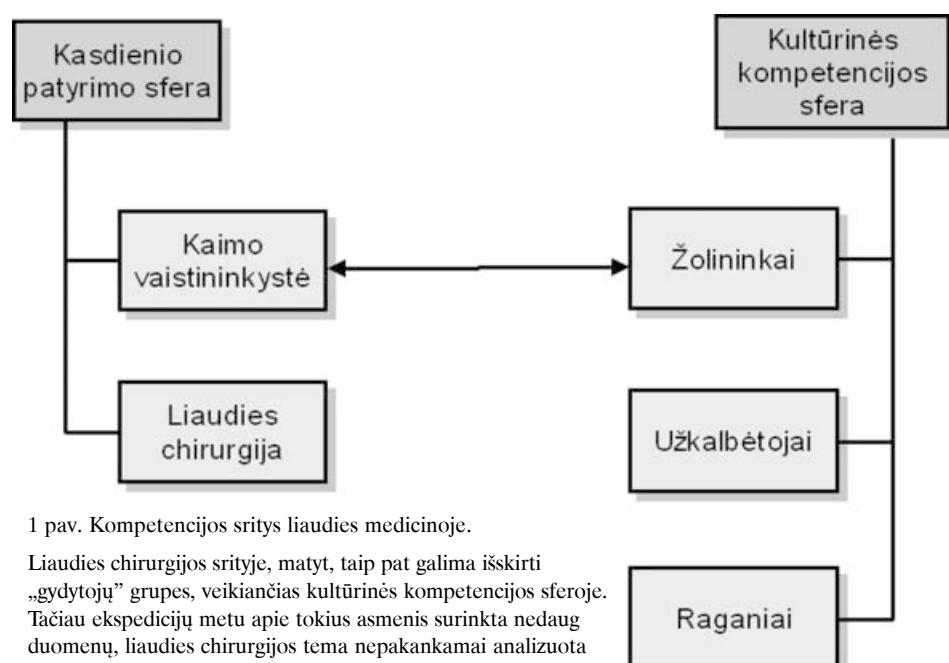
Rytų Lietuvos bei Vakarų Baltarusijos liaudies medicinos sferoje kultūrinės kompetencijos lygmenje veikė grupė „gydytojų”, kuriuos apibūdinsime salyginiu „žiniuonių” terminu. Tokie gydymu užsiimantys asmenys kitų visuomenės narių buvo suvokiami kaip didesnėmis galiomis ir žiniomis disponuojantys individai, turintys atitinkamą autoritetą kaimo bendruo-

menėje. Tačiau žiniuonių grupė nebuvo vienalytė, nevienareikšmiškai jos atstovai buvo traktuojami ir likusių bendruomenės narių. Todėl pirmiausia apžvelgsime visas grupės struktūrą, tada konkretiai aptarsime moterų veiklos specifiką jos viduje. (1 pav.)

Remiantis tiriamojo regiono etnografine medžiaga, vadinamuosius žiniuonis galima suskirstyti į tris gydymu užsiimantių žmonių kategorijas: žolininkus; užkalbėtojus; raganius. Žolininkais buvo laikomi apie vaistinguosius augalus daugiau nei kiti bendruomenės nariai išmanę asmenys, gerai žinomi aplinkinių, suteikiantys pagalbą į juos besikreipiantiesiems. Pavadinimas „žolininkai” šiuo atveju yra gana salyginis, nes dažnai, be vaistažolių, šie žmonės išmanė ir kitokius gydymo būdus.

Kita grupė – asmenys, gydymo procese užsiimantys ir įvairia magine praktika bei veikiantys „su Dievo pagalba”. Kadangi dažniausiai gydymo procese jie naudojo tam tikrą verbalinės magijos rūši, salyginai šios kategorijos atstovus pavadinsime „užkalbėtojais”. Kaimo bendruomenėje jie dar buvo žinomi *šeptūnų* (baltar. *uenmyhn*, *žadetojų*) vardais. Neretai specializavosi gydydami tam tikrus susirginimus: gyvatės įkandimą, rožę ir kt. Tokie asmenys būdavo plačiai žinomi apylinkėse, į juos pagalbos kreipdavosi ne tik kaimyninių, bet ir tolesnių kaimų gyventojų. Nors tokie žiniuonys daug padėdavo žmonėms, buvo gerbiami visuomenės ir gydė Dievo vardu, oficialūs bažnyčios atstovai juos vertino neigiamai.

Trečioji grupė – galingi burtininkai, raganai, įvaldę magijos technikas per sandėrį su blogio jégomis. Dažniausiai buvo žinomi kaip egzorcistai, dar vadinami *černaknyžnikais* (baltar. *чорнакнижник*), *čeraunykais* (baltar.

1 pav. Kompetencijos sritys liaudies medicinoje.

Liaudies chirurgijos srityje, matyt, taip pat galima išskirti „gydytojų” grupes, veikiančias kultūrinės kompetencijos sferoje. Tačiau ekspedicijų metu apie tokius asmenis surinkta nedaug duomenų, liaudies chirurgijos tema nepakankamai analizuota ir mokslinėje literatūroje. Norint ši reiškinį išanalizuoti plačiau, reikėtų atlikti išsamesnius tyrimus.

uapažnuk), išvarantys iš žmonių, gyvulių piktąsias dvasias. Ramūno Trimako teigimu, Lietuvos vadinamosios *juodosios knygos* labiausiai buvo paplitusios Lietuvos rytinėje dalyje.¹² Stebuklingos galios, nepriklasomai nuo to, kokiui pagrindui buvo suteiktos, susiedavo jų savininkus su tariamai nežemiškomis jégomis, kurioms padedant jie burdavo, kerėdavo ir gydydavo. Anot Michalo Federowskio, visoje tyrinėtoje Baltarusijos teritorijoje buvo paplitęs tikėjimas, kad kiekvienas iš tokiu žmonių „*su velniu žinosi*“ („*z czortam znajećše*“).¹³ Varėnos rajone teigta, kad raganius, bendraudamas su antgamtiniu pasauliu, „*tur būt stipresnis už velnią*“.¹⁴ Šie asmenys tradicinėje vienuomenėje buvo vertinami ambivalentiškai: jie pelnydavo žmonių pagarbą bei padéką už suteiktą pagalbą, antra vertus, stengiasi vengti panašių kontaktų, kadangi tokie burtininkai savo galias naudodavo tiek geriemis, tiek piktiems tikslams.

Moteris: tarp gamtos ir kultūros

Taigi apžvelgę gydymu užsiimančių asmenų kategorijas, galime pereiti prie moters veiklos specifikos liaudies medicinos srityje. Rytų Lietuvoje bei Vakarų Baltarusijoje daugelyje kasdienio patyrimo sričių būtent moteris tam pažinių išsaugojimo bei tolesnio perdavimo garantu. Liaudies medicina kaip ypatingas etnokultūrinis reiškinys netaisiejama nuo bendros kultūrinės sistemos. Todėl galime teigti, jog tokie nagrinėjamo objekto elementai kaip ligos ir sveikatos samprata, susirgimų prevencijos būdai bei terapija susideda iš išmoktų minties ir veiksmo modelių. Anot Georgo Peterio Murdocko, šie konkretioje visuomenėje paplitę modeliai su palyginti nedidelėmis modifikacijomis perduodami kiekvienos kartos kitai.¹⁵ Sutinkant su teiginiu, kad kultūra yra paveldima, jos išmokstama ir taip ji yra perduodama, šiuo atveju iškyla moters kaip tarpinės, kai kurių kultūros elementų gyvavimą užtikrinančios, grandies vaidmuo. Tai patvirtina ir apklausų metu surinkta informacija: dauguma tiek Lietuvos, tiek Baltarusijos respondentų nurodė, jog naminio gydymo žinias įgijo šeimos viduje, konkrečiai perėmė iš šeimos moterų – motinų bei senelių.

Taigi ryškiausias vaidmuo moteriai tek davano naminiam gydyme, priklausantiame kasdienio patyrimo sferai. Tai paaiškinama tuo, jog vidinė namų erdvė buvo priskiriama moteriškai erdvėi.¹⁶ Vienas iš modernios sociologijos pradininkų G. Simmelis namus, kaip gyvenimo kategoriją, laiko pagrindine moterų veiklos sritimi bei didžiausiu jų nuopelnui kultūrai.¹⁷ Jo nuomone, „*namams būdingas realus ir simbolinis ryšys su moters esme įgalina moters didžiąjį kultūrinę veiklą*“.¹⁸

Šeimos narių gydymas, labiausiai siejamas su žolininkystės tradicija, laikytas moterų prerogatyva, o vaistinių augalų rinkimas, apdorojimas, saugojimas bei vaistų paruo-

šimas – natūraliai moters veikla. Pastaroji sritis dažniausiai laikyta „*ne vyru reikalau*“, „*bobų darbu*“ ir panašiai.¹⁹ Čia galime ižvelgti ryšį su kai kurių mokslininkų iškelta kultūros ir gamtos santykio problematika. Kultūra dažniausiai yra traktuojama kaip vyru kūriny. Tuo tarpu moterims, dėl giminės pratęsimo funkcijos, priskiriamas stipresnis ryšys su gamta.²⁰ Savaime suprantama, kad gamtos išteklių, t. y. vaistažolių, pažinimas bei panaudojimas gydymui buvo suvokiamas kaip moteriškas užsiémimas.

Gydymas augalinėmis priemonėmis tiriamajame regione buvo labiausiai paplitęs. Jis dažniausiai mokslininkų yra vertinamas kaip racionalusis liaudies medicinos branduolys.²¹ Tačiau ir gydant vaistažolėmis neretai tarpusavyje buvo derinami abu – racionalusis bei iracionalusis – pradmenys. Apskritai mokslininkų liaudies medicinos praktikų skirtystamas į gydymą racionaliais bei maginiais būdais yra salyginis, nes tradicinėje kultūroje jie paprastai būna tarpusavyje glaudžiai susipynę. Egzistuoja netgi nuomonė, jog racionalių (moksliniu požiūriu) bei maginių praktikų koegzistencija ir sudaro liaudies medicinos specifiką.²² Tačiau šiuo atveju toks gydymo būdų suskirstymas gali padėti geriau suvokti moterų veiklos pobūdį kiekvienoje išskirtoje liaudies medicinos srityje bei rasti sąsajų su atskiromis gydymu besiverčiančių asmenų kategorijomis.

Taigi mokslininkų racionaliai sferai priskiriamą kaimo vaistininkystės sritį (vaistų gavimo, apdirbimo, laikymo ir naudojimo tradicijas) galime apibūdinti kaip moterų „monopoliją“. Tai pačiai sferai iš dalies priskiriamą liaudies chirurgija (t.y. ligų gydymas mechaniskai, rankomis ar instrumentais) laikyta labiau vyrišku užsiemimu.²³ Tačiau XX a. pirmojoje pusėje ši sritis jau nebuvo plačiai praktikuojama. Apklausų metu respondentai nurodydavo, jog rimčiau susižeidus buvo kreipiamasi į profesionalius gydytojus, apie krauso nuleidimą arba dėlių panaujinimą gydymui jie buvo tik girdėjė.

Nagrinėjant tiriamojo regiono etnografinę medžiagą pastebima, kad ypatingas vaidmuo moteriai tek davano gydant vaikus. Natūralus psychologinis motinos ir vaiko ryšys buvo sustiprinamas tikėjimu, jog dar šešias savaites po gimdymo abu nenutraukė ryšių su *kitu pasauliu*, tuo pačiu metu priklausydami ir šiam pasauliui. Plačiai gydymo praktikoje buvo paplitę tikėjimai, jog gydant vaiką ypatingos gydymo galios įgauna motinos kūnas (prakaitas, seilės, pienas ir kt.) bei drabužiai.²⁴ Pavyzdžiui, vaikui susirgus odos liga, motina nukerpa truputį savo plaukų ir plauna jais pažeistas vietas.²⁵ Michalas Federowski's mini Baltarusijoje dažnai sutinkamą gydymo būdą – įtarusi nužiūrėjimą, motina nušluostydavo vaikui veidą savo marškinėlių *padalkomis*.²⁶ Toks pat paprotys lauko tyrimų metu užfiksuotas Vilniaus bei Šalčininkų rajonuose.

Artimai su kasdienio patyrimo sfera bei kaimo vaistininkystės tradicija yra susijusi žolininkų „gydytojų“ grupė.

Šie asmenys dažniausiai traktuoti ne kaip maginių savybių ir priemonių turintys, o kaip eiliniai kaimo bendruomenės nariai, žinias pagilinę užsiimdamai kasdien gydymo praktika. Jie nelaikė gydymo savo profesine veikla ir už patarimus dažniausiai nereikalavo jokio atlygio, tačiau bendruomenėje pelnydavo gan aukštą statusą. Pavyzdžiui, F. Verenko, rinkęs etnografinę medžiagą Baltarusijoje, mini tokias *bobas-liekarkas* (baltar. *бабы-лекарки*), apie kurias žmonės pasakodavo, kad jos „*daug žino ir nemažai žmonėms padeda*“.²⁷ Zarasu, Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose kalbama apie *bobutes*, žinančias daug naminių gydymo būdų bei noriai padedančias žmonėms. Svarbus šių moterų „gydytojų“ bruožas yra tai, kad jos nelaikė savo gydymo patirties paslaptyje ir noriai ja dalijosi.

Antroje – užkalbėtojų – kategorijoje aktyviai galėjo reikštis tiek vyrai, tiek moterys. Tokią situaciją greičiausiai lėmė gydymo žinių perdavimo specifika. Užkalbėjimas kaip ypatinga verbalinės magijos dalis buvo susijęs su tam tikrais tabu – užkalbėjimo formulė perduoti galiama tik prieš pat mirtį vyriausiam arba jaunesniams šeimos vaikui, neprilausomai nuo jo lyties. Toliau veikė kiti veiksnių: konkretaus asmens gabumai, noras perimti žinias, pasiryžimas visada padėti kitiems bendruomenės nariams ir kt. Tačiau kai kurie tyrinėtojai teigia, jog dažniausiai užkalbėdavo moterys.²⁸ Tai matyti ir iš lauko tyrimų medžiagos. Respondentai, nurodydami konkretius asmenis, užkalbančius nuo ligų, dažniausiai minėjo moteriškas pavardes. Vyriškos lyties užkalbėtojai palyginti minėti retai (Vilniaus, Zarasu r.). Pasakojimai apie garsų užkalbėtojų užfiksuoti Lydos krašte, Pelesos apylinkėse.²⁹

Kalbant apie trečiąją – raganių – kategoriją, reikia griežtai skirti moters ir vyro padėti. Kaimo bendruomenės narių manymu, moterys-raganos skaičiumi žymiai pralenkdavo virus-raganus. Tai lėmė moteriškos esybės kaip silpnesnės, lengvaiu pasiduodančiai velnio įtakai, suvokimas. Buvo teigiamas, kad moterys labiau negu vyrai linkusios pykti, meluoti, kerštauti ir pan. Net visai neseniai Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose rinktoje etnografinėje medžiagoje gausu panašių teiginių. Vaizdingiausias posakis užfiksuotas Rukainių apylinkėse „*Gdzie czart nie dojdzie tam kobieta doskoczy*“ (*Kur velnias nepasieks, ten moteris nušoks*).³⁰ Nepaisant to, kad raganių būdavo kur kas mažiau negu raganų, pastebimas vyriškosios lyties atstovų kaip „gydytojų“ pranašumas.

Iš įvairiaus laikotarpiaus tiriamajame regione rinktos etnografinės medžiagos matyti egzistavus tikėjimus, kad raganos daugiausia užsiima kenkėjiska veikla: atima karvėms pieną, naikina pasėlius ir susargdina žmones.³¹ Pavyzdžiui, Gardino apylinkėse užfiksuotas tikėjimas, jog raganos „*gali pasiūsti žmogui ligą ir nė vienas daktaras jos ne-įšgydys*“.³² Dieveniškių apylinkėse teigta, jog pagrindinis raganų užsiémimas – kenkti gyvuliams.³³ Panašius teigi-

nius patvirtina ir lietuvių liaudies kalendorinių švenčių, apeigų komplekse paplitęs raganos vaizdinys, kurio pagrindinis akcentas yra negatyvios raganos funkcijos.³⁴

Mūsų nagrinėjamoje sferoje raganos gali tik panaikinti savo burtus bei „atšaukti“ ligą, o apskritai apie gydymą išmano mažai arba išvis neišmano.³⁵ Tuo tarpu vyrai, pasižymėdami ypatingomis galiomis, veikdami kaip egzorcistai, gydo antgamtinį jėgų sukeltas ligas, kurių negali įveikti net antrosios kategorijos „gydytojai“, besinaudojantys Dievo pagalba. Pavyzdžiui, Ašmenos r. respondentė pasakojo, kad jos šeimoje i raganių buvo kreipiasi broliui susirgus ypatingai sunkia liga – epilepsija, kurią, kaip buvo manoma, sukelia piktosios dvasios. Šios priemonės buvo griebtasi kaip paskutinio šiaudo, nepadėjus jokiems užkalbėtojams.³⁶

Skirtingas požiūris į virus ir moteris, užsiimančius raganystėmis, puikiai atsispindi Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pateiktoje etnografinėje medžiagoje: tarp asmenų, kaip manoma, turinčių antgamtinį galių, raganos bei raganai minimi kaip atskiros grupės.³⁷ Griežtai raganos bei vyriškosios lyties burtininkai skiriami ir Kernavės apylinkėse. Žmonių teigimu, tik pastarieji žino, kaip kovoti su raganomis. Konkretus atvejis apklausos metu buvo užfiksuotas Rukainiuose. Respondentės teigimu, ją dėl asmeninių nesutarimų užbūrė kaimynė-raganė: „*Kai aš ateidavau į savo laukus, nenorejau po to eiti namo, man kojas atimdavo*“. Pagalbos nukentėjusioji kreipėsi į raganių, kuris nurodė, kaip atsikratyti neigiamo raganos poveikio.³⁸

Taigi pirmųjų dviejų – žolininkų ir užkalbėtojų – kategorijų atstovai veikė bendruomenės viduje, o jų veikla buvo visuotinai priimtina bei skatinama. Trečioji – raganių – grupė nepasižymėjo didele bendruomenės tolerancija, ypač tie, kurie gydymą pasirinko kaip pagrindinį pragyvenimo šaltinį. Tačiau duomenų aptikta tik apie tokius „gydytojus“ virus. Tuo tarpu moteris tarsi lieka už šios žiniuonių grupės ribų. Neteikianti naudos visuomenei bei pavojinga raganos tampa nepageidaujama bendruomenės nare. Todėl savaike suprantama, kad kalinimas raganuvimui moterims tapdavo didžiausių įzeidimu.

Grįždami prie kultūros ir gamtos priešpriešos bei pirmosios neabejojamo pranašumo, turime pastebeti, kad artimesnės gamtai moterys yra ir kultūrinės tvarkos dalyvės. Jos tarsi užima dviprasmišką, neapibrėžtą padėtį tarp kultūros ir gamtos. Šią situaciją liaudies medicinos sferoje galime apžvelgti Sherry Ortner nagrinėto modelio kontekste. T. y. gydymo veiklos priskyrimas moteriškai sferai gali būti suvokiamas kaip perejimas iš gamtos į kultūrą. Tada turime priskirti moters veiklą kultūros kategorijai. Tačiau kai liaudies medicinoje atsiranda sričių, kurios yra priešinamos kasdieniam patyrimui, jose aukščiausią padėtį užima vyrai.³⁹

- NUORODOS:**
1. Gruodis K. Sherry Ortner // Feminizmo ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo. Antologija. - Vilnius, 1995. - P. 303.
 2. Dundulienė P. Lietuvių etnologija. - Vilnius, 1991. - P. 191.
 3. Boduen de Kurtenė-Erenkroicova C. Kelios pastabos apie Vilniaus vaivadijos etnografiją // Etnografija. - (1994-2000), nr. 4-10, p. 98.
 4. Lauko tyrimų medžiaga, spausdinti šaltiniai bei literatūra atspindi Lietuvos Vilniaus, Šalčininkų, Širvintų, Zarasų, Varėnos r. bei Baltarusijos Ašmenos, Gardino, Lydos r. padėtį.
 5. Federowski M. Lud Białoruski na Rusi Litewskiej: Materiały do etnografii słowiańskiej. - T. 1. - Warszawa, 1897; Werenko F. Przyczynek do lecznictwa ludowego // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. - T. 1. - Kraków, 1896; Romanow E. Материалы по этнографии Гродненской губернии. - Т. 1. - Вильна, 1911; Петкевич Г., Материалы по народной медицине литовцев. - Санкт-Петербург, 1911.
 6. Libera Z. Medycyna ludowa. Chlopski rozsądek czy gminna fantazja? - Wrocław, 1995; Trimakas R. Žmogaus sveikatos samprata lietuvių folklore. Daktaro disertacija. - Vilnius, 2003.
 7. 47 aprašai iš Vilniaus, Šalčininkų ir Zarasų rajonų, saugomi VPU Baltų proistorės katedroje.
 8. Apie metodiką ir metodines priemones: medžiaga etnografinei praktikai. Sud. J. Mardosa. - Vilnius, 2002.
 9. 15 aprašų, asmeninis archyvas.
 10. Trimakas R. Lietuvos kaimo vaistininkystės tradicijos XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje // Liaudies kultūra. - 2001, nr. 3 (78), p.19.
 11. Ziołkowski M. Kompetencja kulturowa // Słownik etnologiczny. Terminy ogólne. - Warszawa - Poznań, 1987. - P. 172-174.
 12. Trimakas R. Folk Healing Nowadays in the Lithuanian Countryside and the Images of Folk Healers // Identity of peripheries: minorities, orderlands and outskirts. - Tartu, 1997. - P. 100.
 13. Federowski M. Min. veik., p. 101.
 14. Trimakas R. Folk Healing Nowadays in the Lithuanian Countryside and the Images of Folk Healers // Identity of peripheries: minorities, orderlands and outskirts. - Tartu, 1997. - P. 100.
 15. Murdock P. Kultūrinio kitimo dinamika // Kultūros prigimtis. - Vilnius, 1993. - P. 243.
 16. Libera Z. Min. veik., p. 240.
 17. Simmel G. Moteriška kultūra // Feminizmo ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo. Antologija. - Vilnius, 1995. - P. 262, 269.
 18. Ten pat. - P. 266.
 19. Trimakas R. Žmogaus sveikatos samprata lietuvių folklore. Daktaro disertacija. - Vilnius, 2003. - P. 142.
 20. Ortner Sh. Ar moters ir vyro santykis tokis kaip gamtos ir kultūros? // Feminizmo ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo. Antologija. - Vilnius, 1995. - P. 323-324.
 21. Trimakas R. Lietuvos kaimo vaistininkystės tradicijos XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje // Liaudies kultūra. - 2001, nr. 3 (78), p. 20; Libera Z. Min. veik., p. 7.
 22. Libera Z. Min. veik., p. 7-12.
 23. Dundulienė P. Min. veik., p. 191.
 24. Libera Z. Min. veik., p. 240.
 25. Federowski M. Min. veik., P. 388.
 26. Ten pat. - P. 402;
 27. Werenko F. Min. veik., p. 101.
 28. Libera Z. Znachor w tradycjach ludowych i popularnych XIX–XX wieku. - Wrocław, 2003. - P. 122.
 29. Balkutė R. Pelesos krašto liaudies medicina // Lydos krašto lietuviai. - T.1. - Kaunas, 2002. - P. 363.
 30. Danilevič Ž. Tikėjimas bloga akimi Vilnijoje // Istorija. - 2004, LIX-LX, p. 150.
 31. Trinkūnas J. Senieji tikėjimai // Kernavė. - Vilnius, 1972. - P. 381; Libera Z. Medycyna ludowa. Chlopski rozsądek czy gminna fantazja? - Wrocław, 1995. - P. 240-242; Werenko F. Min. veik., p. 102; Romanow E. Min. veik., p. 46.
 32. Romanow E. Min. veik., p. 46.
 33. Vėlius N. Senųjų tikėjimų liekanos // Dieveniškės. - Vilnius, 1968. - P. 285.
 34. Tatariūnaitė R. Raganos vaizdinys lietuvių liaudies kalendorinė šventėse bei apeigose // Liaudies kultūra. - 2000, Nr. 3, p. 15-19.
 35. Trinkūnas J. Min. veik., p. 381-382; Libera Z. Medycyna ludowa. Chlopski rozsądek czy gminna fantazja? - Wrocław, 1995. - P. 240-242; Werenko F. Min. veik., p. 102; Romanow E., Min. veik., p. 46-47.
 36. Respondentė iš Žiupronių k., Ašmenos r.
 37. Petkевич Г. Min. veik., p. 170.
 38. Respondentė iš Rukainių k., Vilniaus r.
 39. Ortner Sh. Min. veik., p. 324-325.

Specific character of feminine activities
in the field of folk medicine:
East Lithuania and West Belarus

Veronika GRIBAUSKAITĖ

On the basis of the factual similarities in folk medicine we are permitted to treat the regions of east Lithuania and West Belarus as an integral cultural area that have no strict divide with respect to the sphere being investigated.

Summarily, we are able to single out the sphere of the day-to-day experience covering the total of rational and magic ways of treatment that is accessible to all the members of the village community. The field of the village medicine belonging to this sphere has been characterized in the village community as the widest sphere of the occupation of the woman – “healer”.

Beside the sphere of the daily experience within the cultural competence of a higher level a group of prophetesses is working. It comprises herbalists, exorcists as well as magicians. The first category is closely related to the everyday experience, and it is treated as a “monopoly” of women. It is marked by its frankness and can be characterized as an intermediate link between the sphere of the day-to-day experience and the field of the cultural experience. Both men and women were active in the second group. Otherwise, the third category is mostly characteristic of male “physicians”.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, Vilnius,
el. p. v.gribauskaite@gmail.com

Gauta 2006 04 27, įteikta spaudai 2006 07 31

Pasaulėvaizdžio skirtumai bulgarų ir serbų grožinės literatūros vertimuose į lietuvių kalbą

Laima MASYTĖ

Objektas – su kraštovaizdžiu susijusių sąvokų atspindžiai bulgarų bei serbų grožiniuose kūriniuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą. Tikslas – parodyti, kad grožiniame kūrinyje glūdintys giluminiai tautos pasaulėvaizdžio elementai verčiant literatūros kūrinį pakinta ir yra pritaikomi prie priimančiosios kultūros atitinkamų pasaulėvaizdžio elementų. Metodas lingvistinis lyginamasis. Išvada: analizuojant vertimus ryškėja transliuojančiosios ir priimančiosios kultūrų pasaulėvaizdžio skirtumai. Specifinė originalo erdvės samprata vertime pakinta ir išgauna priimančiajai kultūrai būdingų erdvės suvokimo bruožų, kitaip sakant, yra transformuojama į priimančiosios kultūros erdvės sampratą.

Pastaruoju metu Lietuvoje padidėjo susidomėjimas Balcanų, pietų slavų kultūra: literatūra, muzika, teatru, kinu. Kita kultūra paprastai traukia savo ypatumu, savitumu, kitonišku pasaulio matymu. Kultūriniai skirtumai ir nesutapimai geriausiai išryškėja susidūrus skirtingoms kultūroms. Vienas tokios kultūrų sąveikos atvejų – grožinės literatūros vertimai. Meniniame vertime aiškiausiai matyti išprastų žodžių sužadinamų vaizdinių skirtumai [Gudavičius 1992, 5], todėl čia ryškiau atispindi ir skirtingas tautų mentalitas, pasaulėžiura, skirtingas aplinkos lingvistinis kategorizavimas, jos faktų fiksavimas kalboje. Vertimą galima suprasti kaip viena kalba užkoduotos informacijos perkodavimą kita kalba. Todėl vertimo tekstas priimančioje kultūroje gali nesutapti su originalo tekstu transliuojančioje kultūroje, nes abi jos tekste palieka savo atspaudą.

Tokiai analizei itin parankios lingvistikos moksle įsiviraujančios antropocentristinės nuostatos, kai į kalbą žvelgiama ne kaip į uždarą „sistemą savyje”, o stengiamasi ižvelgti joje žmogaus, jo mentaliteto atspindį. Per kalbą mėgina atskleisti nekalbinius dalykus, konceptualujį, sąvokinį lygmenį, parodyti, kaip atskira tauta interpretuoja, suvokia pasaulį, t.y. kokį ji turi pasaulėvaizdį. Antai vienas amerikiečių antropocentristinės lingvistikos pradininkų E. Sepiras teigia, jog kalba, kaip simbolų sistema, atspindi žmonių domėjimąsi jų gyvenamosios aplinkos plačiausia prasme savybėmis, o ne atskirai fauna ar reljefo ypatumais [Sepir 1993, 272]. Pasak autoriaus, viskas priklauso nuo intereso, dėmesio atskiriemis aplinkos reiškiniams: kuo didesnis poreikis išskirti supančio pasaulio reiškinius, tuo mažesnė tikimybė, kad kalboje esama juos apibendrinančios

sąvokos; ir atvirkščiai: kuo mažiau reikšmingi atskiri aplinkos elementai, tuo didesnė tikimybė, kad kalboje bus benedresnė reikšmę turintis žodis [ten pat, 273].

Bulgarų ir serbų grožinės literatūros kūriniuose ir jų tiesioginiuose vertimuose į lietuvių kalbą kaip sudėdamoji pasaulėvaizdžio dalis įdomus kraštovaizdis, nes transliuojančiosios ir priimančiosios etninių bendrijų gamtinė aplinka ryškiai skiriasi. Bulgaras profesorius S. Kazandžijevas paibrėžia, jog supanti gamta, kraštovaizdis labai veikia žmogaus psichiką, jausmų, emocijų sferą, tiesiog tampa tautos išgyvenimų simboliu: „Landšaftas daro įtaką tautos psichikai ne tik kaip gamta, bet ir kaip vieta, kurioje reiškiasi jausmai, išgyvenimai, skirtingais tautos gyvavimo laikotarpiais su juo glaudžiai susisejantys. Per tuos jausmus ir išgyvenimus kraštovaizdis išprasminamas kaip istorinė tikrovė ir istorinė sąmonė” [Nedelčev 1995, 231]. Štai, pavyzdžiui, A. J. Greimas ir S. Žukas aprašo mums gerai pažistamą tipišką lietuvišką gamtovaizdį: „Klimatą, kurį galima laikyti vidutiniu, atitinka ir peizažas – tai lygumos, vietomis pajairintos kalvų, niekur neviršijančių 300 metrų, ir gausūs vingiuotais kraštais ežerai. [...] Bendrą koloritą peizažui teikia ir miškai” [Greimas, Žukas 1993, 18–19]. Emociingiai ir impulsyviai tipiškai lietuvišką peizažą straipsnyje *Apie muziką* tapo M. K. Čiurlionis: „Paimkime kokį nežinomą Lietuvos kampelį. Tokia liūdną lyguma, mažos kalvelės kur-ne-kur stūkso, čia kadugys išsiplėtęs, ten palinkusi sena koplytėlė su viešpaties Jėzaus kančios paveikslu, prie jo šalies glaudžiasi beržas ir tarytum visomis šakelėmis ašaroja. Aplinkui, kur pažvelgsi, žemė, žalia pušų juosta apjuosta, tyla ir pilku dangum pridengta” [Landsbergis 1971, 139]. Menininkas tapybiškai paryškina visas detales, tarsi išrikiuotas ant lygaus paviršiaus, žvilgsnis slysta horizontalia linija, aprépia platų vaizdą. Dar viena iškalbinė citata: „Néra čia kalnų, debesis remiančių, nei kaskadų ūžiančių; pažvelk tik aplink! – koks graudus paprastumas tame reginyje. Laukas kaip didelis šilkinis kilimas su tamsiai ir šviesiai žaliais langeliais; per lauką juokingai vingiuoja kelias ir prakyksta kažkur grioviuose [...]. Toli horizonte mėlynuoja miškas” [ten pat, 141]. Vaizduojama plati erdvė, toliai, pabrėžiamas kraštovaizdžio lakonišumas, paprastumas, neįmantrumas, priešpriešinamas kalnuotam gamtovaizdžiui. Ryškėjantis erdvės platumo, net neapibrėžtumo pojūtis atskleidžia „lyguminį” mastymą [plg. Jakovleva 1994, 31]. Literatūroje, ypač poezijoje, esama

pavyzdžiu, kai tam tikras kraštovaizdis gali būti suvokiamas kaip tipiskai lietuviškas, pavyzdžiu, J. Aisčio eilėraštyje: „Laukas, kelias, pieva, kryžius, / Šilo juosta mėlyna / Debeselių tankus ižas” ir t.t. [Župerka 2001, 61]. Ryški, tipiski lietuviško gamtovaizdžio ypatybė yra žemės paviršiaus banguotumas [Eringis 1999], t.y. švelnūs, užapvalinti žemės paviršiaus perėjimai.

Kitoks vaizdas iškyla pažvelgus į Balkanų erdvę. Jos struktūra ryškiai padalyta į vidų ir išorę: pusiasalio išorinė konfigūracija, su beveik šešis kartus ilgesne jūros nei sausumos riba, – išraižyta, su aibe salų salelių, o vidinė pusiasalio struktūra – stūksantys kalnų masyvai [Toporov 1989, 68]. Išryškėja taškiniai, aštrūs viršukalnių smaigaliai [Civjan 1990, 71]. Balkanų pusiasalis „išmargintas aukštų kalnų, kurie jį suskaido į daugybę dalių. Einant iš rytų į vakarus, šis ežėjimas vis tankėja. [...] Svarbus Balkanų pusiasalio paviršiaus bruožas tas, kad aukštas, sunkiai pasiekiamas viršukalnes jungia geros perėjos. Išoriniai užpuoliukai lengvai prasibrauna į virus šalies kampelius, o pakankamai erdvės, kad būtų galima sukurti galingą valstybę, čia nėra” [Kinčov 1996, 1 – 2]. Pabrėžiamas Balkanų erdvės suspaustumas, todėl daugybės margų detalių kupinas peizažas įvardijamas kaip miniatiūriškas [Gačev 1988, 122], tame kompaktiškai išsidėstę kalnai, siauri tarpekliai, mažos, vingiuotos upės...

Bulgarų poetas A. Dalčėvas pastebi, kad jeigu iš klasiko Ch. Botevo eilėraščio „Chadžis Dimitras”, kuriame apdainuojamas Balkanų kalnuose žūstantis didvyris, eilutės *Жемчарка нее неуде в полето „Pjovėja dainuoja kažkur laukuose”* išmestume žodį *неуде* „kažkur”, vaizdas prarastų balkaniškajį peizažo koloritą – erdvės skaidrumą ir giliumą [Dalčev 1998, 127]. Čia pabrėžiama vertikalė. Toks poliariškumas išreiškia bulgarų poezijoje įsigalėjusį kalnų aukštynių ir žemumų dialogo epinių motyvą [Nedelčev 1995, 236].

Kaip matyti iš pateiktų aprašymų, tautos gyvena skirtinose (net priešingose) gamtinėse aplinkose, o tai tiesiogiai veikia specifinį pasaulio, erdvės suvokimą. Akivaizdu, jog Balkanų gamtovaizdžiu būdingas kontrastiškas, intensyvus reljefišumas, ryški viršaus–apačios opozicija (iš čia kalboje dažna vertikalės eksplikacija), tuo tarpu lietuviškas kraštovaizdis yra ramus, plačiai besidriekiantis (horizontalė), tolygas. Šios fizinės aplinkos ypatybės formuoja būdingą pasaulėvaizdį, atsispindintį kalboje ir perteikiamą grozinėje literatūroje, kur tautinės kalbėsenos savitumas ryškiausias [Župerka 1997, 94]. Tad, verčiant grozinius kūrinius, kraštovaizdis, peizažo detalės gali tapti vertėjui rimta kliūtimi.¹ Vertime susiduriame su dviguba interpretacija, arba kalbiniu erdvės vaizdo kodavimu. Mat vertėjas visada turi reikalą su tikrove, užfiksuota tekste, ir i „užtekstinę“ tikrovę gali prasibrauti tik per tekstą [Popovič 1980, 54].

Verčiant gali nesutapti ir kultūrinės žodžio konotacijos, kurioms irgi daro įtaką supant gamta. Eksperimentas parodė, jog skirtinose Afrikos dalyse žodžiai „žalias“ ir „žydras“ turi netgi priešingas konotacijas: džiunglėse „žydras“, dėl asociacijos su giedru, saulėtu dangumi, turi kono-

taciją „gyvenimas, palaima“ (pozityvas), o „žalias“ asocijuojasi su „drėgme“ (negatyvas), tuo tarpu Afrikos dykumose – atvirščiai [Nida, Taber 2003, 93].

Kraštovaizdis pirmiausia yra regimas vaizdas, taigi šio erdvės vaizdo perteikimas kalba yra tam tikra vizualinės informacijos interpretacija [Kobozeva 2000, 153]. O interpretacija visuomet perteikia ne tik pliką faktą, ne objektyvią informaciją, bet ir interpretuojančiojo patirtį, žinias, intencijas, jo kultūrai būdingas konotacijas, asociacijas.

Tai puikiai matyti iš bulgarų bei serbų grozinės literatūros kūrinių ir jų vertimų į lietuvių kalbą. Antai serbų rašytojo P. Kočičiaus apsakyme „Per pūgą“ randame fragmentą: *i sve propade, iščeznu, svega nestade osim hude i vrletne zemlje* [pažodžiui – „tik skurdi ir skardinga žemė“], *koju nemaše niko više obrašivati i ziratiti* [Kočić, 131–132] – *ir viskas prapuolē, pražuvo, nebeliko žmonių, tiktai laukai, kurių nebuvo kam dirbt i prižiūrēti* [Kočičius, 93]. Serbiškame tekste vaizduojama įprastinė aplinka – reljefo statumas, skardingumas. O vertime ši ypatybė dingsta. Kadangi kalbama apie žemės dirbimą, vertime pabrėžiama žemdirbystė, aktualizuojama žodžiu „laukai“, o dirbamas laukas lietuvių sąmonėje paprastai yra lygus.

Pasitaiko atvejų, kai vertime landšafto ypatumai transformuojami per priimančiosios kultūros „lyguminę“ prizmę. Ryškų tokios transformacijos pavyzdži aptinkame bulgarų prozininko J. Radičkovo apsakyme „Daili spiralė“: *Бялата равнина леко се изтегляше и заезрташе край нас, смълчаната гора се измъкваше на пръсти назад* [Radičkov, 212] – *Priekyje driekesi balta lyguma, vinguriuodama ir glaustydamasi prie mūsų, pirštų galais bēgo atatustas, pritilēs miškas* [Radičkovas, 272]. Iškyla lygumos vaizdas. Atidžiau pažvelgus matyti, jog bulgariškas kraštovaizdis panašesnis į hermetišką, uždarą erdvę, kurią tekste konstruoja žodžių junginiai *леко се изтегляше „palengva išsitempi / ištiso“ ir заезрташе край нас „sukosi / užsisuko / susisuko šalia mūsų“*. Lyguma ištista, išsitempia (veiksmas atliekamas su pastanga) ir galiausiai vėl susisuka, susitraukia. Taip pati erdvė susispaudžia, gūžiasi, igauna „užapvalinto bulgariško kosmoso“ [Gačev 1989, 123] pavida. Lietuviškame vertime lygumos vaizdas atskleidžia kiek kitaip: ji driekiasi, plati, akys mato perspektivą, siekia tolį, slysta horizontale (plg. panašaus bulgariško pavyzdžio vertimo į rusų kalbą analizę [Gačev 1988, 123]).

Dar akivaizdesnis dviejų tautų pasaulėvaizdžio skirtumas iliustruojantis pavyzdys aptinkamas bulgarų rašytojo E. Stanevo apsakyme „Vilkas“ ir jo lietuviškame vertime. Čia vaizduojamas gamtovaizdis su mišku. Gerai žinoma, kad lietuviui miškas (giria) yra itin svarbus ne tik kaip gamtinės aplinkos dalis, bet ir savo kultūrinėmis konotacijomis (prisiminkime kad ir chrestomatinių A. Baranausko „Anykščių šileli“). Pirmiausia miškas asocijuojasi su gūduma, neišbrendama tankme. Tai milžiniškas, iš visų pusų apsupantis, paslaptingas, margas pasaulis. Tai ir prieglobstis, ir bauginanti šventa vieta [Kelertienė 1988, 43]. Pažymėtina, kad

„lietuvio ir girių santykiai turi nacionalinio savitumo ir dėl to, kad jo teikia pati kalba” [Barauskaitė 1994, 5]: lietuvių kalboje esama specifinių miško, medžių skleidžiamą vėjui pučiant garsą nusakančių veiksmažodžių: *ošia, šlama, šnara...* Minėtame bulgarų apsakyme yra fragmentas: *Старецът се смѣкна от бѣрдомо и навлезе в едрата гора. Посрещнаха го занемели полянки [...]. Почукваше кѣлвач, обаждаше се сойка, писукаше синигерче. [...] Пушката пак виси на рамото му, пак му е леко и светло в душата и вѣлкът лежи някѣде в този горски масив, който стѣрчи сред полето* [šiame miško masyve, kuris dunkso vidur lauko] *като рунтав калпак* [Stanev, 290] – *Senis nusileido ѝемyn, pasuko į mišką. Їј pasitiko bezадес laukymės [...]. Sutuseno genys, atsiliepė јарка, sučiepsėjo sniegenos. [...] Вѣл шautuvas svarina petj, вѣл lengva ir smagu, вѣл каžkur netolie se тѣно vilkas pačioje miško tankynėje, dunksančioje už laukymės nelyginant gauruotas kailis*” [Stanevas, 95]. Bulgariškame tekste kuriamas miniatiūriškas vaizdas, kuriame sutalpinama daug objektų: *бѣрдо „kalva”, горски масив „мишко мasyvas”, полянки „laukymės”, pole „laukas”*. Tuo tarpu lietuviškame vertime turime mišką ir laukymes, vaizdas lakoniškesnis. Nors apsakymo veikėjas jau nusileido žemyn ir pasuko į mišką, „kažkokio neįvardyto stebėtojo” [Apresian 1986, 22] žvilgsnis lieka iškilumoje ir iš viršaus aprėpia visą vaizdą: miško masyvas atrodo tarsi gauruota kailinė kepurė (mažas daiktas), styrantis lauko viduryje. Tuo tarpu vertime išskyla kitas vaizdas: miško tankynė – tarsi gauruotas kailis (didelis daiktas, palyginti su kepure) – prasideda už laukymės, taigi žvilgsnis neapima miško visumos. Miškas suvokiamas kaip didelis, žmogaus žvilgsniui neaprēpiamas objektas, o čia jau ryškėja kultūrinė konotacija: miškas – tai didingas kosmosas, kuriame žmogus esi tik dailelė.² Bulgariškajame tekste ryškėja vertikalumas, vertikalus žvilgsnis (iš viršaus į apačią) į kraštovaizdį, lietuviškajame vertime – žvilgsnis slysta horizontale. Iš šio pavyzdžio matyti, jog vertime įprastas, savas gamtovaizdis sudėlioamas pagal lietuviui būdingą išsivaizdavimą, pagal lietuvišką miško modelį.

Svarbu pažymėti, kad grožiniame tekste kraštovaizdis struktūruojamas veikiau pagal mitinės/mitopoetinės erdvės organizavimo principus nei pagal geometrinę erdvės sampratą. Literatūros kūriny vaizduojamo kraštovaizdžio atskaitos taškas visada yra žmogus, kitaip sakant, erdvė yra antropocentriška. Erdvės antropocentriškumas pasireiškia tokiomis struktūrinėmis opozicijomis kaip sava/svetima, artima/tolima, prijaukinta/neprijaukinta, vidus/išorė ir t.t. Grožinio kūrino erdvė, kaip ir mitopoetinė, visada pilna daiktu, kuri euteikia jai struktūrą; ši erdvė nėra visa apimanti, savaiminė duotybė, nes be erdvės (kosmoso) dar yra ne-erdvė (chaosas) [Toporov 1983, 234], t.y. užribis, anapusis.

Mažne svarbiausias Balkanų pasaulio modelyje erdvės struktūros principas yra priešprieša sava/svetima. Nepaliaujami sienų keitimai (tiesiogine ir perkeltine prasme), mig-

racijos bangos, pasirodančios ir dingstančios gentys, etnosai, religinių bendruomenės, panašių ir griežtais skirtingu tradicijų susidūrimai paliko gilių pėdsakų Balkanų pasaulio modelyje [Civjan 1990, 78]. Ir visi jie vienaip ar kitaip atspindi archetipinę opoziciją: „Tradicinėms visuomenėms yra būdinga jų gyvenamosios teritorijos ir nepažistamos jų supančios erdvės priešprieša: pirmoji – tai „pasaulis“ (tiksliau: „mūsų pasaulis“), kosmosas; visa kita – nebe kosmosas, bet savotiškas „kitas pasaulis“, svetima, chaotiška erdvė“ [Eliade 1997, 21].

T. Civjan pastebėjo, kad tautosakos tekstą galima aprašyti pagal jį sudarančių semantinių laukų kompleksą; taip atsiranda savotiškas žodynas, kuriame konkrečius aplinkos objektus įvardijantys žodžiai (pavyzdžiu, namas, bokštas, dvaras, kaimas, miestas, kelias, miškas, šulinys, kalnas ir t.t.) įgyja abstrakčią, simbolinę reikšmę ir tam tikroje uždaroje sistemoje īgauna naujų valentinių galimybių. Kartu tyrinėtoja pažymi, jog toks analizės principas yra universalus ir gali būti taikomas ne tik folkloriniams tekstams [Civjan 1973, 13, 17].

Nagrinėjamuose bulgarų ir serbų grožinės literatūros kūriniuose erdvės modelį įkūnija topografiniai objektai: kalnai, kalvos, tarp jų įsispraudę slėniai, žemumos. Pavyzdžiu, kalnuose vyksta kova už laisvę, čia randa sau prieglobstį žmonių visuomenę palikę haidukai.³ Tai išorinė, neprijaukinta erdvė. Iš už kalnų taip pat ateina karai, grėsmingos permanentos ir sumaištis. Tuo tarpu kalva, kalvelė kaip tik įkūnija humanizuotą, apgyventą, saugią, vidinę erdvę. Tai – kosmosas, namai, žmogaus gyvenimo vieta.

Taip, supriehinant sava ir svetima, erdvė konstruojama I. Andričiaus romane „Drinos tiltas“. Romano erdvės centre – Višegrado miestas, kuris yra ir romano veiksmo vieta. Iš pradžių šis „nedidelis ir susikimšęs kaimelis“ [Andričius, 16] yra chaoso, netvarkos galioje, „kur žmogus yra galinos stichijos nelaisvėje ir, gėdydamasis savo bejegiškumo, dar aiškiu mato ir suvokia savo ir kitų nedalią“ [Andričius, 18]. Višegradas īgauna formą, kitaip tariant, tampa kosmosu, tik pastačius tiltą: „Drinos tiltas ir prie jo pastatyti namai ēmė veikti prekybą ir susisiekimą, miestelio gyvenimą ir visą apylinkę [...]. Miestas greitai pradėjo leistis nuo kalnų prie upės, plėstis ir augti, vis labiau spiedamasis apie užeigos namus“ [Andričius, 57]. Tiltas romane nėra vien paprastas statinys, interjero detalė, – jis simbolizuoją visa ko pradžią, tiltas tampa upės, erdvės ir to, kas joje egzistuoja, pradmeniu [Džadžić 1992, 148]. „Jeigu iš tolo žiūri į slėnį, atrodo, kad iš po plačių balto tilto arkų liejasi ir teka ne tik žalioji Drina, bet ir visas tas saulėtas, žaliuojantis kraštas su viskuo, kas ten yra, su visu pietų dangumi“ [Andričius, 7]. Višegrado miesto ir jo apylinkių su *axis mundi* – tiltu erdvės struktūra primena amfiteatrą. Tai lemia visų pirmą vietovės reljefas, mat miestas įsikūrės dauboję, aplinkui ant šlaitų išsibarstę kaimai, už kurių stūkso kalnų siena: „miestas tarytum suspaustas dvių upių, Drinos bei Rzavo, ir apsuptas įvairaus aukščio bei įvairios

formos kalnų vainiko” [Andričius, 247]. Taip landšafto ypatumai lemia savos ir svetimos erdvės ribas. Erdvė romane visuomet atsiveria iš višegradietės žiūros taško, žvilgsnis tarsi kopija aukštyn per kalvas į kalnus, į dangų (vertikaliai), o už kalnų – jau kitas pasaulis, kurio višegradietis nemato, su kuriuo nesusiduria. Apie „aną” pasaulį Višegrado žmonės žino tik iš tarpininkų – prekeivii, svetimtaučių ir tų permanentų, kurias jie atneša. Kūrinio erdvę struktūruoja iškilumas žymintys žodžiai: *brezuljak* „kalvelė”, *breg* „kalva”, *brdo* „aukštesnė kalva”, *planina* „kalnas”. Ryškėja gradacija pagal aukštį: kuo toliau nuo žmogaus, nuo apgyventos erdvės, tuo aukščiau, arčiau dangaus. Gradacija yra vienas pagrindinių romano erdvę struktūruojančių elementų. Aptarsime dvi pirmasias jos pakopas, *breg* ir *brdo*, ir kaip jos transformuojamos vertime.

Žodžiai *breg* ir *brezuljak* romane žymi žemiausią „amfiteatro” pakopą, humanizuotą erdvę, kurioje, pirmiausia, stovi žmogaus namai: *Na desnoj obali reke, počinjući od sarmog mosta, nalazi se glavnina kasabe, sa čaršijom, delom u ravnici a delom na obroncima bregova* [Andrič, 8] – *Dešinajame upės krante, tuoju pat už tilto, dalis slényje, o dalis – kalnų šlaituose, yra miestelio centras su turgaviete*” [Andričius, 7]. Fragmento vaizduojamas tipiškas Višegrado reljefas: tiltas, miesto centras ir periferija, slényje ir kalvų šlaituose išsibarstę pastatai – visa tai sudaro žmogaus erdvę. Vertime ši sava, vidinė erdvė, kurią serbiškame tekste nužymi žodžiai *na obroncima bregova* „kalvų šlaituose”, virsta žodžiais *kalnų šlaituose*. Taip iš pagrindų pažeidžiamas romano erdvės gradacija, išreiškianti perėjimą nuo savo prie svetimo. Lietuviškas vertimas panaikina žemiausią pakopą ir perteikia tik bendrą vaizdą.

Vidinė erdvė susijusi ir su įvairia žmogaus veikla, pavyzdžiu, su žemdirbyste: *u samom onom sklopu strmih bregova* „pačiame stačių kalvų sudūrime” [...] *ima uska polaka dobre, rodne zemlje na senovitoj obali reke. To je namos* [...]. *Na njemu su njive i bašte, a u strani strme livade* „stačiame šlaite pievos” *sa tankom travom* [Andrič, 113] – *stačių kalnų papédéje* [...] *yra siauras geros, derlingos žemės ruožas*. [...] Čia yra laukai ir sodai, o kalnų šlaituose laibažolės pievos [Andričius, 85]. Lietuviškame vertime dviejose vietose minimi kalnai, todėl atsiranda ryški priešprieša: papédé (žemai), kalnų šlaitai (aukščiau). Nelicia originale nubrėžtų tikslėsių riboženklių, tarpinių pakopų, nuosekliai struktūruojančių romano erdvę: kalvelės, aukštesnės kalvos ir kalnai. Taigi lietuviškame vertime vėl gauname bendresnį vaizdą.

Sužmoginta, saugi vieta romane gali virsti ir spastais, savaip gniaužti. Taip atsitinka, kai iš anapus kalnų miestą užgriūna negandos, karas, apsiaustys: *nikad se više neće vratiti lepi i veseli dani kakvi su još lane osvitali nad kasabom; nikad niko od naših neće uspeti da se spase iz ovog kruga mrkih bregova, ni da vidi tu Ameriku, ni da ovde ostvari zemlј* [Andrič, 323] – niekada jau negriž gražios ir linksmos dienos, kokios dar pernai buvo mieste; niekas iš jos tautiečių

neištengs ištrūkti iš to niūrių kalnų žiedo ir niekas nepamatys Amerikos, taip pat nesukurs ir čia valstybės [Andričius, 238]. Fragmento vaizduojama beviltiška situacija: žmonės tampa savo siauros erdvės („niūrių kalvų”) įkaitais, svajonių šalis *ta Amerika* („toji Amerika”) tampa dar nepasiekiamėsnė, virsta tiesiog utopija. Išryškėja dvi priešpriešos: pirmoji – tarp ankstesnio miesto, kuriame dar pernai buvo „gražios ir linksmos dienos”, ir dabartinio miesto-spastų; antroji – tarp miesto ir likusio nebepasiekiamo pasaulio. Vertime randame *niūrių kalnų žiedą* ir taip netenkame pirmosios originalo priešpriešos.

Žodis *brdo* „aukštesnė kalva”, antroji „amfiteatro” pakopa, romane nužymi ribinę erdvę, ji gali būti ir prijaukinata, sava, ir neprijaukinta, svetima, taigi ji ambivalentiška. Viena vertus, tai *naša brda* „mūsų kalvos”: *Srbi su molili Boga da taj spasonosni plamen, koji je istovetan sa onim koji oni oduvek nose i brižno sakrivaju u duši, proširi i ovamo na naša brda* [Andrič, 87] – serbai meldė dievą, kad išganingojo liepsna, kurios dalelę jie visada nešiojos giliai širdyje, persimestų ir čia, i jų kalnus [Andričius, 67]. Višegrado serbai puoselėja viltį, jog už kalnų prasidėjusios jų tautai palankios permanentos persikels ir į jų kalvas, t.y. į miestą, kuriame jie gyvena. Tuo tarpu vertime randame žodį „kalnai”, kuris pažeidžia romano erdvės struktūrą ir vėl perteikia tik bendresnį vaizdą.

Kita vertus, *brdo* gali reikšti ribą, iš už kurios iš Višegrada ateina grėsmė: *A kad je čovek zaista otišao, oni su bili srećni što mogu da se vrate svojim navikama i da i dalje sede mirno na kapiji, bez tih razgovora od kojih dolazi čoveku život nemio i budućnost strašna, ostavljujući vremenu da ublaži i olakša težinu dogašaja koji se iza brda valjaju* [Andrič, 102] – *O kai žmogus iš tikrujų išvyko, jie džiaugėsi, kad gali senu ipročiu vėl ramiai sėdėti kapijoje, nesileisdami į tokias kalbas, nuo kurių gyvenimas darosi nebemielas, o ateitis balsi, palikę laikui sušvelninti ir palengvinti tuos sunkius iš anapus kalnų artėjančius įvykius* [Andričius, 77]. Šiame teksto fragmente *brdo* iprasmina sieną, už kurios vyksta baisūs dalykai. I Višgradą blogas žinias apie permanentas Osmanų imperijoje atneša *jedan od veletovskih Turaka, ozgo sa granice* „nuo viršutinio pasienio” [Andrič, 100] – *kažkoks Veletovo turkas iš pasienio* [Andričius, 76], taigi ir nuo valstybinės, oficialios ribos. Originalo tekste išryškinta vertikalė, ji nurodo į višegradietiams tolimal, svetimą vietą; išlaikomas pagrindinis romano erdvės parametras – gradacija: kuo aukščiau, tuo toliau nuo Višegrado ir jo tikrovės, kasdienio gyvenimo. Lietuviškame vertime vertikalė pašalinama, pasireiškia „lyguminis” erdvės suvokimas. Višegradietiniai pajunta grėsmę, kuri jau nebe tokia tolima realybė (papaskota iš pirmų lūpų), ji jau čia pat – už kalvų. Vertime vėlgi žodis *kalnai*, sustiprinantis, paryškinantis tolimają, abstrakčią ribą tarp savos, saugios ir svetimos, grėsmingos erdvės. Lietuviškas žodis *kalnai* panaikina pakopas: tiek savos, „mūsų kalvos”, tiek kalvos, už kurių jau vyksta permanentos, vertime virsta „kalnais”.

Žodis *brdo*, konstruojant „amfiteatrą” aplink miesto ašį – tiltą, yra pamatinis: *Isturena i užvišena petnaestak metara iznad zelene, hučne reke, ta sofa od kamena lebdi u prostoru, nad vodom, izmešu tamnozelenih brda sa tri strane, sa ne-bom i oblacima ili zvezdama nad sobom, a sa stvarnim vidikom niz reku kao uskim amfiteatrom koga u dubini zatvara-ju modre planine „gilumoje uždaro mėlynai kalnai”* [Andrić, 15] – *Išlinkusi, pakibusi penkiolika metrų virš šniokščiančios žalios upės, ši akmeninė kanapa tarsi sklando ore, iš trijų pu- sių supama trijų tamsiai žalių kalnagūbrių; viršuje dangus, debesys arba žvaigždės, o pažvelgus pasroviui, atsiveria lyg siauras amfiteatras, tolumoje uždarytas mėlynų kalnų grandinės* [Andričius, 13]. Serbiškame originale aiški amfiteatro gradacija: iš pradžių eina tamsiai žalios kalvos, o paskui, gilumoje (vertikalė), erdvę uždaro mėlynai kalnai. Lietuviškame vertime amfiteatro gradacija ištirpsta, bet pabrėžiamas ištęstumas, tąsumas – ilgas kalnuotas ruožas, *kalnagūbriai, kalnų grandinės*, ir dargi užtvirtina horizontalę žodis *tolumoje*.

Nobelio premijos laureato I. Andričiaus romane „*Dri-nos tiltas*” konstruojamas išraiškingas pasaulio modelis. Išryškėja viena svarbiausių Balkanų erdvę struktūruojančių priešpriešų – sava/svetima, pasireiskianti ir tokiomis opozicijomis kaip viršus/apačia, vidus/išorė, prijaukinta/neprijaukinta.

Kiek kitokius pietų slavų ir lietuvių erdvės suvokimo skirtumus randame bulgarų apsakymuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą. Čia dažnas landšafto ypatumas – reljefo dinamika. Vyksa nuolatinis judėjimas tai aukštyn – į priekalnes, kalnus, tai žemyn – nuo kalnų, į žemumas, slėnus: *Kopė į pačius stačiausius skardžius, leidosi į giliausius tarpeklius* [Jovkovas, 84]. Tačiau lietuviškuose vertimuose toks intensyvus originale vaizduojamas žemės paviršiaus kitimas, būdingas Bulgarijos gamtovaizdžiui, atsispindi anaiptol ne visada.

Lietuviškame vertime veikiau išryškėja „lietuviškos” kraštovaizdžio detalės. Tokį atvejį aptinkame N. Chaitovo apsakyme „*Gryna sažinė*”: *Поуках да се мръкне, слязох от бориката и заднем, заднем – през дерета и баури, през полето „per daubas ir kalvas, per laukus” у утринта осъмнах в града* [Chaitov, 166] – *Palaukiau, kol sutems, išlipau iš pušies ir šliaužte šliaužte per daubas, per kelmyrus nakti pasiekiau miestą* [Chaitovas, 138]. Veiksmas vyksta miške, kuris lietuvio pasaulėvaizdyje paprastai nesiejamas su kalnais, jis drickiasi lygumoje. Taip bulgariškos „kalvos” vertime virsta *kelmynas* – pakinta reljefas, prislopinama jo dinamika, o laukai dingsta išvis (plg. atvejį iš E. Stanevo apsakymo „*Vilkas*”, kur bulgariškā vaizdą sudaro daugiau objektų, o lietuvišką jo vertimą – mažiau, iškyla lakoniškesnis paveikslas). Žodžiu *kelmynai* vertime sudaromas iškirsto miško ploto išpūdis, paryškinamas padarytos žalos mastas (kontekstas: neteisėtai kertami girininkijos medžiai). Taip pakeičiamas originale vaizduojamas tipiškas Bulgarijos topografinis paveikslas.

Su reljefo dinamika susijusi ir Balkanų pasaulio modeiliui reikšminga 1 a b i r i n t o savoka. Ją įkūnija vingiuojantis kalnų kelias – serpantinas. Balkanų erdvėje kelias netenka požymio „tiesus” [Civjan 1990, 72], sklandi, tolygi trajektorija virsta vingriu, laužytu zigzagu [ten pat, 73–74] (plg. meandro ornamentą). Judėjimo Balkanų erdvėje trajektoriją nustato ir diktuoja serpantinas. Pavyzdį randame J. Jovkovo apsakyme „*Stirna*”: *Когамо отиаваше на воденицата, мой не се отбиваше нито наляво, нито надясно, обикаляше и криволеше той, както криволи и самата пътека „каип kreivoja pats takelis”* [Chaitov, 162] – *Eidamas į vandens malūną, iš takelio nepasukdavo nei dešinén, nei kairén, neaplenkdavo né vieno jo vingio* [Chaitovas, 31]. Bulgariškame tekste yra du veikėjai: takelis ir žmogus. Pastarasis leidžiasi vedamas takelio, atkartoja jo vingius, zigzagus, jis „eina ir kreivoja taip, kaip kreivoja pats takelis”. Tuo tarpu lietuviškame tekste veikėjas vienas – tik žmogus, ir jis veikia savo valia: tyčia neaplenkia né vieno tako vingio, nors, regis, galėtų juos kirsti ir eiti tiesiomis. Tokios galimybės išpūdis susidaro dėl vertime praleisto segmento „kaip kreivoja pats takelis” – pradingsta pagrindinis veikėjas, diktujantis judėjimo trajektoriją.

Kitame pavyzdyje, N. Chaitovo apsakyme „*Miško dviašia*”, vaizduojama konkreti tako trajektorija, tiksliai atkartojanti landšafto nelygumus: *Една кривча пътека са изнизваше от село въз баура – низ баура – въз баура – низ баура „и калвъ – nuo kalvos – į kalvą – nuo kalvos” четири дена, докато стигнеш град и панауп* [Chaitov, 70] – *Iš kaimo vingiavo takelis, čia kildamas šlaitu, čia leisdamasis žemyn, čia vėl kildamas ir vėl leisdamasis – keturių dienų prireikdavo miestan, į turgų, nueiti* [Chaitovas, 61]. Bulgariškame tekste kreivas (!) takelis zigzagais varsto kalvas, pakartojimai *въз баура – низ баура – въз баура – низ баура* eksplikuojia trajektorijos laužytumą, aštrumą. Tuo tarpu lietuviškame vertime takelis tik kyla ir leidžiasi šlaitu, taigi fiksuojamas tik judėjimas nuožulniosiomis reljefo dalimis, visą jį, kaip tokį, išleidžiant iš akių. Be to, pakartojime praleisti žodžiai *ślaitu* ir *žemyn*, lieka tik *čia vėl kildamas ir vėl leisdamasis* – trajektorijos lūžiai minimalizuojami, šiek tiek patiesinami, atsiranda lietuviškam peizažui būdingas lengvas bangavimas.

To paties autoriaus apsakyme „*Vyrų laikai*” vaizduojama, kaip žmogus juda iš vieno taško į kitą, įveikia atstumą: *И пак надолу, надолу „žemyn, žemyn”, ма до Грохоменската река. Трябваше да минем реката, ма семие да възвием през Хамам бунар за Дъвлепен* [Chaitov, 20] – *Vėl patraukėme tolyn, nusileidome prie upės. Reikėjo pasiekti kitą krantą, kad paskui per Chamambunarą galėtu-me keliauti į Djovleną* [Chaitovas, 8]. Originalo tekste pakartojimu *надолу, надолу* sustiprinamas vertikalus judėjimas, o veiksmo žodis *възвия* žymi sukimąsi, vijimąsi aukštyn, išeina tarsi judėjimas spirale. Upė skiria ir pabrėžia skirtingus judėjimus: iš pradžių žemyn, o perėjus upę, – aukštyn. Tuo tarpu vertime pirmiausia ryškėja perspektyva

– tolis (horizontalė), o veiksmažodžiu *keliauti* pašalinamas originalo atspindimas reljefišumas, vertikalumas, lieka tiegiog judėjimas tam tikro taško link.

Aukščiau nagrinėtame kūrinyje „Miško dvasia” vaizduojama labirinto atmaina – kelio serpentinas: *Не щеши ли, взеха, че провеरтняха долу шоце „апаціоje прасуко плентą”, главното шоце!* [Chaitov, 73] – *Bet sumané valdžia kiek žemiau nuo mūsų kaimo plentą tiesi, ko gero, patį didžiausią plentą* [Chaitovas, 64]. Fragmentas rodo „kalnietišką” erdvės sampratą – veiksmažodis *проевртня* nukreipia judėjimą spirale: plentas vos „prasisuka” tarp kalnų, paryškindamas erdvės kompaktiškumą, ankstumą; kelio spiralė nejučia mena veržimasi į viršų, suintensyvinama balkaniškos erdvės dominantė – vertikalė. Tuo tarpu vertime, kurio skaitytojui būdinga „lyguminė” erdvės samprata, plentas „nutiesiamas” (nutiesta horizontalė). Lietuviškai išvis neišeina pasakyti „prasuko plentą” (nors kelias kaip tokšiaip jau gali vingiuoti, raitytis). Vadinas, pati kalba lemia atitinkamo veiksmažodžio pasirinkimą.

Bulgarų pasaulėvaizdžio erdvę formuoja kalnai. Jie nėra tik fizinės aplinkos duotybė, bet ir kultūros reiškinys, turintis simbolinių konotacijų. Pirmiausia, Balkanų kalnai – tai haidukų kosmosas [Gačev 1989, 71], erdvė, įkūnijanti Laisvės troškimą. Haidukas, palikęs žemę ir pakilęs į kalnus, pavadinamas paukščiu [ten pat, 73], jis persikelia į kitą būtį, atsiduria anapus gėrio ir blogio (plg. haiduko vertinimo dviprasmiškumą: viena vertus, tai kovotojas už bulgarų tautos laisvę, kita vertus, – plėšikas, vagis). Viršukalnių erdvė yra atšauri, nepatogi gyventi, užsiimti išprasta veikla, žemdirbyste ar amatais. Nors, be haidukų, ji priklauso ir piemenims, piemenys, tradiciniu liaudies įsivaizdavimu, – „ypatingi” žmonės, jie laikomi burtininkais, gebančiais bendrauti su anapusiniu pasauliu ir turinčiais antgamtinį galių [Mencej 2000, 115]. Tradiciniame Balkanų pasaulyje piemenystė užima itin svarbią vietą, yra susijusi su giliausiaja, pamatine, archetipine pasaulėvokos plotme [Civjan 1990, 81, 83].

Ypač išraiškingai svetimą, laukinę ir neprijaukintą erdvę kalnai įkūnija bulgarų rašytojo J. Jovkovo apsakymų cikle „Balkanų legendos”. Panašiai kaip I. Andričiaus romane atsiranda opozicija tarp gradaciją sudarančių reljefo iškilumų (kalva vs kalnas), čia randame pavyzdžių, kai susidaro opozicija tarp haidukų erdvės (kalnai) ir kaimo erdvės (kalvos). Vertime šie erdvės riboženkliai sukeitinėjami vietomis, t.y. neišsaugoma originalo seka. Antai apsakyme „Božura”: *Божура [...] стала и по наий-краткия нѣт излезе вън от село. Беше ранна пролет, полето се зеленееше, насреща планините се зачревяваха от залеза на слънцето* [Jovkov, 198] – *Božura [...] atsistojo ir tiesiausiu keliu išėjo iš kaimo. Buvo ankstyvas pavasaris, žaliavo laukai, priešais matėsi saulėlydžio nurausvintos kalvos* [Jovkovas, 70]. Herojus palieka savą erdvę, kaimą ir leidžiasi į svetimą erdvę, kurios požymis – kalnai, tuo tarpu vertime „kalnus” pakeičia „kalvos”, kurios, kai saulėlydžio nurausvintos, prie-

šingai kalnams, sukuria ramaus, be įtampos, iprasto peizažo išpūdį. Tačiau kai kuria ma grėsminga atmosfera, kyla įtampa, savižudybės nuojauta, atsiranda kalnai ir vertime: *O pavakary, kai patamsėjo kalnai ir slėnius užgožė suteemos* [Jovkovas, 70]. Vertime eksplikuojama, sustiprinama apsakymo kulminacija: prieblaunda (laiko įvaizdžiu išreikšta tarpiškumo, tarpo, padėties *tarp* idėja), visa apimanti prieblaunda: suteemos apniaukia ir slėnius, ir kalnus.

Kitame J. Jovkovo apsakyme „Indžė”, atvirkšciai: prijaukintos erdvės požymis *бауп* „kalva” vertime pakeičiamas neprijaukintos erdvės požymiu – kalnu: *През разсечення шарампол влезе Индже с дружината си [...] По калдъръмените улици затракаха подковите на лудите кърджалийски коне. [...] Изненадани мъжете, които бранеха шарампола [...] Не знаеха какво да правят: да бягат ли, или да вървят към къщите си, здемо бяха жените и децата им. [...] И когато последните гърмежи на ония, които бяха успели да се спасят по баурите, замълъкваха, развидели се и съмна. Показаха се хубавите къщи, заградени с високи дъвари, с големи порти* [Jovkov, 230] – *Pro pralaužta užtvarą prasibrovė Indžé su savo būriu [...] Gatvių grindiniu sudundėjo paklaikusių kirdžalių žirgų kanopos. [...] Kai-mo gynéjai, iš netyčių užklupti [...] nežinojo, ką daryti: ar bęgti kiek ikerta, ar grižti į namus, kur gūžesi jų žmonos ir vaikai. [...] Kai nutilo paskutiniai už kalnų pasislėpusių sodiečių šūviai, išaušo rytas. Isibrovéliai išvydo gražius namus, aptvertus aukštomi tvoromis su placiais vartais* [Jovkovas, 9]. Ištraukoje vaizduojamas turkų plėšikų išveržimas į gyvenvietę: jie pralaužia užtvarą, saugančią kaimą, t.y. kaimo ribą ir pasileidžia gatvių grindiniu, t.y. gyvenvietės vidumi. Netikėtai užpulti gynéjai išsislapsto po aplinkines kalvas (*no баурume*). Išaušus ryti, išibrovéliai išvysta gražius namus – savo grobį (kosmoso griovimas). Veiksmas vyksta vidinėje gyvenvietės erdvėje, kurią tekste pažymi žodžiai *калдъръмените улици „гръстос гатвѣs”, хубавите къщи „gražūs namai”* ir *баурume*, pažodžiui „kalvos”. Vertimas už *kalnų*, viena vertus, pažeidžia savos ir svetimos erdvės santykį originale, o kita vertus, sustiprinama gynéjų baimę, jaučiama kraugeriams išibrovéliams.

Išvados

Išnagrinėti bulgarų prozininkų N. Chaitovo ir J. Jovkovo apsakymai atskleidė būdingą bulgarams erdvės suvokių. Erdvė kūriniuose konstruojama pagal labirinto principą, išreikšiamą kelio serpentino bei kitais judėjimo spirale įvaizdžiais ir per archetipinę, tačiau Balkanų pasaulio modeliui itin esmingą opoziciją sava–svetima.

Iš palygintų serbų bei bulgarų grožinių kūrinių ir jų vertimų į lietuvių kalbą matyti kalboje, meniniame tekste esant galima užčiuopti ir atskleisti giluminio, nesamoningo tautos pasaulėvaizdžio atspindžius. Vertimas, kaip universalus kultūrų, tradicijų kontakto būdas, aprašydamas, perteikdamas *svetima*, kartu išryškina ir tai, kas yra *sava*

[Civjan 1990, 37]. Bulgarų ir serbų grožinių tekstu ir jų vertimų lyginamoji analizė atkleidė atitinkamus transliuojančiosios ir priimančiosios kultūrų pasaulėvaizdžio skirtumus. Specifinė originalo erdvės samprata vertime nejučia pakinta ir išgauna priimančiąjai kultūrai būdingą erdvės suvokimo bruožą. Taigi originale atspindėta savita erdvės samprata vertime transformuojama į priimančiosios kultūros erdvės sampratą. Vadinas, vertimas yra puiki tautų pasaulėvaizdžio skirtumų tyrinėjimo priemonė.

NUORODOS:

- Štai, pavyzdžiui, vertėjos iš graikų kalbos pastebėjimas: „Klaidinė manyti, kad tai, ką graikai vadina *dasos* ‘miškas’, lietuvis tikrai pavadins *mišku* (geriausiu atveju – *giraite ar sodu*)“ [Staponkutė 2001, 43].
- Analogiškai I. Vazovo apsakyme „Nesvetingas kaimas“ pavaizduotas „bemiškis laukas“ (p. 1) vertime tapo „bekrūmiaus laukais“ (p. 18), vėlgi dėl skirtingo bulgarų ir lietuvių miško ir lauko erdinio santiukio suvokimo.
- Sukilėliai, nacionalinio išsivadavimo judėjimo prieš turkų junga dalyviai.

ŠALTINIAI:

- Andričius I. Drinos tiltas / Vertė S. Sabonis. - Vilnius, 1988.
 Andrić I. Na Drini ćuprija. - Beograd, 1945.
 Chaitovas N. Laukiniai apsakymai / Vertė V. Račkaitis. - Vilnius, 1981.
 Xaitovas N. Dvivi rezakai. - Plowdive, 1989.
 Jovkovas J. Balkanų legendos / Vertė V. Račkaitis. - Vilnius, 1971.
 Йовков Й. Старопланински легенди. - Том 2. - София, 1983.
 Kočičius P. Per pūgą // Serbų novelės / Vertė S. Sabonis. - Vilnius, 1992.
 Kočić P. Kroz mećavu // Izabrana dela. - Beograd, 1998.
 Radičkovas J. Daili spiralė // Bulgarų novelės / Vertė B. Želvytė. - Vilnius, 1987.
 Радичков Й. Резаки и новели. - Том 1. - София, 1989.
 Stanevas E. Vilkas // Bulgarų novelės / Vertė B. Želvytė. - Vilnius, 1987.
 Станев Е. Събрани съчинения. - Том 1. - София, 1981.
 Vazovas I. Nesvetingas kaimas // Bulgarų novelės / Vertė B. Želvytė. - Vilnius, 1987.
 Вазов И. Негостолюбиво село // <www.slovo.bg>.

LITERATŪRA:

- Apresian 1986 – Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира // Семиотика и информатика. - Москва, 1986. - Вып. 28.
 Barauskaitė 1994 – Barauskaitė J. Giria ir lietuvis apsakymuose // Tautos vaizdas kalboje. - Šiauliai, 1994.
 Civjan 1973 – Цивьян Т. В. К семантике пространственных и временных показателей в фольклоре // Сборник статей по вторичным моделирующим системам. - Тарту, 1973.
 Civjan 1990 – Цивьян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира. - Москва, 1990.
 Dalčev 1998 – Далчев А. Фрагменты // А. Далчев. И сърцето най-сетне умира. - София, 1988.
 Džadžić 1992 – Džadžić P. Mitsko u delu Ive Andrića: Hrastova grana u kamenoj kapiji. - Beograd, 1992.
 Eliade 1997 – Eliade M. Šventybė ir pasaulietiškumas. - Vilnius, 1997.
 Ėringis 1999 – Ėringis K. Kraštovaizdžio paveldas ir aktualijos // Lietuvės kultūra. - 1999, Nr. 1.

Gačev 1989 – Гачев Г. Балканы как космос хайдутства // Советское славяноведение. - 1989, Nr. 4.

Gačev 1991 – Гачев Г. Национальные образы мира. - Москва, 1991.
 Greimas, Žukas 1993 – Greimas A. J., Žukas S. Lietuva Pabaltijy: Istorijos ir kultūros bruožai. - Vilnius, 1993.

Gudavičius 1992 – Gudavičius A. Kalbos tautiškumas // Gimtoji kalba. - 1992, Nr. 6.

Jakovleva 1994 – Яковлева Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия). - Москва, 1994.

Kelertienė 1988 – Kelertienė V. Gamta ir kultūra lietuvių sąmonėje: kelių prozos tekstu analizė // Metmenys. - 1988, Nr. 54.

Kinčov 1996 – Кинчов В. Македония. Этнография и статистика. - София, 1996.

Kobozeva 2000 – Кобозева И. М. Грамматика описания пространства // Логический анализ языка: Языки пространств. - Москва, 2000.

Landsbergis 1971 – Landsbergis V. Užmirštas Čiurlionio straipsnis // Pergalė. - 1971, Nr. 3.

Mencej 2000 – Mencej M. Pastirji – čarovniki // Studia mythologica slavica. - 2000, Nr. 3.

Nedelčev 1995 – Неделчев М. Големият исторически сюжет на Йовков // Й. Йовков. Разкази. - Велико Търново, 1995.

Nida, Taber 2003 – Nida E. A., Taber Ch. R. The Theory and Practice of Translation. - Brill-Leiden-Boston, 2003.

Popović 1980 – Попович А. Проблемы художественного перевода. - Москва, 1980.

Sepir 1993 – Сепир Э. Избранные труды по языкоznанию и культурологии. - Москва, 1993.

Staponkutė 2001 – Staponkutė D. Vertimas: įmanoma ir neįmanoma (iš patyrimo verčiant Nikos Kazantzaki) // Kultūros barai. - 2001, Nr. 3.

Toporov 1983 – Топоров В. Н. Пространство и текст // Текст: семантика и структура. - Москва, 1983.

Toporov 1989 – Топоров В. Н. „Балканское“ и его источники: древнебалканская нео-энеолитическая цивилизация // Советское славяноведение. - 1989, Nr. 4.

Župerka 1997 – Župerka K. Stilištika. - Šiauliai, 1997.

Župerka 2001 – Župerka K. Tėvynės erdvė kaip stiliaus tautiškumo veiksnys // Tautinio tapatumo ir tautinės kultūros problemos. - Vilnius, 2001, Nr. 5-6.

Differences of the world-view between
 Bulgarian and Serbian literature and
 its Lithuanian translations

Laima MASYTÉ

The landscape surrounding the ethnic community is one of the many factors influencing the world-view. The Lithuanians (target culture) and the Southern Slavs (original culture) inhabit quite different regions: the Baltic (plane landscape) and the Balkans (mountainous landscape). Direct translations of Bulgarian and Serbian prose into Lithuanian show that some elements of the original, especially connected with the concept of the landscape, are transformed and ordered according to the Lithuanian world-view.

Vilniaus universitetas, Universiteto 5, Vilnius,
 el. p. slavofilologija@flf.vu.lt

Gauta 2006 01 05, įteikta spaudai 2006 07 31

Žmogaus kūno samprata: tarp Kinijos ir Vakarų, arba kodėl lietuviams prireikė „taidzi“?

Loreta POŠKAITĖ

Tyrimo objektas – žmogaus kūno samprata kinų kultūroje ir lyginamuosiuose sinologijos tyrinėjimuose, vakarietiškųjų mąstymo stereotipų įtaka jai. Tikslas – parodyti dualistinio pasaulėvaizdžio netinkamumą kūno sampratai kinų kultūroje suvokti; taip pat užčiuopti naujus šiuolaikinėje Vakarų kultūroje besiformuojančius požiūrius į žmogaus kūną, kurie galėtų padėti kitaip, išvairiau pažvelgti į kūną kinų kultūroje, o kartu savaip paaikiintų rytiškų psichofizinių praktikų populiarumo Vakaruose priežastis. Tyrimo metodai: analitinis, kritinis, naratyvinis, lingvistinis. Išvados: viena svarbiausiai kūno sampratos ypatybė, pabrėžiamų ir tradicinėje kinų, ir šiandieninėje Vakarų kultūrose, yra jo transformatyvumas, kitaip sakant, požiūris į jį ne kaip į duotybę, o kaip į galimybę – taigi kaip į tobulesnio, visavertiškesnio gyvenimo siekio atspirties tašką.

Daugiau nei prieš metus Lietuvos visuomenėje ir spaudoje buvo įsiplėskusios diskusijos dėl Vilniaus valdžios sprendimo paremti kinų iniciatyvą mokyti lietuvius vienos iš kūno gyvybinės energijos (*qi*) ugdymo bei organizmo stiprinimo meno (*qigong*) atmainą – „taidži čian“ (*taiji quan*).¹ Bene aršiausiai šiai iniciatyvai priesinosi Lietuvos katalikų dvasininkijos atstovai, išsigandę, kad svetimas religinis šios fizinės ir dvasinės saviugdos pagrindas gali būti nepriimtinas, o gal net pavojingas katalikiškajai pasaulėžiūrai. Vis dėlto Vilniaus parkuose gyventojai pradėjo užsiiminėti *taiji*, ir, kiek man žinoma, niekas iš jų dar neįkūrė kokios nors religinės daoistų bendruomenės, kuri keltų pavojų katalikiškoms vertybėms.

Vienas iš atsakymų, kodėl taip neatsitiko (ir turbūt neatsitiks), yra tas, kad ši tradicinė praktika, atgimus Kiniuje XX a. 7–8 dešimtmeciais ir ilgainiui tapusi masiniu reiškiniu, buvo gerokai apvalyta nuo bet kokių „religinės prietarų“, arba „sumokslinta“, ir šiandien pačioje Kinijoje gyvuoją gerokai racionalizuotu bei „supopsintu“ pavidalu.² Antai japonų tyrinėtojas Kunio Miura pastebi, jog norint praktikuoti *qigong* nūdien visai nebūtina tapti daoistu ir siekti ypatingų religinių tikslų: į šią saviugdos techniką dabar žiūrima tiesiog kaip į vieną iš sveikatos gerinimo ir neformalaus bendravimo būdų, savotišką naują masinio sporto rūšį, kuri, be kita ko, yra „naudinga šeimai ir

tėvynei“. Galbūt kaip tik tai buvo ir jos paplitimo už Kinijos ribų prielaida, skyrium – ir Lietuvoje.

Šios praktikos adaptacija ir bumas Kinijoje pirmiausia sietinas su postmaoistinės visuomenės pragmatiškėjimu bei utilitariskėjimu, atitinkamai pritaikant sau ir tradicines vertybes, šiuo atveju – daoistinius nemirtingumo idealus, kurių religinis turinys buvo perkeistas į medicininę, mokslinę, o pats daoizmas paskelbtas gyvybingumo mokslu bei menu, galinčiu padaryti malonesne kasdienybę. O paplitimui Vakaruose įtakos turėjo pakitus šiuolaikinis požiūris į žmogaus kūną, jo „emancipaciją“ bei „reabilitaciją“ (kaip vienas iš klasikinių vakarietiškojo mąstymo paradigmų permainos padarinių), lydima rytiškų egzotizmų mados, taip pat orientalistika, skyrium sinologija, supažindinusi Vakarus su visai kitokiomis kūno sampratomis bei jo lavinimo praktikomis.

Tačiau daugelyje žmogaus kūno problemai skirtų sinologinių lyginamujų studijų,⁴ kuriose nagrinėjama jo semantika, svarba ir funkcijos kinų ir Vakarų kultūrose, papras tai buvo vadovaujamasi klasikiniais vakarietiškojo dualistinio mąstymo stereotipais, skatinusiais žvelgti į kūną pirmiausia santykje su jo amžinaja ir neišvengiama priešingybe – dvasia (arba sąmone). Tokio pobūdžio tyrinėjimuose paprastai būdavo prieinama prie dviejų bendrų, beveik stereotipinėmis tapusių ir tarpusavyje susijusių išvadų: pirmą, esą klasikinis vakarietiškasis mąstymas (pradedant tokiais didžiaisiais graikų filosofais kaip Platonas) grindžiamas dvasios ir kūno priešingumu, o kinų (kaip ir japonų) – jų vieningumu – idėja, kuri sinologinėje literatūroje dažnai perteikiamas *psichosomatikos* terminu; ir antra, esą Vakarų tradicijoje kūnas paprastai ignoruojamas ar net menkinamas (t.y. laikomas menkavertesniu, žemesniu už dvasią), o kinų tradicijoje, ypač daoizme, jis yra svarbus ir puoselėtinės kaip visaverčio gyvenimo pagrindas, kaip kelias į Dao bei nemirtingumą, padedantis pranokti egoistiškos egzistencijos ribas ir susitapantį su kosmosu.

Vis dėlto manau, kad ši vakarietiška dualistinė paraigma šiandien ne tik nepadeda geriau suvokti kinų kūno sampratos savitumo, bet yra tapusi nebeaktuali ir Vakaruose. Todėl šio straipsnio tikslas – aptarti pagrindinius minėtojo dualistinio modelio paveiktus kinų kūno sam-

pratos motyvus bei akcentus, nurodyti šiandieninio jo metodologinio netinkamumo priežastis ir pasiūlyti naujas perspektyvas bei požiūrio taškus, kurie leistų pagrįstai lyginti kinų bei vakarietišką žmogaus kūno sampratas ir ieškoti ne tik jų skirtumų, bet ir panašumų. Tai iš dalies padėtų atsakyti į klausimą, kodėl rūpinimasis savo kūno grožiu bei sveikata, sporto klubų bei rytiškos saviugdos užsiemimui lankymas šiandien Vakaruose tampa kone tokia pat pareiga ir būtinybe, kaip kadaise muziejų, bažnyčių ar bibliotekų.⁵

Priešinant klasikines Vakarų ir kinų kūno sampratas, dažnai pasitelkiama pačių kūnų žyminių žodžių etimologija. Kaip nurodo autoritetinių rusų ir amerikiečių tyrinėtojai (A. Kobzevas, R. Ameses), viena iš „kraštutinių“ graikiškojo žodžio *sōma* (kūnas) reikšmių yra bedvasis lavonas. Tai žadina kūno asociacijas su kapu, nejučia skatina laikyti kūną tarsi „dvasios kapaviete“, graikiškai *sēma*, kurių semantinį tarpusavio ryšį palaiko ir artima fonetika. Panašiai, pasak jų, anglų kalbos *body* „kūnas“ susijęs su kubiliu, statine, rėčką reiškiančiais žodžiais (kaip kad vokiečių *Bottich*). Minėti tyrinėtojai pabrėžia, jog šie kūnų reiškiantys europietiški žodžiai įvardija tam tikras talpas – fizinius daiktus, indus, kuriuose „patalpinama“ nemari siela, protas ar dvasia. Dėl to kūnas vėliau ir imtas suvokti kaip daiktas, kurį galima turėti, arba kaip kliūtis gyvai psichei pasireikšti.⁶

Tuo tarpu visi kinų kūnų žymintys žodžiai – *shen* [šen] „kūnas kaip individas, asmuo“, *ti* „kūnas kaip į(si)kūnimas“, *xing* [sing] „kūnas kaip pavidalas“ mena ne tai, kas turima, bet tai, kas daroma, kas vyksta, kuo reiškiamasi.⁷ Neatsitiktinai viena iš simbolinių kūno sampratų, pasitelkiamų konfucianistų ir daoistų saviugdos, – tai valstybė (ir atviršciai, valstybė – tai kūnas), teigiant, jog kas gerai valdo savo kūną, tas tinkamai valdys ir valstybę. Kitaip tariant, minėti kinų kalbos kūno pavadinimai mena psichosomatinių procesų, kuriame „kūnas“ ir „dvasia“ yra neatskiriamai abipus susiję ir gali būti apibūdinami tais pat požymiais – abu gali būti apvalūs, kampuoti, tvirti, silpni.

Lyginant klasikinę kinų ir Vakarų filosofijas, pirmosios „psichosomatiskumas“ sinologinėje literatūroje dažnai priešinamas antrojo „antisomatiskumui“. Sinologai dažnai pabrėžia, jog svarbiausias ir išskirtinis kinų filosofijos bruožas yra teorijos ir praktikos vienybė, geriausiai iliustruojama pačios *dao* hieroglifo (jis reiškia kelią, principą, metodą, tikrovės ir kosmoso pradą, autentišką būtę, tiesą ir pan.) etimologijos: kairysis ir dešinysis jo piktografai reiškia atitinkamai „éjimą“ ir „galvą“, taigi veiksmo ir mąstymo nedalomumą. Beveik stereotipu (nors pakankamai ir įvairiai pagrindžiamu) yra tapęs teiginys, jog vietoj loginės, išmąstytos, „proto“ tiesos kinai renkasi patyrimo, egzistencinę – „kūno“ tiesą, neatskiriamą nuo tikrovės ir suvokiamą kaip gyvenimo bei saviraiškos būdas. Kitaip tariant, tiesa turi

būti įkūnijama konkretiais veiksmais; ir atviršciai, tik konkreti, „kūniška“ patirtis gali suteikti tikrą žinojimą, nesuvedamą į jokią abstrakciją, išprotautą tiesą.⁸ Tuo tarpu kinų reiškajai priešingą klasikinę Vakarų nuostatą, pasižyminčią racionalizmu bei spekulatyvumu, grindžia įsitikinimas tikrą būtę, arba tiesą, esant transcendentiską jusliniam pasauliui ir pasiekiamą tik grynu mąstymu, protu. Jos siekti – reiškia stengtis nusimesti sielą gaubiantį kūną su visu eferišku jo jutimų pasauliu ir prasiveržti į kitą, „tikrajį“ idėjų, dviarios pasauly.⁹

Minėtajį kinų mąstymo bruožą bene išsamiausiai komparatyviai išnagrinėjo žymus kinų sinologas Kuang-ming Wu savo kultūrinėje-hermeneutinėje studijoje „Kinų kūniškas mąstymas“, arba „mąstymas kūnu“ (*body-thinking*), priešindamas jį vakarietiškam teoriniam, „protiniam“ mąstymui, arba mąstymui protu (*mind-thinking*).¹⁰ Kinų reiškajį mąstymą jis pabrėžia esant ne mąstymą apie kūną, bet „mąstymą kūno požiūriu, jo perspektyvoje ir jo sąvokomis“. Pirmiausia tai konkretus, „patyriminis“ (*experiential*) mąstymas, pasireikiantis dviem būdais – konkretiā pagava ir figūratyviniu argumentavimu. Pasak jo, kinų mąstytojai, užuot universalizavę, abstrahavę nuo tikrovės bei teoretizavę, – „metaforizuoją“, ironizuoją, teigia neigdami. Jų tikslas – „pagauti“ esmę, kurią, neišsakomą, nurodyti galima tik netiesiogiai, palyginimais, konkretiaisiais vaizdiniais; kitaip sakant, norint pagauti žuvį (esmę), nereikia pernelyg susitelkti į tinklą (sąvokas).¹¹

Tokį kiniškojo ir vakarietiškojo mąstymo skirtumą, pasak autoriaus, lemia tai, kad vakariečiai mąsto galva – protu, atributu nuo jausmų, norų, jutimų, kuriuo daugiausia tegalima pasiekti žinojimo apie daiktus. Tuo tarpu kinai mąsto širdimi (*xin*), persmelkta jausmų, intencijų, jutimų, kuri daiktus išgyvena tiesiog ir įgalina jais smelktę persimelkti (*to go through things*).¹² Tokį mąstymą pavadinčiau ir estetiniu, nes jis neatsiejamas nuo garsų (muzikos) girdėjimo, mėsos ar sriubos skanavimo, skerdienos kapojimo ar sėdėjimo sukryžiavus kojas – įvaizdžiai, paimti iš žinomų istorijų ir tapę konkretiomis estetinėmis alegorijomis („ištaromis“, *koutou chan*), nesėkmingai bandomomis išversti į abstrakcijas vakarietiškas sąvokas.¹³ Šiais įvaizdžiais, ar „ištaromis“, dažniausiai apibūdinami tobulieji, ikūnijantys Dao, tiksliau, jų veiksmai ir išmintis, arba veikimas išmintyje, kylančioje iš širdies (*xin*) sutelktumo tiesioginei pasaulio pagavai. Štai kodėl daoistinėi saviugdai mokiniai svarbiau yra ne mokytojo žinios, o jo įgūdžiai – jis moko ne žodžiais, o savo „kūnu“; ir mokinys jo perduodamas paslapčius įsisavina visu kūnu, o ne tik smegenimis.¹⁴

Ši nuostata stipriai paveikė ir Kinijoje prigijusį budizmą, tapdama pagrindiniu čan budizmo (vienos iš pagrindinių kinų budizmo šakų) mokymo metodu, grindžiamu tiesiogine perdava „iš širdies į širdį“. Daugelis tyrinėtojų pabrėžia, jog pagarbus ir holistinis kinų požiūris į kūną

leme ir tai, kad neiškilo poreikis atsirasti psichologijai kaip savarankiškam mokslui (ypač lyginant su jo reikšme bei rafiniuotumo lygiu Indijoje), taip pat skatino kinų, ypač konfucianistų, pasipriešinimą budistiniams celibatui ir vienuolystės institutui apskritai. Šis požiūris kaip tik ir sutrukė kinams priimti indiškajį budizmo variantą su itin detalia sąmonės tobulėjimo pakopų gradacija.¹⁵

Kūnas ne mažiau svarbus ir konfucianistų lavinimuisi bei saviugdai, nes ir čia mokytojas moko ne žodžiais, bet pačiu savo elgesiu, moralinio bei ritualinio elgesio pavyzdžiu, kokiui buvo pats Konfucijus.¹⁶ Čia esama net termino „mokymas pavyzdžiu”, pažodžiui – „mokymas kūnu” (*shenjiao*), kurį Konfucijus vertino labiau nei „mokymą žodžiais” (*yanjiao*). Net ir vadinamieji šeši menai (*liu yi*) – ritualai, muzika, skaičiavimas, rašyba (kaligrafija), šaudymas iš lanko ir vadelėjimas, iki Konfucijaus ir jo laikais buvę asmenybės ugdymo pagrindu, – pirmiausia yra nutaikyti į kūno įgūdžius ir paremti pratimais. Tai rodo ir paties hieroglifo „menas” (*yi*) etimologija, susijusi su žemdirbyste: ankstyvoji jo reikšmė buvo „išdirbtų laukų apsodinimas”. Todėl vienas žymiausių šiuolaikinio konfucianizmo atstovų bei tyrinėtojų Tu Weiming, įkvėptas šios metaforos, konfucianistų asmenybės saviugdą laiko ne vien paprasta socializacija, bet „aktyviu išigyvenimu į visuomenę, diegiant savoje daigus ir puoselėjant pumpurus”.¹⁷ Jo manymu, kaip tik dėl to kinų filosofinė antropologija, ypač konfucianistų mokymas apie žmogaus prigimtį tapo idėjiniu šaltiniu kinų estetikai bei meno teorijoms ir neleido atsieti meninės kūrybos nuo saviugdos. Joje pabrėžiama, kad pagrindinė meninės kūrybos salyga kaip tik yra savęs perkeitimasis (pasitelkiant tokius metodus kaip valios sutelkimas, širdies nuskaistinimas bei nūrimydumas, apsivalymas nuo minčių ir „didžiojo kūno” išauginimas) ir kad tikras grožio šaltinis meninėje kūryboje ar estetiniame suvokime yra ne kalbos ar vaizdų gražumas, o vidinis patyrimas, širdies džiaugsmas, gyvybinės galios transformacija.¹⁸

Konfucianistų pagarbą kūnui atskleidžia ir sūniškojo nuolankumo (*xiao*) dorybė, kurios vienas iš principų yra tausoti savo kūną – ir ne vien dėl to, kad jis yra būtina salyga žmoniškumui savoje ugdyti, bet ir dėl to, kad jis duotas tėvui. Kaip tik dėl to kinai negalejo priimti daugelio krikščionybės idėjų, pavyzdžiui, nekalto pradėjimo, nukryžiavimo – jos reiškė jiems kūno išniekinimą. Kita vertus, atrodo paradoksalu, kad pagrindinės bausmės Kiniuje buvo kūniškos (pradedant žymių išdeginimui veide ir baigiant linču). Tačiau, kaip pastebi A. Kobzevas, kinų tikėjimas kūniškų bausmių efektyvumu ir baudžiamoji kinų teisės prigimtis gali būti paaškinama visai ne „barbariškumu”, o kaip tik savitu, holistiniu ir „personalistiniu” požiūriu į kūną, kurį atspindi ir vienas iš minėtų kūnų žyminičių kinų žodžių – *shen*: ir „kūnas”, ir „individus, as-

muo”. Vakariečių požiūriu, tokios bausmės nėra efektyvios dėl to, kad tiesiogiai „nepaliečia” žmogaus esmės, sielos, o kinai, priešingai, laikė jas kaip tik tiesiogiai veikiant žmogaus ego, asmenį, kaip neatsiejamą nuo kūno.¹⁹

Manau, kad šiandien jau nebéra reikalo aiškintis kinų kūno sampratos savitumą pasitelkiant kūno ir dvasios (sąmonės) dualumo modelį. Tai neproduktyvu dėl keleto priežascių. Pirma, šis modelis yra pernelyg supaprastintas, abstraktus ir stereotipiškas, ir pirmiausia jis supaprastina pačią vakarietiškąją kūno sampratą. Nes, kaip matyt iš klasičinės Vakarų filosofijos (pradedant graikų) tyrinėjimų, kūno–dvasios problema joje spręsta labai įvairiai jau vien dėl to, kad nebuvovo pakankamai aiškiai suformuluota.²⁰ Pagaliau net ir Platono požiūrių į kūną kaip į sielos priešingybę galima laikyti pakankamai nevienareikšmiu: viena vertus, jis traktavo kūną kaip didžiausią kliūtį tiesai pasiekti, nes jis esą išblaško žvilgsnį ir užtemdo ją įvairiai troškimais, meilėmis ir baimėmis, šitaip iškraipydamas tikrovės vaizdą. Kita vertus, Platonas laikė kūną ne vien sielos kalėjimu, bet ir jos tarnu, taigi ižvelgė jo, kaip tarpininko ir priešmonės, pozityvią reikšmę. Kūnas ne tik atskiria žmogų nuo sielos, bet ir sujungia su ja, o jo apvaldymas padeda nuskaistinti sielą, taigi jি dera saugoti.²¹ Galima aptiki ir daugiau graikų bei kitų Vakarų filosofų teiginiu, artimų kinų kūno sampratai (ar atskiriems jos aspektams). Pagaliau anglų *body* irgi gali reikšti ne tik „kūną”, bet ir „individą, asmenį” (plg. *anybody, somebody*), todėl į susidarančius lygiant stereotipus reikia žiūrėti atsargiau.

Antra, ši kūno–dvasios, ar kūno–sąmonės, priešpriesa, būdama eurocentristinė, iškraipo kinų kūno sampratą. Kaip minėta, kinai suvokia kūną neatsiejamai nuo dvasios, kitaip sakant, kūnų–dvasių suvokia kaip ontologinį vienį. Kyla klausimas, ar išvis galima, ar pakankamai tikslu atskirus šio vienio dėmenis vadinti tokiais vakarietiškais terminais kaip *psychē* ir *sōma* ar net jų junginiu – *psichosomatikos* terminu, turint omeny, kad pačios šios sąvokos dažnai neleidžia pažvelgti į jomis įvardijamą reiškinį iš kitokios perspektyvos ir kad jų tiksliai atitikmenę kinų kalboje nėra.

Psichikos ir kūno fiziologijos vienybės pačioje kinų, o pirmiausia daoizmo tradicijoje įvardijimai gana įvairūs, tačiau svarbiausia, mano nuomone, yra du. Pirma, tam pasitelkiama gyvybinės energijos *qi* [či] sąvoka įvairiai jos lygmenimis ar aspektais, nurodančiai jos „subtilumo” laipsnį – šviesioji ir tamsioji, lengvoji ir sunkioji *qi* (*yinqi*–*yangqi*), esminė *qi* (*jingqi*), tiesiog *qi* ir dvasinė, arba subtilioji, *qi* (*shenqi*), širdies *qi* (*xinqi*), – ir šie lygmenys ar aspektai vienuomet yra tarpusavyje susiję, nes persimaino vienas į kitą. Kitaip tariant, gyvybinė energija *qi* užpildo, daoistų žodžiais tariant, „šešis vidinius organus ir septynias kiaurymes, keturielas galūnes ir šimtą sujungimų” ir paverčia juos „vienu daiktu” (*tong wei yi wu*). Daoizmo veikale *Liezi* ši vienybė

apibūdinama kaip keturių pakopų kelias: pirmiausia kūnas (*ti*) susijungia su širdimi (*xin*), paskui širdis susilieja su gyvybine energija (*qi*), gyvybinė energija susilieja su dvasia (*shen*) ir galiausiai dvasia susilieja su nesatimi (*wu*).²² Pasiekus paskutinę pakopą, bet koks aplinkos dirgiklis patriamas jau ne kuriuo nors atskiru jutimo organu, o visa esybe, arba visu „kūnu“, kuris ir tebéra tas pats, ir kartu perkeistas, kokybiškai kitas kūnas, praraðęs savo, kaip atskirai kūno, reikšmę, savo materialujį kūniškumą ir tapęs savotišku „kosminiu kūnu“, savotišku psichikos susitelkimo laidu, visuotinės gyvybinės energijos srovių laidininku. Jis tampa atviras visatos begalybei (kaip pasakytu Zhuangzi, atviras visiems virsmams, kintantis kartu su visais daiktais) ir nebesulaiko savimi pasaulio tékmës.

Antras kūno holizmo apibūdinimas remiasi „išorés“ (*wai*) ir „vidaus“ (*nei*) sąvokomis, kurias kartais galima sieti su „forma“ ir „turiniu“, ar „esme“, vélgi turint omeny tik skirtingus vieno ir to paties kūno aspektus. Apie tai, kad negalima ignoruoti né vieno iš jų ir kad jie vienodai svarbūs, vaizdžiai byloja Zhuangzi istorija apie du žmones, Dan Bao ir Zhang Yi. Pirmasis vienui vienas gyveno miške, gérė šaltinio vandenj ir rūpinosi savo vidumi, todél net ir sulaukęs septyniadasimt metų atrodė kaip berniukas. Tačiau netrukus jি miške užpuolė ir sudraskė alkanas tigras. Tuo tarpu antrasis mëgavosi visais gyvenimo malonumais, užtat anksti paliego ir keturiadešimties metų mirė nuo ligos. Taigi vienas puoselėjo savo vidų, bet tigras sudraskė jि iš išorés, o kitas rūpinosi tik išore, ir liga pakirto ji iš vidaus.²³ Tik ar tai reiškia, kad vienas puoselėjo savo dvasią, ignoruodamas kūną, o antrasis – atvirkšciai? Manau, kad „vidus“ ir „išorė“ čia, kaip ir daugelyje kitų Zhuangzi istorijų bei didžiumoje kinų filosofinės literatūros, yra veikiau kur kas talpesnės metaforos, itin daugiasluoksnės ir situatyvios, t.y. priklausančios nuo konteksto.

Yra dar ir kita kūno–dvasios vienio problemos pusė, kurią labai taikliai pastebėjo japonų tyrinétojas Yuasa Yasuo, – tai pats vakarietiškojo ir rytietyškojo požiūrio taškų arba metodologijų skirtumas. Vakariečiai traktuoja kūno ir dvasios santykį analitiškai, klausdami, „koks yra jü tarpusavio ryšys?“, tuo savaimė teigdami juodu esant atskirus. Tuo tarpu rytiečiai iš saviugdos pozicijų klausia „koks turėtų būti jü ryšys?“ ir savo tiesioginiu patyrimu patvirtina jü vienybę.²⁴ Kitaip tariant, kūno ir dvasios vienybę kinai ir japonai traktuoja ne kaip duotybę ar faktą, bet kaip siekį. Nes, skirtinai nuo Vakarų mästytojų, jie daugiau domisi ne iþprastomis, kasdienémis žmogaus būsenomis, bet ypatingomis, iðskirtinémis, kurias gali paliudyti tik tobulybę pasiekęs žmogus.

Todél nesuklysiu pasakiusi, kad ir kinų konfucianizmas, ir daoizmas iš esmës yra mokymai apie tobulus žmones – kilnų vyra (*junzi*), tobulą žmogų (*zhiren*), integralų žmogų (*chengren*), autentišką žmogų (*zhenren*), šviesuoli

išmincių (*shengren*), – kurie gali atstovauti labai įvairiems psychosomatiniu integralumu bei integravimosi į kosmosą lygmenims.²⁵ Jie dažnai apibūdinami (ypač Zhuangzi) gana míslingomis, fantastinémis metaforomis: kaip sugebantys žiûréti ausimis ir girdéti akimis; leidžiantys savo akims ir ausims patirti tai, kas viduje; klausantys ne ausimis, bet pačia gyvybine energija; užmirštantys save ir viską aplinkui, dël to primenantys bukagalyj kvaili; nieko neveikiantys ir nieko nesiekiantys, bet keliaujantys viningos energijos (*yiqi*) keliai; besilankantys Niekieno kai-me ar bekraštēse plynėse ir pan.²⁶ Tuo norima pasakyti, kad šios vienio būsenos, daoistinėje literatūroje traktuojamos dar ir kaip „dangiškumo“ (*tian*) ir „žmogiškumo“ (*ren*) vienybę, negali būti apibréžiamos racionaliai ir neleidžia žiûréti i žmogaus kūną nei kaip į ko nors kita priešingybę, nei skaidytį jo į sudedamąsias dalis. Tokie nepaprasti žmonės tiesiog įkūnija Dao (*ti Dao*) arba paverčia savo „dangišką“ išmintį bei Dao patyrimą nematomu, natūraliu įgūdžiu, iš pažiūros primenančiu nemokškumą.

Trečia priežastis, kodėl reikėtų atsisakyti dvasios–kūno dualizmo, yra ta, kad ir Vakaruose jau nuo M. Merleau-Ponty laikų jis atrodo iðsisémęs ir postmodernizmo situacijoje komparatyvistiniams tyrinéjimams yra nebeaktualus. Minėtas prancūzų mästytojas, susiejęs kūniškają ontologiją su lingvistikinio patyrimo analize bei žodžio fenomenologija, veikiausiai kaip tik ir pastumėjo kūno emancipacijos procesą iðkart dviem viena kitą paaiškinančiomis kryptimis – kūno „tekstualizavimo“ ir kūno iðaukštinimo link. Abiem atvejais kūnas tampa tarpininku, arba priemone (*media*), kuri, kita vertus, kaip tokia, yra savaimė vertinga. Kitaip tariant, šiandieninėje Vakarų kultūroje žmogaus kūnas paradoksaliu būdu yra ir iðstumiamas priemonių, ir pats tampa priemone bei tiesioginiu démesio objektu.

Šią paradoksalią situaciją nagrinėja ne vien užsienio, bet ir Lietuvos kultūrologai. Antai R. Rakalas, remdamasis asmenine internetinio bendravimo patirtimi, teigia, jog komuniuodamas virtualiame pasaulyje žmogus jaučiasi esas tik tekstas, neturintis kūno, ir „mano aš skleidžiasi tik tol, kol aš komunikuoju“. Kita vertus, kaip jis pastebi, viena populiausiai tokio „bekūnių būtybių“ bendravimo temų yra seksas, virstantis į „virtualų seksą“, kuris yra ne tik saugus, bet ir ypatingai įaistrinantis, iðlaisvinantis pačius slapčiausius troškimus, kadaise užslopintus Vakarų kultūroje vyrausios kūno priespaudos.²⁷

Toks bekūnių interneto „gyventojų“ susitelkimas į kūną, kaip malonumo ir aistros objektą, reiškia ne vien iðsilaisvinimą iš minėtos kūno priespaudos ir jo pavertimą „suviešinta privaćia erdve“.²⁸ Jis byloja ir apie norą iðsi-vaduoti iš virtualios kalbinių struktūrų lavinos ir gyventi natūralų, autentišką gyvenimą, kurį gali garantuoti tik savas kūnas. Kitaip tariant, kūnas pirmiausia suvokiamas kaip priemonė: kitados (pavyzdžiui, Platonui) buvęs tik

instrumentu, šiandien jis tapo „centrine priemone”, o per tai – ir savaimine vertybė bei tikslu, savojo „aš” ir tikrovės isikūnijimu.²⁹ Toks jo suabsoliutinimas, tiesiog kultas, viena vertus, gali reikštis ekshibicionistiniu kūno „šou” („mano kūnas, ką noriu, tą su juo ir darau”) ar meniniu „performensu” (kūnas kaip autentiškiausia išraiškos priemonė, pasiduodanti kardinaliausiomis transformacijoms ir itin paveikianti žūrovą). Kita vertus, atsiranda galimybė pažvelgti į kūną iš kur kas įvairesnių perspektyvų, t.y. ne vien iš religinės-filosofinės (kuri didžiaja dalimi formavo „klasikinį” vakariečių požiūrį į ji), bet ir iš politinės, socialinės, etinės, estetinės, lingvistinės. Tą byloja ir šiandieninis kūno tyrinėjimų protrūkis Vakaruose, nūnai pasiekęs ir Lietuvą, gimdantis vis daugiau kūno sampratų bei požiūrio į ji galimybių: kūnas kaip tekstas, kaip ženklas, kaip subjekto tapatybės pagrindas, kaip autentiško patyrimo laidas, kaip priemonė pademonstruoti galią arba patirti malonumą, kaip viešos ir privačios erdvų riba.³⁰ Šios kūno sampratos, kaip multidisciplininės metodologijos įrankiai, gali būti pasitelkiamos ir lyginamiesiems, šiuo atveju – sinologiniams kūno tyrimams, nes daugelis jų tinka ir kinų kultūrai.

Kinų kultūroje kūnas irgi buvo traktuojamas kaip priemonė, ankstyvuosiouose atnašavimo ritualuose atlikusi tarpininko tarp žmonių ir dvasių vaidmenį, o vėliau, Laozi mokyme, tapęs tarpininku tarp Esaties ir Nesaties. Svarbiausia kūno ypatybe Laozi (ir jo pasekėjai) laiko „tuštu-mą”, arba atvirumą kuo įvairiausiam turiniui, visam pa-sauliui, neprisišant nei prie kūno pastovumo (jo „es-mės”), nei prie jo kintamumo. Kūnas kinų kultūroje su-voktas ir kaip riba tarp „vidaus” ir „išorės”, atskirais at-vejais – tarp privačios ir viešos erdvės. Šiuo požiūriu būtų įdomu patyrinėti, kokią reikšmę nustatant šią ribą, o kartu ir asmens tapatybę, kinų kultūroje turėjo atskiri „kūno kodai”: apdarai, ritualai, simboliai (ypač atsižvelgiant į rengimosi metaforas erotiniame kinų mene), taip pat lytinę orientaciją.³¹

Pirmiausia turiu omeny vyru homoseksualizmą, kuris atskirais Kinijos istorijos laikotarpiais buvo ne tik tole-ruojamas, bet ir aukštinamas, vaidino reikšmingą vaid-menį politikoje, visuomenėje bei mene ir kuris itin šoki-ravo pirmuosius krikščionių misionierius Kinijoje, palai-kiusius ją dėl to „naujaja Sodoma”. Tiesa, kaip pastebi šio kinų kultūros reiškinio ir žmogaus kūniškumo aspekto tyrinėtoja B. Hinsch, čia irgi esama pavojaus primesti kinų kultūrai savasias, europietiškas nuostatas, jau vien dėl to, kad tokios sąvokos kaip „homoseksualizmas” klasikinėje kinų kalboje (nei medicinos, nei mokslo terminologijoje) nebuvu. Homoseksualus asmuo buvo apibū-dinamas visiems žinomomis poetinėmis metaforomis arba jo socialinę padėtį nurodančiais terminais (pavyzdžiu, imperatoriaus „favoritas”), pabrėžiant ne tiek žmogaus

vidinę lytinę nuostatą, kiek jo išorinius veiksmus ar ketinimus.³² Taigi net ir šis reiškinys, tapęs ryškia skiriamaja linija tarp Vakarų ir Kinijos kultūrų, prisideda prie adekvatesnio žmogaus kūno suvokimo kinų tradicijoje.

Lyginamieji kūno, kaip ribos tarp „vidaus” ir „išorės”, tyrinėjimai gali būti siejami ir su kita – kūno kaip teksto samprata, pabrėžiama Vakarų postmodernizmo, kurią kinų kultūroje perteikia antropomorfinė hieroglifo *wen* (jis reiškia puošybą, dekorą, ornamentą, raštą, literatūrą, ap-skritai kultūrą) interpretacija, tuo savaime susiejanti tar-pusavyje tekstą ir žmogaus kūną.³³ Dar vieną įdomią kom-paratyvinio kūno tyrinėjimo perspektyvą atveria kūno kaip priemonės galiai pademonstruoti samprata, kurią Vaku-ruose plačiausiai atskleidė (žinoma, pirmiausia Vakarų kultūroje) M. Foucault. Tradicinėje kinų kultūroje esa-ma puikių pavyzdžių, kaip gaminami „paklusnūs kūnai”, tiek imperatoriaus kulte, tiek baudžiamojuje teisėje, ku-rioje įstatymas ir bausmė (*fa*) unikaliai dera su ritualu (*li*), taip įgalindami manipuliavimą žmonių kūnais visai tiesioginiu būdu.

Itin įdomi, unikali priemonė galiai pademonstruoti ir valdyti kitus kinų kultūroje buvo bintuotos moters kojos. Apie tai daug ir išsamiai raše Wang Ping, parodydama, kad tokios „lotoso kojtės” buvo ne tik ir netgi ne tiek vyriškos galios demostravimo objektas, kaip kad stereo-tipiškai manyta Vakaruose, bet kartu, o gal net veikiau moters galios demostravimo ir vyru valdymo priemonė, nes skatino kuo karščiausias vyru etorines fantazijas, geis-mus, poetinius polēkius ir teikė didžiausią – nes sunkiausiai pasiekiamą – malonumą.³⁴ Šis kūno „estetizavimo” reiškinys kinų kultūroje bene geriausiai atskleidžia, kaip galios objektas kartu gali būti ir jos subjektas. Tą patį bū-tų galima pasakyti ir apie kinų (daoistinę) erotologiją, ku-rioje vyriškos galios (*yang*) papildymas moteriška galia (*yin*) nereiškia nei „falocentrizmo”, nei „feminizmo”, kaip kad neretai supaprastinama Vakaruose, nes jis priklauso kartu nuo vyro sugebėjimo suteikti moteriai malonumą ir moters „malonės”, arba nuo abiejų pasirengimo mai-nytis savo „energijomis”.

Neatsitiktinai daoistinis meilės menas šiandien yra itin populiarus ir Vakaruose, teikdamas peno ne vien femi-nistiniams diskursui, bet praturtindamas ir bendrą visuo-tinį rūpestį savo psichofizine būkle, kuriame persipina ir geresnės savijautos, ir kokybiškesnių lytinų santykų, kokybiškesnio („dvasinio”) malonumo paieškos. Jis pratur-tina pačią vakarietišką sekso sampratą, kuri krikščionybės įtakoje dažniausiai sieta su profaniška, fiziologine mei-le (erosu) kaip priešingybė šventai, dvasinei meilei (aga-pei). Nes, kaip pažymi daugelis tyrinėtojų, pagrindinis ly-tinio akto tikslas, pagal daoistus, yra ne kūniškas malo-numas ar palikuonių gimdymas, taigi ne profaniški tikslai, o „aktyvus įsijungimas į gyvybinius gamtos vyksmus

bei sudedamoji saviugdos dalis”.³⁵ Jame abi pusės lygiavertės ir lygiateisės, abi lygiai valdo ir gauna sau naudos.

Vis dėlto kas gi šiandieniniame vakarietiškame ir tradiciame kinų požiūriuose į žmogaus kūną yra bendra, kuo būtų galima paaiškinti „daoistinės meilės“, kovos menų ir *taiji* gimnastikos suvečiimą Vakaruose? Manau, kad pirmiausia tai transformacijos samprata, iš struktūralizmo bei dekonstrukcijos žaidimų su tekstais (plačiai semiotine prasme) perėjusi žmogaus kūnui. Kaip taikliai pastebėjo A. Tereškinas, „šiuolaikinėje visuomenėje vis labiau telkiama ties kūno kaitumu: medicinos technologija, kosmetinė chirurgija, organų persodinimai, transseksualinės operacijos paverčia žmogaus kūną asmeniniu projektu, kurį galima nuolat tobulinti ir keisti“.³⁶ Kitaip tariant, kūnas nebelaikomas vien biologiniu organizmu („oda, kraujas, seilės, šlapimas, sėkla, ašaros, prakaitas“³⁷), nors ir šis aspektas teikia daug idėjų meniniams ieškojimams.³⁸ Kūnas nebéra vien duotybę, bet ir galimybę, arba potencija, tad jo tobulinimas tampa priemone kokybiškesniam gyvenimui ir geresnei savijautai pasiekti (ką patvirtina ir visa kūno grožio industrija, vėlgi verčianti priminti, kad kūnas – tai ne vien žviltantys plaukai, balti dantys, plonas juosmuo ar kojos be celiulito žymių).

Būtent taip žmogaus kūnas ir buvo suvokiamas tradicienėje kinų kultūroje – ir konfucianizme, ir daoizme, kurie laikė jį savotišku atskaitos tašku, vedančiu link tobulybės, ir dėl to skyrė ypatingą dėmesį jo lavinimui. Tiesa, šis kūno, o per jį ir asmenybės perkėlimo procesas daoizme (didele dalimi ir konfucianizme) visuomet prasidėdavo ne nuo išorės, o nuo vidaus ir reikalavo abi šias puses sinchroniškai derinti. Jis reikalavo pamiršti ir savo „aš“, ir savo kūną, arba panardinti juos abu į tuštumą, kurioje ištirptų visos priešybės. Tai visai ne paikos pastangos „kūną paversti dvasia“, o veikiau jo kokybinė, dvasinė transformacija į kur kas subtilesnį, erdvesnį ir atviresnį žmogaus būties pagrindą, tik dėl to atitinkamai ir įvardijamą.

Baigtis vis dėlto norėčiau dviem retoriais (ir šiek tiek skeptiškais) klausimais. Pirmasis: kiek tokia kūno samprata gali būti priimtina ir pritaikoma vakarietiškajai varotojiškai, utilitarinei kultūrai, kuri jau „uzkrėtė“ ir pačią Kiniją, pačių kinų požiūrį į daoizmą bei jo saviugdos praktikas? Ir antrasis: kiek šiandieninės vakarietiškosios kūno sampratos refleksija gali padėti sinologiniams lyginamiesiems tyrinėjimams išvengti jos projektavimo į kinų kultūrą? Jei tik to išvis galima išvengti.

NUORODOS:

- Kai kurie tyrinėtojai (C. Despeux'as, U. Engelhardtas) laiko *taiji* įvairių *qigong* stilių deriniu, jungiančiu kovos menus, kvėpavimo techniką, šokį ir gimnastiką. Japonų tyrinėtojas Kunio Miura priskiria *taiji* vienai iš *qigong* praktikos sistemų – gydymo praktikai, kurių jis savo ruožtu skirsto į gydymo metodus,

taikomus kitiems ir taikomus sau pačiam (jie dar skirtomi į smulkesnes grupes), o tarp pastarųjų yra ir *taiji*. Tuo tarpu kiti tyrinėtojai (pavyzdžiui, Ma) apskritai atsisako sieti *taiji* su *qigong*. I šio straipsnio tikslus (ir autorės kompetencija) neįeina *qigong* ir *taiji* apibrėžimų paieškos, juolab kad iki šiol nėra aiški nei pirmojo termino kilmė, nei tikslai reikšmė, XX a. antrojoje pusėje gerokai pakitusi. Todėl belieka remtis vieno iš *qigong* reiškinio XX a. Kinijoje tyrinėtojų B. Penny'io pastebėjimu, kad nors tyrinėtojų nuomonės dėl *qigong* reikšmės skiriasi, vis dėlto daugelis jų pripažįsta XX a. jį igavus žymiai platesnę prasmę, aprépiantą daugelių gyvybinės energijos ugdymo praktikų. Plaćiau apie *qigong* termino reikšmės pokyčius, jo santykį su *taiji quan* žr.: Penny B. Qigong, Daoism and Science: Some Contexts for the Qigong Boom // Modernization of the Chinese Past / Ed. A. Stefanowska. - The University of Sydney, 1993; Miura K. The Revival of Qi: Qigong in Contemporary China // Taoist Meditation and Longevity Techniques / Ed. L. Kohn. - The University of Michigan, 1989.

- Tradicinėje Kinijoje ir oficialojoje konfucianistų ideologijoje daoizmas dažniau buvo siejamas ne tiek su religiniaisiais prietariais, kiek su heterodoksiniiais arba „eretiškais“ tikėjimais (*xie*), pričintais ortodoksaliajam, t.y. konfucianistų mokymui. Tačiau XX a. šią sąvoką pakeitė neigiamą atspalvį turinti „išsitikinimų“ (*mixin*) sąvoka, vartojama dvejopai: kaip „religiniai išsitikinimai“ (*zongjiao mixin*), prie kurių priskiriami visi religiniai tikėjimai, bet pirmiausia – „svetimos“ religijos (budizmas, islamas, krikščionybė); ir kaip „feodaliniai išsitikinimai“, prie kurių priskiriamos kai kurios daoizmo praktikos formos. Pastaruoju atveju pagrindinis vertinimo kriterijus yra „mokslinumas“ – visa, kas prieštarauja mokslui, gali būti pavadinta „feodaliniai išsitikinimais“, kuriems galėjo būti (ir buvo) taikoma valstybinė kontrolė bei draudimai.
- Iš tikrujų *qigong* sukurstėjo Kinijoje ne 7–8 dešimtmetyje, kaip kad teigia K. Miura, bet kur kas anksčiau, 4–5 dešimtmetyje, nes būtent tada ēmė gausėti literatūros apie *qigong*, pristatančios ją kaip naudingą tradicinės kinų medicinos šaką. Tačiau *qigong* praktika, kaip ir daugelis tradicinės kinų kultūros formų, buvo „reabilituota“, igavo „naują kvėpavimą“ ir neregėtą mastą tik po Kultūrinės revoliucijos ir Mao Zedongo mirties (dėl visiems žinomų priežascių), o 9-ajame dešimtmetyje ji jau pristatomata ne tik kaip nacionalinio kinų kultūros palikimo dalis, bet ir kaip internacinalinis, arba „transkultūrinis“, reiškinys. Plaćiau apie tai žr: Miura K. Min. veik. - P. 357–358 ; Penny B. Ten pat.
- Turiu omenyje XX a. paskutinių dvieju dešimtmetyje tyrinėjimus, kurių iš tikrujų nėra daug, ir šią problemą jie dažniausiai liečia tik prabėgomis ar netiesiogiai. Tuo tarpu XXI a. pasirodė tyrinėjimai jau byloja apie ryškų požiūrio bei metodologijų pokytį, netgi lūži, tiek kiekybinį (savo gausa), tiek kokybinį.
- Perfrazuoju R. Shustermaną, žr.: Shusterman R. Performing live: Aesthetic Alternatives for the Ends of Art. - Ithaca and London: Cornell University Press, 2000. - P. 148.
- Ames R. T. The Meaning of Body in Classical Chinese Thought // International Philosophical Quarterly. - 1984, t. 24, Nr. 1, p. 44, 45, 48; Kobzev A. Filosofija kitajskogo neokonfucianstva. - Moskva, 2002. - P. 297. - Rusų k.
- Ames R. T. Ten pat.
- Plaćiau apie teorijos ir praktikos vienybę kinų filosofijoje žr.: Cheng Chung-ying. Chinese Philosophy: a Characterization // Invitation to Chinese Philosophy / Ed. by Arne Naess and Alastair Hannay. - Oslo–Bergen–Tromso: Universitetsforlaget, 1987; Ames R. T. Confucius and the Ontology of Knowing // Interpreting Across Boundaries. New Essays in Comparative Philosophy / Ed. G. J. Larson and E. Deutsch. – Delhi: Motilal Banarsi Dass Publishers, 1989; Li Chanyang. The Tao Encounters

- the West. Explorations in Comparative Philosophy. – Albany: State University of New York Press, 1998.
9. Šiuo atveju, kaip ižvalgai pastebėjo M. Stepanianc ir kiti tyri-nėtojai, būtina racionalizmą skirti nuo racionalumo: pastarasis yra universalus, būdingas tiek vakarietiškajam, tiek kinų mąstymui, o pirmasis – pirmiausiai ir beveik išimtinai klasikiniam vakarietiškajam, nes protas čia tampa ne vien pažinimo prie-mone, bet ir būties atskaitos tašku, taigi késinasi į dieviškojo absoliuto, būties bei kosmoso prado statusą. Žr.: Stepanianc M. T. Vostočnaja filosofija. - Moskva, 1997. - P. 63.
 10. Wu Kuang-ming. On Chinese Body Thinking: A Cultural Her-meneutics. – Leiden-New York-Köln: Brill, 1997.
 11. Tinklo ir žuvies įvaizdis remiasi dažnai pasitelkiamu, kaip itin taikliai daoistinių mąstymą atspindinčiu, *Zhuangzi* 26 sk. paskutiniu fragmentu, kuriamo teigiama, jog tinklas reikalingas žuviai pagauti, bet žuvį pagavus, tinklas tampa neberekalingas, lygai kaip ir žodžiai tampa neberekalingi, kai pagaunama esmė.
 12. Wu Kuang-ming. Min. veik. - P. 97.
 13. Pasak autoriaus, „Kinijoje kiekviena savoka yra trumpas litera-tūrinis pasakojimas, konkretių situaciją paaiškinantis paveikslas”, kurio neįmanoma redukuoti į jokį abstraktų terminą – kaip antai ištara „nusimesti drabužius, sukryžiuoti kojas” (*jieyi pan-bo*), apibūdinanti daugiau nei 60-ies hieroglifų pasakojimą iš *Zhuangzi* apie dailininkų varžybas imperatoriaus rūmuose ir Vakaruose dažnai verčiamą bespalve fraze „nežabota laisvė“. Žr. ten pat. - P. 330.
 14. Plačiau apie tai žr.: Torčinov A. Daosskie praktiki. - Sankt-Peterburg, 2001. - P. 10.
 15. Plačiau apie indiškojo budizmo adaptavimą Kinijos kultūroje ir jo pritaikymą kinų žmogaus kūno sampratai žr.: Torčinov A. Vvedenie v buddologiju. - Sankt-Peterburg, 2000. - P. 181.
 16. Konfucijų mokius savo elgesiu atsimena jo mokiniai, žr. trakta-tą *Lunyu* 10.5.
 17. Tu Wei-ming. The idea of the Human in Mencian Thought: An Approach to Chinese Aesthetics // Theories of the Arts in China / Eds. S. Bush, Ch. Murck. - Princeton University Press, 1983. - P. 60.
 18. Ten pat. - P. 57, 71.
 19. Kobzov A. Min. veik. - P. 304.
 20. Antai kai kurie tyrinėtojai išskiria tris pagrindines jos sprendimo paradigmas arba kryptis, susiformavusias Vakarų filosofijos isto-rijoje iki XX a.: aristoteliską (kurią perėmė Viduramžių scholas-tikai), kartezijietiską ir mokslinę-materialistinę (fizikalistine). Žr. History of the Mind-Body problem / Eds. Tim Crane, Sarah Patterson. - London and New York: Routledge, 2000. - P. 2.
 21. Šią kūno traktuotes dviprasmybę Platono ir vėlesnėje, Viduramžių, filosofijoje nurodė Shustermanas R. Min. veik. - P. 145–146.
 22. Liezi, 4 sk. (*Zhongni*). Šias pakopas išsamiai išanalizavo Rur-bin Yang, beje, pabrėžęs, kad daoistinės saviugdos tyrinėjimas kūno–dvasios santykį atžvilgiu toli gražu dar nėra išsemtas ir palieka daug galimybų. Žr.: Rur-bin Yang. From „Merging the Body with the Mind“ to „Wandering in Unitary Qi“: A Discus-sion of Zhuangzi’s Realm of the True Man and Its Corporeal Basis // Hiding the World in the World / Ed. Scott Cook. - State University of New York Press, 2003. - P. 96–105.
 23. *Zhuangzi*, 19 sk.
 24. Yuasa Yasuo. The Body: Toward an Eastern Mind-Body Theo-ry. - State University of New York Press, 1987. - P. 18.
 25. Apie tai plačiai rašiau savo knygoje, žr.: Poškaitė L. Estetinė būtis daoizme. - Vilnius, 2004. - P. 137–164.
 26. Tokių tobulo žmogaus apibūdinimų apstu, pavyzdžiu, *Zhuang-zis* 2-ame sk. („Apie daiktų lygybę“), 5-ame sk. („Galios pilnat-vės ženkli“), 6-ame sk. („Didysis mokytojas“) ir 11-ame sk. („Priemimas ir puoselėjimas“).
 27. Rakalas R. Gyvenimas tinkle: erdvės, identitetai, kūnas ir ko-munikacija // Vieši gyvenimai, intymios erdvės: kūnas, viešuma, fantazija šiuolaikinėje Lietuvoje / Sudarė A. Tereškinas. – Vilnius: Baltos lankos, 2002. - P. 231, 234, 238.
 28. Ten pat. - P. 234.
 29. Tokią kūno sampratos transformaciją bei jo statuso paradoxalumą išsamiai analizuoją R. Shustermanas, žr.: Shusterman R. Min. veik. - P. 144–147.
 30. Čia neįmanoma suminėti visų kūnų tyrinėjusių autorių Vaka-ruose. Nurodysiu tik pagrindinius darbus šia tema Lietuvoje, kuriais rėmiausi pati. Primiausia tai A. Tereškino knyga „Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje“ (Vilnius: Baltos lankos, 2001) ir jo sudaryta straipsnių rinktinė „Vie-ši gyvenimai, intymios erdvės: kūnas, viešumas, fantazija šiuo-laikinėje Lietuvoje“ (Vilnius: Baltos lankos, 2002). Jose patei-kiamos ir mano minėtos kūno sampratos (Tereškinas A. Min. veik. - P. 9–13; Rakalas R. Min. veik.).
 31. Keletas darbų šiai klausimais: Zito A. Silk and Skin: Signifi-cant Boundaries // Body, Subject and Power in China / Ed. A. Zito, T. Barlow). - The University of Chicago Press, 1994; Boundaries in China / Ed. J. Hay. - London: Reaktion Books, 1994.
 32. Hirsch B. Passions of the Cut Sleeve. - Berkeley: University of California Press, 1990. - P. 7.
 33. Wen etimologiskai reiškia „tatuiruotą kūną“.
 34. Wang Ping. Aching for the Beauty: Footbinding in China. - Min-neapolis, London: University of Minnesota Press, 2000.
 35. Clarke J. J. The Tao of the West. - London and New York: Rout-ledge, 2000. - P. 129.
 36. Tereškinas A. Min veik. - P. 10.
 37. Ten pat. - P. 9.
 38. Man pačiai didelį įspūdį padarė šiuolaikinės kinų fotografijos parodoje Prahoje prieš dvejus metus matytas dyvlikos fotografi-jų ciklas „Dvylika gėlių“, kuriose meniškai demonstruojami men-truojančios moters lytiniai organai, visaip apipavidalinti gėlėmis ir dėl to atrodantys ne šokiruojančiai, o veikiau romantiškai.

The Concept of the Human body:
between China and West,
or why Lithuanian need taiji?

Loreta POŠKAITĖ

The article concentrates on the concept of the hu-man body in Chinese culture, as it is reflected in the com-parative sinological studies and influenced by the stere-o-types of Western thinking, especially the dualistical one, according to which the body is usually analyzed in opposition to the mind or spirit. The article demon-strates the inappropriateness of such dualistical attitude for the analysis of human body in traditional Chinese culture and searches for the more appropriate possible approach to it as to be common to traditional Chinese and postmodern Western culture. One of the common views is the idea about the transformativity of the body, according to which the body is conceived of as a possi-bility or the way to the more perfect, integral and holistical life and experience.

Adutiškio ir Tverečiaus apylinkių (Antanų girios) partizanų, tremtinių dainos, eilėraščiai

Valdas STRIUŽAS

Buvusios Švenčionių apskrities Adutiškio, Tverečiaus apylinkių lietuviai gal net labiau ilgėjos laisvės nei kitur okupuotoje Lietuvoje. Juk jiems dar teko iškesti, išvargti ir žiaurią 1919–1939 metų Lenkijos okupacinių priespaudą, o nuo 1939 m. rudens jau įsiveržė alkanieji bolševikai. Paskiau nacių ir vėl bolševikų okupacijos. Nesibaigiantys priešų grobimai, plėšimai, žudynės, svetimųjų valdymas drąsiausius, ryžtingiausius sutelkdavo priešintis, kovoti.

Siekdamai agresijos, persekiojimų iškamuotą dvasią nurodant, nušvesti, visus lietuvius suburti pasipriešinimui ir kovai, poetiškos sielos partizanai, ryšininkai, jaunimas kūrė eiléraščius, dainavo savo sukurtas ir išmoktas dainas. Po Antrojo pasaulinio karo dar buvo „dainingi laikai“, neišnykės, nesunaikintas paprotys dainuoti, išdainuoti giliai slypinčius jausmus, apdainuoti lemingus vargus, prięšo siautimus, jaunų vyru žūtį, laisvės žygius ir kovas. Tokių balsingų, skardžiabalsių jaunų dainininkų dabar retai besutiksi.

Pabandysiu apžvelgti ir apibendrinti Lietuvos laisvės kovos sajūdžio Vytauto apygardos Tigro rinktinės Aduatiškio ir Tverečiaus krašto partizanų, jų ryšininkų, kai ku-rių politinių kalinių ir tremtinių poetinę kūrybą – eiléraščius, dainas, kadangi šiose apylinkėse daugiausia dainininkų, poetų ir jų kūrybos išlikę.

Tai dainuojantys istoriniai dokumentai; girių aidu, bunkerijų poezijos kalba – posmaišis į mus prabylančius laisvės kovos broliai ir sesės. Turėtume išgirsti jų drąsius, graudžius ir rūsčius, įspėjančius balsus, iš nelaisvės atskridusius į laisvą Lietuvą.

Nežinomo Tigro rinktinės poeto partizano dainos, eilėraščiai

Kraštotyrininkė Teresė Pivoriūnaitė (Aduiškis) šiuos dainų sąsiuvinius gavo iš Stasės Semėnaitės (Linkonių k.), kuriai prieš mirtį juos perdavė partizanas Vaclovas Vai-tekėnas – Barzdėnas.

Nežinomo Antanų girios partizano, pasirašiusio slapyvardžiu ar pseudonimu Žaibūnas (*Žiaurys*), 1944–1946 metais raštytuose dainu sasiuviniuose yra: 1918–1921 m.

nepriklausomybės kovų dainų – 22; Lietuvos kariuomenės (karo žygių ir kt.) – 20 dainų; 1944–1946 metų partizanų dainų – 15; meilės romansų – 11; keletas liaudies dainų; humoristinių ir literatūrinių dainų – po vieną. Iš viso išlikę per 60 dainų, eilėraščių; kiti kūriniai neįskaitomi. Gal Žaibūnas buvo tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, nes daugiau nei pusė – karo žygių dainos?

Tai patvirtina, kad 1918–1920 metais lietuvių savanorių sukurtos nepriklausomybės kovų, karo žygių, Lietuvos kariuomenės 1920–1940 metų dainos tapo „klasikinėmis“, kurias dainavo laisvės kovos partizanai, jaunimas.

Dainoms nėra užtvarų, sienų. Jau lenkų okupacijos laikais, 1920–1939 metais, Švenčionių krašto jaunimas mokėsi, ilgesingai dainavo šias „aidu atskridusias“ laisvos Lietuvos karžygių dainas. Buvo mėgstamos Vilniaus išvadavimo ir panašaus turinio patriotinės dainos. Partizano Žaibūno sąsiuviniuose užrašytos baladės-dainos „Partizano mirtis“ pora posmelių: „(...) Pakrūmiais ir grio-viais slenka partizanas, / Gedimino kalne – priešo vėlia-va. / Tarsi krauko upė iš pilies sruvena, / Paverstojo Vil-niaus čia gili žaizda. (...) Saulė susimąsčius kėlési iš lė-to, / Partizanas sviro žaliu berželiu./ Jis rankas ištisiai Vilniui numylétam / Ir paguldo galva slénv tarp gėlių (...).“

Pagarsėjusi daina „Aukštaičių žalias kraštas aidi”, tik Žaibūno sąsiuvinyje ji pakeista į „Žemaičių žalias kraštas”. Labai paplitęs karių žygio maršas „Mes žengiam narsiai, drąsiai, smagiai”. Lenkų užgrobtam Vilniui išva-duoti skirtai žygio dainai „I kovą, į kovą visi, kas tik gali, / Nežiūrint į skaičių baltujų arų” buvo pritaikyti kiti žodžiai – „Nežiūrint į skaičių raudonų žvaigždžių” ir „Rau-donujų gauja mus šalį užtvino, / Mums, broliams lietu-viams, uždėjo pančius” bei kiti.

Pamėgto romanso melodija pritaikyta dainai „Už žalio šilo, už miškų, / Daug žuvo brolių lietuvių. / Ir aš ten sužeistas buvau, / Tenai aš jaunas pražuvau.” Kitos buvo karių dainos, tikusios ir laisvės kovai: „Atlikės pareigas tėvynei, / Kovos laukuose tu žuvai” arba – „Bolshevikai tegul žino, / Kad dar kartą žygis bus. / Iš miškų ir iš beržynų / Vyrai jiems paruoš kapus.” Daina, raginanti į kovą – „I kovą, į kovą, į kovą, / I kovą, į kovą, draugai. / I kova, aukštaičiai, į kova, žemaičiai, / I kova,

visa Lietuva!”, „Ten toli toli šalia kelio, / Pravirko motina sena. / Sūneli, tėvynė tave šaukia / Ir vėl bus laisva Lietuva.”. Kitoje skundžiamasi sunkia dalia: „Plaukia debesys aptemę, / Gailiai verkia mūsų žemę. / Raudonieji rengias mus / Suvaryti į kapus.”

Norėčiau atskirai paminėti šio gabaus poeto dainuotą, turbūt ir sukurtą, lietuvių kario atsisveikinimo su kareivine vienuoliškos ketureilių posmelių daina „Sudie, gražioji kareivine”, kurioje kietai kareiviskai ir liūdnokai atsisveikinama su kareivine, šautuvėliu, durtuvėliu, su uniforma, su kuprine, o ji vaizdžiai ir švelniai pavadinta reta pravarde „putpelė”. Keli posmeliai: (...) Sudiev, tau plieno šautuvėli, / Tu geras draugas man buvai, sudiev! / Tad atsakyki man, ko tyliai; / Sudiev, tariu, ar supratai? / (...) / Sudiev tau, „putpele” kuprine, / Nors daiktas geras man buvai, sudiev! / Tačiau tegu to nieks nežino, / Kiek tu mane prikamavai(...).”.

Tigro rinktinės partizanų ryšininkės, iš kairės – Genė Žalnieriūnaitė-Méta ir Salomėja Galatiltytė-Valantiejenė-Našlaitė. Antanų giria, 1945–1948 m. Leono Buroko nuotrauka.

Antanų girioje 1944 m. spalio mén. pradėjo veikti LLA Žalgirio būrys, vadovaujamas Antano Gaidelio – Poškos; taip pat vienas pirmųjų partizanų būrių, į kurį rinkosi priešams nepanorės tarnauti jaunimas, net Adutiškio mokyklos vyresniųjų klasių mokiniai, buvo ir Alfonso Griškėno – Karužio būrys. 1945 m. sausio 1-osios naktį išdavikui iš to paties būrio pranešus NKVD daliniui du partizanų bunkerai buvo apsuptyti. Besikaunant žuvo apie 40 – 45 vyrių. Žuvo ir daugelis iš neseniai į būrij atėjusių 18 Linkmenų, Kirdeikių apylinkių partizanų.

Skaudi šio būrio žūtis stipriai paveikė kitų būrių kūrimąsi. 1945 m. pavasarį (ir vėliau) sulaukus pastiprinimo iš Tigro rinktinės vadovybės Karužis, Svajūnas – J. Aleksandravičius, Rokas – Vincas Žaliaduonis ir kiti vadai jau daug atsargiau stebėjo, rinkosi į mišką atėjusius naujokus; iškasdavo kur kas geriau įrengtas, nepastebimas, todėl saugesnes slėptuves.

Miško poetai kūrė eiléraščius ir apdainavo šią išdavystę bei liūdnąsias kautynes. Žaibūno sąsiuviniuose yra eiléraštis „Kai sulaukém rudenėlio”. Pacituosiu kelis posmelius: „Kai sulaukém rudenėlio / giedriųjų dienelių, / Tik staiga visi pamatém / Lietuvijų pulkelį. / (...) / O sek-madienio rytelį, / Aušrelei sušvitus, / Suskambéjo miške šūviai / Nuo rusų banditų. (...)”; ir paskutinis – „Miške tarp eglaičių / Dienos tokios ramios, / Tik tarp kritusių aikčiojo / Sesutės ir mamos.”

Piktiems priešams negailima epitetų, smerkiamų pravardžių: *raudonyjų gauja; bjaurybės rusai; raudoni ubagai; velniai; gyvatės komunistai; Azijos kvailiai ir kt.* Buvo kuriami kritiški, ironiški eilérastukai: „Iš sovietų žemės komunistai éjo, / Lietuvon atéjo, ubagus peréjo. / Atéjo be kelnių, visi apiplyšę, / Nieko neturéjo, nei bulvinio ryšio. / O tai jums ir rojus, ot gražu, lyg tyčia, / Kur kojas įkélē, tuož prakiuro gryčia”.

Smerkiamos priešams (vokiečiams, rusams) parsidavusios, tarnaujančios ar net juos įsimylėjusios merginos. Prietaikyta dainos „Ar aš tau, sese, nesakiau” melodija, ritmas: „Atéjo priešai iš rytų, / Paplūdo mus šalis krauju. / Tik skausmą mūsų pamiršai, / Su priešais meiliai flirtavai. / (...) Tu už šilkines kojines, / Už kelias vyno taureles, / Parduodi garbę Lietuvos, / Dėl priešo kraustais iš galvos.”

Pastabiai, šmaikščiai gyvenimiški nutikimai apdainuojami ir humoristinėje dainoje: „Pas mus nelaimė kartą buvo, / Seménas Jonas balon įgriuvo. / Oi drulia drulia drulia drulia, / Seménas Jonas balon įgriuvo / (...) Kartą prie upės jis maudės grynas / Ir velnias užnešė čia tas merginas. / Oi drulia drulia drulia drulia / Ir velnias užnešė čia tas merginas” ir panašiai. Taip pašmaikštavus lyg ir pašviesėdavo nelaimių, vargų kupini metai.

Iprasminama kova, tautos sūnų aukos: „Prisikelkit, skausmuose numirę, / Nužudyti sūnai Lietuvos. / Dreba žemė, užauga ir girios, / Nuo aidų paskutinės kovos (...).” Visoje Lietuvoje paplitusi, nelaisvės metais viešai vaka-

Tigro rinktinės partizanai ir ryšininkės – iš kairės Bronius Gaidelis-Pipiras, Genė Žalnieriūnaitė-Martinienė-Méta, Žibutė, Bronė Daktariūnaitė-Viltis, partizanas Bajoras (iš Kelpučių k.). Antanų girią, 1945–1948 m. Leono Buroko nuotrauka.

ronėse pradėta dainuoti daina „Aš verkiau parimus” (sukurta pagal 1943 m. Vados Panavaitės-Stankienės) eilėraštį¹). Tik nežymiai kai kur pakeisti žodžiai.

Užrašyta ir išlikusi daina lyg skundas, priekaištias lietuviams, nuo šetono Stalino siųstų komunistų antplūdžio pabėgusiems į Vakarus: „Kur tu, lietuvi, išvykai,/ Kam téviškélę palikai. / Kur tu pabègai iš savos / Brangios ša-lelés Lietuvos. (...) Tu neklùpojai ant kapų, / Prie nukan-kintujų brolių. / Tu nematei, kaip rūsiuose / Lietuviai mi-ré kančiose. // Sugržk, lietuvi, nevélouok, / Tévynės žem-mę pabučiuok. / Ji tavęs laukia taip karštai, / Krauju pra-žydo jos laukai.”

Arba kreipiamasi tiesiog į Lietuvą – „Šalie, dainų rū-pintojelių”. „Krauju pasruvęs tavo veidas, / Aplinkui aš-a-ros, mirtis. / O geras Dieve, kam apleidai, / Kodél tokia ilga naktis.”

Partizanas (ar partizanė), budėdamas sargyboje ir matydamas žuvusio draugo kapą, kryželį, sukuria eiléraštį – dainą. „Vienišas jo kapas, / Aplinkui miškai, / Sargyboj kryželį / Tik baltą matai. / Oi lylia, oi lylia, oi lylia lia lia, / Sargyboj kryželį tik baltą matai. (...) Bučiuoja gèlelės / Jo kapą švelniai. / Jam gieda paukšteliai / Tyliai ir liūdnai. / Oi lylia, oi lylia... (...).”

Balandėje – dainoje „Jis gyveno trobelėj prie upės” pasakojama apie ramų artojo gyvenimą, kurį sugriovė neprašyti svečiai komunistai iš Rytų. Už sūnų, partizaną, uždarė į kalėjimą: „Ir artojas už mūrų kankinos, / Nesuprasdamas kam ir už ką. / O jo sargas mongolas ar kinas / Vis niūniavo strana širaka. // (...) / Prie duobės jie privarę pastatė, / Drąsiai žvelgė jis jiems į akis. / Nebelauk, mano mielas artojau, / Jie tau nieko daugiau nesakys. (...)”.

Nežinomas Tigro rinktinės partizanės (spėjama, Marytės Galatilytės-Gegutės) dainos

Šias dainas perdavė Stasė Seménaitė iš Linkonių k.

Partizanė, ryšininkiu vadovė Marytė Galatilytė-Gegutė gimė 1925 m. Antanų k., Adutiškio vls., Švenčionių aps. Apytiksliai nuo 1945 m. partizanavo Antanų giroje, Didžiagiryje, priklausė LLA Vytauto apygardos Tigro rinktinės Roko, Svajūno būriams. Apsupus priešams 1948 m. pavasarį žuvo kautynėse Antanų giroje, išniekinta Adutiškio aikštėje ir užkasta prie kapinių.

Gautoje užrašų knygelėje buvo 10 dainų. Devynios partizanų ir viena – lietuvių karių žygio maršas „Mes

žengiam narsiai, drąsiai, smagiai". Tarp kitų – viena labiausiai Adutiškio apylinkių partizanų mėgstamų dainų „Pražydo pirmos melsvos žibuoklės, / Paukštelių dainos skrieja linksmai. / Tévynės ginti išėjo broliai, / Tylūs, bet narsūs, kaip tie arai. (...)" Apdainuojama brolių partizanų lemtis, sunki dalia, žūtis, jų, žuvusių, turbūt nemirtingos siebos atsisveikinimas su mergele, draugais, tévyne.

Kitoje dainoje „Aušta aušrelė, audringas rytas, / Béga partizanas iš namų išvytas” pavaizduotas prieš ūjaurumas: „(...) Jam bebégant į krūmus, pasigirdo šūvis, / Krito partizanas, sužeistas lietuvis. / Partizanas skausme juodą žemę ardo, / O priešas pribégęs kojomis jį spardo. (...)”.

Tigro rinktinės partizanų ryšininkės
Genė Martinénienės-Žalnieriūnaitės-
Métos, g. 1929 m.. Petrašiūnų k.,
Tverečiaus vls., dabar gyvenančios
Didžiasalyje, eiléraščiai, dainos

1950–1952 m. sukūrė per 15 eiléraščių, dainų partizanų kovų temomis. Genė Martinénienės atmintyje lyg gyvi iškyla žuvę partizanai. Dainoje „Kaip gražu, kada Saulutė leidžias” vaizduojami dainuojantys, bendriniais, mažybiniiais kreipiniais įvardyti broliai partizanai juos priglobusioje žaliojoje gilioje. Jos mėgstami įvaizdžiai – broliukai, broliai partizanai, sesutė, bernužėlis, mergaitė – artimi liaudies dainoms. Mėgstama kalbėti pirmu asmeniu, tai daro net ir žuvęs partizanas. Prarastas ramus, jaukus gyvenimas – žuvusį mylimą bernužėlį gatvėje spardo ir daužo skrebai – (dainoje „Kur dingo gražios gélés?”): (...) Bet jo širdis sušalus / Negirdėjo skausmų. / O skrebai jnirtę / Daužė jį batu. (...) Nustokit žydėti, gélés! Ir balti jazminai. / Nes brolių partizanų / Neleidžia puošt skrebai (...)".

Dainoje „Už medžio aš stovėjau” verkiančiam, badaujančiam, bet sąžiningam kolūkiečiui patariama sulaukus nakties eiti klojiman ir neštis visų ir niekieno turtą. Negi mirsi badu... „Ateis tam si naktelė, / O jų kolūky daug. / Tad nieko negalvojės / Tiesiog klojiman mauk.”

Kitas dainas (daugiau nei 20) Genė Martinénienė padainavo su seserim, irgi partizanų ryšininke Janina Umbrasžiūniene-Žalnieriūnaitė, gyvenančia Didžiasalyje, Ignalinos r. (Pirmuoju balso – Genė, antruoju – Janina). Iš viso užrašyta per 40 dainų: per 25 partizanų, 12 karių dainų, romansų ir kt.; kaip antai daina Dariui ir Girėnui „Skrenda per Atlantą du arai tautos”.

Išplitusi daina „Tévynės žaliojoj girelėj”. Apie motiną, ieškančią žuvusio sūnaus, 13 posmelių

Tigro rinktinės partizanų ryšininkė, tremtinė, dainininkė
Pranė Vileitaitė. Adutiškis, 1989 m. Valdo Striužo nuotrauka.

baladė „Pūtė tyliai rudens vėjas” (šią dainą atsivežė Daujėnų (Pasvalio r.) apylinkėse tarnavusi Janina Umbrasžiūniene).

Vaizdingai raiški daina „Raudonas vabalas” – „(...) Atskrido vabalas raudonas/ I žydičią Lietuvą. / Ir bjaurų lizdą jos žieduose, / Susukęs jisai buvo. (...)” Šioje dainoje apžvelgiamos pirmoji, antroji bolševikų ir nacių okupacijos. Rusai – raudoni vabalai, vokiečiai – vabzdžiai rudaiss sparnais. „(...) Išvijo vabalą raudoną / Rudais sparnais vabzdys. / Nukrito rusas mums nuo sprando, / Užsėdo vokietis. / (...) / Išvijo rudajį drugelį / Raudoni vabalai. / Nusimetėm nuo sprando prūsą, / Užsėdo vėl draugai. (...)”.

Genė Martinénienė – kūrybinga dainininkė, todėl blogiau įsimenamus, neraiškius, nelabai tinkančius dainų žodžius ji perkuria savaip, prikuria: tik jos dainoje „Aušta aušrelė, netoli dieนา, / Ruosiasi į kovą visa Lietuva.”. Ten, kur tévynės gynėjai ruošiasi būsimai Vilniaus išvadavimo kovai, išgirstame žodžius: „(...) Drąsiai, broliai, eikit, / būkite tvirti. / Ruoškitės į kovą, /

Jau priešai arti. / (...) Visa tai atminsiu mirties valandoj, / Kad esu lietuvis, gimęs Lietuvoj."

Lietuvių karių dainai „Kaime užaugom, / Kai-me vaikštinėjom“ prikurti žodžiai apie užpuolusius rusus: „(...) Išblaškė mus rusai / Po miškus žaliuosius. / Visi susibūrė į pulkus didžiuosius. / Mes susibūrė ginklą pavartojom, / Už brangią tévynę gyvybę aukojom.“

Genės Martinėnienės brolis Jeronimas Žalnieriūnas tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose (ten ir žuvo). Jo išmokytoje (o gal kai kurios iš dainų buvo ir jo sukurtos) dainoje „Rytų fronte lietus lyja nuolatos“ lietuvis karys prisimena téviškę, mylimąjį, amžiną judviejų meilę, atsisveikina prieš mirtį. Kitoje dainoje „Ateis pavasarėlis, kaip žydiinti gėlė“, taip pat atsisveikinama su jauna mergelė, brangiu téveliu ir motinéle, broleliu, sesutėle, brangia téyne, išvažiuoja numirti į tolimus rytus. „Buvaus aš tenai, kur žuvo šimtai“ – apdainuojami žuvę savisaugos dalinių kariai, vieniši jų kapai – toli nuo tévynės.

Retesnė karo žygio daina „Oi ūžia švilpia blogas oras“ – apie Žalgirio mūšį, Lietuvos Didijį kungiakštį Vytautą, Lietuvos bajorus, kryžiuočius.

Istorinė 1944–1945 metų daina „Oi jūs dainos, jūs auksinės“, joje klausama, kodėl nutilo dainos, raginama vėl dainuoti, primenama, kaip seniau skambėjo laukai ir sodžiai: „Tai dėl ko nūnai dainelės, / Mūsų tos pranyko. / Ir dėl ko nulaužtos skambios / Kanklės giesmininkų. (...). Ar šventadieniais ilsėjos, / Ar iš darbo éjo. / Visuomet laukai ir sodžiai / Dainomis skambėjo.“

Dainininkės Genės Martinėnienės, devynerius metus buvusios partizanų ryšininkė, mègstamiausios, jautriausiai dainuojamos – partizanų dainos. Be savo sukurtų, ji dainavo „Pražydo pirmos melsvos žibutės“ – apie sūnų, išėjusį ginti tévynęs, jau žuvusio partizano kapą. Tai Adutiškio apylinkėse labai išplitusi daina. „Nelinks mas mums pavasaris išaušo“ – apie barbarus okupantus, kenčiančią Lietuvos žemę, apie brolius, vargstančius katorgoje.

Seserys Genė ir Janina Žalnieriūnaitės pasakojo, kad būrio vadės *Svajūnas* (J. Aleksandravičius, kiles iš Utenos krašto) gražiai dainuodavo. Jo mègstamiausia daina buvo „Daug daug dainelių, mie-loji sese, / Tau padainuoti šiandien galiu.“ Pranešus išdavikams *Svajūnas* žuvo 1946 m. spalio 17 d. Tverečiaus valsčiuje. Stribai jį numetė Tverečiuje ant gatvės, véliau kažkur paežeréje užkasé. Liudédamos partizanų ryšininkės jauno vado žūtį véliau graudžiai apdainavo. Daina „Ko verki, se-se, pasirémus“ apie sesę, liūdinčią dėl bernelio,

gulinčio ant gatvės akmenų. Patariama neverkti, tik „nupinti vainiką ir eiti tuo taku, kur éjo jis.“

Iš sugržusių trentinių, politinių kalinių jos išmoko dainų: „Neverki, sese, savo brolių, / Jei lūpas jų mirtis palies“; „Dažnai man vaidenas tévyné“; „Prie kelio berželiai žali“; „Kaukia rudens vėjas, staugia už langų“ ir kitas.

Partizanų ryšininkės, trentinės Pranės Vileitaitės dainos

Dainininkės balsas nestiprus, švelnus, jautrus, lyrinis. Iš viso padainavo per 50 dainų. Labiau žinoma daina „Atlikęs pariegą tévynei“ – apdainuojamas žuvęs karys: „(...) Tauta tau skyré gražų vardą, – / Nežinomu kariu tapai / Garbingas vardas tau, didvyri, / Per amžius lietuviu likai“. Dainoje „Už žalio šilo, už miškų“ už tévynę žūsiantis sužeistas partizanas prašo apsodinti jo kapą.

Partizanų mègstama patriotinė karžygio daina „Neverk, mergelė, neverk, jaunoji“. Daina „Aušta rytelis, teka saulelė“ apie žuvusį kare brolelj, sūnelj, – žirgelis grjžta kruvinu balneliu, motulės rauda. Ji atkeliavusi iš senesnių istorinių laikų: „(...)

„Apsodino rūtom kapą...“ Linkonių kaimo (Švenčionių r.) merginos, iš kairės – Saliutė Vaitekėnaitė, Julija Seménaitė, Južė Seménaitė, Stasė Seménaitė, Rufija Meškelytė ir Misiulaitienė prie mylimų partizanų Mindaugo Čapsko, Vilhelmo Semėno, Ipolito Meldžiuko kapo.
1945 m. Leono Buroko nuotrauka.

Sūneli mano, kaip tau auginau, / Kad žūsi karužėj, niekad nemaniau”.

Mergaitė dainuoja prie partizano, mylimojo kapo: „Pri sirinkau nuo tavo kapo / rudens priplėšytų žiedų. / O jie tyliai tyliai prašneko, / Rodos, būtum prašnekęs tu (...).”

Įsimintinos Pranės Vileitaitės politinių kalinių, tremtinių dainos. Lukiškių kalėjimo himne „Ūžia rudens vėjas, blaškos už langų” – paguodžianti malda, tardymų kančia, viltis sugržti. Konkrečius istorinius 1941 m. birželio tremties įvykius perteikia daina „Buvo gražus birželio rytas”. Tyrą, auštantį vasaros rytą sudrumsčia, sujaukia įsiveržę enkavēdistai, stribai, suimami tėvai, broliai, seselės: „(...) Buvo gražus birželio rytas, / Gaili rasa nuo medžių krito. / Saulutė ruošiasi tekėt, / O brolius išveža kentėt. (...) Atskyrė tėvus nuo vaikų, / Brolius, seseles nuo draugų. / Ir išvežė toli toli, / Iš kur sugržti negali (...).”

Tremtinių liūdesio, téviškės ir namų nostalgijos kupinės dainos „Tyliai plaukia ménulis virš žemės”, „Mes, Lietuvos sesės, Uralo kalnuose” – apie Uralo miškuose kenčiančias dukras: „(...) O brangi tévyne, protévių žemele, / Kenčia tavo dukros, ar tu nematai (...).” Tremtinei merginai būtų gera tiktais debesų padangėj, kur išsvaduotų iš kankintojų budelių: „(...) Norėčiau pakilti de-

besų padangėj, / Ten man būtų gera, vėjas gal paguos. / Tie budelių pančiai baigia jėgas semti, / Plakdami kas dieną žiauriaja ranka (...).”

Kūčių vakarą visos mintys gimtuosiouose namuose; tremtinė prašo jos vietoje namuose prie stalo padėti eglės šaką – „(...) Neliūdék, mamyte, juk aš ne viena, / Palikau tévynę ir gimtus namus. / Daug dar kas nevalgys šitos vakariečės, / Ne tiktais tévynėj, bet ir čia, pas mus (...).”

Pranės Vileitaitės tremtyje išmoktos tremtinių iš kitų vietovių dainos sugržus paplito ir čia. „Žvaigždėtą naktį ant pečių” – apie partizaną, nusileidusį miške, užklupusį priešą, ir karzygio kapą. Gali būti, kad šioje dainoje apdainuojama partizanų vado Juozo Lukšos-Daumanto, antrą kartą grįžusio į Lietuvą iš užsienio, žūtis. Kitos tremtinių dainos: „Pražydo pirmos melsvos žibutės”, „Prisirinkau nuo tavo kapo / Rudens priplėšytų žiedų”, „Vie- numoj giružės sveikinai tu rytą”, „Kai tykus vakaras atėjo” – apie partizano Ryto žūtį, tačiau galėtų būti ir apie Kasčiukų miške, netoli Švenčionių, 1945 m. birželio 20 d. žuvusį ir ten palaidotą nežinomą partizaną, turėjusį slapyvardį Rytas.

Kiti dainininkai

Po keliolika dainų padainavo ir kiti dainininkai.

Iš partizanų rémėjos Stasės Seménaitės (g. 1923 m., gyvenusios Linkonių kaime, Adutiškio sen.) užrašiau 11 dainų. Žinomasnės – „Pražydo pirmos melsvos žibutės”, karo žygio daina „Mes žengiam drąsiai, narsiai, smagiai”, „Aš verkiau parimus tarp rūtų darželio”. Pri taikė, prikūrė žodžius dainai, skirtai Vilniui išvaduoti, – „I kovą, į kovą visi, kas tik galit”. Melodija ta pati, žodžiai – prieš bolševizmą, pasipriešinimas, tikslas – laisvė, o ne vergystė.

Stasė Seménaitė pasakojo, kad „lenkų krašte (tai yra šioje, buvusioje lenkų okupuotoje Lietuvos dalyje) lietuvių dainos mums labai brangios. Savisaugos dalinių kariai išmokė lietuviškų dainų. Buvęs partizanas, ryšininkas Zenonas Meldžiukas (vėliau nušautas Šilutės kalėjime) mėgo dainuoti „Aušta aušrelė, audringas rytas” ir kt.

Retesnės, negirdėtos dainos. Apie partizano kapą „Vie nišas jo kapas, aplinkui miškai”. 1945 m. sausio 1 d. Antanų girios kautynėse su rusais žuvusio Karūžio būrio partizano Vilhelmo Semėno daina „Plaukia debesys aptemę, / Verkia mūs' lietuvių žemę” nukreipta prieš bolševikus, vokiečius, tikima, kad partizanai išvaduos. Liaudies dainų stiliumi sukurta daina „Vėjas pučia, giria ūžia, / Jūrų bangos siaučia” – apibendrintai pasakojama apie „žuvusius partizanus nuo rusų kulkelių”. Dainoje „Jau girdėti patrankų ūžimai”, sukurtoje artėjant karo frontui, sakoma: „(...) Jums, sesutės, – rūtelį darželiai, / Lelijėlės ir pievų žiedai. / Mums, vargdieniams, tévynės sūneliams / Amžinas miegas ir tylūs kapai. / Nebelaukit jūs mūsų,

Tigro rinktinės Roko kuopos partizanai Marytė Galatiltytė-Gegutė ir Danys Ramelis-Sakalas. Leono Buroko nuotrauka.

sesutės, / Nebegrįšim laisvais sakalais. / Nebepinsim gražių sutartinių / Šienapjūtės tyliais vakarais."

Labiausiai Stasei Seménaitėi esame dékingi už išsau-gotas partizanų dainas – sąsiuvinius, dainynėlius. Žino-me daug atvejų, kai už šią ir panašią poetinę kūrybą nuo enkavedistų tek davavo skaudžiai nukentėti, todėl atsarges-nieji neretai tokius sąsiuvinius sudegindavavo. Stasė Seménaitė, taip pat ir Genė Martinėnienė, laisvai Lietuvai šir-dyje išsaugojo ne tik dainas, bet ir krauju laistytus dainynėlius (kartu su nuotraukomis).

Partizanų rėmėja Irena Paukštienė (g. 1936 m., gyvenanti Adutiškyje) padainavo 7 dainas. Žinomesnė, tačiau kiekvienoje vietovėje su prikurtais savitais žodžiais – „En-kavediste, ko blaškais / Tu mano tėviškės laukais. / Ar ašarota tau graži, / Jei sesių turtą griebi, veži. // Išvežei sesių juosteles, / Mano močiutės drobeles. / Mano pa-čios austų linų, / Veži Katiušai dovanų. / (...)".

Karo žygio dainoje – „Bolševikai tegu žino,/ Jog dar kartą žygis bus./ Iš miškų ir iš beržynų/ Vyrai jiems parausoš kapus. / (...)” – ruošiamasi kovai prieš bolševikus, žadama juos „pavaišinti ugnimi”, tikima, kad partizanai išvaduos Lietuvos sostinę.

1945 m. sausio 1 d. partizanų kautynės apdainuoja-mos dainoje „Kur Kamaika teka, pagiry giružės”; dainuo-jama apie tarp partizanų atsiradusį išdaviką, partizanų palaikus, draskomus plėšrių žvérių. „Kur Kamaika teka, pagiry giružės, / Ten apsigyveno laisvės nešėjai. / Neil-gai jiems teko taip linksmai gyventi, / Neilgai skambėjo dainos vakarais. // (...) Tai vidury giriros perverta krūtine, / Krito partizanai ant žemės šaltos.. / Nesulaiks močiutė mylimo sūnelio, / Prarymos rankeles, pražiūrės akis. (...)".

Irena Paukštienė dainavo ir gržusių tremtinių dainas. „Ar žinai, kaip skėsta obelys žieduose” – tai šiek tiek pakeista daina „Neliūdėk, motule, kad prie Kūcių stalo”. Dainoje „Dažnai man vaidenas tėvynė” prisimenama gimtoji gryčia, motulė, prašoma žuvédros gražinti Lietu-von. Daina „Saulutė nusileido, / Užėjo vakarai” apie té-viškélę brangių užvaldžiusius ubagus, tikima, kad „(...) Išbėgo iš čia prūsai, / Išbėgs ir ubagai. / O téviškélėj bran-gioj / Vaikščios tik lietuvių.”

Daugeliui negirdėta, nesenai sukurta istorinė daina „Argi sapnavo Gediminas” – apie nuverstus Tris kryžius (komunistai šiuos kryžius sunaikino jau gerokai po II pasaulinio karo); kreipiamasi į Lietuvos Didžijį kunigaikštį Gediminą, tikima Lietuvos laisve: „Argi sapnavo Gediminas, / Kad virs nuo kalno kryžiai trys. / Nuo skausmo ašarom patvino / Dukrelė Nemuno – Neris. (...)".

Patriotinių Vilniaus krašto dainų padainavo Tigro rinktinės Roko kuopos ir būrio partizanas Povilas Lekerevičius-Putinas (g. 1921 m.) su žmona Melanija iš Guntau-ninkų k. Dainoje „Sveikas, Vilniau, mano mieste” sugrž-žus sveikinamas Gedimino miestas Vilnius. Istorinius mo-

Tigro rinktinės partizanų ryšininkė Genė Žalnieriūnaitė-Martinėnienė-Méta, Žibutė.

tyvus atspindinčioje dainoje „Iš rytu šalelės saulutė tekėjo” raginama pasipriešinti vokiečiams, bolševikams, išeiti į miškus, kritikuojami Amerikos ponai – „(...) Kai tik užėjo, dangų mums žadėjo, / O kai pagyveno badą mums sutvérė (...)” ir „(...) Miškas tamsus aglinuotas / Priims jis lietuvių biednų ir bagotų. (...)”. Žinomai tremtinių dainai „Buvo gražus birželio rytas” prikurtas naujas posmelis „(...) Mes čia geriam ir dainuojam, / O jie ten verkia ir dejuoja. / Visi iš vieno turim stot, / Vargstančius brolius išvaduot.”

Senesnė, liaudies dainų motyvų turinti yra nepriklausomybės kovų karių daina „Ateik, mergyte, kur kulkos kaukia”. Karys atsisveikina su mylima mergyte, apdainuoja savo kapą – „(...) Neapsés mano kapo / Seselės rūtelėm. / Tik apsės rudenio vėjai / Gelsvaisiai lapeliais.”

Poetės, kilusios iš Ignalinos rajono, Didžiasalio kaimo, Liudgardos Savickaitės, eiléraščių atspaustinta nesenai išleistoje Tverečiaus krašto rezistencijos dalyvių, politinių kalinių ir tremtinių prisiminimų knygoje „Palinko liepa šalia kelio”.¹ Įsimintiniausiai partizanų motinoms skirti eiléraščiai: Juzei Kiškienei – „Neverk, motinėle”. (...) Dangus apsiniaukė – lyg žemė pajuodo. / Ir kraujas patvino plačiais nemunais... / Jauni bernužėliai – tévelių paguoda – / Miškuos apsiklostė pušų vėriniais. (...); Emiliai Kiškienei – „Aš mačiau, motule, kai tavuosišus plaukus / Vieną gūdžią naktį apkrito šarma. / Tau širdis suvirpo, bet tikėjai, laukei – / grj̄ namo sūnelis,

Tigro rinktinės partizanų ryšininkė Genė Žalnieriūnaitė-Méta, Žibutė. Antanų giria, 1945–1948 m.
Leono Buroko nuotrauka.

vél dainuos dukra. // (...) // Prarymojai langą – niekas nepašaukia. / Tulpės ir lelijos neištirps lede. / Baltas Kūčių stalas, eglės šakos laukia... / Taip liūdnai linguoja vieniša kėde...”; Juzefai Kulikauskienei – „(...) Išblyškę lūpos šnabžda: / O, dieve, neapleisk... / Aš smilgele tapsiu / Sūneliui – patalais...”; Pranciškai Povilėnienei – „Aš pakalbinsiu žemelę šaltą, / Atsibus ji ir man pasakys/ Apie sūnų, klasingai nušautą. / Jo kapelį tik paukščiai lankys (...)”; eiléraštis Motinai „Sielvarto godos”: „Ant grindinio kieto, / Ant pilko arimo, / Miškuose pelkėtuos / Širdelės nurimo. / Neuždengė rankos / Akių žiburių. / Tik vėjai aplankė / Šalių keturių. / Juos apverkė žolės / Jos žemén palinko:/ Raudonus karolius/Išbertus surinko. / Jau kraujas nukrito, aušra išsiliejo... / Varpai šv. Ryto / Tylėt privalėjo. / Tik molis pajuodo – Jaunųjų gedėjo. / Iš sielvarto godų / Legendą sudėjo.”

Liudgarda Savickaitė sukūrė eiléraščius daugeliui Didžiasalio kaimo ir apylinkių partizanų: Albertui Kiškiui –

„(...) Sužéravo ugnis – žemén krito jauni... / Net ir ménuno ir žvaigždės aptemo...”; Algirdui Kékštui – „Maldo-se minim Tavajį vardą. / Sesuo klausia: – Broleli, kur Tu? / Juodas varnas neatneša gando, / Neprabyla Tavuoju vardu... (...); Antanui Bernotui, Juozui Sapliui – „Kur tu ilsiesi, kur tavo kapas? / Net girios paukščiai jo nesuras... / Medžiai išsprogsta, nukrinta lapai. / Dangus nuprausia krauju žaras. (...).”

Atsišaukimai

Iš dalies prozos ir poeziros kūrybai priskirtini ir partizanų atsišaukimai. Išlikę trys nežinomo partizano (teigiama, kad Zenono Meldžiuko) atsišaukimai, raginančios priešintis, kovoti su okupantais rusais (juos taip pat išsaugojo Stasė Seménaitė). Štai kokios ugningos, patriotinės mintys iš kovon raginančio atsišaukimo: „*Lietuviai! Išmušė garbinga valanda, kada turime visi kaip vienas eit ginti brangiosios Tévnynės. Palikime ateinancioms kartoms garbingą atminimą: be laisvés mes vis tiek nematysim gyvenimo. Plėšikus rusus – bolševikus iš kiekvieno kaimelio ir griovio pasveikinkime švino kulkomis! Su priešais mes dabar galim tik dvejopai pasiegti – turime kuo greičiausiai arba juos išvyti iš Lietuvos, arba jų kaulais įtręsti žemę! Prakeiktas bus tas, kurs šią valandą atėjūnui bolševikui paduos atsigerti vandens! Visi vyrai už ginklo ir į kovą už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.*”

Kito atsišaukimo citata, iš kurios galima spėti, kad partizanauti išėjo ir mokiniai: „(...) Ir aš esu tikras, jei tik tévyné pašauks eiti sargybos pareigų, mano draugai ir aš metę mokyklos suolą, plunksnas, imsimės šautuvo. Kiekvieno susipratusio lietuvio širdyje yra vienas ir tas pats siekimas – būti laisviems ir rusams nevergauti. (...).”

Trečiajame atsišaukime iškeliamama tautinės kultūros reikšmė Lietuvos likimui. Trumpa ištrauka: „(...) Jaunoji karta turi stengtis išlaikyti tautiškąjį kultūrą. Tautiškos kultūros stiprumas glaudžiai susijęs su tautos likimu. Nepamirškime, kad ne svetima, bet savojo gimtoji kultūra išgelbėjo prieš penkiolika metų mūsų tautą nuo žuvimo. Kova dėl tautiškosios kultūros yra kova dėl Lietuvos nepriklausomybės (...).”

Daugelis kitų, 1999 m. surastų tarp Tigro rinktinės štabo dokumentų, atsišaukimų, lapelių, raginimų, atsiųstų iš Vytauto apygardos vadovybės arba pačios rinktinės vadų, yra konkretūs, nukreipti prieš okupacinės valdžios ir jiems tarnaujančių stribų, išdavikų informatorių veiksmus; poezijos juose mažiau, tačiau aišku, kad parašyti išsilavinusių, įžvalgių karininkų, mokytojų, studentų.

Šiame štabo archyve rasta ir viena karo žygio daina. Tai rodo, kad eiléraščiai, dainos buvo gyvybingesnės, galima sakyti – drąsesnės, nes jos nebuvovo užkastos žemėse, o išliko žmonių atmintyje ir nesulaikomai paplito.

Apie Tigro rinktinės Leonardo Basio-Pavasario būrio Plechavičiaus skyriaus partizanus, žuvusius 1948 m. Darinės k. slėptuvėje, eiléraščius kûrė Ona Gimžiūnienė, dabar gyvenanti Švenčionyse.

Visoje buvusioje Švenčionių apskrityje nedaug išlikę dainų. Partizaninių dainų gausiau ten, kur slėpėsi, kovojo, veikė stambesni partizanų junginiai. Juozo Buivydžio-Grafo, Antano Krinicko-Romelio kuopos veikė Labanoro giroje ir iki pat Saldutiškio, Linkmenų, Ginučių (pavyzdžiu, Labanoro daina-eiléraštis).

Išvados

Šimtmečiais ir dešimtmečiais trukusios rusų (carinė), lenkų, vokiečių, bolševikų okupacijos suformavo savitai liūdną, lyrinį ir graudžiai rūstų lietuvių dainų stilų. Liūdesio gaidos girdimos daugelyje dainų, bet nenumaldomai iškyla laisvės vilties, tikėjimo nepriklausoma Lietuva motyvai. Ypač tuo pasižymi atkurto neprisklausomo Lietuvos valstybės karių savanorių dainos.

1918–1940 m. buvo kuriamos tautinės patriotinės, linksmos ir skambios žygio dainos, kurios pamažu keitė graudingas liaudies dainas; poezija tampa vis realistiškesnė.

Vilniaus krašte antilenkiškos, patriotinės lietuvių dainos buvo pritaikomos prieš naujus, bolševikų, grobikus. Šie dainų kitimo bruožai, nauji motyvai būdingi ir Tigro rinktinės Adutiškio ir Tverečiaus krašto partizanų dainoms.

Vietiniai lietuviai labai mėgo, gerbė lietuvių karių dainas. Jų išmokė 1943–1944 metais Adutiškyje dislokuoto lietuvių savisaugos dalinių 2-ojo bataliono kariai, taip pat Lietuvos kariuomenėje tarnavę iš Adutiškio ir gretimų apylinkių kilę lietuviai. Naujų dainų išmokė ir vokiečių okupacijos metais ten dirbę mokytojai, grįžę tėviškėn studentai.

Laisvės kovos sajūdžio, tautos pasipriešinimo bolševikams rusams 1944 – 1953 metų partizanų dainos buvo kuriamos Lietuvos kariuomenės karo žygų dainų pagrindu. Išplinta romansai, populiarėja tremtinių dainos. Tikri, konkretūs įvykiai (kautynės, partizanų žūties, niekinimai, darbščių, dorų lietuvių ūkininkų šeimų išdraskymas, tremtys) suformuoja naują realistinį ir patriotinį romantinį dainų stilų.

Dainų poezija atspindi naujus istorinius įvykius, kryptinga. Vartojami vaizdingi palyginimai, epitetai, metaforos. Eiléraščiai daugiausia ketureiliai, aiškaus, tikslaus rimo; mėgstamas maršinis žygio ritmas.

Melodijos labai įvairios, dažniausiai pritaikytos pagal plačiau žinomus, mėgstamus romansus ir liaudies dainas. Talentingesni dainininkai, pavyzdžiu, Genė Martinėnienė, dainoms sukurdavo ne tik žodžius, bet ir melodijas. Nesužinosime, kurios dainos buvo sukurtos,

prikurtos, kurios išmoktos iš jau mirusių dainininkų: partizano Povilo Lekerevičiaus, Stasės Semėnaitės, Pranės Vileitaitės. ...Išliks liaudies, tautos dainomis.

Reikėtų išskirti daugiausia dainų padainavusią, švelnaius lyrinio balso, jautrios geros sielos buvusių partizanų rėmėjų, ryšininkę, tremtinę Pranę Vileitaitę. Taip pat partizanų ryšininkę Genę Martinėnienę-Métą, Žibutę, kuri sukurė nemažai puikių Roko ir kitų būrių partizanus, jų kovas apdainuojančią eiléraščių.

Nežinomų Adutiškio apylinkių partizanų ir jų ryšininkų (buvusių mokinį, gimnazistų) sukurti jaudinantis, poetiški pasipriešinimo rusų okupantams, kovon raginantys atsišaukimai.

Jau vėlesniu laikotarpiu, paveikta vaikystėje regėtų žiaurių partizanų niekinimo, žūties, motinų skausmo ir tremties vaizdų, lyriinių tragiskos nuotaikos eiléraščių sukurė literatė Liudgarda Savickaitė ir kiti.

Partizanų ir tremtinių dainos apie pasiaukojančią partizanų kovą, liūdną pavergtos, draskomos ir niekinamos tautos likimą gyvu priminimu, istoriniu, poetiniu liudijimu išliks mums visiems. Šimtmečiais gyvavusi tautos tradicija – apdainuoti lietuvių karžygų kovas už laisvę, pasipriešinimo grobikams įvykius – buvo pratęsta. Laisvės kova, kautynės, tremtis žodinės kūrybos, tautosakos dėka iškelia ma i herojinį lygmenį, atspindi tvirtą tautos tikėjimą laisve.

Adutiškio ir Tverečiaus apylinkių partizanų ir tremtinių dainų, poezijos įvairovė, pačių dainininkų ir poetų gausa įrodo adutiškėnų, tverečėnų ir šių apylinkių kaimų lietuvių stebėtinai atkaklų norą laisviems gyventi neprisklausomoje Lietuvos valstybėje.

Straipsnis parengtas pranešimo, skaityto konferencijoje „Pasipriešinimo kovos Švenčionių krašte 1944–1953 metais“, vykusioje 2000 10 26 Švenčionyse, pagrindu.

NUORODOS:

1. Palinko liepa šalia kelio (Partizanų dainos) / Parengė K. Aleksynas. – Vilnius, 1998.

REGIONAL CULTURE

Poems and songs of the partisans and exiles in the locality of Adutiškis and Tverečius (the Antanų woods)

Valdas STRIUŽAS

The article has been prepared according to the report presented at the conference "The resistance fights in the region of Švenčionys in the years 1944–1953" held in the town of Švenčionys. The reader has been provided with a survey of the surviving poems, proclamations and songs of the partisans, their signal-men and exiles from the environs of Adutiškis and Tverečius.

Įsivažiavimai tarp Lesčio, Salanto ir Apšos

Juozas ŠORYS

Daug Žemaitijoje (tieka istorinėje, tiek ant kuršių „užvažiuotose“ jos dalyse) esama kultūros atmintimi nepakartojamų traukos centrų. Vos ne pusę amžiaus praeina, kol ten įvažiuoja, išbrauki, šuns pusriste įturseni... Svarbu kada, dėl ko, kaip ir su kuo prie jų artėsi, pažinsi, įsiveizėsi, pajusi. Šikart palaikiu autobuseliu nuo Salantų bildu į Platelius, į jau penkiolikinio pusbernio amžiaus ištikto Žemaitijos nacionalinio parko būstinę. Pravažiuodamas jo vieškeliais ir šunkeliais patiri, kad ten pagal išgales stengiamasi pagarbai elgtis su senųjų amatininkų, akmentašių, statybos išmanytojų, medžio meistrių, dievdirbių darbo ir kūrybos palikimu. Antai nors senųjų koplytėlių skulptūrėlės neretai ir išvagiamos, bet stengiamasi jas vėl atkurti, pakeisti kopijomis. Beveik sizifiskas darbas, bet... O, pavyzdžiui, nuo šiaurinės Platelių paežerės kryžkelės pasukus Dovainių link koplytėlės bent kiek „vietinėse realijoje“ susigaudančiam pabyloja ir primena, kad pelkėta plynė prieš tolumoje dunksinčią biržę – buvęs savitas, deja, neseniai siautusių „zimagogų“ su daugiakaušiais užtvatintas Užpelkių kaimas... Iš šoną – Gegrėnai, Mikytai... Ir nematomomis kreidelėmis norisi nužymėti šio krašto magiško ribėjimo plotą, žemaitiškajį kuršiškajį „kreidos rata“, įstabų ir „nagus turinčiais“ kūrėjais, ir ežerynais, upokšniais, sengirėmis, ir kita reta gamtine aplinka, piliakalniais, alkakalniais, medinėmis bažnytėlėmis, senkapiais ir kapeliais ant kalnelių, su kryžkelė, pakeilių koplytėlėmis ant žemės arba ant medžių kamienų iškeltais namų sargais. Natūraliai susiklosčiusių vertybų sinkretika, persisluko sniavimai. Pagarba ne tik liaudiškai suvokiamam Dievui, bet ir visai gimus rastai dieviškos išminties ir ilgaamžės tradicijos tvermės dermei. Jauku ir gera tarp paprastų, ramių, neskubrių, savają gudrią mintį audžiančių vietinių žmonių. Visa, kas sakyta, dar tarp daugelio – jų būde, mąstyme jaučiasi. Puiku ir tai, kad tarp parke besidabuojančiųjų – dauguma saviškai, ten gimę ir augę arba iš ne itin tolimų sodžių atkakę žemaičiai bei jiems prijaučiantieji. Toks artimų žmonių sambūris gali daug nuveikti ne tik pagal instrukcijas ir formularus, bet ir pagal širdies bei proto balsą. Tai pajunti susidurdamas ne tik su ramiu, dalykišku žemaičiu direktoriumi Giedriumi Norvaišu, bet ir su kitais, regis, dirbančiais pagal pašaukimą, lyg sau – Altona Kuprelyte, Aušrele Brazdeikyte, Marija Vyšniauskaitė-Jankauskiene, Danguole Ruzgaite-Mažeikiene, beje, kiliusia iš minėtų Užpelkių, kurios pastabi akis ir taiklus sod-

rus žodis kaip padėtas. Apsinešus kelionės dulkėmis tai iškart atgaivina, paastrina žemaitišką sąmonę bei nuolatinę vidinę ir (i)šorinę diskusiją apie tikrasias vertybes postmodernu, globalizacijos amžiuje. Visi nepėsti. Liežuviais, skvarbia mintimi, netikėtais pastebėjimais (ir ne tik) važiuoti. O „įkalta mintis“ beveik lyg padis... O tas mintimis apmestas plotas, nežinau, ar sutaptų su parko ribomis, bet mano vaizduotėje apimtų žemes daugmaž apie Notėnus, Šarnelę, Barsstyčius, Žemaičių Kalvariją, Alsėdžius, Vydeikius, Godelius, Beržorą, Gintališkę. Žinoma, su Platelių, Beržoro ir kitų ežerų akimis ir jų rainelėmis bei įgimtomis žaliomis dėmėmis – salomis. Pirmapradė žemė, miškai, akmenys, vandenys, kraštas su Stanislovo Riaubos, Liudo Truikio, Justino Mikučio, Vytauto Mačernio ir kitų žymėlesnių kūrėjų gyvenimais, virtusiais kone legendomis, vietinių kultūrininkų dvasine atra ma. Aistringai, su pasiskonėjimu tebekuriantys medžio drožėjai, tapytojai Regina ir Justinas Jonušai, Kazimieras Striaupia, taip pat nemažas tuntas „truopnių“, jiems prilygti siekiančių meistrių, šmaikštus, gyvos pagavos ir reakcijos Vytautas Jaugėla, miestelyje šmēstelintis ir vėl kantriai dažus uodžiantis, gyvenimą kaip kūrinj, regis, išgyvenantis tapytojas Pranas Daugintis, savitas Plokštinės eglynuose su vėjais, paukščiais, žvėrimis pasiūbaujantis akmens ir medžio skulptorius Antanas Vaškys. Jų daugybė ir visi „surokuoti“ – tuo gali įsitikinti per Platelių dvaro svirne Aldonos Kuprelytės rengiamas ne tik Užgavėnių kaukių, bet ir kitas parodas, renginius, subuvimus.

Rengdamas straipsnius ar pokalbius neretai pajunti bendraujas su vis dėlto išskirtiniais, kažkuo likimiškai paženklintais žmonėmis, tiesa, kartais patirdamas jų kūrybinį šišą, magnetą, kartais atsitrenkdamas į juos tarsi į druskos luitus pievose, dar nenuliežtus besiganančių karvių liežuvių ar vėjo, lietaus, krušos šuorų. Nelygu žmogus, jo poreikis bendrauti ar „atskirauti“, įsileisti ar ne prašaleivio ilga nosį. Ir esama skvarbios ir jautrios sielos paprastuolių – prigimties apdovanotų romumu, tiesiu žvilgsniu, neskubria tarimi, esmingiausiai savaimingosios, tradicinės kultūros ir dvasios peizaže dunksančių lyg didieji nepajudinami šventviečių akmenys, menhyrai.

Kol įvažiuoja ir įsivažiuoja... Įsidygsniuoji. Tarytum amžinųjų namų prietemoje motinos rankose sidabruojanti, storujų žarnų – kraujinių vėdarų – lopus vilnoniu siūlu raukianti adata. Kol prieini prie susitikimo minutę būtino žmo-

gaus, stoji priešais jo akis, kol paspau- di jo ranką, gal ir rodydamas, kad neturi jose jokio ginklo, net dabar jau ir ant kokio seno varstoto numesto *dicino* par- šui nurakti, kol pakrutini sodžių kuni- gaikščių širdies spynų šerdeles... Kol iši- dilgini jų patirties aitra tartum žydinčio- mis nuotrynėmis... Žinodamas, kad iš esmės kiekvienas žmogus, ypač kuriant- tysis, – nepažini, kažkur nelyg tautosa- kinio jaučio debesimi plūstanti, ežeru ar rasa nusėdanti ir savo žaltiškosios lemties uodegą iš lėto ryjanti paslaptis. Galinti norėti atsiverti, bet dažniausiai, bendravimo vyliaus užliūliuota, atsiper- kanti siekiu patikti, virsti tik žmogiška neapskundžiama matrica. Tarsi gėdijan- tis kūrybos aukštakrosnės lydinių... Pa- našiai būna ir iš gerų pateikėjų renkant tautosakos ar etnologijos medžiagą. *Sukrenta roda* arba ne. Randi kontaktą, dvasinį ryšį arba ne. Aišku, su dažnu reikyt kur kas ilgesnės pažinties, drus- kos pūdo „valgymo“ – tada mezgas ki- tokie santykiai, kitokios atvertys, bet tai skubos amžiuje, gyvenant besisukančio sostapilio vilkelio ritmu, dažnai būna per didelę prabanga.

Apie medžio drožėją Kazimierą Striaupą, paprastą, bet savitą, „su cinkeliu“ ir geru juokeliu žmogų, be abejo, pirmiausia išgirdau iš Aldonos Kuprelytės, Žemaitijos nacionalinio parko etnologės, kulturologės, barbės devyn- darbės, galinčios drąsiai vadintis šio (ir gretimu) Žemaitijos kampo kultūros (su *etno* priedeliu ar be) palaikytoja, judin- toja, veiklia organizatore, tradicijų, pa- pročių, folkloro žinove, vaikščiojančia (dabar jau ir važiuojančia) kaimų ir miestelių istorijos, kultūros, amatų, liau- dies menininkų ir šiaip nepakartojamų asmenybių enciklopedija. Ji iš tų, kurių kaip pavadinsi – nepagadinsi. Kartais bendradarbių paerzinama kaip „šven- toji“, bet jos gyvenimo būdas intensy- vus, judrus, todėl nėra kada irzti, svei- ka erzelj versti juokais ir pozityvia veik- la. Noro dirbtii, keliauti per kaimus, do- mėtis ir pažinti jai turėtų pavydėti ne vienas dėl prasto gyvenimo, chroniškai pagal atlyginimų koeficientus visuome- nės uodegoje, pastumdėliu besiaučian- tis, todėl etatiškai dūsaujantis ir prie kanceliarinių stalelių besikankinantis

Kazimieras Striaupa. Sodo nykštukas.

(etno) kultūrininkas. Va jums, kultūros sferos vadai, veiksniai, kultūros centru strategai, ir pagrindinis kozirinis „veiklos struktūravimo“ kirtis. Kas sutvarkys? Iš kokių kelμų išsispiria asmenybės?

O Kazimieras Striaupa iškilo pats – niekas jo neragino drožti, kurti... Kaip pats sakė, nuolat kažką turėjo daryti, knebinėti, kitaip nemokėjo, o kai po darbo kolūkyje vairuotoju išėjo į pensiją, atsirišo rankos, nuolat dariusios tai, ką reikėjo, kas padėdavo šeimai išgyventi ir artimiesiems padėti. Juolab kad, pasirodo, visą gyvenimą galvoje kirbėjo mintis pabaigti medinį muzikantą, kurį jo namų kieme vaikystėje iš beržinės trinkos bandė išgauti pakiemiu keliaujantis siuvė- jas. Kaip sakoma, pabandė ir nebegalėjo sustoti... Dirbo „pats iš savęs“, be patar- rėjų ir konsultantų, tiesiog taip, kaip mokėjo ir suprato, kaip diktavo savaimingai

prasiveržusiu kūrėjo prigimtis. Ilgai jos rusenta, sakė, kad prie medžio jį seniai traukė, bet buvo ką ir be jo daryti. Kol kartą nebetverdamas nusilaužė geležinio pjūklelio galą, kitą galą apsivyniojo skuduru, kad rankos nebrucintų, ir émė drožti, pjauti, urbinti, kol „išlaisvino”, atskyré nuo medienos gabalo ilgai galvoje kažką grojusį muzikantą. Véliau įsitaikė peiliukų, skaptų, ilgą ploną geležtę smailiu galu, kad galėtų dailiau pakrapštinti, ir dirbo tol, kol išėjo šio savito, nepakartoamo, natúraliai stilingo liaudies menininko pirmoji kūrybos paroda. Po to kita, trečia, nebesuskaičiuosi, kur, kada ir su kokiais kūriniais būta, dalyvauta, laimėta, garbės, pinigų, įžymumo užgyventa.

Įvažiavom su Aldona į Kazimiero Striaupos sodybą Dovainių kaime (Plungės r.) gražią ankstyvo pavasario popietę. Buvo perspėtas, kad laukų trukdytojų. Tuo jo neišgaudinsi, pripratęs, ypač nuo pavasario iki rudens pas jį nuolat zuja ne tik meškenomis dėvinčių, miškuose karaliaujančių žemaičių tikintys pamatyti ne tik baltiško krauso piligrimai, bet ir sve dai, danai, vokiečiai, prancūzai ir visi kiti, iš Pandoros skrynios paleisti ir nuo Babelio bokšto statybų pasitraukę įairia kalbiai. Prie paties pasistatytos, nendrémis užsispyrusiai apsidengtos klėties bedrožių liuto koją. Jau paryškėjusi liuto galva, gaurai, valdingas kaklo įlinkis... Ką saugos? Sako, bus iš dviejų pusių po tupintį liutą suolelio atkaltém, marti prasiusi padaryti. Ko neišdrožti, jei medienos, laiko, rankas ir veidą glostančios Saulutės, geros, darbios nuotaikos netruksta. Gražiai sugyvena su sūnumi Remigijumi, marčia Lina, jų vaikais Erika ir Daliumi. Anükė reikliai prižiūri, kad bočius, pavalges večerę, jau devintą valandą kartu su ja būtų lovoje, dar gražiai pakalba... O kai kartą kažkas pasakė, kad bočius nebėlips iš mašinos, važiuos toliau ir negrįš, beveik su ašaromis puolė jo vaduoti. Ir mūsų, „žilų jaunuolių”, bürelis, va karop pasikvetęs kartu pakeliauti ir Kazimierą, buvo sunerimės, nes itin įdomiai ir turiningai aplékę didoką šios apylinkės ruožą vos prieš devintą spėjome bočelį pristatyti valgyti večerės ir prieš miegą pagurkliuoti.

O važiuoti ir visavertiškai kultūriškai įsivažiuoti į šalia plytinčių kultūros ir gamtos paveldo bei daug sakantį dabartinių esamybės kontekstą su Aldona, jos kolege Aušrele (namas stovi anapus vieškelio priešais Kazimiero sodybą) ir Kazimieru – reta atgaiva. Juolab kad Dovainių kaime pasūkininkus Beniušį ir Butkų prieš kokias septynias dešimtis metų tarnavo mano tėvas, gimęs Gintališkėje (buvome užsukę į kaimo Drūtgalyje buvusių Beniušių sodybą – dabar ten kiti šeimininkai, Račkauskai, apie tai vėliau grįžęs į téviškę turėjau nuodugniai raportuoti kiekvieną žinią iš gimtujų vietų gaudančiam tėvui), be to, mano vaikystės ir vėlesnialais metais nuolat slépinčiai skambėjo jo minimi gretimi kaimai – Gilaičiai, Pagilaičiai, Tuzai, Laiviai, Panotėnai, Notėnai, Zubielai, Užpelkiai... Pėsčiom (be paspirtukų ir motorolerių!) su ganomas gyvuliais, jdirbančiais dirvas arkliais, su piemenimis, bernais, galgi pirmomis panomis jo apvaikščioti. Įsivažiavom kaip užsukti, prie kiekvieno posūkio, trobos, kalnelio, miškelio, upelio vis įdomybės, o pašnekovai vienas už kitą daugiau pasakyti gali,

rodos, vis širdys sutvaska ir akys sužiba nuo besiveriančio prieš akis konkretaus, realaus, egzistenciškai motyvuoto reginio su, deja, jau dažnai buvusių gyvenimų (sodybų) ir jų šeimininkų likimų atšvaiteis. Antai nulékėm į Pagilaičius, kad nuo traktorių ir džipų išmaltos keliutės krašto, suartų dirvų mirgesy paminkle pamytytume apytiksle buvusios dai lininko Liudo Truikio tévų sodybos vietą. Nebodami mašinos karterio pramušimo laukais „pašokome“ į Noténus, jau kiose kapinėse už Notės aplankėme Liudo Truikio motinos ir vėlesnės sodybos tvarkytojos Petronélės Gedgaudienės kapus, bažnyčios šventoriuje buvusiose kapinėse – jo tévo, gabaus medžio meistro, kapą. Provinciškai jaukus miestelis. Grįždami pro Šliktinę įsukome į lauko keliuką, einantį į Zubielus, kirtome Bartuvos aukštupį... Visa gimtujų vietų panosėje, bet dar nebūta, todėl buvau įsikirtęs į peizažą tartum pirmieivis Amazonés džiunglių tako užvaldytojas. Bet gal dar labiau krito atmintin nuostabi, prie miškingų kalvelių ir daubų prisiglaudus, sodu apsupta, apleista, bet dar neparduodama senovinė Serapinų sodyba. Nuo jos už keilių šimtų metrų – didžiulio ploto, pušimis ir ažuolais apaugęs, nedrumščiamos ramybės, regis, amžiams ištiktas Gilaičių alkakalnis. Jo papédėje bandėme padėti Kazimierui surasti seniai nusižiūrėtą labai smalingą pušelę. Nors ir neradom, bet negrįžom kaip *grobą* pūtę – dui toliau, gal ir intuityviai pajusdami, kad šios apylinkės, romaus alkakalnio artuma – ir Kazimiero Striaupos dvasinės valdos. O jo sodyba – paprasto, gero, kūrybingo žmogaus buveinė, kuriuoje prasimusė galbūt vieno iš natūraliausių dabar kuriančių liaudies menininkų talentas.

Vakare Plateliuose kartu su Aldona daugiau nei po dvidešimt metų pertraukos susitikome su gamtininku ornitologu Gintu Margiu, irgi po universiteto baigimo patekusiu į daugiau nei dvejų metų rusiškai sovietiškus leitenantiškus rekrūtus, ir kalbėjome ne tik apie tai, bet ir apie liaudies dailės bei grynają, raštiškąją poeziją. Sudaryk mat jiems, kaip filologas ir kultūrininkas, geriausią visų laikų lietuvių poetų dešimtuką... Gamtos priglobti, ežero, regis, mistiškai apjuosti miestelių kultūrininkai tebeskaito poeziją... Nors apsistatę elektronika, kompiuteriais, bet ilgisi nepraeinčių vertybių, tikrumo, tylos. Kažkokia mistika. Keistėjausi tuo ir džiaugiausiai galjs apie tai kalbėtis. Tokiems ir gyvenime poezijos nepritrūksta. Paprastuose dalykuose. Pavyzdžiui, išdidintų paparčių grožio, atspindėto nuotraukose, pajutime. Kur nori. Svarbi tik paprasta galia įžvelgti. Nepanikti. Gyvinti savimi. O dešimtukas? Gal apverskim klau simą? Kur dabarties ir visų laikų liaudies menininkų dešimtuke būtų Kazimieras Striaupa? Aukštai pleventų... Nes jo menas tikras, „nepritemptas“. Bet geriau be vietų. O poetų rikiuotę tą vakarą pagal nuotaiką ir gal įnorius pradėjome Nyka-Nyliūnu. Ir taip toliau, per kelis amžius ir visus pasviečius. Yra iš ko pasirinkti (kitą dieną Ginto elektroninė žinutė jau pranešė, kad Nyka ir jų jau „veža“), o aš jau vėliau téviškėje per radiją prieš dyvilką nakties klausydamas Henrico Nagio poezijos kiek susikrimtau, kad tada užmiršau jį įtraukti į kažkelintą dešimtuką, juolab kad anas buvo gimęs

Mažeikių gelžkelio stotyje, o Gintas pasaulį išvydo netoli – kaime nuo Viešnių Pievėnų (garsią velyknakčio kareivių tradicija) link važiuojant. Jau po dvylirkos Olegas Dikovskis aidžiai sprangiu balsu padainavo: „Tau nežinant tave aš myléjau...“. Žodžiai kieno? Ir tada tarsi nemotyuotai prisiminiau kitą kelionėje sutiką meistrą Rimantą Laimą (pirmą kartą išgirsta unikali vyro pavardė!), kilusį iš Skuodiškės kaimo (matyt, įkurto išeiviją iš Skuodo) Tirkšlių apylinkėje. Vyras su žmona daugiausia iš drožinių ir kitų meno bei gamtos akcentų kuria savają gyvybinę kūrybinę erdvę plynamai lauke tarp miškų – Skirpsčių kaime. Sako, netoli esąs Alsėdžių miestelis... Jau dabar Laimų sodyboje – drožinių muziejas svirne, pavasaringai sprogstantys, neseniai pasodinti medeliai, laužavietė lauke, obels stuobrys su veidu ir šakų rankomis... Tarsi būtų atsivéręs kažkuo apsilėpęs, apsiglėžiojęs baltiškasis kosmosas – pirmasis sutiktas vyras Laima imasi kurti savajį laimės ir kūrybos kosmosą! Kaip ir Striaupa! Žinia, pirminis deivės Laimos vardas – Laimė. O būsena ir jausena kuriant tikrą gyvenimą ir išgyventus tvérinius? Gal irgi Laima. Palaima.

Kur Laima, ten meilė? Kuriančioji aistra? Man tai lyg ir abejonių nekelianti aksioma dar nuo pirmosios Skuodo vidurinės mokyklos klasės. Buva tada drovus vienkiemio vaikas, iki éjimo į mokyklą miestelyje gal trejetą kartų tebuves. O iš „daržų“ suéjė atseit miesčioniukai aršūs kaip gaidžiukai... Po vieną į kampą užspeiþ žioplelius „kakaniniai“ batais spirdavo į kinkas ir kur papuola ir šnypšdavo: „Ak tu, suka!“ Nors niekur nesuko... Reikli, regis, perdém akyla mokytoja Česlava Vaitelavičienė liepdavo chorū skanduoti „daržinių“ jau išmoktus posmus ar daineles. Keistas nepasirenkamos kaimenės jausmas. Bet pamažu apsipratom, apsiuostėm, radom draugų, nors kaimietukai dar ilgai tamsiu, kažkuo apliurkštū linoleumu išklotame pradinukų koridoriuje jautémės kaip sugauti. Kol pajutau, kad kai kurie iš gaidžiukų itin dažnai gretinasi ir tampo už pereinančiomis sruogomis mirgančių pačios gražiausios mergaitės plaukų, portfelio. Atseit juokais, bet su nuolatiniais galgi ir savininkiskais užmojais. Greičiau instinktyviomis, nesąmoningomis reakcijomis (sako, kad šešiamečiai moterų pirtyje jau perdaug mato...). O jau ir mano bloznelišką gal savimonę buvo ištikę neaiškūs maudesiai akimis susidūrus su Laima Butkute, milicininko dukra. Be tyro mergaitiško grožio, veikė ir iki tol negirdėtas vardas. Laima – kažko paslaptingo kupinas, išbaigtas, trumpas, bet ir miglotas, klampus greta strakinčios, atrodė, purienos arba kažkokio laimės šifro. Pažadas. Gležnumo potyris. Pirmokėlio slaptos kančios! Greičiau nuojautos nei tikrenybė, bet dabar keista, kaip tada toks žioplitas puoliau veikti. Juokai per visą pilvą! Per fizinio lavinimo pamoką, apsvilkę „futbolkémis“, susikibę rankomis aktų saléje (!) eidavome ratelius, žaisdavome. Sumečiau, kad, atsistojęs tam tikroje berniukų rikiuotės vietoje, po to pagal mokytojos komandą atsiduriu greta Laimos. Be žado priartėdavau ir šlapiu nuo prakaito delnu gniauždavau pirmosios mylimosios ranką. Jai to ir dabar nežinant.

Įsivažiavau jau! Įsidilgsėjau... Pavažiavau netikėtai grįžusiu minčių ir jausmų ratais. Metas sukti ienas atgal. (Prieš daug metų vasaros ryta dviračiais su draugu Virgaudu pirmakart taip toli iš Skuodo atmynę į Platelius ir paslėpę juos pakelės miežiuose prieš miestelį, vakare, po vadinamojo Žemaitijos festivalio, šiaip ne taip susiradom užmaskuotus dviračius ir medinėmis kojomis parstyrinom daugiau nei keturiaskint kilometrų). O dabar – nostalgiskas, jau asfaltuotas kelias iš Platelių į Salantus. Paliekant šone keistuolio filosofo Justino Mikučio téviškės Šateikių Rūdaičių kaime link vedantį keliuką, pro Gintališkę, kurios dvaro kumetynę, prie kryžkelės į Šateikius, yra gimęs mano tėvas Anicetas (kurį jaunystėje pagal tėvą kartais vadindavo Šora, Šuoru, o jo senelį nuo Grūšlaukės – Švedu. Nuo ten silkių kasinaliu iki jūros, iki vaizduotėje mirgančių žuvėdų laivų – visai netoli), pro jo vėliau gyventą vienkiemį netoli šio kaimo ir Tuzų ribos, kertant jau ir lentele (!) pažymėtą Bubonalės upelę, pro gausiai archeologams deréjusius kuršių kapinynus Salanto pakrantėse Laiviuose.

Be laivinio kirvio ir be savo laivo, bet į namus... Ir be žirgo, tik su kamanomis ant kupros pridžiūvusioje juodos odos nešliaivoje – veršenikėje, o gal kiaulénikėje? Į namus, į tėvynę... Tikriausia šio žodžio reikšme, nes tėvas – vienintelis man likęs iš taip sunkiai užgyvento naujojo Šorynės kero. Ten, kur tarpsta įsaulyje tévo (vėliau ir mano) sodintų beržų alėja, kaupia syvus senas sodas, kurio žiedus kažkada nuo šalnos pilnaties méniesienos naktį gynéme laužo dūmais... Dabar įkniubęs lovoje toks visada mitrus ir stiprus tėvas, Petronélės Daukantaitės iš Reketės ir Juozapo Šoros nuo Grūšlaukės sūnus, liesas ir buklus kaip iš portretų knygose įtemptai žvelgiąs esą giminaitis Simonas Daukantas, sako, kad baigiasi amželis... Ten, Narvydžiuose, pirmą kartą tarsi netycia ant beveik perregimos, plevenančios žalumos išvydau įkypus, ryškiai gelzganus Saulės spindulius. Tada su vos šmēstelėjusių sąmonės ledkalniu ir giminai? Kodėl būtent tai turėjau išgyventi? Ar tai ir buvo visų mūsų gelminė Saulės, dieviškosios šviesos vyda? Dilgsniai peršti ir kunkliuoją kaip Bubonalė po lietaus. Ir nurimsta tarsi pievas pavasarį semianti Apša, vagą išsigraužęs, kilpuojantis Salantas.

P. S. Gal be šitų pastabų ir komentarių visumos sunkiai būtų suvokti, kodėl būtent tada, ten ir taip kalbėtasi su Dovalinių meistru Kazimieru Striaupa.

Between Lestis, Salantas and Apša

Juozas ŠORYS

Before presenting his interview with the folk master Kazimieras Striaupa Juozas Šorys in an esseystic form gives a brief review of the environs which the craftsman as well as he himself have come from. The landscape of the Samogitian National Park has been described, and the ways of safeguarding the ethnic consciousness and Samogitian world concept have been discussed.

Dovainių meistras

Su liaudies menininku, 2004 m. respublikinės konkursinės medžio drožėjų parodos Rokiškyje Lionginui Šepkai atminti laureatui Kazimieru STRIAUPA kalbasi Juozas ŠORYS

Kazimieras STRIAUPA. Visokį žmonių pas mane atvažiuoja. Moterys vis nori šventuojų pasiveizėti... O buvo atvažiusios tokios šventos, jos greitai nuėjo prie to, kuris stovi plikas prie prūdelio... Kaip anos džiaugėsi tuo žmogumi!

Gal kokios tretininkės, pasaulietės vienuolės tos moterys buvo, kad jas taip prie išdrožtų šventuojų traukė?

Nežinau, bet, matyt, kad dideliai pabažnos moterys. Anos ir klaupiasi, ir žegnojasi... Prie to plikojo džiaugėsi daugiau negu prie šventuojų...

O kas tas yra, kuris ant prūdo kranto žuvj pasiémęs sto? Ir aš iš pradžių pamaniau, kad gal koks žūklautojas, vėliau tapęs apaštalu.

Žvejys. Seniau taip žvejodavo. *Triusikų* neturėdavo, pliki žvejodavo.

Kazimieras Striaupa.

Nesigėdydavo?

Na kad ne. Juk su moterimis kartu nežvejodavo. Vyrai vieni. Ir mes, vaikai, pliki po upę vaikščiodavome žvejodami. Tada išvis nebuvo jokių *triusikų*, neturėjom. Kelnės, ir viskas.

Papasakokite, kokia buvo Jūsų tėviškė, ką augdamas ten matėte ir patyrėte? Kokie buvo Jūsų tėvai, kuo jie užsiémė? Iš kokių giminių jie buvo kilę?

Gimiai Kubakių kaime, netoli Žemaičių Kalvarijos. Iki miestelio keturi kilometrai. Būrys šeimos – aštuoni vaikai buvom. Tėvai dar buvo prisiémę augintinį. Išeina, kad buvom jau devyni vaikai. Gerai visi sutarėm. Dar kartu su mumis nuolatos gyveno mamos sesuo, buvo ir senelė. Būdavo, prie stalo susėsim trylika valgytojų. Jiems jau reikėjo gerą katilą bulvynés išvirti.

O kur ir kaip tą bulvynę virdavo? Ar Jūsų gimtoji sodyba buvo su senoviniu kaminu, kurio išplatėjusioje apačioje, ant kietai suplūktos molinės aslos kurdavo atvirą laužą ir ruošdavo valgį, aukščiau venzydavosi dešros ir kumpiai?

Mūsų sodyba buvo su senų laikų kaminu. Stogai buvo šiaudais dengti. Prisimenu, kaip stogo šiauduose žiemą žvirbliai nakvodavo. Iljisdavo į šiaudus... O mes, vaikai, tykodavom, kur tas žvirblis pasislėps, norėdavom jų pasigauti.

Ar pavykdavo?

Pagaudavom. Pamatydavom, kur įljs, ir kai sutemdavo – čiupdadavom. Stogo šiauduose naktj žvirbliams būdavo šilčiai.

Kokias šiaudais tada dengdavo stogus?

Ruginiais.

O ezerų nendrėmis?

Ne, tada nebuvo tokios mados. Rugius nupjaus, grūdus nukuls, bet ne su spragilais tokiu atveju kuldavo – buvo specialūs įrankiai ilginiamis šiaudams kręsti. Švelniai dauždavo per varpas ir išbarstydavo grūdus. Paskiau juos sulygindavo, surišdavo į didelius buntus, kad būtų lygūs. Šiaudukai turi būti tiesūs, nesulaužyti. Sulaužytas šiaudais stogo nepaklosi.

Ir Jūsų mama kasdien tame senoviškame žemaitiškame kamine šeimynai virdavo didelį katilą karšto viralo?

Je, vasarą virdavo kamine. O musių kiek prilékdavo!.. Ūždavo kaip *bitaulys*. Tuomet vaistų joms „pagydyti“ nebūdavo. Uždegdavom šiaudų kuškį ir paleisdam v palei sienas. Kad zys! Didžiausias koncertas būdavo! Nudegdavo sparnus... Kankindavosi musės, kol joms nauji sparnai ataugdavo.

O kaip virdavo?

Kamine buvo kablys katilui pakabinti. Katilas virdavo ant atviro ugnies. Kablys nuleistas, ant jo katilas ir virė.

Ir kokius valgius daugiausia valgydavot?

Pagrindinis valgis buvo bulvynė. Mėsos jidėdavo (kartais ir be mėsos išvirdavo – ne kiekvienam sykiui užtekda-vo). Dar šutynė (nusunktos ir pašutintos bulvės), burokynė, kopūstynė... Valgiai tokie patys, kaip ir dabar, tiktais kaip kas sugeba išvirti. Ir dabar juk viena šeimininkė tą patį skaniau išverda, o kita – ne. Išeina kitaip, ir viskas.

Jūsų mama, kaip seniau buvo iprasta, aišku, mokėjo daugybę namų apyvokos ir lauko darbų, be to, girdėjau, buvo audėja.

Viskā mokėjo. Ir audėja buvo. Ir siuvo, ir audė. Juk apa-tinų rūbų niekas kriauciamas nenešdavo – kaip susiuvo, taip buvo gerai.

O ką kriauciamas nešdavo?

Kriauciai siuvo viršutinius rūbus.

Ar nešdavo jiems, ar patys į namus ateidavo?

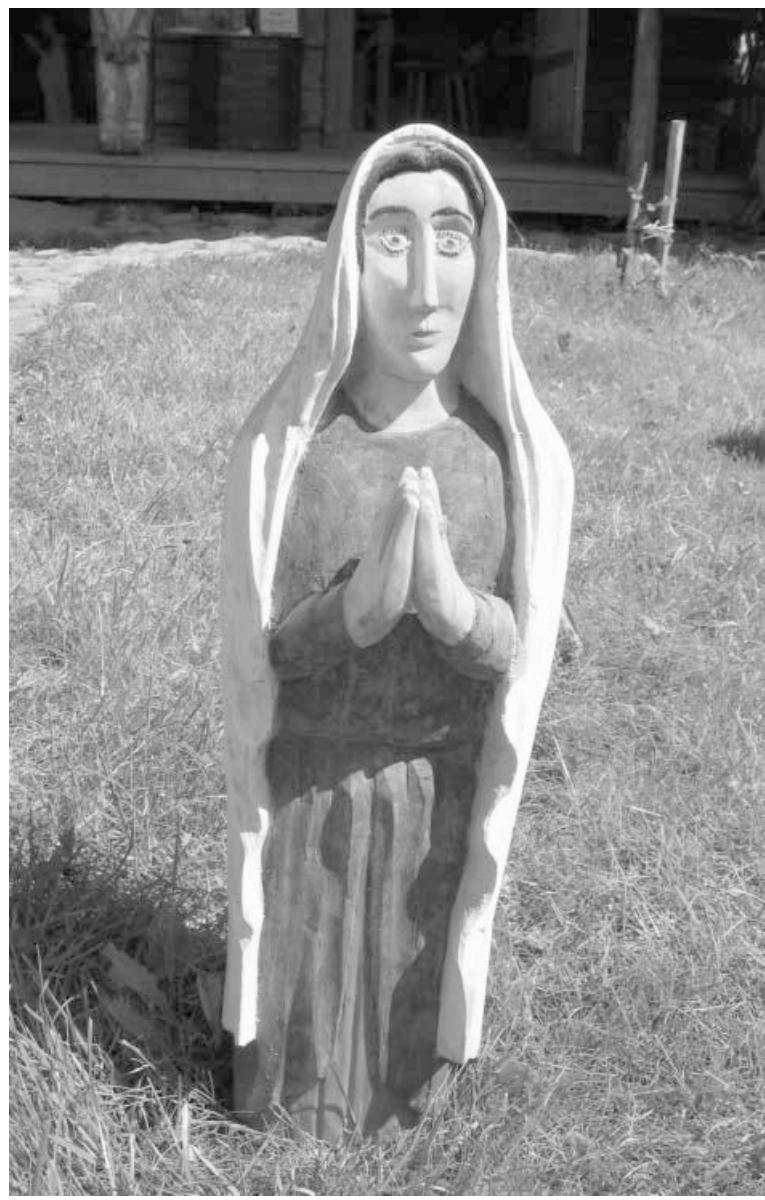
Būdavo visaip. Daugiau į kiemą juos pasikviesdavo, nes šeima buvo didelė. Siūdavo, kol apsiūdavo, tada eidavo toliau. Turės moterys prisiaudusios ir vilnonių, ir marškonų audinių.

Ar Jūsų gimtoji sodyba buvo mamos téviškė?

Tą sodybą tévai buvo išsimainė. Anksčiau jie gyveno Žemaičių Kalvarijoje. Mamos trobelė buvo dūminė, pečiaus dar išvis nebuvo. Jie susėsdavo apie ugnj ir... Jų irgi buvo didelė šeima – berods, septynios mergos, nebuvo né vieno vaikelio... Susėsdavo apie ugnj ir šildydavosi, valgydavo. Paskui, kai jau ugnis perdegdavo, sakė, buvo toks kamštis, juo užkimšdavo kaminą, kad neišgaruotų šiluma. Ir šildydavosi dar tuose po ugnies degimo likusiuose pelenuose. Visa trobelė buvo persisunkusi dūmais, jais kvepėjo ne tik rūbai, bet ir patys žmonės.

Kai tévai apsivedė, su tokiu Rausčiu išsimainė sodybos ir žemėmis. Žemaičių Kalvarijoje buvo gera žemė, bet jos buvo nedaug, o Kubakių kaime žemė buvo prastesnė, bet jos buvo daugiau. Tévai norėjo turėti daugiau žemės, todėl išsimainė ir perėjo gyventi į Kubakių kaimą. Ten žemė buvo apėjusi krūmais, tévas rovė juos, taip šiek tiek prasiplėtė žemės. Buvo daug pelkynų, užmerkusiu pievas, ne kažin kokia žemė.

Mano tévas buvo gimęs Pamedlinčiuose. Jo tévas, mano bočelis, buvo sažiningas žmogus, bet labai šykštus, taupus. Kai ženijosi jo vaikai – dalių nedavė. Mano tévukas irgi nieko negavo, kai ženijosi. Parėjo niekuo nešinas. Atidavė bočelis dalis tik tada, kai jau tapo našlys, paseno. Tada jaunesniajam sūnui, tam, kuris pasilikuo su juo gyventi, liepė visiems atiduoti dalis. Bet tik tada, kai pats nebegalėjo dirbt. Mirdamas paliko testamentą, kad kiekvienam reikiaria duoti po tris karves, dar ten kažką... Mūsų tévas po bočelio laidotuvium tam broliui pasakė: „Jei gali, atiduok tą tévo karvę... O jei ne – apsieisim... Visi jau turim tų karvių.“ Kiti broliai, kurie buvo gobšesni, sakė – ne, turėsi atiduoti viską, kas pažadėta ir užrašyta testamente. Bet paskui užėjotarybų valdžia, jaunesnijų brolij išvežė į Rusiją, o visus gyvulius išsivarė, nebegavo broliai né po kiek, gal todėl, kad

K. Striaupa. Marija.

per daug reikalavo... O mūsų tévo gautoji karvė ne kažin kokia tebuvo – davė tik po kelis litrus pieno. Dar ir dabar prisimenu tą karvę – tokia ilgais ragais, plona, bet mažai pieno tedavė, netikusi.

O pinigų bočelis turėjo. Paliko perniek. Jei būtų davės tada, kai buvo laikas, visiems po ūkį būtų nupirkęs. Vėliau pasirodė, kad turėjo daug seno pavyzdžio šimtinių. Sako, kai bočelis mirė, jomis galėjo sienas išklijuoti. Jis po septynias-dešimt metų buvo apsivedės su tokia moteriške, kuri, sako, jų vėliau, susirgusį sloga, girdė ir girdė savo sutaisytomis žolelėmis, kol nugirdė... Matyt, sugebėjo išvilioti ir aukso grynuolių. Po bočiaus mirties ta tévo pamotė paskleidė po trobą daugybę šimtinių. Sako – imkit, pasidalinkit!.. Jau buvo nevertingi. Jei būtų davės, kai tos šimtinės tebebuvo pinigai...

Sakėt, kad bočelio kilmė jdomi, kad jis tarsi kildino save iš bajorų?

Buvo girdėti, kad jis tikriausiai iš bajorų buvo kilęs. Bočius turėjo visokių popierių, raštų – bajoriškų privilegijų.

Medžio drožėjų stovykloje S. Riaubai atminti. Iš kairės: K. Striaupa, J. Jonušas ir jaunieji drožėjai.

Matai, jis buvo ir miškų sargu, eiguliu, valdišku prižiūrėtoju. Matyt, už tai gaudavo ir nemenką atlyginimą, juk veltui nedirbo.

Kaip šiuose kraštose atsirado žmonių tokia reta pavarde?

Nesutinku žmonių, išskyrus gimines, kurie turėtų tokią pavardę. Jei ir būna panašių, bet ne tos. Sako, kad lyg bočius buvęs lenkas ar iš Lenkijos kilęs, taip girdėjau, bet tiksliai negaliu pasakyti. Turėjo dvarą, o iš kur jį buvo gavęs, nežinau. Kiek buvo girdéti, tą dvarą jis vėliau atidavė senelių namams arba prieglaudai, tas dvaras yra netoli už Žemaičių Kalvarijos, važiuojant Sedos link. Dar ten kažoks senas pastatas yra išlikęs. Lyg tvartai, lyg klėtis... Bočius turėjo pinigų, buvo nusipirkęs ir ūkį Pamedlinčiuose, turėjo didelį ūkį Šarnelėje. Kas liko – atidavė maldos namams. Taip susitvarkė savo gyvenimą.

Šiek tiek ir aš pasidomėjau Jūsų gana retos pavardės kilmė. 1989 m. Vilniaus „Mokslo“ leidyklos išleistame „Lietuvių pavardžių žodyne“ rašoma, kad žmonės, turintys Striaupos pavardę, gyvena Alsėdžių, Plungės, Platelių apylinkėse. Dar yra užfiksuota žmonių, turinčių pavardes Striaupas, Striaupis (Alsėdžių, Laižuvos, Mažeikių, Sedos, Tirkšlių apylinkėse). O Skuodo ir Palangos vietovėse pasitaikė ir žmonių su iš esmės ta pačia, bet latviška pavarde – Striaupiniekas (lat. Straupnieks). Pasak žodyno pastabų autorės Vitali-

jos Maciejauskienės, pavardės „kilmė ne visai aiški“. Manoma, kad gal ji kilusi iš lietuviško veiksmažodžio striaubti „sriaubti, su garsu, šlerpiant srébtą; siurbiant gerti; siurbtą, traukti, miegoti knarkiant“ (LKŽ XIII 954, 577–578). Be to, žinau, kad gretiname Skuodo rajone yra panašios darybos kaimo pavadinimas – Sriauptai.

O kaip Jūs sutarėt su bočeliu?

Sutariau, kai mažas buvau. Tik jis man grūšų neskynė... Buvo ruduo, ir bočelis atostogavo – pas mus pagyveno gal porą savaičių. Kažką lauke darbavosi. Neprisimenu, ką darė. Ir buvo toks neaukštas, nesenas grūšas, šakos nulinkusios, noriu nusiskinti grūšą, bet nepasiekiu. Sakau – bočiau, tu man nuskink grūšą, toks jau pageltęs, atrodo, skanus bus... Sako – vakali, negaliu. Nuskink, prašau! Sako – ne mano téra, negaliu skinti, vakali, kaip nori, taip. Buvo netoli žiogrinė tvora. Išsitraukiau žiogri, plakiau plakiau juo grūšą, bet vis pro šalį, pro šalį... Lapus nudaužiu, bet vaisiui nepataikau. Jis manęs nesudraudė, kad nedaužyčiau medelio, bet ir grūšo neskynė. Įsiminiau tada jį. Už tokį jo elgesį dabar jį tarsi ir gerbiu. Ne nuodémė būtu buvusi, jei vaikui būtu nuskyndęs kokį vaisių, bet jis laikėsi savo: kas ne jo, to negali imti. Neskynė. Tu plak kiek nori tas šakas...

Tarsi ir nebūtų už tai atsakingas, nors stovėjo greta... O kaip praėjo Jūsų vaikystė, kuo užsiimdavot namuose,

kaip sekési bendravimas su broliais, su draugais? Ar anksti tévas prie darbu staté?

Vaikystéje buvo taip. Kai buvau mažas – jau turėjau priveizeti mažus žąsiukus, kad varnos nesulestu. Tévalai laiké nemažai žąsų, tai nuo šešių metų turėjau jas ganyti. Žąsinas kad įsikibis snapu į drabužius, o tada kad apmuš sparnais... Paskiau mane išmoké iš medžio pasidaryti dvišakį. Kai tik žąsinas, kaklą ištiesęs, eidavo prie manęs, jo galvą dvišakiu pagaudavau į praskilą ir nustumdavau. Nebeprisileisdavau prie savęs. O jei anksčiau prisileisda vau – skaudžiai lupdavo sparnais. Uždaužia taip tarsi tvotų su medžiu. Žąsino sparnų galai yra kieti, todėl jis daužia labai skaudžiai.

O ar nežnybdavo? Aš vaikystéje laibau bijojau žąsų snapų.

Žąsinas įsikanda drabužį, grybšteli ir odos – tada mušasi. Įsikimba ir deda. Skaudžiai ignybia ir gnybte.

Vélesnias metais pristatydavo ganyti avis. Kai jau didesnis – karves. Kiek pajégi. Basomis kojomis per vasarą. Pradési pavasariais nuo ankstybés ir taip varysi iki rudens. Nors ir šalnos – vis tiek basomis. Su klumpémis – daužo kolas. Jei karvė pasišlapindavo – greitai bégdavai pasišildyti kojų.

O į karvés „tortą“ lipdavot šildytis kojų?

Stengémës nelipti. Kojos smirdédavo. Ir taip prisibraidžiodavome. Ypač kai reikédavo jas paleisti ar pririšti – vi sur jų būdavo pridéta, prisimyniosi kiek nenori.

Papasakokit, kaip tada draugavot su ožiu.

Sykiu su avimis ganiau ir karves. Pavasarį tévalai sugalvojo ir iš tokios davatko parnešé oželį ir ožkelę. Sako – te ganosi su avimis. Sako, paaugs. Buvo vokiečių laikas, reikéjo atiduoti mësos prievoles, sako, atiduosim už prievoles tą ožį su ožka. Prie tokio krūmyno juos ganiau. Prie krūmyno buvo tvora, o už jos toliau – sodas. Tie ožiukai, jei tik galvą jkiša, – tai ir patys išlenda. Ir naujas šiepelius, metūgélės, kurias tik pasiekia, tuoju ir nuéda. Neišganysi jų. Gaudavau barti už ožių neišganymą, bet nieko negalédavau padaryti. Ožys paaugo didesnis. Dar buvo dvi karvés.

Viena – dvejų metų, melžiama, o kitą buvom atidavę tokiam diedui į ganyklą, nes buvo nemelžiama. Rudenj parvaré tą karvę namo. Jos susirémë. Seniau nugalédavo ta, kuri buvo melžiama, bet dabar ta, kuri nemelžiama, sustipréjo. Kai žolé atsiprové, ir parsivaré tą karvę. Ir émë jos grumtis, stumdytis, badytis. Ir tie ožiai šalia. Žiūri į tas rungtynes ir lenda prie pat karvių. Ožys pamaté, kad bus blogai, pašoko į šalį, o ožka dar arčiau prilindo. Kai karvei susuko sprandą, ta drinkt ant ožkos ir prigulé ja. Ožys nubégo kuo toliau ant kalno ir žiūri atsisukęs. Ožka liko sulaužyta – visus metus gavau ją nešioti, nebeatsikélė.

Ožys išaugo didelis, émë man durti ragais, nebeklausyti. Ragai buvo rauplëti, kai patraukdavo – ragai kruvini būdavo. Be to, jis émë bégti ir pas svetimus gyvulius. Tévalai davé lenciūgélį ir mietelį, kad jį būtų įmanoma ar pridurti kur pievoje, ar su tuo lenciūgéliu parvesti namo. Rudenj ožys jau buvo didelis. Užlipdavau ant jo ir jodavau raitas. Prieš tai buvau jau davęs jam drausmés su botagu. Jei kiek man pasipriehindavo – gaudavo botagu į pauodegį. Bijodavo ir ausi pajudinti, kai mane pamatydavo.

Rudenj, kai atéjo Visi Šventi, žemë émë gruodëti. Apsidaréme šiltai, ugnį rankoms pasišildyti užsikurdavom tokiam nešiojamam *rendulyje*. Jei ant žemës pasikursi, gyvuliai paeina į šoną ir lieki su laužu, o *rendulj* gali nusinešti su savimi. Po Visų Šventų gyvulių nuo svetimų žemų jau taip smarkiai neberekéjo saugoti, beveik viskas jau būdavo nuimta. Susigindavom visi gyvulius prie kaimynų piemenies – anas buvo samdytas. Palengva prie jo varausi gyvulius ir atsleidës atjojo raitas ant ožio. Prijoju, anas sako – kažin, ar durtų man tas ožys? Sakau, reikia paméginti. Atsuko nugara, ožys trauké trauké, kasé kasé, kol pakélé kailinius, kad galéti pakišti ragus. Kai pakišo ragus, atsitrauké, ragai išlindę, ir nuo apačios iki nugaro išvaré du diržus. O tas piemuo *gvalts* šaukia! Sako – jézusmarija, ūkininkas man iš algos tuos kailinius išskaičiuos, per metus tiek neuždirbsiu. Kailiniai buvo neprasti. O ožys dar už kailinių užkabino. Ir už kelnių – pastaté ant galvos. O aš negaliu tvertis juokais! Apmiriau iš juoko! Kai atsigavau, prilaikiau ožį ir nebeleidau jam badytis.

Ar piemenys turédavo peiliukus? Ką droždavot?

Turédavom šiokius tokius. Padroždavom kokį švilpj ar ką. O didesne drožby užsiimti nebuvo galvoj.

K. Striaupa. Gyvūnas.

K. Striaupa. Kristaus kančios kelias.

K. Striaupa. Pieta.

Taip, pats pirmasis drožinys. Tada turėjau nebe-naudojamą metalo pjūklelį, perlaužiau jį ir pritaikiau kaip peilį ar kaip skaptelį. Galą aprišau skuduru, kad nežeistų rankos. Vėliau įsitaisiau gerą peilį. Daugiausia juo drožiau. Dar turėjau tokią geležtę plonu galu, kad prieičiau iškrapštysti smulkius dalykus.

Paskiau išdrožiau arklį dirvoje. Mačiau, kaip su-kumpęs kaimyno brolis vagojo bulves, o pats kaimynas sédėjo ir sédėjo ant arklio raitas ir dar traukė taboką. O jo brolis nušilęs – paskui žambj. Tada išdrožiau tik arklį ir patį vagojimą, dar nemokėjau drožti raito žmogaus. Dabar jau išdrožčiau juos visus, reiks kada užsiimti. Juokingai atrodė – kaimynas, pilvą išvertęs, ant arklio rūko taboką, o tas vargšas, į žambio rankenas įsikabinęs, iš paskos bégą... Toks lyg trūktinas ir buvo, todėl kaip norėjo, taip aną ir muldijo. Gudresnysis joja raitas.

Kodėl tik 1993 m. išėjės į pensiją émétés drožbos? Pritrūkot ką veikti ar panorot išbandyti naują amatą?

Sūnus mokėsi Klaipėdos universitete, bet vėliau sugalvojo toliau nebesimokyti. Gal ir brolis sukurstė – sako, ko kvailioji, kam tau mokyti, daugiau uždirbsi émėsis verslo. Bet niekur gerai neužsikabino, ir po mano žmonos mirties pasakė, kad norėtų pasilikti gyventi mūsų sodyboje Dovainiuose. Pasakiau, kad gerai, tegu pasilieka. Sakau, negaliu atsakyti – jei tik nori ir pasilik. Ir viską jam atidaviau. Sakiau, kad jau nori ir dirbk prie žemės, aš tau nekomanduosiu, dirbk, kaip išmanai. Jei įsakinėsi, nenorës dirbt – sakys, aš tau dirbu. O dabar jis su žmona dirba sau – kiek užsidirba, tiek ir turi. Viską jam atidaviau, tik užsityvėriau darželį, tiesa, vėliau dar pasistačiau klėtį. Kai jau nemažai pridrožiau drožinių, susidéjau juos troboje, bet ant sekcijos ir kitur jie pradėjo nebetilpti. Galvojau, ką daryti. Nuėjau į Beržorą pas girininką Šeškų ir sakau – gal turi kokį atliekamų drebulių, gerų man nereibia. Sako, neturiu, negausi. Bet bekalbant atsiminė, kad turi kurmalkį ir popiermalkį. Jos po mišką išmėtytos – jei nori, susirink, vežkis. Prikrovėm medžių kaip šieno vežimą, net mašinos padangos suploško. Maniau, kad bevažiuojant sušaudys padangas... Po to medieną išsipjausčiau – lauko pusei palikau apvalius medžius, o vidui supjoviau lygiai, be to, išsipjoviau lentų grindims. Be to, apačiai, pamatams gavau ilgesnių medžių iš išvartų, kitur sudursčiau ir taip susilipdžiau klėtelę. Joje dabar mano drožinių muziejus, visi jie ten stovi pagal tai, kaip bedirbdamas klėtelę juos įsivaizdavau.

Nendrémis apdengiau klėtelės stogą. Jų gavau iš Pakastuvės prūdo, prie buvusio malūno. Gal tris metus jas pjoviausi. O kokios bjaurios jos pjauti, per kelis metus sužélusios. Pripjaunu visą krūvą, o išsitraukiu tik saujuelę. O sunkybė pjauti – sulaužiau kelis dalgkocius. Kartais sukrisdavau iki pažastų – viršutinis sluoksnis prasimindavo ir šlumšt! Už pažastų bepasikabinsi,

O kada pirmą kartą pamatėt meistro darbą?

Kai pas mus buvo parėjęs siūti kriaucius, tada ir pamačiau meistro darbą. Jis atsiprovė beržinę trinką ir pradėjo drožti muzikantą. Jau buvo šiek tiek apdrožęs dumples, bet drožinio neužbaigė ir tą medgalį numetė į patvorį. Veizėjau, kaip jis dirba, ir galvojau, kad gal ir man kada reikytų panašiai padrožti. Gal kas ir išeitų? Tam reikia aštraus peilio – su mažu peiliuku prie tokios beržinės kalandės nepasmarkausi. Taip tas muzikantas galvoje ir prabuvo iki to laiko, kol neišėjau į pensiją. Tada, sakau, reikia paméginti, kas išeis. Šiek tiek pasisekė – nelabai kokybišką, bet vis tiek tą muzikantą išdrožiau.

Ir tai buvo pirmasis Jūsų drožinys?

o paskui kol beišikarsi į viršų. Žodžiu, ilgai vargau, kol tas nendres išpjoviau, bet padariau, kaip buvau sugalvojės.

O kodel būtinai nendrémis sugalvojot dengti?

Būtinai. Girininkas Šeškus pamatė mane bepjaunantį, sako, sunku tau bus iš jų stogą suręsti. Sako, gal skiedrų išsipjauk ir užsiklosi tą stogą. Sakau, juk esu žemaitis, jei sugalvojau, turiu padaryti, trūks plyš, kiek ir kaip kainuos. Ir padirbau, nes užsispypiau padirbtį. Ir pats apsklojau stogą, nieko nesamdžiau, nes tada neturėjau pinigų, žmona neseniai buvo mirusi, reikėjo paminklą daryti, be to, sūnus ženijosi, matyt, bijojo, kad kartais nesugalvočiau parvesti pamotés... Ir padariau, nes dar jėgos turėjau.

O iš ko išmokot statybos įgūdžių?

Iš nieko – kai dirbi ir išmoksti. Daugiausia pradirbau vairuotoju, niekada prie statybų nebuvali dirbės, išskyrus tada, kai stačiausiai savo trobą Dovainiuose. Bet tada mes kartu su kaimynais ją pastatėme per penkias dienas, nes suėjo ir daug nekiestų pagalbininkų. Taip žmonės norėjo man atsidėkoti už pagalbą, nes kai dirbau vairuotoju, visko žmonėms prireikdavo, o aš neatsisakydavau padėti. Yra žmonės, ir jiems reikia padėti. Tokia mano taisykla. Nes žmogus yra žmogus. Yra žmonės, nei velniai, nei angelai. Tie-siog žmonės. Jei su žmonėmis elgiasi žmogiškai, ir iš jų sulauksi panašaus atsako. Man taip visada, anksčiau ar vėliau, būdavo.

Ar dirbdamas klėtelę turėjot išankstinį planą, kas kaip ten turės tilpti?

Be to nepadarysi. Nors projekto architektui nebuvalu užsakės... Dariau ją dviejų aukštų, nes norėjau, kad būtų kuo daugiau vienos sudėti drožiniams. Tam dabar ir naudoju abu aukštus. Iš galo atsivéria dirbtuvėlę. Ten daugiau dirbu, kai šilta. Kai būna šalta ir sugrumba rankos, medži nešuosi į tropą. Sėdu prie pečiaus ir šiukšlinu virtuvę. Kol dar marti su šluota néra pasiūliusi (juokauju, gerai sugyvenam).

Dirbtuvéje mačiau seną varstotą – panašų į tą, kurį man no tévas iš netoli nuo čia esančios Gintališkės kaimo vienkiemio arkliais atsivežé į Narvydžius prie Skuodo.

Tas varstotas yra mano tévu įgytas tada, kai jie mainėsi žemėmis ir gyvenimais (sodybomis). Jis liko senųjų gyventojų neišsivežtas, o dabar man pasitarnauja. Jau tada buvo senas, vėliau juo dirbo mano tévas, dabar aš. Aptižęs jau, bet galima dar pliauskę medinėmis veržlėmis priveržti. Mano amžiui užteks.

Kai užlipau į antrą klėties aukštą, pastebéjau, kad atkopau laiptais, kurie yra tarsi šarvonės ertmé, prie kurios šonų išdrožtos medinės žvakės ir priešais paguldytas Kristus. Tai centrinė antrojo aukšto kompozicija. Be to, dešinėje ant lentynų gana ankstai išdėstyta Jūsų sukompionuota visa Kristaus gyvenimo istorija. Kaip tai sugalvojote?

Émiau ir sugalvojau išdrožti Kristaus kelią nuo pradžios

K. Striaupa. Paskutinė vakarienė.

PAŽINTYS

iki pabaigos. Kai tik klėtį pastačiau, ēmiau tai daryti. Bestant buvo labai daug minčių, kaip ir ką reiktu išdrožti. Tik galvojau, ar man seksis tai padaryti. Po truputį drožiau ir padariau Kristaus gyvenimo kelią.

Kaip atsiranda Jūsų kūrybinės mintys?

Savaime atsiranda. Kai pradedi dirbtį, minčių kyla vis daugiau ir daugiau. Bedirbant kartais vieną drožinį tik pradedi, jis lyg savaime drožiasi, o jau galvoji apie kitą. Apie tai, kas gali būti. Taip jau kitam darbui planus darai.

Minėjot, kad daug kas paaiškėja tarsi prieš miegą arba pusiau miegant, kartais sapnuojant.

Jei ką nors galvoji dirbtį, naktį nedaug ir miegi. Tokia pusiaumiegė. Galvojį ir galvojį, nori nusikratyti tomis minčimis, bet negali ir negali. Turi galvoti ir galvoti – ir ne vieną naktį, o tankiai ir kelias. Turi galvoti apie vieną dalyką – ką ir kaip droži. Tą bedroždamas kartais jau apie kitą galvoju. Taip ir būna.

Kaip pradėjot, kaip sekėsi darbas, ar viskas pagal sugalvojimą išėjo dirbant Kristaus gyvenimo istoriją? Juk tai daugybė nutikimų su nesuskaičiuojama gausybe dalyvių.

Tai Kristaus kelionė pagal tai, kaip giedamos „Kalnų“ giesmės. Neturėjau jokių pavyzdžių, dirbau taip, kaip su galvojau. „Paskutinei vakarienei“ buvau pridrožęs būrij ir

kitų veikėjų. Juk ir Kristaus motina, ir šventasis Juozapas ten turėjo dalyvauti? Paskui pasiteiravau kunigų, sako, tegu ten būna tik apaštalai.

Kitose ciklo vietose tiesiog knibžda nuo veikėjų...

Visų tos istorijos dalyvių neišdroši. Reikštų tada drožti visos Jeruzalės ir kitų vietų žmones... Bet nemažai ir išdrožiau.

Stengiatės, kad veikėjai būtų su ryškiais charakteriais, skirtingais bruozais, įsimenančiais veidais?

Būtinai. Kiekvieno drožinio veikėjo veido išraiška yra kitokia. Stengiuos padaryti judantį žmogų. Kitaip drožinys bus užmiręs, sušalęs, neturės gyvumo. Kiekvienas drožinys turi nuteikimą – veidas, judesiai turi atitinkti veikėjų elgesį.

Kiek truko tas didžiulės apimties darbas?

Ilgai. Greitai negali išdrožti. Vienos figūros per dieną neišdroši, reikia bent poros. Jei dirbtum vienodai, padarytum greitai. Reikia ir pagalvoti, kaip figūrą priderinti prie figūros.

Pastebėjau, kad šiaip figūrų ir veikėjų nedažot, o šventuosius dažot. Kodėl?

Šventuosius dažau. Šventieji be dažo neturi vaizdo, o kitus ir be spalvų gali pavaizduoti. Žydų spalvos buvo ryškios – taip vaizduojama bažnytinio paveiksluose. Ir aš panasi stengiuos, nes šventuosius drožiu pagal paveiksliukus.

Gal turit šventujų, kuriuos labiau už kitus mėgstate išdrožti?

Kad ne. Visus juos vienodai mėgstu. Visi man vienodi. Nežinau, kuris iš jų galėtų būti geresnis ar blogesnis. Kaip sakiau, aš ir žmones mažai teišskiriu. Jei jau labai prastas žmogus, tai prastas, o jei šiaip man visi žmonės geri, aš jų nesmerkuu. Taip ir šventieji – man jie visi šventi.

Atrodo, kad kita Jūsų mėgstama tema – istorijos įvykių?

Išdrožiau Vytenį. Laikraštyje radau aprašymą, kad Vytenis valdė Lietuvą dvidešimt metų, kovojo su kryžiuočiais, buvo juos jau beveik nugalėjęs, tik trūko pribaigtis. Šaukėsi dar kariuomenės, ginklų, siuntinėjo pasiuntinius tuo reikalu. Norėjo kryžiuočius pribaigtis, kad nebevargintų lietuvių. Užėjo Perkūnas ir sako – negalima tautos žudyti. Vytenis susibarė su Perkūnu. Sako, turi ateiti mano užsakyta kariuomenė, ginklai, kitaip aš negaliu. Susipyko galutinai, ir Perkūnas Vytenį nutrenkė. Visa tai ir išdrožiau. O kaip žemaičius krikštijo – savo galva drožinį sugalvojau, kaip turėjo būti. Išdrožiau kryžiuotį su kardu, o žemaitis su lazda jo neįsileidžia. Priešinasi, gerai susikibo. O paskui – kieno jėga, to ir teisybė. Pasidavé jų kunigaikščiai, nebeatispyrė.

Estate išdrožęs nemaža etnografinių vaizdų su buvusiais darbų, amatų prisiminimais.

Senovinių dalykų jaunieji nėra savo akimis matę. Ir mano sūnus su marčia dyvijasi, kai išdrožiu kokį senovinį rakančią ar ką panašaus. Išdrožiau kuliamąją mašiną, sukamą keturiais arkliais. Ruzvelkis. Arba prietaisas linams minti. Linai éjo per tokius kronšlius arba volus. Irgi arkliais varomas. Turėjo mūsų kaimynai. Dar buvo mintuvai linams, dar brauktuvėmis juos braukdavo – spalius išdaužydavo pačių pasidarytomis lentonimis.

Išdrožiau senovišką sodybą – panašią į tą, kokia buvo mūsų tėviškėje. Ten yra svirnas, daržinė, kūtė, gyvenamasis

K. Striaupa. Ubagis.

Su anūke Erika. Aldonas Kuprelytės nuotraukos

namas, šulinys, šuns būda... Šiuos drožinius iš manęs nupirko Žemaitijos nacionalinis parkas.

Mačiau Jūsų išdrožtą dabar visiškai retą, bet seniau Žemaitijoje kai kuriose vietovėse paplitusių etnografinį kiaulės pjuvimo būdą.

Seniau kiaulei pjauti sukviesdavo kaimynus – po šešis, septynis. Pasidėdavo kieme bačką, ant jos pasikeldavo kiaulę – ir taip ją papjaudavo. Vėliau jau suprato, kad neberekia kiaulės kelti ant bačkos. Mano tėvai laikė veislinj kuilį, išaugdavo tokis didelis, kad jau nebegalėdavome užkelti ant bačkos. Jei imtum už kojos, gali ir nuspirti. Sunkūs kuiliai būdavo, ypač tada, kai juos iškastruodavo. Dar pripenėdavo. Sverdavo tokis kartais apie tris šimtus kilogramų. Tokiam reikia daug vyrų, kad ant bačkos užpraštym, be to, ir pakelės neišturėsi. Sulaužys bačką ir dar pabėgs... Liuobdavo už kojos tvarte kuilį prisiriš, tą virvę kur nors už medžio užmesdavo, kai išveda į kiemą – tada už nosies... Atsukis atgal prie medžio ir peiliu po kaklu... Vėliau ir mažesnius taip émė pjauti – kam kelti? Ir taip gerai numiršta, ir krauko védarams paimti galima. Stovi paršas išsižergės, kol kraujas išbėga... Jaunieji jau nebežino, kaip kiaulę ant bačkos pjauti, o senieji dar atmena.

O seno kuilio mėsa ar derėjo valgymui? Sako, kad ji atsiduodanti kažkokia specifinė smarve, sutroškimu, esanti gelsva...

Jei po išlyginimo (kastravimo) pašerdavo mėnesj – derėjo. Tik jau oda pastora – nejkasi. Kailis kaip reikiant... O mėsa, lašiniai – būrys buvom, suvalgėm. Be to, dar rudenį papjaudavo valgymui kokią seną karvę. Iš tos karvės kaulų, nors ir liesa būtų, būdavo daug riebalų. Kai kopūstai su to-

kiais kaulais išvirdavo – paviršiuje taukų būdavo per pirštą. Viralas toks net negaruodavo – padédavo ką tik išvirusj katilą, bet garo nekildavo! Nežinodamas ištvilksi ir burną pasémės šaukštu. Taukas nepraleidžia garo.

O seno ožio mėsa ar būdavo valgomą? Net apie senbernį sako, kad jis dvokia senu ožiu...

Nei ožio, nei ožkos mėsos nesu ragavęs, negaliu pasakyti. Mes savo ožius vokiečiams kaip prievolę atidavėm.

Prilaikot daug gero, sveiko jumoro, turit linksmus plaučius... Tai matyti ir Jūsų darbuose.

Daugiau linksmi nutikimai būna iš gyvenimo. Juk kartais, kai moterys susibara, sijonus susikelia ir užpakalius viena kitai parodo. Tada jau ramu... Bet su tokiais dalykais reikia atsargiai, visko negali drožti – gali kaimynus užgauti. Ne kiekvienam patinka teisybė. Už teisybę nakvynės negausi – senas posakis.

O kaip drožėt garsuji Žemaičių Kalvarijos ubagą? Sakėt, kad gerai jį pažinojote.

Dar ir nepaaugės buvau, bet jį ypač gerai įsidėmėjau. Jis buvo turtingas žmogus, turėjo tris ūkius apie Žemaičių Kalvariją, ten žemės neprastos. Turėjo gerus, tikrus ūkius, ne kokius prastus... Ir jis, tas Rimkūnas, tuos ūkius išarendavodavo (išnuomodavo). Veltui nedavé – už žemės naudojimą gaudavo pinigų. Ir vienam ūkyje jis turėjo kambarį (ar du?), kur kartais grždavo nakvoti. Išeidavo po savaitę, po mėnesį – nueidavo į Šidlavą (Šiluvą), dar toliau po visą Lietuvą, keliaudavo kur tik atlaidai būdavo. Visur éjo – terbą ant nugaros, batus į rankas... Visas nuskaręs, vienais lopais – kaip žiužis... Taip ir traukdavo – rožančius ant kaklo, lūpa apatinė buvo didelė – einant krutėjo... Kalbėjo poterius ar ne – bet lūpa visada plustėjo,

Meistro senelis Pranciškus Striaupa.

palūpys atkritęs... Lūpa kaip naganė. Visur jis dailinosis – ir prie bažnyčių, ir prie kunigų. Per Žemaičių Kalvarijos atlaidus anas visur su jais dalyvaudavo, visur linido. Vieni priimdavo, kiti – ne, bet juk toks pamaldus žmogus... Tokiam kunigas negali viešai atsakyti – nori nenori turi turėti reikalų. Ir kas gali pasakyti – ar jis iš tiesų buvo pamaldus, ar vaidino? Sunku pasakyti. Žemaičių Kalvarijoje buvo daug davatkų – šventa vieta traukė. Jei kokia davatka susirgavo, Rimkūnas tuojo prie jos pristos. Gal turi auksinelių? Norėdavo, kad jam atiduotų, o jis žegnodamas eidavo kelias, poterius kalbėdavo. Sakydavo, kad nuneš auksinelius bažnyčiai, ne kunigui, o aš, sakydavo, pasimelsiu, išmeliu tau dangų. Jei turi, atiduok man, neduok kunigams. Ir davatkos patikėdavo, atiduodavo jam paskutinį. Sako, kad jis ant kaklo turėjęs pasirišęs terbelę, kai tik gaus auksinelių – tuoj į terbelę... Taip sutaisydavo pinigų ir ar ūkį nusipirkdavo, ar dar ką sugalvodavo. O pats valgydavo gal savaitės senumo bulvynę – kol vienos nesuvalgydavo, naujos nevirdavo. Ta jo bulvynė nuolat su juo šnekėjo, puškėjo... Vis tiek deda į save... Mačiau ji kaip gyvą, įstrigo jis man į galvą ir išdrožiau ji tokį, koks jis ir buvo. Ir apsirengimas toks, nuolat nuskurės buvo, purvinas, nosis ilga kaip agurkas, lūpa atvipusi, žandai įkritę... Labai negražus. Buvo apželės-

– nekirpo plaukų, barzdos kur ne kur plaukas tebuvo, gal su peiliu kartais ir nusipjaudavo, jei perdaug užsiriesdavo...

Buvo rudojo, kažkur jis keliavo. Nuo Alsėdžių einant prieš Žemaičių Kalvariją yra toks medinis tiltelis. Žmogus rytmety, bešvintant ten ējo prie gyvulių ir rado jį negyvą. Buvo numiręs, bet nei kieno užgautas, nei primuštas. Tik vėliau Rimkūną radęs žmogus išmoko gyventi. Iki tol vargingai gyveno, pastatai buvo aplūžę, bet vėliau atsistatė naujas pastatus, gerai apsirengę... Pasisekė. Kai Rimkūną apieškojo, terbelės ant jo kaklo nebebuvo, kažkur buvo prapuolusi.

Ir ubagą Rimkūną šiek tiek paspalvinot?

Šiek tiek. Matai, jo lopai buvo iš kitos spalvos medžiagos. Apdaras vienoks, lopai kitokie. Kokį turėjo, tokį uždėjo. Reikėjo paspalvinti, kitaip nesimatys, kur uždėti lopai.

Kartais ką nors pats sugalvoju, nebūtinai istoriją imu iš gyvenimo. Išdrožiau žmogų, kuris kartais per gérimą paklysta, nebežino, nei kur jo namai, nei kur esąs. Išdrožiau taip – norėjo žmogus nueiti pas paną, bet pataikė į tvartą pas kiaulę. Apkabinės šnekina, siūlo iš butelio lašiukų... Taip juk kai kuriems gali atsitikti.

O kaip Jūsų sodyboje atsirado tiek daug kerų ir mažesnių keralių?

Netoli nuo Dovainių yra toks ežeriukas. Anas pagal padavimus atsirado iš nakties. Pirma buvo kažkokie garsai, cypimai girdėti. Kiek ten cypė, sunku pasakyti, bet po nakties toje vietoje, kur anksčiau buvo miškas, atsirado ežeriukas. Nedidelis, gal kokių dviejų hektarų pločio. Sukrito miškas, viskas prapuolė, ir atsirado ežeras. Matyt, vėliau medžių kamienai nupuvo, o kerai pasiliko. Jų yra visame ežere, nei su tinklu, nei su kitkuo ten nepažvejosi. Ir kitos žuvies, kaip karosai (tiesa, yra ir vėžių), ten nėra. Sako, dar ir vėgelių pagavę, o kitų žuvų nėra. Ar vanduo rūgštus? Kartą sekmadienį pas mus pasimaišė jaunesnių vyrių. Sakau, einam į ežerą, padésit man kerų parauti. Visokių ir valgių, ir gérimų nusivežém, sakom, paviešesim prie ežeriuko. Taip ir buvo – kaip šernai po ežerą, po jo dumblus kapstêmës, maurojom... Atsistoti neišeina, smengi į durpžemę, baimė ir pasileisti ant dugno. Ir per dieną priovém nemažai kerų. Vėliau sugalvojau juos sodyboje sustatyti tarp obelų.

Ypač didelis keralis stovi priešais trobą, arčiau vieškelio...

Tą buvo sunku išrauti – jo viena šaknis buvo jaugusi į ežero šlaitą. Toks jaunas vyrukas su pjūkleliu palindo po vandeniu. Papjauna ir išlenda, papjauna ir vėl galva kyšo... Šiaip taip ištraukėtą kerą, kai šaknį atpjovė.

O kaip ežerolis vadinas?

Lestis.

Ką jo vardas galėtų reikšti?

Kad ne aš krikštijau – negaliu pasakyti. Turbūt iš senovės tą vardą turi.

Esate ir geras kaukių meistras. Girdėjau, kad nuo jaunumės éjot kartu su Užgavénių čeleda? Kaip Užgavénių „liga“ apsirgot?

Užgavénės iš jauno mégau. Mégau ir kaukes pasidaryti. Seniau daug kas eidavo taip – kailį akims ir nosiai iškirpdavo ir tuo visa kaukių gamyba baigdavosi. Buvau pasidaręs meškos galvą, padariau, kad ir jos žiaunos darinėtu, kad galėtų išsižioti. Kartais duodavo degtinės, bet daug gerti vaikščiodamas negali, todėl sugalvojau padaryti taip, kad kai meška išsižioja ir užsiverti degtinę, ji subėgdavo į guminę pūslę, skirtą kaitinimui, kuria buvau pritaisęs prie pilvo. Kiti paragaudavo, duodavo ir meškai, išsižioju ir – kliu kliu žemyn... Šauks, kad perdaug išgériau, o degtinė pūslėje. Sakydavo, prišlapins meška trobą, nebeišvilksi jos, smirdės... Jei

išvarys, ir išeidavom. Gaudavom kelias kapeikas, dar ko nors ir traukdavom toliau. Jau prieš vakarą silpnai bepaeinu... Tieki apsilpau, o degtinės visai nenorėjau ir negeriu, bet veikė jos garai, kai pro meškos žiaunas ją pildavau į pūslę. Tas kvapas taip apsvaigina, o meškos kaukės nusiimti negali, visa yra pririšta prie rankų. Kiti nusiima lengvą kaukę ir eina per lauką, o aš visąlaik turėjau su ja vargti. Galva sunkiausia, kailiu apdėta. Nagus kaip meškos buvau pasidirbęs, galėjau su jais ir į medį įlipti.

Ką dar meška per Užgavénes darydavo?

Seniau meškas vedžiodavosi po kiemus. Taip ir per Užgavénes – lenciūgu prisirišę žmogus eina vedinas meška. Atėję kaip sugebédavom, taip ir vaidindavom. Šeimininkės ir jų dukros bijojo meškos, kad stipriau jų nepriglaustų. O jei kas sugalvodavo eiti kibtis, nagais šiek tiek paspausi, suspausi odą, ir greitai tokiam praeidavo noras eiti su meška kibtis. O jei dar supilsi butelį degtinės, šaukdavo gvalts, kad tik greičiau mešką išvestų. Duos ir lašinių, ir pinigų, kad tik meška išeitų, kad nebūtų klapato.

Kokios dar kaukės Užgavénių kompanijoje buvo įsidémétinos?

Vienas buvo pasidaręs vadinamuoju skarijotu. Visus drabužius iš kitų drabužių susiuvinėjęs. Kai eidavo, vėjas papūsdavo – skaros tik plūst, plevėsuoją į visas puses. Kitas kokį kailį užsidėjęs, kitas velnią pasidirbęs – ragelius, uodegą prisdidės. Velniku paskirs tokį, kuris nedidelis ir mitrus. Jei kartais neįleisdavo į trobą, toks pašokdavo ir ant stogo, kokiui kamščiu užkišdavo kaminą. Kurdavo vėliau šeimininkė ugnį ir neužkurdavo. Visokių šposų pridarydavo. Einant su Užgavénių būriu pirmiausia velnias atbėga prie durų, kad namiškiai nespėtų jų užskesti, kad būtų galima ieiti. O jei visi eis kartu ir iš lėto, tai kartais nosimis atsimuši į uždarytas duris. Tada visko pridarydavo – šunis išgąsdinėdavo taip, kad jie suviduriuodavo...

Kaip darydavotės kaukes – patys ar kam užsakydavot?

Kiekvienas pasidarydavo. Sau dariausi pats, o kitiems nedariau. Juk irgi turi rankas... Sugalvojau ir kitais metais po meškos pasidariau arkli. Pasidariau arklio galvą, pasidariau rėmą, pats lieki viduj, apsidengi aplinkui, įtaisai uodegą, turi vadeles – išeina kaip tikras arklys. Kojooms turi iškamšą, išdedi jas į viršų, apauni batais – atrodo, lyg jotum, lyg būtum raitelis. Per dieną bevaikščiojant ir šonai pasidaro kruvini, nugraužia. Kai vaikščiojau per Užgavénes, mégdavau pasidaryti ką nors įdomesnio, neidavau vien kailį nuo akių nusikirpęs. Jei eini, turi būti rimitai pasiruošęs. Kas ką sugalvodavo Užgavénėms, tas tą ir dirbo.

Vėliau ir veidui pridengti iš medžio émét kaukes drožti?

Žemaitijos nacionalinis parkas ėmė ruošti kaukių parodos ir konkursus dvaro svirne, Aldona Kuprelytė pristojos, prasė, kad dirbčiau. Kartais nebenoriu dirbtis, bet neduoda ramybės. Ir negali atsisakyti. Už darbus esu gavęs medienos, ažuolų, kiekvienais metais nepaskutinėj vietoj likdavau. Esu ir pirmai, ir antrą vietą gavęs, šiemet vėl pirmają laimėjau.

Esat gavęs ir kitų premijų – pavyzdžiui, 2004 m. tapot Rokiškyje rengiamo visos Lietuvos liaudies skulptorių konkurso, skirto Liongino Šepkos atminimui, laimėtoju.

Dėl tu premijų – ne visuomet pačios aukščiausios vietas būna, bet be nieko beveik niekada nelieku.

Telšiuose praėitais metais apskrities „Aukso vainiko“ konkurse pelnėte antrą vietą.

Tas vainikas toks teišėjo... Nebesudėjo ten gerai mano „žaislus“, ne taip, kaip reikėjo. Išsimėtė jie. Kai paskui sudėliojom, sako, iškart taip reikėjo...

I Islandiją buvo išvežę mano darbus, išpirko visus, vieną tik parvezę, nes buvo nutrūkusios rankos. Ir į Vokietiją buvo išvežę, ir kitur.

Darot ir įdomius papuošalus – stebinat netikėtomis idėjomis.

Šiaip daug darbo su papuošala, nesinori užsiimti. Buvau padaręs papuošalų su arklio uodegos ašutais – išpiniai juos, jie turi įvairių spalvų blizgesio, atspalvių. Kai juos supini, išeina raštas.

O pats ar kada dirbot su arkliais?

Nuo pat mažens ariau dirvas, akėjau. Juk su arkliais seniau viską ir darėm. Ir jodavau, ir raišiodavau juos, ir važiau su ratais, rogėmis.

Kai buvau dar mažas, brolis jau dirbo su arkliais. Apsikumeliavo kumelė, turėjo širvą kumeliuką. Brolis mylėjo arklius. Kumeles tada vis tiek kinkė, jos visur buvo su kumeliukais. Kai brolis dirvoje apsistodavo pailsėti, kumeliuko priekines kojas užsidėdavo sau ant pečių ir taip vaikščiodavo. Paskui kumeliukas ir pats išmoko palipti ant pečių. Rudenį kumelys paaugo jau didokas, kai lipa ant brolio, šis kanopomis kartais gaudavo ir per galvą. Jau nebenorėjo, bet tas vis tiek lipdavo... Per žiemą užaugo visai dide lis arklys – vis tiek lipdavo ant brolio, kai arklius išleisdavo į aptvarą pasivaikščioti. Kumelys norėjo pajoti ant žmogaus... Vėliau prie trobos būdavo prirauta žiogrių – dėl atsiginimo nuo kumelio. Paugės iki dvejų metų buvo gražus, zbrainas eržiliukas. Brolis jam ir aviželių ipildavo, ir šiaip, kur galėdavo, pagerindavo maistą. Brolis jį pavadino Karaliumi. Dėl to, kad buvo toks protinges. Brolis, kai arklius aptvare paleisdavo laiogyti, sakydavo: „Kaziau, bék į trobą, tuo paleis arklius pabégioti.“ Iki puskelio dar šiek tiek pabégdavau, mažas vaikas tebebuavau, kai išgirsiu, kad jau pravarnes duris atidaro, kai išgirdavau jų kanopų bildesį, tada né réplomis į trobą nebegalėdavau įréplioti, apmirdavau iš baimės, nes bijoju Karaliaus, kuris šoka ant pečių. Paskiau išvedė tą arkli į jomarką parduoti. Jis per ratus šoko prie kitų arklių. Kol išpainiojo... Jį kažkas nupirko, bet vėliau, uosdamas brolio pėdas, buvo parbėgęs į namus.

The master from the village of Dovainiai

A comprehensive conversation with the original wood carver Kazimieras Striaupa, who is living in the village of Dovainiai (Plungė distr.), has been presented. The author Juozas Šorys touches the ground not only of the variety of the values, and themes of the craftsman, who is creating in a natural and spontaneous way, but also makes the forgotten traditions, jobs and customs pressing.

Michaelis Yorkas (g. 1939) yra Etnoastronomijos bei etnoastrologijos tyrimų centro (*Sophia Centre for the Study of Cultural Astronomy and Astrology*) koledžo prie Bath Spa universiteto vedantysis dėstytojas, taip pat Šiuolaikinių religijos klausimų archyvo (*Archive for Contemporary Religious Affairs*) direktorius, Kultūros bei švietimo tyrimų akademijos (*Academy for Cultural and Educational Studies*) Londone vicedirektorius, Eurindikos tyrimų centro (*Center for Eurindic Studies*) Amsterdame direktorius. Be šios, kurios skyrius čia išverstas, yra išleidęs dar tris knygas: „Numos Pompilijaus romėnų švenčių kalendorius”, „Dievai prieš Asurus: indoeuropiečių kulto bei mitologijos interpretacija” ir „Ryškėjantis tinklas: naujojo amžiaus bei neopagonių judėjimų sociologija”. Mums, be to, gali būti įdomu žinoti ir tai, kad M. Yorko senelis, pavarde Jurkšaitis, i Londoną kadaise emigravo iš Lietuvos, nuo Tauragės.

Pagonybė kaip teologija

Michael YORK

Siekdamis susidaryti išsamesnę ir tikslesnę pagonybės sampratą, suprasdami ją ir kaip religiją, ir kaip kultinį elgesį, mes kartu turime suprasti pagonybę kaip tam tikrą idealų teologijos tipą. Tačiau dėl jos ypatingos prigimties, palyginti su kitomis pasaulinėmis religijomis, labiausiai pagonybei tiktų tokie apibrėžimai kaip *poli-* ir *ad hoc*. Plačiausiai pagonybę galėtume apibrėžti kaip „individu ar bendruomenės interaktyvaus bei polimorfiško švento santykio su visa kuo, kas apčiuopiamas, juntama ir/arba antžusliška, teigimą”. Toks paaškinimas pasiūlytas „Gamtinės religijų sąraše”, siekiant iš dalies atskirti pagonybę nuo gamtinės religijos ir atsakyti į klausimą, ar kuri viena iš jų kitą apima. Apibrėžimas aprėpia ne tik humanizmą bei natūrizmą/natūralizmą (gamtos garbinimą), bet ir tradicinius (poli)teizmus. Taigi šitaip suprantant pagonybę, tasai dvejopas santykis, kokį bet kuris individuas ar bendruomenė gali turėti su fiziniu pasauliu, kitaip žmonėmis, apskritai sąmoningomis būtybėmis ir/ arba su antgamtinėmis, maginėmis tikrovės dimensijomis, – jei tik tas santykis pagoniškas, – turi būti suvokiamas kaip sakralus, šventas ir holistinis. Tuo pat metu nėra jokios vienos formos, prie kurios šis santykis turėtų taikytis. Priešingai: įmanoma daugybė skirtinės formų.

Vienas kritinių priekaištų pateiktam apibrėžimui yra tas, kad jį atitinka daugelis religijų, jau vien dėl minėtos konjukcijos/disjunkcijos *ir/ar*, kuri leidžia vieniems pagal pageidavimą pasirinkti neantgamtinę, gamtos religiją, o kitiems – įvairius transcendentinius gnosticizmus. Bet užtart šis apibrėžimas apima „senosios mokyklos” pagonybę: pavyzdžiui, graikių-romėnų klasicismą, konfucionizmą, šinto bei santeriją.

Kita vertus, kas skiria pagonybę nuo daugelio stambesių ar smulkesnių pasaulio religijų, tai jo kraštutinis polimorfizmas. Pagonybei negali atstovauti joks vienas kanonas ar autoritetas. Nors pagonybėje, kaip visumoje, ir gali būti atskirų griežtais apibrėžtu formų, jos visa apimanti difuzija bei įvairovė pranoksta krikščionybės, budizmo ir net hinduizmo įvairovę. Aldousas Huxley’is teigė, kad „krik-

čionybė, kaip ir hinduizmas ar budizmas, nė nėra viena religija, bet keletas religijų, pritaikytų skirtingo tipo žmonių poreikiams”,¹ o tai juoba teisinga pagonybei. Priežastis ta, kad pagoniškasis identitetas yra lokalai apibréžtas, tiek individu, tiek bendruomenių atžvilgiu. Pagonybė neturi nei centrinės administracijos, nei bažnytinio susirinkimo. Tačiau pagonybė yra polimorfiška ne tik savo apibrėžtumu, bet ir tuo, kaip ji suvokia dievybę. Šventybė ir dvasiškumas savaiame gali įgauti skirtinės formas. Šis dievybės daugiaformiškumas gali būti „visaformiškas”, panteistinis, arba paprasciausiai „īvairiaformiškas”, politeistinis. Tuo pat metu, pagonybės požiūriu, dieviškosios tikrovės heterogeniškumas gali būti suprantamas kaip vienoks ar kitoks monistinis vienis arba būti tame sutelktas. Bet netgi tokia perspektyva dar nebūtinai yra pagoniška. Iš esmės, pagonybė garbina tokią įvairovę, kuri meta išskūti pačiomis žmogiškojo suvokimo bei vaizduotės riboms.

Atvirkščiai, pagonybė mena interaktyvų santykį tarp skirtinės tikrovės polių: pasaulio, žmonijos vienoje pusėje ir antgamtės kitoje. Pagonybė nei nusižemina prieš dievybę, kas būdinga islamui, nei į gamtą žiūri savininkiskai, ką pateisina Pradžios knyga. Nei jos dievybė yra taip nutolusi, kaip antai deistų, neortodokšų krikščionių ar vedantistų, kad visai nebebūtų paveikiamas žmogaus. Pagonybės dinamika tokia, kad pasauli ar gamtą gali pakeisti žmonija, o dievus, kiek jų iš viso esama, – tiek žmonija, tiek jie vienas kitą. Pagonybėje pagrindinės tikrovės pusės, kad ir kaip suvoktos, yra iš esmės tarpusavy priklausomos.

Ši dieviškių tikrovų sąveika kaip tik ir atmeta teologinių požiūrių į švenčiausiąjį Vieną, kuris esą reiškiasi daugiui, bet savo raiškų lieka nesutrikdytas ir nepaliestas. Tokia yra teologinė gnosticizmo samprata, požiūris, kuriuo dieviškoji tikrovė regima kaip grynais transcendentiska, o materija – kaip blogis, tai, iš ko reikia ištrūkti.² Gnosticizmas – tai žinojimo (*gnōsis*) kelias, kuriuo eidamas individuas atranda „tikrąjį realybę”, todėl atsiriboja nuo fizinio pasaulio ir

grižta prie pirminio Prado, ar tai būtų Plotino Vienis, ar Platono Gėris arba Idėja, ar Šankaračarjos Brahmanas, ar Budos Tuštuma. Gnosticizmo *gnōsis* – tai ypatingas žinojimas, supratimas ar išmintis, ir tai aiškiai ne pagoniška pažiūra, siekiant panaikinti patį mąstymo dualizmą.

Pagonybė sudaro vieną idealų teologijos tipą, gnosticizmas – kitą. Iš esmės skirtumai tarp *bet kurių* religijų remiasi pamatiniu pagonybės–gnosticizmo skyrimu. Kitaip sakant, visos religijos gali būti padalytos į pagoniškas ir gnostines arba, geriausiu atveju, būti suvokiamos kaip abiejų mišinys.³ Sekant Albanese'o religijų padalijimu į tas, kurios į gamtą žiūri kaip į tikrovę, ir tas, kurios gamtą supranta kaip iliuzią, – kaip idealias kategorijas,⁴ – pagonybė teigia materialūjį pasaulį esant tikrą ir vertingą, o gnosticizmas jį mato kaip tai, pro ką reikia prasiskverbti, kaip kažką fiktyvaus, beverčio ar net blogo.

Ironiška tai, kad nors pagonybė ir gnosticizmas iš esmės yra diametraliai priešingi idealūs tipai, savo istorinėmis nominaliomis apraškomis jie anaipolti nėra priešai. Jau vien todėl, kad abu buvo pasmerkti kylančios krikščionių Bažnyčios susirinkimų, pagonybė ir gnosticizmas savaime tapo sajungininkais. Be to, abu, nors ir skirtingais būdais, pabrėžia būtinybę mokyties bei studijuoti tekstus. Šią fundamentalią abiejų sajungą šiandien atspindi giminystė ir netgi mišinys tarp daugiau gnostiškai orientuoto Naujojo amžiaus (*New Age*) judėjimo ir neopagoniško Deivės dvasingumo komplekso.⁵ Savo grynesnėmis formomis, artėjančiomis prie idealų tipų statuso, tiek pagonybė, tiek gnosticizmas tradicinės krikščionybės buvo ir tebéra vertinami kaip erezijos ar paklydimai.

Idealų tipų tikrovėje, žinoma, nėra. Tai idealai, sociologų dažnai naudojami konkretiems santykiams nusakyti. Jie tėra – ir naudojami kaip – standartai, kuriais tyrinėjami konkretūs nukrypimai į vieną ar kitą pusę. Taigi kaip idealūs tipai, arba bendros kategorijos, pagonybė ir gnosticizmas sudaro binarinę sistemą, kurios atžvilgiu galima įvertinti bei klasifikuoti tikras pasaulio religijas.

Pagal kategoriją gnostiškas, skiriant nuo istorinių ar nominalių jo apraiškų, būtų oficialusis hinduizmas su jo vedantiškaja bei brahamaniškaja teologijomis. Nors dažnai apibūdinamas kaip monistinis, spekulatyvusis hinduizmas įveda dualizmą tarp Brahmano (*brahman*) ir majos (*māyā*), tarp absoluto ir iliuzijos, tarp esmiškosios tikrovės ir patiriamų reiškinii. Jo metafizika gali būti įvairi, kaip kad jo mitologinis korpusas bei religiniai tekstai, tačiau savo praktinėmis išvadomis jis prilygsta manichėjizmui, pabrėžiančiam būtinybę asketinėmis praktikomis išvaduoti dvasią iš materijos gniaužtų.⁶ Manichėjizmas savo ruožtu yra katarų – grupės viduramžių krikščioniškų sekų, irgi pabrėžusių dualistine teologiją bei asketines praktikas, – pirmtakas.

Manichėjų bei katarų *gnōsis* šiaip jau artimas budizmo išminties tradicijai. Kaip daugiau ar mažiau „protestantiška“ hinduizmo reforma, budizmas seka labai panašia, jei ne tokia pat metafizika. Nors, pavyzdžiui, theravados budizmas fizinį pasaulį laiko realiu, ne *māyā*, bet jo siekis išsi-

vaduoti iš pergimimų iš esmės reiškia tą patį. Jo požiūris į materiją iš esmės yra tokis pat kaip manichėjų bei katarų. Tačiau kitais atžvilgiais theravados budizmas veikiau primena ateistišką materializmą. Nors dievų buvimą jis pripažista, bet neteikia jiems jokios vertės. Šia prasme jis taip pat primena epikūrizmą,⁸ nors pastaras dar yra pagoniškas, o theravada savo siekiai ir tikslais – gnostiška. Ir mahajanos budizmas, nors savo ritualinėmis praktikomis, idealistine metafizika bei dievybių panteonu atrodo tokis skirtingas, siekia tos pat nirvanos, kad ir atidėtos, prieš tai tam-pant bodhisatva.

Religijų kategorizavimas kaip gnostinių ir pagoniškų apsunksta pagoniškosioms priskiriant pitagorizmą, platonizmą, neoplatonizmą, kabalistą ir netgi teosofiją. Pagal mano siūlomą teologinę klasifikaciją, visos jos yra gnostinės. Visos jos postuluoja aukščiausiąjį Pradą, kuris tuo pat metu yra aukščiausias tikslas. Jos teigia tikrajį Omega, kurį tapatina su Alfa. Evoliucija, ar progresas, nėra atviri, bet vyksta ratu ir grįžta ten, iš kur prasidėjo. Šioje dvasinėje perspektyvoje neretai įvedama reinkarnacijos samprata, ir gimimų-mirčių-pergimimų ratas visuomet yra tai, iš ko reikia ištūkti, iš ko reikia išsivaduoti. Pergimimas yra ne kosminio *joie de vivre* [džiaugsmo gyventi] išdava, o *Weltenschmerz* [pasaulio kančios] priežastis.

Šioje atodairoje mes irgi turime skirti nominalią ir grynają pagonybę. Kitaip sakant, turime išmokti skirti tokį dvasingumą, kuris tėra pagoniškas vien pavadinimu ar bent jau plačiausia prasme, nuo tokio, kuris yra pagoniškas iš esmės, iš tikrujų. Atidi dekonstrukcija įgalina mus iškelti aikštén bet kurios teologinės orientacijos kryptį bei tikslus ir kur ji patalpina žemškają būtį visuotiniame kosmoso vaizdinyje. Kai kuriais atvejais, kaip kad platonizmo, orfizmo ar teosofijos, iš karto tampa aišku, kad nors nominaliai pagoniškos, šios religijos yra transcendentiskos, gnostinės. Vadinas, politeizmas, nors visuotinai laikomas pagonybės bruožu, kaip jos požymis yra nei būtinės, nei pakankamas. Apulėjaus Isidės misterijų, Mitros misterijų ar Didžiosios Motinos misterijų panteoniška dievybės samprata visai netrukdo šiemis tikėjimams įgauti gnostinę orientaciją. Panašiai naujujų laikų Jėzaus Kristaus Bažnyčia, nepaisant jos šventųjų politeizmo ir kūniškos „dangiškojo Tėvo“ prigimties, nėra pagoniška. O stoikų ir epikūriečių monistinės atmainos, gardineriškosios bei aleksandriškosios vikos dvidievystė, dianiškosios vikos monizmas, jei ne monoteizmas, kita vertus, netrukdo šių religijų laikyti pagoniškomis.

Gnosticizmo ir pagonybės kategorijos tampa dar sudėtingesnės kalbant apie abraomiškias religijas ar zoroastrizmą. Mazdeizmas, šiandien teišlikęs tarp Indijos parsų bei Irano zoroastriečių, – tai palaikas kitados klestinčios religijos, Zarathuštrios išteigtose Persijoje, kaip manoma, VI a. pr. Kr.⁹ Nepaisant jo politeizmo bei kosminės dichotomijos, skirtingai nuo dvasios–materijos dualizmo, anaipolti ne jo puritonės etika, bet teologinė inversija zoroastrizmą daro nepagonišku (nes panašias pažiūras apie ritualinį susiteipimą aptinkame ir šinto). Senosios persų pagonybės reforma,

atlikta Zarathuštras, dievus (*daeva*, senovės indų *deva*) paverčė velniais, o antidievas (*ahura*, senovės indų *asura*) pakélé į pačią garbinamo šventumo viršūnę.¹⁰ Nors griežta prasme zoroastrizmas negali būti priskirtas gnosticizmui, pirmiņės indoeuropietiškos perspektyvos, iš kurios išsirutliojo, požiūriu jis yra „pagoniškas nukrypimas”. Bet kai pagonybė tampa tam tikru mastu iškreipta, ji liaujasi buvusi pagonybe ir gali būti laikoma gnosticizmo atmaina.

Judaizmo, krikščionybės ir islamo vietą tarp gnosticizmo ar pagonybės irgi sunku tiksliai nustatyti. Tam tikra prasme, kiekviena iš jų yra savotiškas abiejų idealių tipų hibridas. Dviprasmybė kyla dėl sutvertojo pasaulio padėties. Fizinis pasaulis čia suprantamas kaip Dievo (Jahvės, Alacho) dovana ir, kaip toks, jis turi būti vertinamas, ne atmetamas.¹¹ Biblinis priesakas pasaulį užvaldyti ir pajungti sau savaimė dar nedaro tokios nuostatos nepagoniška. Antipagoniškoms visos trys religijos tampa tuo, kad radikalai atmeta politeizmą ar bet kokį henoteizmą, neparemtą Raštu. Jų transcendentinės dievybės samprata, nepaisant ankstyvosios izraelitų religijos fizinio pobūdžio bei kai kurių pusiau materialių Alacho bruožų, iš esmės yra visiškai gnostiška. Iš tikrųjų, iki galo dekonstruota abraomiškoji teologinė pozicija nedvejetinai veda prie gnostinės Dievo sampratos, nepaisant asmeniškos ar suasmenintos jo prigimties. Atidžiau pažvelgus, krikščionybės atsiribojimas nuo gnosticizmo ir jo atmetimas pasirodo ne taip teologinės skirtybės išraiška, kaip politinė manipuliacija siekiant užsitikrinti ilgalaikę valdžios paramą. Trumpai tariant, krikščionybės antigostinė nuostata yra veikiau politinė nei teologinė.

Taigi siekdami suprasti pagonybę mes turime ją suvokti ne tik kaip tam tikrą religiją bei atitinkamą kultinį elgesį, bet ir kaip teologiją ar teologinę kategoriją. Pagonybės apibrėžimas, kuriuo pradėjome, buvo skirtas tiek nominaliusion, tiek grynosios pagonybės sekėjams. Tačiau norėdami aprašyti pagonybę visais religijos, elgesio bei teologijos atžvilgiais nominaliąją pagonybę turėtume atmetti. Kitaip sakant, iš apibrėžimo turėtume pašalinti tą *ir/arba* konjunkciją/disjunkciją, kad jis skambėtų taip: „Pagonybė – tai individuo ar bendruomenės interaktyvaus bei polimorfiško švento santykio su visa kuo, kas apčiuopiamas, juntama ir antjusliška, teigimas”. Šitaip pertarus, pagonybė suprantama kaip pasisakanti už ryšį tarp fizinės ir antgamtinės tikrovii, taip pat už žmogiškąją (o gal ir kitokią) sąmonę. Antgamtę jį gali laikyti pricinama tik per metaforą (religinį įvaizdį ar simbolij) arba laikyti ją pasireiškiant ir tampant pricinama per stebuklus. Tačiau kartu su jos antgamtiškumu ar poliniku į antjusliškumą pagonybės humanizmas ir natūrizmas/natūralizmas sveria vienodai. Kitaip sakant, net jei pagonybė ar atskiroje jos atšakoje tai, kas ypatinga ir nepaprasta, iškeliamas virš visumos, arba teizmas ar net politeizmas virš panteizmo, vis tiek dievybė ar šventumas bus aptinkami visur. Taigi pagonybė leidžia dievybei pasireikštį materialiame pasaulyje ir per jį, kad ir kas jį būtų kita. Tačiau pagonybė vengia nustatyti kokią nors ontologinę hierarchiją tarp laikino ir amžino, tarp fiziško ir dvasiško ar tarp šio ir ano

pasaulių. Pagonybėje visi būties, o gal ir nebūties, atžvilgiai sueina į dinamišką partnerystę, arba dalyvauja bendrame pokalbyje kaip lygūs su lygiais.

Šalia iprastų nesusipratimų, laikančių pagonybę tai velnio garbinimu, tai bedieviu ateizmu, vadinas, esama ir galimybės ją laikyti religija, verta savito teologinio supratimo. Vis dėlto šis dvasinės pasirinkimas sukelia tam tikrų trikdaničių asociacijų, kurių neišeina lengva ranka nepaisyti, o iš kurių, kalbant apie pagonišką orientaciją, reikia visuomet atsižvelgti. Jei tai, kas mano aprašyta, gali būti laikoma esmine pagonybės prigimtimi, tai ji tikrai nėra nei ateizmas, nei satanizmas, kaip kad istoriškai buvo tapę iprasta ją aiškinti. Vis dėlto pagonybės trajektorijoje išties būta bendrų taškų su politiniu tautos ar rasės aukštinimu, dėl ko nūdien daug kam ji atrodo žengusi koja kojon su fašizmu. Fašizmas, būdamas ištikinės savo neabejotinu teisumu, siekia centralizuotos autokratijos, socialinės bei ekonominės subordinacijos, o savo blogiausiais kraštutinumais – tiesiog nežmoniškai represuoti ir išvis pašalinti priesingai ar tik skirtingai mąstančiuosius. Iš esmės fašizmas gali būti suprantamas kaip ypatingas fundamentalizmas. Kaip bet kokia kita religija, pagonybė irgi gali išgauti fundamentalistinę orientaciją.

Peteris Bergeris apibrėžia fundamentalizmą kaip „visa apimančią tikėjimo sistemą, palaikomą užkietėjusio ištikinimo savo teisumu ir savo moraline teise primesti ji visiems kitiems“.¹² J. Caputo fundamentalizmą laiko savotisku sumaišymu – asmeninės nuomonės sumaišymu su Dievo valia.¹³ Tačiau, kaip pažymi Bergeris, kad ir kokia jo teologinė nuostata, fundamentalizmas visuomet yra religinės laisvės priešas, ir, Bergerio žodžiais, kai fundamentalistai, „kad ir kokios religijos, paima politinę valdžią, religinę laisvę baigiasi“.¹⁴

Atskirais atvejais fašistinė pagonybė, ar pagoniškas fašizmas, buvo tapę tikrove. Antai vokiečių *Völkstumsbewegung* diegė „arijiską“ požiūrį į eugeniką bei rasinį grynumą. Buvo minimi ir „pagoniški“ teutonų dievai. Kai kurios iš tų idėjų bei praktikų išliko ir šiuolaikiniuose odinistų bei „tikrųjų asų“ (*Asatrū*) judėjimuose. Tačiau šie pavyzdžiai tesudaro niekingą, nereikšmingą mažumą viso nūdienos Vakarų pagonių judėjimo Šiaurės Amerikoje, Šiaurės Europoje bei Okeanijoje mastu. Iš tikrųjų šiuolaikinė pagonybė priklauso veikiau kairiesiems centrismams nei dešiniojo sparno konservatoriams.

Pagonybė ištvėrė ilgalaikį jos asocijavimą su fašistinėmis tendencijomis. I tai negalima numoti ranka, juoba kad kai kuriais atvejais šie kaltinimai dešiniojo sparno pagonybei yra pagrįsti. Antai Kenas Wilberis pliekia senovės pagoniškias imperijas buvus diktatoriškomis vergovės mašinomis.¹⁵ Mums artimesnais laikais pagonybė tai šen, tai ten vis nepastebimi mai ima tapatintis su nacionalizmu. XIX a. pabaigoje *völkish* [liaudiškas] idėjos iškyla Brolių Grimmų monumentalios studijos „Teutonų mitologija“ bei Richardo Wagnerio operų pagrindu. Vokiečių nacionalizmo dvasią itin paveikė Guido von Listo ir Jörgo Lanzo von Liebenfels – rašytojų, suformulavusių „arijosofizmo“, t.y. „arijų išminties“, sąvoką – darbai.

Popularusis *Völkstumsbewegung*, arba „liaudies judėjimas”, apėmė tiek Tėvynę, tiek ir pangermaniškajį išskirtinumą šlovinusias idėjas. Rasismas bei antisemitizmas buvo kaip tik šio germaniškojo liaudies judėjimo – ypač tos jo formos, kurių Listas pavadino „armanizmu”, – padariniai.¹⁶

Ir šiuolaikiniai odinistai bei *Asatrū* judėjimai vieną kitą sykį yra pareiškę neperkalbamą įsitikinimą būtinybe išsaugoti šiaurės tautų rasinių grynumą, pavyzdžiu, pasmerkdami mišrias santuokas bei kreolizaciją.¹⁷ Vis dėlto, nors kai kurioms grupėms ir būdingos, tokios fašistinės doktrinos yra atmetamos kitų, atstovaujančių tai pat šiaurės pagoniškajai tradicijai, nė nekalbant apie šiuolaikinę Vakarų pagonybę apskritai. Nors veikiau idiosinkratiskos nei tipiškos, šios dešiniojo sparno pagonių grupės lieka natūraliomis pagonybės polinkio į lokalumą šovinistinėmis apraiškomis, ypač kai tautinis identitetas suvokiamas kaip rasinis ir siejamas su tradiciniu ar net „pratradiciniu” gyvenimo būdu, kuriam esą iškilusi grėsmė.

Šiaip ar taip, svarbu suvokti, kad fašistinio konservatizmo bei gentinės eugenikos ataugą gali duoti bet kokia religinė orientacija. Antai hinduizmas, šiaip jau pasižymintis tolerancija, pastaraisiais laikais pagimdė ekstremistinius judėjimus Višna Hindu Parišad bei Bharatija Džanata Parišad. Romos Katalikų Bažnyčios suokalbis su fašistiniu diktatoriumi Benito Mussoliniu bei Rytų Europos antikomunistinėmis grupuotėmis irgi atskleidžia konservatyvų polinkį į dešinius kraštutinumus. Slobodaną Miloševičių rėmusi serbų ortodoksus Bažnyčia, iš krikščioniškojo fundamentalizmo kilę tapatybės bei antikultinės judėjimai, Talibanas Afganistane, Lakotos protestai Jungtinėse Valstijose – tai vis pavyzdžiai, liudijantys, jog karingus polinkius, susiklosčius tam palankioms aplinkybėms, gali pademonstruoti bet kuri religija.

Taip pat svarbu suvokti, kad vokiškai *Völkstumsbewegung* daugiau perėmė iš teosofijos nei iš tikrosios pagonybės liekanų. O armanizmui, nekalbant apie teosofines jo šaknis, didžiausią poveikį yra padarės krikščioniškasis vokiečių paveldas. Atidi dekonstrukcija bei analizė iš tikrujų čia teranda labai mažai, jei išvis randa, prigimto vokiškojo dvasingumo, t.y. neiškreiptos tradicinės pagonybės. Kraštutinis fašizmas, kokį mums daugeliu savo idėjų bei darbų demonstruoja teosofijos atvaša Alise Bailey, galiausiai verčia manyti, kad ši toks proto nelankstumas ir netolerancija apskritai yra ne mažiau, o gal net veikiau būdingi gnostinci nei pagoniškai minčiai. Šiaip ar taip, bet kuriuo, tiek pagonybės, tiek gnosticizmo, atveju pamatinė archetipinė nuostata bei perimtas pasamoninis polinkis atitinkamam elgesiui veikiau sietini su kultūriu bei kalbiniu rezonansu nei su genetiniu paveldu ir biologiniu nulemtumu. Apibendrindamas jo laikų visuotinį pagoniškajį konsensusą oratorius Isokratas, kalbėdamas apie Atėnus, išreiškė neeugeniską pagonybės raidos kryptį savo „Panegirike”: „Taigi mūsų miestas taip daug davė kitoms tautoms protu ir kalba, kad jo mokiniai savo ruožtu apšvietė kitus, ir helénų vardas dabar jau žymi ne giminę, o dvasią, taip kad helénais vadinami ne tie, kurie su mumis vienos kilmės, o tie, kas perėmė mūsų išsilavinimą”.

Toks minties išsivadavimas iš kaustančios provincialios pasaulėjautos ir yra tikrasis vaisius, kurį brandina pagoniškai teologinė nuostata, sakralizuojanti pasaulį, kosmosą, žmoniją ir antjusliškasių vaizduotės erdves.

Aš pats, tyrinédamas religiją kaip religiją, kuo toliau, tuo labiau įsitikinu, jog greta kad ir kokių kitų tikslų, kuriems ja gali būti pasinaudota, – visuomenės integravimas, socialinės hierarchijos pagrindimas, politinė įtaka, – psichologiniu požiūriu, religija atveria vartus į išsivadavimą iš empirikos kalėjimo, taip sakant. Religijos atveria mums kažką daugiau nei tik čia ir dabar, kažką daugiau nei mes suvokiamė vien savo jutimais, netgi tuo atveju, kai pagrindinis religinės praktikos uždavinys yra visiškas sąmoningumas čia ir dabar. Religija išveda mus už grynai mechanisko priežasčių–padarinių pasaulio; kitaip sakant, religija nubrėžia kryptį.

Suvokti pagonybę kaip religiją su savitu teologiniu paramatu – tai dalis platesnio pripažinimo, kad religija *per se* yra tam tikra žiūra ir atitinkamas elgimasis. Bet kokia religija suteikia mums operacinį rėmą, pro kurį mes interpretuojame pasaulį ir todėl atitinkamai ji regime bei elgiamės Jame. Religija suteikia hermeneutinę struktūrą, kuri ir lemia tai, kaip mes dalykus matome ir, galiausiai, ką su jais darome. Daugeliu atvejų, jei ne visais, tai ir „žmogaus pastanga simbolizuoti ant-žmogiškumą, *kitą*“.¹⁸

Skirtingų didžiųjų, mažųjų, senųjų ir naujuujų pasaulio religijų panorama – tai įvairiausią pasaulėžiūrų, suteikiančių jų šalininkams vienokį ar kitokį *raison d'être*, kaleidoskopas. Bet koks šio tankaus religijų audinio tyrinėjimas mus nuolat suduria su su skirtingomis perspektyvomis, skirtingais reikšmės nustatymo būdais, pagaliau skirtingais siekiais bei tikslais. Kai mūsų pasaulis tampa vis homogeniškesnis dėl globalizacijos ir visų kitų veiksnių, kurie palenkia mūsų vienodus logikai,¹⁹ tuo pat metu mūsų elektronikos amžiaus transnacionalinės komunikacijos sistemos leidžia mūsų akivaizdžiai susidurti su skirtumais. Kaip visuma, mūsų pasaulis ištis darosi vis labiau kosmopolitiškas, užtat jam vis labiau įsitvirtina pliuralizmas kaip kultūrių bei religinių skirtumų šventė. Vis dėlto naujovių ir nukrypimo nuo nustatyti normų bei vyraujančių modelių mastas, kurį mes galime toleruoti, yra ribotas, bent jau regioniniuose ir vietiniuose reikalauose. Vokietija pastaruoju metu savaip priešinasi scientologijai, kai ji jau išstumama Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje ir Australijoje. Prancūzijos Nacionalinė asambleja padarė išsamų „Parlamento prancūzimą apie sektas bei naujiasias religijas“, kuriame iš esmės bet koks religinis nonkonformizmas yra automatiškai įtaromas ir ribojamas valstybinėmis sankcijomis imtinai iki likvidavimo. O garsioji dovidėnų (*Branch Davidian*) apsiaustis Vake, Teksaso valstijoje, tik juolab paakina mūs, kokio likimo gali susilaukti nonkonformizmas nesupratimo ar iškreipto supratimo atmosferoje.²⁰

Norint susidaryti pilną religijų vaizdą, dera žinoti, kad didžiuma pasaulio gyventojų priklauso vienai kuriai iš keturių plačių religinių šakų: abraomiškajai, dharmiškajai,

sekulariajai ir pagoniškajai.²¹ Pagonybė, kaip ir abraomiškosios religijos, savo kilme iš esmės yra ar bent atrodo gentinės. Kita vertus, kaip kad sekularinė bei dharmiškoji – ypač budistinė – orientacijos, pagonybė daugelį patraukia ne grasinimais, o neprievartiniu būdu.

Kalbant apie „gentiškumą”, niekas nėra savo branduoiliu ydinga tol, kol gali prisitaikyti prie konteksto ir gausenso būrio žmonių. Tačiau jei kokia nors religinė žiūra nebeugeba prisitaikyti prie situacijos, ji turėtų rimtais peržiūrėti savo pagrindus. Dėl globalizacijos sparčiai mažėjančiame pasaulyje visos tautos privalo išmokti gyventi šalia kitų ir išdrįsti su jomis laisvai bendrauti ir bendradarbiauti. Corringtono žodžiais, mūsų pasauli galima apibūdinti kaip „organiskai atsinaujinančią prigimtinę teisę... postpatriarchalinį amžių”.²² Religinė – visų religijų – laisvė yra pamatas žmonėms dirbtį ir gyventi kartu konstruktyviai. Kaip kad iškalbingai pasakė Bergeris, „slaptasis religinio liberalizmo tikslas – apginti šiam pasaulyje galimybę juoktis”.²³ Mes neprivalome nei mėgti, nei pritarti tam, kaip kiti daro tai, ką daro, bet privalome rasti sau tokį *modus vivendi*, kuriamė bent jau paliktume kitiems erdvės.

Pavyzdžiu, ateistai turi teisę neigti antgamtiškumą, nors jie iki šiol ir nesugebėjo įrodyti, kad antgamtiškumo *neesti*, kaip kad kitų tradicijų sekėjai dar nesugebėjo įrodyti, kad jis *est*. Taigi ateizmas irgi tėra tikėjimo nuostata. Ne mažiau nei bet kuriai kitai, jai turi būti suteikiama teisė veikti tol, kol ji nepradeda riboti, kelti grėsmę, persekioti bei griebtis smurto prieš tuos, kurie laikosi kitokių pažiūrų. Ateistiniame pasaulyvaizdyje antgamtiškumui paprasčiausiai nėra vietas. Mes visi priešinamės tironiškoms sistemoms – valdininkijai, korporacijoms, klikoms, politinėms grupuotėms, siekiančioms primesti savo požiūrį kitiems. Šiuo atžvilgiu pagonybė sutinka su kitomis religijomis dėl to, kad žmonės gali būti lavinami ir indoktrinuojami pagal kurią nors atskirą hermeneutinę sistemą, tačiau visas tokios sistemos privalo savo gretas papildyti tik pasiūlos, o ne prievartos būdu. Nepaisant nuolatinių ir nesiliaujančių pažeidimų, vis dėlto ant ekologinės, ekonominės bei politinės bedugnės krašto mūsų pasaulis išsiliko tik todėl, kad sugeba pranokti paseenusi gentiškumą, iki šiol skatinantį išpuolius prieš kitus, kaip kad matome Izraelyje bei Palestinoje, Šiaurės Airijoje, Šri Lankoje ir Balkanuose.

Britų gardneriečio Zachary'o Coxo žodžiai, pagonybė priėdeda prie visų krikšcionių, musulmonų, budistų, hindų bei kitų, kurie, kaip „geros valios žmonės”, stoja prieš bet kokius „fašistus ir fundamentalistus, atmetančius multirasinę, multikultūrinę visumą”.²⁴ Šiam pasaulyniam poliloge pagonių pozicija aiškesnė ir apibrėžtesnė. Corringtonas tai aiškina tuo, kad „i neaprēpiamus tolius nuvilnijančiose šventosios gamtos klostėse, gamtos tarpekliuose, nesutramdomoje gamtos prigimtyje, pačioje gamtos dvasioje visi dievai ir deivės, kad ir kokie amžini ir galingi, visuomet galų gale lieka apgaubti bedugnės gamtos paslapties”²⁵ Vadinkime šią paslapčią kaip tinkami, galime sutikti arba nesutikti su „Feuerbacho požiūriu į religiją kaip žmogiškąją projekci-

ją”, vis tiek „teologiniam etnocentrizmui daugiau nebegali būti jokio pateisinimo”.²⁶

Nors aš tebesu išitikinės pagonybę esant religija (aukščiau mano apibrėžta prasme), pastaruoju metu man atrodo, jog tai ne tiek atskira religija kaip tokia, kiek pats vidiunis dialogas tarp skirtingu, nors susijusių, religinių struktūrų, taip pat dialogas jų pačių viduje – viena vertus, teigiant organiskas šaknis, glūdinčias žiloje praeityje, o kita vertus, žengiant koja kojon su šiuolaikiniu augimo, pokyčių bei atradimų avangardu. Pats jos lankstumas bei sugebėjimas prisitaikyti leidžia jai jaustis kaip namie tiek civilizacijos beveik nepaliestoje gamtoje, tiek kaimo bendruomenėje, tiek kosmopolitiškame didmiestyje, pagaliau ir sparčiai plintančioje kibererdvėje, ir neaprēpiamose kosminės vaizduotės erdvėse. Pagonybė – tai, pirmiausia, teigiantis dialogas, išauges iš pat gamtos ritmų bei ciklų ir juos atspindintis. Ji siekia ne ištrūkti iš didžiojo gamtos rato ar išvis jį sunaikinti, bet dirbtį tame ir jį švesti.

Jei esama kokios vienos sąvokos ar veiksmo, talpinančio savyje pagoniškosios orientacijos esmę bei pagoniškajį identitetą, tai – šventimas. Pamatinė Rytų nuostata yra išsvadavimas, krikšcionybės – pasirengimas išganymui, o pagoniškasis šventimas reiškia šventišką džiaugsmą, apimantį ir tarnystę, nes tarnystę – tai irgi žmogiškumo, pasaulio ir dieviškumo teigimas. Žmoniją, gamtą ir visokį antgamtiškumą, koks tik galėtų būti ar nebūti, pagonybė regi kaip iš esmės dievišką. Kaip tik ši visa persmelkiančio dieviškumo ar bent jo galimybės ižvalga ir sieja tarpusavyje įvairiausias individualias pagoniškojo religingumo apraiškas. Vietoj įsigalėjusio, nors tolydžio krioštančio nusistatymo abejoti bei neigti pagonybę kaip religiją, aš sakau, kad pagonybė – tai „šakninė religija”. Galėtume ją net pavadinti „dvasiniu radikalizmu”²⁷ Istoriskai visas kitos religijos tėra šios šakninių religijos atžalos arba/ir nusišakojimai nuo jos. Aš netgi drįstu teigti, kad jei mes išvis norime perprasti kokią nors religiją, pirmiausia turime perprasti pagonybę – kaip šaknį, iš kurios auga visų religijų medis. Tuo pat metu ši šaknies religija, šis dvasinis radikalizmas šiuolaikinėje visuomenėje bei nūdienos istorinėmis aplinkybėmis reiškia radikalų užmojų perprasti dvasingumą – kartu ir pirmykštėmis, ir pačiomis moderniausiomis jo dimensijomis.

O kadangi jau pagonybė yra religijų šaknis, tai ji, vadinasi, susiduria su ankstyviausiais, tiesioginiais, mažiausiai apdorotais šventybės patyrimais. Būtent į patyrimo lygmenį pagonybė, tiek savo prigimtinėmis, tiek šiuolaikinėmis formomis, ir telkiasi. Bet šventybės sąvoka kelia ne tik teologinius bei filosofinius klausimus – ji mena ir etiką. Tikroji šventybės dorovinė šerdis pagonims yra tai, ką geriausiai išreiškia sąvokos garbė, pasitikėjimas ir draugišumas. Nors šių tikslų siekia visos religijos, pačios šios sąvokos užgimė ankstyviausiais žmonijos laikais, kai visi dar buvo pagony. Kad ir kuo dar jos būtų virtusios, garbė, pasitikėjimas ir draugišumas yra pagoniškos vertybės, ir jos mums atskleidžia, kad pačiu savo sutelktumu į šventybę pagonybė saveime, „pagal nutylėjimą”, reiškia būtent etinių religingumą.

Individualių pagonybių įvairovė leidžia sekėjams prieiti prie šventybės iš kuo įvairiausiu pusiu, ir šiandien pagonybė, ši pirmynkštė etinio sąmoningumo globėja, – ir kaip teologinis nusistatymas, ir kaip religinė praktika – yra dvasiškai pasirengusi angažuotis ne tik Motinai Žemei, bet ir visiems jos vaikams, nepriklausomai nuo jų skirtingų ar net priešingų dvasinių polinkių. Kada nors pagony gal angažuosis visai kosminei gamtai su visomis jos gyvybės bei sąmonės formomis, tačiau kol kas mūsų rūpestis – mūsų šventojoj planeta ir jos gyventojai, tarp kurių – ir žmogus. Kuo toliau, tuo darosi aiškiau, jog etiško santykio stygius šiuolaikiame pasaulyje kyla iš tam tikro pamatinio atotrūkio tarp žmogaus ir tiesioginio, neinstitucionalizuoto, netarpiškai kaujamo šventybės patyrimo. Mano giliausia viltis – kad iš naujo pažindami savo pagoniškias šaknis ir kultūrą, kultivavimą bei kulta, sugrįždami prie savo šaknų bei ištakų, mes gal ilgainiui atgausime ir netarpiškai šventybės patyrimą – kaip pagrindą lygiateisei, visuotinei ir žmogiškai pasaulio visuomenei, savo kojomis tvirtai stovinčiai ant žemės, o galvą išdidžiai, bet kartu su atjauta iškėlusiai į padanges.

Versta iš: York M. Pagan Theology: Paganism as a World Religion. - New York and London: New York University Press, 2003. - P. 157–168 (III sk.).

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS:

- Huxley, Aldous. Ends and Means. - London: Chatto & Windus, 1937. - P. 227.
- Pagrindinius gnostinius tekstus žr.: Grant, Robert McQueen. Gnosticism: A Source Book of Heretical Writings from the Early Christian Period. - New York: AMS Press, 1978; Layton, Bentley. The Gnostic Scriptures. - Garden City, New York: Doubleday, 1987. Apie patį gnosticizmą žr. R. Granto įvadą (p. 13–19), taip pat: Bloom, Harold. Omens of Millennium: The Gnosis of Angels, Dreams, and Resurrection. - New York: Putnam, 1996; Smart, Ninian. The World's Religions: Old Traditions and Modern Transformations. - Cambridge University Press, 1989. - P. 240; An Encyclopedia of Religion / Ed. Vergilius Ferm. - New York: Philosophical Library, 1945. - P. 300 t.
- Apie trečiąjį religijos tipą, kurį, pasitelkęs racionalizmo pavyzdžių, pavadinu „astraliniu“ (*astral*), žr. mano straipsnį „NSO religija ir gamta“ rengiamoje enciklopedijoje *Encyclopedia of Religion and Nature*. Kaip ir pagonybė, „astralizmas“ pripažista tikrove esant apčiupiamą fizinį pasaulį, tačiau išvis neigia bet kokią antgamtinę realybę. Pagal „astralinę“ sampratą, antgamtinės esybės – tai tiesiog nežemiškos kilmės būtybės. Tačiau i pagonybė ir gnosticizma galima žiūrėti kaip i priešingus idealius tipus, o „astralizmui“ priešingas būtų „infernalizmas“, kai individas visiškai užsiskleidžia savo vidinėje tikrovėje. Pastarasis reikštū tiesiog psichožė, o ne bendrą su kitais religinguo formą.
- Albanese, Catherine. Nature Religion in America from the Algonkian Indians to the New Age. - University of Chicago Press, 1990. Žr. taip pat: York, Michael. New Age and the Late Twentieth Century / Journal of Contemporary Religion. - 1997, 12 (October), p. 284.
- Apie šiuolaikinės Vakarų pagonybės ir Naujojo Amžiaus kontrastus, panašumus bei sutapimus žr. ten pat, p. 285–288; taip pat: York, Michael. The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements. - Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1995. - P. 45–177.
- Smart, Ninian. The World's Religions: Old Traditions and Modern Transformations. - Cambridge: Cambridge University Press, 1989. - P. 214, 222–224; An Encyclopedia of Religion / Ed. Vergilius Ferm. - P. 465–467.
- Apie katarus žr.: An Encyclopedia of Religion / Ed. Vergilius Ferm. - P. 129; Smart, Ninian. The World's Religions: Old Traditions and Modern Transformations. - P. 271. Puikū viešą jų demaskavimą žr.: O'Shea, Stephen. The Perfect Heresy: The Revolutionary Life and Death of the Medieval Cathars. - New York: Walker, 2000.
- Stark, Rodney. Atheism, Faith, and the Social Scientific Study of Religion // Journal of Contemporary Religion. - 1999, 14 (January), p. 52.
- The World's Religions / Eds. Stewart Sutherland, Leslie Holden, Peter Clarke, and Friedhelm Hardy. - London: Routledge, 1988. - P. 552–568; A Handbook of Living Religions / Ed. John R. Hinnells. - Harmondsworth: Viking, 1984. - P. 171–190.
- York, Michael. The Divine versus the Asurian: An Interpretation of Indo-European Cult and Myth. - Bethesda, MD: International Scholars Publications, 1995. - P. 64–184.
- Žr. Smart, Ninian. Min. veik. - P. 242, kur pagrindžiamas krikščionybės „pozityvus požiūris į pasaulį“.
- Berger, Peter L. A Rumor of Angels: Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural. - New York: Doubleday, 1990. - P. 175.
- Caputo, John D. On Religion. - London: Routledge, 2001. - P. 94.
- Barrett, David V. Sects, „Cults“ and Alternative Religions: A World Survey and Sourcebook. - London: Blandford, 1996. - P. 285. Daugiau apie fundamentalizmo istoriją žr.: Abingdon Dictionary of Living Religions / Ed. Keith Crim. - Nashville, TN: Abingdon, 1981. - P. 268; An Encyclopedia of Religion / Ed. Vergilius Ferm. - P. 291.
- Wither, Ken. A Brief History of Everything. - Boston: Shambhala, 1996. - P. 321.
- Žr.: Arvidsson, Stefan. Aryan Mythology As Science and Ideology // Journal of the American Academy of Religion. - 1999, 67 (June), p. 327–54.
- Žr. kad ir: York, Michael. The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements. - P. 124.
- Berger, Peter L. Min. veik. - P. 119.
- Martin, Bill. Matrix and Line: Derrida and the Possibilities of Postmodern Social Theory. - Albany: State University of New York Press, 1992. - P. 53, 59.
- Žr., pavyzdžiui: Lewis, James R. From the Ashes: Making Sense of Waco. - Lanham, MD: Rowan & Littlefield, 1994. [1993 metais dovidėnų stovykla buvo dukart puolama Kovos prieš alkoholi, tabaką bei šaunamuosius ginklus departamento (*Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives*) pajėgų ir antruoju kartu žiauriai sutriuškinta, žuvo 86 žmonės, iš jų 17 vaikų. – Vertėjo pastaba]
- Žr. mano straipsnį leidinyje: Pilgrimage / Eds. William H. Jr. Swatos and Luigi Tomasi. - London: Praeger, 2002. - P. 143; taip pat: Berger, Peter L. Min. veik. - P. 101.
- Corrington, Robert S. Nature's Religion. - Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1997. - P. 2.
- Berger, Peter L. Min. veik. - P. 168.
- York, Michael. The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements. - P. 29.
- Corrington, Robert S. Min. veik. - P. 166.
- Berger, Peter L. Min. veik. - P. 51, 92.
- [Turint omeny, kad žodis *radikalus* pažodžiui kaip tik ir reiškia „šakninis“: iš lotynų *radix* „šaknis“. – Vertėjo pastaba.]

Profesorės Angelės Vyšniauskaitės netekus

Lietuvos etnologijos mokslas patyrė skaudžią netekštą. 2006 metų liepos devintą dieną mirė viena iškiliausių mokslininkų, etnologų bendruomenės narė habilituota daktarė profesorė **Angelė VYŠNIAUSKAITĖ**. Iki pat mirties ji aktyviai dalyvavo moksliniame gyvenime ir visuomeninėje veikloje. Dar keturias dienas prieš mirtį, gulėdama ligos patale, profesorė klausinėjo apie mano darbus, etnologijos skyriaus pastaruoju metu leidžiamas knygas, prieš kelias dienas įvykusį Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimą, į kurį ir pati buvo planavusi bent trumpam užsukti. Ir net nebuvo minties, kad taip greitai jos neteksime.

Artimo žmogaus netektis visada priverčia pažvelgti į pažinties ir bendravimo pradžią. Šiandien sunku įsivaizduoti, kad profesorės nebepamatysime ir negirdēsime konferencijų metu, nebenešime jai skaityti ir recenzuoti savo darbų. Daugeliui mūsų ji buvo ne tik mokslininkė, bet ir mokytoja – begalinio darbštumo, pasiaukojimo ir optimizmo pavyzdys. Profesorė mus mokė, vėliau džiaugėsi mūsų darbų rezultatais. Visada teiraudavosi apie mokslinį bei asmeninį gyvenimą, nepamiršdavo pasidomėti artimųjų sveikata bei perduoti jiems linkėjimų.

O ir pati profesorė daug dirbo, rašė, recenzavo, skaitė pranešimus, publikavo straipsnius. Ir juokaudavo, kad jai išėjus į „pensiją“ darbų tik padaugėjo. Gyvenimas virė, nes paskambinus profesorei visada galėdavai sužinoti daug naujienų. Ji noriai pasakodavo apie savo darbus, susitikimus ir kviesdavo dalyvauti įvairiuose renginiuose. O užėjus į svečius visada rasdavai paruoštą kavos puodus. Prisėdus trumpam, greit negalėdavai palikti šių svetingų namų.

Profesorė Angelė Vyšniauskaitė gimė 1919 metų gegužės 15 dieną Marijampolės apskrities Veiverių valsčiaus Skriaudžių kaime. Baigusi keturis pradžios mokyklos Sintautuose skyrius, gabi mokinė įstojo į gimnaziją (iš karto į antrą klasę) ir penkerius metus mokslus tęsė Šakiuose, o vėliau dvejus metus mokėsi Marijampolėje – Rygiškių Jono mergaičių gimnazijoje. Čia atsiskleidė ir būsimos profesorės polinkis į humanitarinius mokslus.

1939 metais Angelė Vyšniauskaitė pasirinko mokyti Vytauto Didžiojo universitete. Vėliau lietuvių literatūros studijas tęsė Vilniaus universitete, 1943 metais ji uždarius, jau pogrindyje ji baigė. Tačiau sovietinė valdžia šio diplomo nepripažino. Ką tik studijas baigusiai absolventei teko perlaikyti per 40 egzaminų Vilniaus pe-

dagoginiame universitete. Eksternu 1952 metais buvo igytas lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos diplomas.

1948 metais A. Vyšniauskaitė pradėjo dirbti Mokslų akademijos Istorijos institute. Netrukus, jau 1955 metais (suspėjusi išmokti rusų kalbą), ji Maskvoje apgynė kandidatinį (dabar daktaro) darbą „Lietuvių kolūkiečių šeimos buitis“. Šiame darbe daug vienos buvo skirta šeimai, ir tai davė pradžią tolesniems lietuvių šeimos tyrinėjimams. Visą savo gyvenimą talentinga mokslininkė pašventė Lietuvos etnologijai ir Lietuvos istorijos institutui. Daug energijos A. Vyšniauskaitė atidavė vadovaujama MA Istorijos instituto Archeologijos – etnografijos sektoriaus etnografų grupei, o nuo 1961 m. iki 1968 m. – atskiram Etnografijos (dabar Etnologijos) skyriui.

1964 m. A. Vyšniauskaitė redagavo „Lietuvių etnografijos bruožus“ ir parašė šeimai, jos buičiai bei papročiams, bendruomeninėms ir kalendorinėms tradicijoms skirtus skyrelius, kurie sudaro apie trečdalį visos knygos teksto. Ši knyga siejama su Lietuvos etnologijos gimimu ir iki šiol cituojama etnologų, folklorininkų, istorikų, miebai skaitoma studentų. Tarptautinį mokslinės kvalifikacijos pripažinimą rodo ir 1965 metais „Soviet Anthropology and Archeology“ leidinyje išleista jos studija „Lietuvių kolūkiečių šeima“.

1967 metais buvo publikuota knyga „Lietuvių šeimos tradicijos“, pirmoji, skirta lietuvių gyvenimo ciklo papročių tyrinėjimams. Nors išleista sovietmečiu, vis dėlto daugiausia dėmesio joje skirta tradiciniams krikštynių, vestuvių, laidotuvių papročiams. Piršliai, svočios ir kiti vestuvių veikėjai, manau, joje iki šiol randa medžiagos besirengdami šeimos šventei. Šeimos papročių analizę autorė tėsė publikuodama darbus knygų serijoje „Iš lietuvių kultūros istorijos“ bei atskiruose Lietuvos regionų kaimo kultūrai skirtuose regioniniuose leidiniuose.

1981 metais pasirodė studija „Vestuvės Suvalkijos kolūkiniai kaime“, atspausdinta knygoje „Šiuolaikinis Suvalkijos kaimas“. Joje išsamiai ir kvalifikuotai išnagrinėti šio etnografinio regiono XX a. šeštojo – aštuntojo dešimtmečių vestuvių papročiai. 1985 m. publikuota nauja studija „Žemaičių vestuvės“ knygoje „Šiuolaikinis Žemaičių kaimas“, kur detaliai išnagrinėtos ne tik pastaaruju dešimtmečių vestuvės, bet ir tradiciniai XVIII a. pabaigos – XX a. pradžios vestuvių papročiai.

Kitą stambią profesorės Angelės Vyšniauskaitės mokslinių interesų sritį sudarė lietuvių linininkystės tyrinėjimai. Jau pirmoji didelė autorės studija „Lietuvių valstie-

čių linininkystė” pasižymėjo moksliniu brandumu (knygoje „Valstiečių linininkystė ir transportas”, 1977 m.). Savo verte nenusileidžia ir linininkystės papročiams skirta studija „Lietuvij linininkystės papročiai” (knygoje „Valstiečių verslai”, 1985 m.). Tarptautinj linininkystės tyrimų pripažinimą lémé gerai Europos etnologų bendruomenės jvertintas „Pabaltijo žemdirbystės atlasas” (1985 m.). Profesorė buvo skyriaus apie linininkystę pagrindinė autorė ir redkolegijos narė. Šia tema 1993-iaisiais metais balandžio 16 d. buvo apginta habilituoto daktaro disertacija („Lietuvos linininkystė XVIII – XX a. pirmojoje pusėje: inventorius ir papročiai”).

1995 metais vėl gržtā prie vestvių papročių. Profesorė kartu su dviej autoriais išleido šeimos tyrinėjimams skirtą monografiją „Lietuvij šeima ir papročiai”. Didesnė šios knygos dalis rašyta profesorės. Joje pateikiama išsamiai kaimo šeimos, vestvių ir laidotuvų šaltinių bei tyrinėjimų apžvalga. Pirmą kartą Lietuvoje išsamiau aptaria mos partizanų bei tremtinių laidotuvės ir perlaidojimas.

Manau, jog didel reikšmę nepriklasomybė atkūrusios Lietuvos visuomenei turėjo kalendorinių papročių studija „Mūsų metai ir šventės” (1993 m.). Joje, be tradici nių kalendorinių švenčių, aptartos ir valstybinės šventės.

Lietuvos etnologijos istorijai vertingas ir iškilus istoriografinis darbas „Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriuose šaltiniuose” (1994 m.). Tai milžiniškas darbas, kurj atliko profesorė pateikdama praeitą beveik tūkstantmečio tautos gyvenimo kelią.

Informatyvumu ir įtaigumu populiar tapo 1999 metais išleista knyga „Lietuvio namai”, skirta liaudies architektūros tyrinėjimams. Šioje knygoje apimamas visas lietuvio namuose vykstantis gyvenimas.

Tačiau profesorės gyvenimo kelias – ne tik mokslinė, bet ir pedagoginė veikla. Savo mokytoja ją gali vadinti net kelios etnologų kartos. Profesorė taip pat buvo daugelio disertacijų oponentė ir doktorantūros bei habilitaciinių komitetų narė. Daug savo neišsenkančios energijos ir meilės profesorė A. Vyšniauskaitė skyrė etnologijos puoselėjimui atgimstančiame, jos žodžiais tariant, „gimtajame” Vytauto Didžiojo universitete.

Pastaraisiais metais profesorė buvo dažna viešnia Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Taip pat profesorė A. Vyšniauskaitė buvo ir stambiausio Lietuvos etninės kultūros leidinio – žurnalo „Liaudies kultūra” redakcinės kolegijos narė bei aktyvi autorė. Ne kartą ir mus ji ragino rašyti ir neužmiršti šio žurnalo. Profesorė daug laiko

ir jégų skyré rengiant ekspertizes Etninės kultūros globos tarybai prie Lietuvos Respublikos Seimo. Ji buvo šios tarybos leidžiamuo leidinio „Etninė kultūra“ redakcinės kolegijos pirmininkė. Nuoširdžiai profesorės visuomeninę veiklą vertina ir Tėviškei pagražinti draugija. Profesorė – viena pirmųjų moterų, tapusi aktyvia Lietuvų katalikų mokslo akademijos nare.

Ir dar daugybė profesorės nuveiktų visuomeninių darbų. „Žinijos“ draugijos lektorė, įvairių žiuri, tarybų, komisijų narė, Respublikinės ir Vilniaus miesto tradicijų tarybos narė, Pavadinimų komisijos narė, „Ethos“ draugijos prezidiumo narė ir dar daug atsidavimo ir laiko pareikalavusių pareigų. Kad ir filmai – „Senovinės kūpiškėnų vestuvės“, „Vakar ir visados“, „Žolės šaknys“.

2000 metų balandžio 15 dieną jos mokslinė kompetencija buvo patvirtinta Lietuvų katalikų mokslo akademijos akademikės vardu. 1996 metais ji apdovanota Lie-

tuvo Didžiojo kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu. 1998 metais profesorei Angelei Vyšniauskaitėi su teikta Jono Basanavičiaus premija. Profesorė ateities kartoms paliko 11 monografijų ir daugiau kaip 700 moksli nių publikacijų.

Darbai ir darbai – jie sugulė į popieriaus lapus, pokalbius, diskusijas, nuoširdų bendravimą ir pasiliko žmonių mintyse, tų, kurie pažinojo, tų, kurie skaitė jos darbus ir tų, kurie apie profesorę tik girdėjo. Rašydama šias eilutes, aš dar sunkiai galu patikėti, kad profesorės jau nėra tarp mūsų – iškilios mokslininkės, talentingos mokytojos, garbingos ir nuoširdžios moters. Ačiū Jums už viską. Tebūnie Jums lengva gimtinės žemė.

*Jūsų mokinė
Rasa PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ*

Sielos bičiuliams išeinant

„O dievai, mano dievai... Kokia liūdna vakaro apgaubta Žemė“, – rašė M. Bulgakovas baigdamas pasakojimą apie Meistrą ir Margaritą ir išvesdamas jų sielas į amžino poilsio, Ramybės vietą. Kiekviena nugyventa diena, kiek vienas saulėlydis ištinka mus asmeninės netekties jausmu, verčia išgyventi dar vienos praėjusio laiko atkarpos užbaigtumą, bet nesulyginami kasdieniški saulėlydžiai su tuo vieninteliu, skaudžiu, kai pranešama apie globėjos, bendražygės, dorinio autoriteto, mokslinės vedlės ir patarėjos, kūrybinės veiklos atspirties taško, pasitikrinimo galimybės, nuoširdaus ir gyvo pokalbio, kurių kasdienybė dovanoja tik retsykiais, vadovės ir partnerės, meilę ir rūpestį skleidžiančios bičiulės pasitraukimą iš žemiškojo gyvenimo. Ima ir nutruksta dar viena nematoma sielos gija, – jau niekada šiame gyvenime nesusitiksi, nepaskambinsi, nepaklausi, kaip sveikata, ar galėtų parašyti dar vieną recenziją, o gal straipsnį, ką mananti apie vieną ar kitą reikalą, nepasitarsi, kaip elgtis iškilus nemalonioms ir neteisingoms realijoms, pagaliau – nepasiguosi, papras tai, žmogiškai... nebeišgirsi gerų palinkėjimų sau ir šeimai... nieko nebus, nebebus tų svarbių susitikimų... Ir tau nebepaskambins, nebeužveis...

Nežinau, kodėl žmonės nusipelno Ramybės, o ne Šviesos, kad ir kokie jie būtų buvę dori, kilnūs, Tėvynei ir žmonėms daug gero nuveikę, mylimi ir reikalingi... Jei bent kas nuo manęs priklausytų, palinkėčiau profesorės

Angelės VYŠNIAUSKAITĖS sielai ne tik Ramybės, bet ir Šviesos. Nes... nedaug man teko sutikti tokią šviesių ir garbingų asmenybių kaip Ji.

Šešiolika pažinties ir bendradarbiavimo su „Liaudies kultūros“ žurnalo redakcine kolegija metų – beveik kaip viena diena... Kuriasi „Liaudies kultūros“ žurnalas... sudėtingomis išorinėmis ir vidinėmis aplinkybėmis... sprendžiama, koks jis bus, kokio pobūdžio, juk galejoapti ir kompiliaciiniu, ir aktualias, bet praeinančias reikmes tenkinančiu, tokiu informacinio vadybinio pobūdžio, galejo būti bet koks, tik ne toks, koks yra dabar, jei nebūtu suminis buvę amžiną atilsj profesoriaus Norberto Vėliaus, profesoriaus Vacio Miliaus, o dabar – ir profesorės Angelės Vyšniauskaitės... Mirusujių bendruomenė, jų aukštasis kalnelis didėja, mūsų, gyvujų,... mažėja... kol susiliese į vieną.

1990-ųjų žiema... Skambinu Profesorei, tariuos, prasau į žurnalo kūrimą išitraukti etnologus... „Ogi pas mus šiandien posėdis, tai ateikit visa redakcija, pašnekėsim“, – pasiūlo. Apie penktą vakaro traukiam visa rikiuote į Antakalnį, į Istorijos institutą... Širdis daužosi suprasdama momento svarbą... bet išoriškai viskas atrodo ramu, kolegos net nepajunta, koks jaudulys apėmės, – bet kuo jo daugiau, tuo mintys ir žodžiai sklandžiau ir tvirčiau dėstosi... Ir štai Profesorės klausimas: „O apie ką daugiau bus rašoma, kam bus skirtas žurnalas, lietuvių etninei kul-

tūrai, ar po lygiai visoms... ?". Ir išsiveržia spontaniškai mintis bei žodžiai: lietuvių, pirmiausia lietuvių, gana jau barstyti po tautų draugystę aruodus... Viskas. Man atrodo, tai buvo lemiamas ir teisingas atsakymas egzamino, kurį tąkart mums surengė etnologai, metu.

Pažadą mes tėsėjome, ir etnologai tėsėjo savajį. Paraginami Profesorės, žurnalo puslapiuose pradėjo straipsnius spausdinti pripažinti mokslininkai, kuo toliau, tuo daugiau ir plačiau, tuo naujau ir išsamiau... Suprantama, plėtési mūsų visų požiūris, drauge su atgimstančia neprieklausomybe atsivérē neaprépiami naujų, iki tol nepažintų ar menkai, iš apžvalginių tekstu žinomų teorijų, minčių, idėjų plotai... Bet tai jau kita šneka. Tada mes tik norėjome sukurti lietuvių liaudies, ar etninei, kultūrai naganinėti skirtą žurnalą, kaip sakoma, „atsigriebti“ už ilgus priespaudos metus. Mes „atsigriebéme“, žurnalas, kad ir besiformuojantis, buvo aktualus ir graibstomas, be to, pirmasis toks, jau vėliau buvo atgaivinti „Tautosakos darbai“, susikūrė naujų mokslinių leidinių, skirtų etnologijai ar iš dalies ir etnologijai.

Tada, apimti nenuslopinamo ryžto sukurti gerą etnologijos žurnalą, kuris su tradicine lietuvių kultūra supažindintų ne tik kultūros darbuotojus, mokytojus, bet apskritai plačiąją visuomenę, tada, kai tekdavo kai kada negražiai kai kam pasakyti ląkų priežodį „šunys loja, o

karavanas eina tollyn“, mes net negalvojome, kad pasitikėjimą gauname avansu, taip sakant. O dabar jau aišku. Kas gi tada mes buvome? Kas gi esame dabar? Negi laipsniais ir vardais apsišarvavę daktarai, superintelektualai? Tik pasišventėliai, tik pasiryželiai, nebijoje suklysti, atkakliai ieškoję kelio, parklūpdami ir vėl atsikeldami, ir kuo daugiau pasipriešinimo, tuo atkakliau palinkstantys ties rankraščiais... Tai buvo Profesorės esmė: pasitikėti, tikėti, leisti dirbtį, padėti dirbtį, paskatinti, pagirti, tik retkarčiais ir be galio švelniai, nežeidžiamai pakritikuoti, paprotinti, bet niekada neužkirsti kelio niekam, jei net asmeniškai Jai kas būtų buvę nesuprantama, neaišku... ar nereikalinga, ir niekada tuščiai, iš pasipūtimo neimti valdžios į savo rankas, nors juk galėjo... Bet argi Jai to reikėjo? Ne, nereikėjo... Ir mes be galio esame dėkingi Profesorei, be abejo, ir kitiems redakcinės kolegijos nariams, išėjusiems, esamiems, už LAISVĘS, KŪRYBOS ir PASITIKĖJIMO atmosferą, kurią jie padėjo mums sukurti.. Nes tik taip galima dirbtį ir tik tokiomis sąlygomis galima šį bei tą nuveikti.

Dabar, išgyvendami skaudų išsiskyrimą, mes suvokiaime, kad turėtume susikaupti, sustiprėti, nes kasdienybė juk atbukina net didžiausias ambicijas, pasiryžti bandyti pakeisti išeinančią nuostabą žmonių kartą, doros autoritetus, atkaklaus darbo ir lakios minties pavyzdžius, sekti Jais. Dideliu žmonių neteklys įkvepia naujiems darbams, o ne apatijai. Gal taip mes atsidėkotume už tą „avansą“, gautą prieš šeziolika metų.

*Dalia RASTENIENĖ,
„Liaudies kultūros“ žurnalo vyriausioji redaktorė.*

IN MEMORIAM

Professor Angelė VYŠNIAUSKAITĖ, one of the most famous Lithuanian ethnologists, habil. Doctor and Professor passed away on 9 July 2006.

Angelė VYŠNIAUSKAITĖ was born on 15 May 1919 in Skriaudžiai village (Marijampolė District, Veiverių County). After a long and prolific academic career she left a vast ethnological heritage consisting of 11 monographs and more than 700 articles.

In 1996 prof. Angelė VYŠNIAUSKAITĖ was awarded the Order of the Great Lithuanian Grand Duke Gediminas.

In 1998 she was awarded the State Jonas Basanavičius Award. In 2000 she was elected a Lithuanian Catholic Academy Of Sciences academician.

Lithuanian ethnologists and other members of the culture community deemed her a talented and productive scholar, but above all held her as a moral authority and an exceptionally bright and noble personality.

Seminaro „Etninės kultūros aktualizavimas valstybės ir visuomenės pastangomis” siekiniai

Vida ŠATKAUSKIENĖ

Jau dvylankojo Lietuvos etnininkų suvažiavimo (taip vadiname kasmetinius savivaldybių, etninės kultūros centrų, nacionalinių ir regioninių parkų etninės kultūros specialistų seminarus) temą prieš keletą metų buvome numatę Lietuvos liaudies kultūros centro veiklos programoje – „Etninės kultūros modernizavimas”. Tačiau, rengdamiesi jam, nuspindėme (kaip jau ne sykį) neskubinti įvykių, papildomai neskatinti savaime vykstančių procesų, „pa-stumti” tokį nagrinėjimo aspektą į neapibrėžtą ateitį. Kitą vertus, suvokdami, kad šie reiškiniai plinta ir yra svarbūs dabarties visuomenei, nuspindėme, kad vertėtų surengti įvairių tradicinės kultūros sričių modernizavimo sampratą, raidą, principus, patirtį analizuojančią konferenciją, gržti (kiek tik turėsime galimybę, dar, ko gero, ne kartą sugrįšime) prie ilgaamžių tautos išpuoselėtų vertybų, klasikinių tradicinės kultūros formų, natūralaus jų tēstinumo apraškų (kurių pažinimui ribų nėra), tik ēmėmės jų šiuolaikinio gyvavimo aptarimo per valstybės institucijų ir pačios visuomenės sąmoningos, motyvuotos veiklos prizmę. Taip „modernizavimą” pakeitė kitas sunikasvoris – „aktualizavimas”.

Žinia, bet kokia veikla – tyrimai, archyvavimas, konservavimas, visų rūsių leidyba, kultūrinės meninės bei šviečiamosios formos ir kita – savaip aktualizuojant etninę kultūrą, jos sritis. Tad ir visi kiti iki šiol vykę seminari*,

kuriuose kalbėdavomės apie etninės kultūros institucijų uždavinius, veiklą, gilinomės į vienas ar kitas kultūros sritis, lyg ir sukosi apie tą patį. Tad kokie pastarojo suėjimo akcentai?

Ši sykį *aktualizavimą* mes, seminaro rengėjai, bandėme suvokti (tokį suvokimą pasiūlyti ir kolegom) ne tiek kaip veiklą, bet kaip veiklos *principą*. Etninės kultūros aktualizavimas tokiu požiūriu būtų kaip jos su-reikšminimas, iškėlimas, sąmoningas siekis priartinti ją, paveldėtają, prie šiuolaikinės visuomenės sąmonės, pasaulio ir vertybų sampratos, poreikių. Kad ji būtų, pasak rusų antropologės Evgenijos Andrejevos vaizdingo pasakymo, ne sustabarėjusių, akmeninių *paminklų* sankampa (lyg dabartinės mūsiškos kapinės), bet gyva, integrali dabarties gyvenimo dalis, susijusi su kitais kultūros ir gyvenimo reiškiniais, juos akumuliuojanti. Turint omeny visuomenės poreikius, bene svarbesnis aspektas, ypač kalbant apie etninės kultūros institucijų veiklą, būtų ne tiek paisyti, pataikauti tiems poreikiams (iš mugių, televizijos šou bei kitos „rinkos“ patirties žinome, kad labiausiai jai reikia pramogų, popso ir kičo), kiek, iš humanistinių pozicijų suvokiant visuomenės problemas, siekti poveikio negatyviems jos reiškiniams, skauduliams (technokratėjimui, individualizmui, alkoholizmui, narkomanijai ir t.t.), iškelti, siūlyti, diegti tai,

*1994 m. vasario 21–24 d. respublikos etninės kultūros centru darbuotojų ir etninės kultūros metodininkų seminaras Vilniuje.

1995 m. balandžio 25–27 d. respublikos etninės kultūros centru darbuotojų ir etninės kultūros metodininkų seminaras Vilniuje.

1996 m. balandžio 23–25 d. seminaras „Bendruomeninių santykų tradicijos” Vilniuje.

1997 m. balandžio 24–27 d. seminaras „Tradicinės ir folkloro šventės: tēstinumo, rekonstravimo ir gaivinimo aspektai” Klaipėdoje, Palangoje.

1998 m. seminaro nebuvo.

1999 m. balandžio 28–30 d. seminaras „Gyvieji tradicinės kultūros židiniai” Druskininkuose.

2000 m. gegužės 3–5 d. seminaras „Etninės kultūros institucijų veikla ir valstybinės etninės kultūros programos” Plateliuose (Plungės r.).

2001 m. gegužės 2–4 d. seminaras „Etninės kultūros švenčių specifika, jų organizavimas”. Konkurso apžiūros „Tradicija šiandien” rezultatų aptarimas Ignalinoje.

2002 m. gegužės 8–10 d. seminaras „Etninės kultūros veikla ir švietimas” Vištytyje (Vilkaviškio r.)

2003 m. gegužės 7–9 d. seminaras „Etninės kultūros veiklos programinis planavimas ir koordinavimas” Šiaulių rajone.

2004 m. gegužės 5–7 d. seminaras „Tradicių perimamumas: uždaviniai ir jų sprendimo būdai” Veisiejųse, Lazdijų rajone.

2005 m. seminaras „Etninės kultūros institucijų veiklos tradicinių amatų, tautodailės srityse samprata, kryptys ir problemos” Plinkšėse, Mažeikių rajone.

2006 m. seminaras „Etninės kultūros aktualizavimas valstybės ir visuomenės pastangomis” Naujasėdyje, Molėtų rajone.

ko jai trūksta – svarbiausių, tinkamiausią pamatinės pa-
saulėžiūros, etinių, estetinių vertybų, bendrabūvio nor-
mų, kurias mums išsaugojo tauta. Tai tam tikra mūsų,
etnininkų, *misija*.

Seminaro programą padalijome į keletą temų ir pote-
mių. Viena jų – *Etninės kultūros sureikšminimas valsty-
bės ir tarptautiniu mastu*.

Lietuvos valstybė etninės kultūros reikšmę deklaruo-
ja Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu,
Etninės kultūros plėtros valstybine programa, Etnografi-
nių kaimų išsaugojojimo programa, Kultūros politikos nuo-
statomis, UNESCO nematerialaus paveldo apsaugos kon-
vencijos ratifikavimui, naujai rengiamais dokumentais,
institucine sistema, finansavimo programomis. Vis labiau
ir solidžiau etninė kultūra įsitvirtina savivaldybių kultū-
ros politikos pamatuose. Tai sveikintina, nes visas kraš-
tas yra šios kultūros terpė.

Labai svarbu, kad tradicinė kultūra, nematerialusis
paveldas UNESCO pastangomis yra išskiriama, sureikš-
minama, aktualizuojamas tarptautinės visuomenės ly-
giu. Turime omenyje tiek jau ir Lietuvoje žinomus, vei-
kiančius dokumentus bei programas (Rekomendacijas
dėl tradicinės kultūros ir folkloro išsaugojimo, Žmoni-
jos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevrų
sarašo skelbimą, Žmonijos gyvujų turų programą ir svar-
biausią – minėtą Nematerialaus paveldo apsaugos kon-
venciją), tiek ir naują ratifikavimui rengiamą UNESCO
konvenciją dėl kultūros raiškos įvairovės apsaugos ir
skatinimo. Pastaroji deramai išplėtoja ir įtvirtina *kultū-
ros įvairovės* svarbą, kurią deklaravo Nematerialaus pa-
veldo apsaugos konvencija, jos išsaugojimo *visų labui*
būtinybę, dar sykį įtvirtina *tradicinės kultūros* kaip vie-
no iš svarbiausių kultūros įvairovės veiksnių reikšmę
(šios nuostatos itin svarbios mums, kultūros įvairovės,
jos regioniškumo, lokališkumo, variantiškumo puose-
létojams ir, be kita ko, – visokio rango valdžiai, kuri,
deja, vis neišsivaduoja iš autoritarizmo, hierarchišku-
mo). Kita vertus, kultūros sąvoka šiame dokumente ap-
ima taip pat ir materiališkias formas, raišką nuo indivi-
dualios kūrybos iki nacionalinės kultūros. Atkreiptinas
dėmesys ir į kitus konvencijos postulatus, kuriuos pra-
vartu turėti omenyje (esant reikalui, pasinaudoti), pa-
vyzdžiu: būtinybė valstybėms kultūrą kaip *strateginį
elementą integruti į nacionalines bei tarptautines poli-
tikos sritis*; kultūros ir vystymosi (visuomenės, valsty-
bės) ryšio patvirtinimas; akcentavimas, kad kultūra, kul-
tūros veikla, vertybės gali būti savitikslis, turėti išskirtinę
ir *nebūtinai komercinę vertę*, kadangi jos perteikia
tapatumą, prasmę, vertbes ir pan.

Etninės kultūros specialistams praktikams aktualiau-
sias klausimų ratas suka si ties temomis, susijusiomis su
kultūros ir švietimo įstaigų vaidmeniu, plėtojant tautos kultūros paveldą. Dar kartą norėta pasidalinti *nemate-*

rialaus paveldo/tradicinės kultūros vertybių gaivinimo ir plėtojimo patirtimi, nes iki šių dienų išlikusios gyvo-
sios šios kultūros apraiškos, be abejø, yra pati svarbiausia visos mūsų tautos kultūros savitumo išsaugojimo prielaida. Todél natūraliam tradicijų tēstinumui palai-
kyti privalome kurti salygas visomis teisinėmis, finansi-
nėmis priemonėmis, specialistų ir visuomenės pastangomis. Viena iš veiksmingiausių tokų priemonių tebè-
ra, deja, létokai (reikėtų, žinoma, sparčiau ir visuotiniu-
niau) diegiamas „*Tradicinės kultūros vertybių sąvadas*“. Jo pagrindu turėtų vystytis kita veikla – unikalių lokalinių tradicijų saugojimas; perémimo skatinimas, „*organizavimas*“ specialistai įkurtomis mokyklomis, kursais, pa-
teikėjų „*jutraukimu*“ į edukacines programas, pamokas, užsiėmimus švietimo įstaigose; iš išlikusių nuotrupų at-
gaivinimas, atkūrimas vertingų reiškinių, archyvinės, muzejinės medžiagos ir pan.

Meninių, kūrybinių etninės kultūros formų (liaudies
dainų, šokių, muzikavimo, pasakojimo, taikomosios ir
vaizduojamosios dailės, amatų ir kt.), bendruomeninių
tradicijų (kalendorinių švenčių, darbo papročių) skleidi-
mas kultūros, švietimo, aplinkos (saugomų teritorijų) sis-
temose jau susiklostė, susikaupė vertinga patirtis, vis labiau turėtume atsigréžti į veiklos kryptį, kuri *etnines šeimų vertybes, papročius, švenčių tradicijas skleistų šiuolaikinei šeimai, visuomenei*. Būtina ieškoti veiksmingiausiu būdų, kaip paviešinti, paskleisti tautos, vietas žmonių „gyvenimiškajų“ patyrimą apie namus, sveikatą, šeimos gyvenimą, šventes (vaikų auginimo tradicijas, šeimos tarpusavio santykius, gimtuves, krikštynas, vestuves, laidotuves), tradicinę mitybą, ūkinę veiklą, padėti for-
muoti pasaulėžiūros, moralės normas.

Nuolat aktualu kalbèti, galvoti ir apie tai, *kaip pavel-
dėta kultūra sudominti, prusinti jaunimą*, kokie tradici-
nės kultūros aspektai jiems priimtiniausi, kaip panaudoti
šiuolaikinės kultūros stilius, priemones, technologijas, kad
tradicijos kuo natūraliau integroutysi į jauno žmogaus
gyvenimą, kokiomis savybėmis, gebéjimais turi pasižy-
mèti mokytojai, kad praturtintų jomis jaunąjį kartą.

Koordinuojant veiklą, susijusią su etninės kultūros
diegimu jaunajai kartai šalies mastu, kryptingai orien-
tuojančią bei koordinuojančią priemonę Lietuvos liau-
dies kultūros centro iniciatyva, pritariant LR kultūros
ministerijai, Etninės kultūros globos tarybai, siūloma pa-
rengti *Etninės kultūros integravimo į vaikų ir jaunimo ugdymą priemonių planą* 2006–2009 m. (pradinis pro-
jekto variantas buvo pristatytas seminare, jam pritarë
bei savo pasiūlymus pateikti įsipareigojo ir seminaro
dalyviai). Juridinè šio dokumento forma dar turi būti
tikslinama – ar tai bus savarankiškas dokumentas, ar
detalizuotas idéjinis koordinacinis sąvadas tikslų, kur-
rių galima ir būtina pasiekti, vadovaujantis kitais vals-
tybės ir savivaldybių dokumentais, pavyzdžiu: Etninės

kultūros valstybine plėtros programa, Regionų kultūros plėtros programa, Kultūrinės edukacijos programa (Kultūros ministerija), Pilietyrinio ir tautinio ugdymo programa, Vasaros poilsio organizavimo programa (Švietimo ir mokslo ministerija). Šiuo planu galės vadovautis strategai, ekspertai, numatydami prioritetus, skirtystamai Kultūros ir sporto rėmimo fondo, Etninės kultūros, Regionų kultūros, Leidybos, Nevyriausybinių organizacijų kultūrinės veiklos rėmimo bei kitų programų, apskritių ir savivaldybių lėšas, formuodami savivaldybių kultūros politiką ir etninės kultūros programas.

Dokumente ypatingas dėmesys turėtų būti skirtas ugdytojų, mokytojų rengimui ir tobulinimui (tinkamai parengti specialistai – iki šiol viena sunkiausiai sprendžiamų problemų, ir situacija vis blogėja), etninės kultūros sričių programų formalaus ir neformalaus ugdymo įstagine diegimą, trūkstamų metodinių ir tiesiogiai vaikams orientuotų priemonių, leidinių, žaidimų, elektroninių publikacijų rengimą. Kita svarbi sritis – jaunosis kartos etninės kultūros tradicijų mokymosi ir veiklos skatinimas: mokyklėlės (pateikėjų, meistrų, mamos ir pan.), stovyk-

los, šventės, konkursai (kraštotoyrinės medžiagos rinkimo, tradicinės kultūros šiuolaikinio interpretavimo ir t.t.).

Tikėtina, kad šis priemonių planas padės pasiekti nuoseklaus, sistemingo poziūrio į vaikų etninių ugdymą apskritai ir kiekvieną konkrečią programą, kuri prasidėtų pasirengimu, medžiagos pažinimu ir baigtusi rezultatų aptarimu bei paskelbimu (plano projektas bus paskelbtas Lietuvos liaudies kultūros centro svetainėje: www.lfcc.lt).

Trečiosios seminaro dalies tema – apie *visuomenės, nevyriausybinių organizacijų vaidmenį gyvajam etninės kultūros perimamumui*, nes ir šiandien, kaip tradicinėj terpj, kultūra tegali skleistis sociume: vienos bendruomenėse, seniūnijose, kitose žmonių bendrijose, jos, kaip ir individai, tebéra kultūros vartotojai ir kūrėjai.

Etninės kultūros aktualumo pasiekime vis nuodugniau ją studijuodami, labiau pažindami, remdamiesi vertybine atranka, pasaulėžiūriniu pagrindimu, ieškojimu paaiškinimo, motyvacijos, kaip ir kodėl klostėsi, tobulėjo, išliko vieni ar kiti reiškiniai, kuo jie prasmingi, reikalingi mums šiandien.

Alunto priebežėj

Liudvikas GIEDRAITIS

Nuo seno kirbėjo mintis, kad besirūpinantiesiems taučinio, etninio gyvybingumo reikalais prasminga būtų vieną kartą sudurti galvas ir labai rimtai, svariai apsvarstyti, aptarti, akivaizdžiai paliudyti, kuo gi jie mūsų valstybei išties būtini, reikalingi, svarbūs, kuo ta jų darbų našta gal net šventa ne vien jiems, bet ir daugeliui, kur jų „pakan-kamas pagrindas“ būti ir išklausomiems, ir gerbiamiems. Nes negi tik dėl giesmelės sugiedojimo, šokio patrepsejimo, klumpių padėvėjimo ar kitokio išorinio „pasirodymo“ esam: pabandykim įsivaizduoti šio pasaulio tylos kiaurymę – be mūsų... Ką girdim?! Taigi tuo džiaugsmingiau yra pasinerti į šių metų gegužės 3–5 dienomis *Aluntoj* (lūžtų rytu aukštaičiui liežuvis, ištarus al... Dzūkai laimingesni už mus: nedingus dar jų *Nedzingė!*) *Aluntoj* Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, Lietuvos liaudies kultūros centro, Molėtų rajono savivaldybės kultūros centro sušauktą Lietuvos etninės kultūros centrų darbuotojų, rajonų etninės kultūros metodininkų, nacionalių, regioninių parkų etnografų (kultūrologų), tautodailininkų seminarą „*Etninės kultūros aktualizavimas vals tybės ir visuomenės pastangomis*“. Etninės kultūros srity

šitai vyksta kasdieniu žmonių gyvenimu. Tačiau šiandien vien to nepakanka, nes perdėm grėsminges jėgos net ir sąmoningai ardo, griauna, nuvertina, niekina tradicines vertynes (žvilgtelkit į neva Nidos Vasiliauskaitės „straipsnį“ šių metų 19-ame „Šiaurės Atėnų“ numeryje). Gyvenam pasauly, kuris, pasak Molėtų rajono mero Valentino STUNDŽIO, praranda dvasines vertynes, tarp kurių – ir etnokultūrines, tradicines, o įsivyräuja pragmatinės. Dažnai visuomenės visa tai neskausminga, nes be moralinių ap(si)ribojimų, dvasinių autoritetų, praeities pamokų naštostas vartotojiškoje visuomenėje, kur svarbiausia yra nevaržoma asmens laisvė, – tuo lengviau. Tad kultūrinis dvasinis paveldas atsiduria muziejuje, etnokultūrinėje įstaigose, bibliotekose, kartais randa prieglobstį mokyklose. Taip tradicinė kultūra tampa profesionalų reikalui. Todėl ir svarbu kalbėti apie jų veiklą, kasdienį darbą, aiškintis, pasak Vidos ŠATKAUSKIENĖS, LLKC direktoriaus pavaduotojos, kaip gyvuoja etninė kultūra, kaip jos vertynes priartinti prie šiuolaikinio gyvenimo, suderinti su šiandienos poreikiais. O etnokultūrininkų pašaukimas turjs būti tokis: skatinti atskirų tradicinės kultūros sričių

Nuotrauka atminčiai seminarui pasibaigus. 2006-05-05, Alantos dvaro rūmai (Molėtų r.).

sklaidą, puoselėti bendrabūvio darną, bendruomeniškumą, dorą, grožio pajutimą, tuo liudijant ir tradicinės kultūros vertybų nemenkėjančią svarbą mūsų dienomis.

Naujausi valstybės dokumentai, programos, sprendimai etninės kultūros srity, Irenos SELIUKAITĖS, Kultūros ministerijos Profesionalaus ir mėgėjų meno skyriaus vedėjos, išvada, liudija, kad tautinės kultūros išsaugojimo, plėtros klausimais tebestokojam valstybinio požiūrio. Stinga atskirų valdžios grandžių etnokultūrinės veiklos koordinavimo. Apmaudu, šiuo požiūriu nesusikalba net dvi sesės, Švietimo ir Kultūros ministerijos, stinga kvalifikuotų specialistų, edukacinių programų (iš esamų „iškrenta paaugliai“), informacijos apie jas... Ypač neapibrėžta savivaldybių politika etninės kultūros srity, paini (dažnai skaudi) etnokultūros specialistų ir savivaldybių valdžios sąveika. Šiandien tik 13 (iš 60-ies savivaldybių) turi etninės kultūros plėtros programas, 15 – rengia, 5 – numato tai daryti. Taigi pusė – nei turi, nei rengia, nei

mato reikalą galvot apie tokias... Valstybinis etnokultūrinės veiklos finansavimas pagerėjęs. Dabar tai sudaro apie 6 mln. litų per metus. Deja, minėto koordinavimo, prioritetų, programų stysių neišvengiamai lydi lėšų išdrabstymas. Tarp prioritetinių dalykų ypač teigtina: kas sukaupta ir dar gyvuoja iš etnokultūrinių vertybų, – išsaugoti, tyrinėti, perteikti jaunimui. Konkrečiai: reikia leidinių, įvairesnių, įdomesnių, įtaigesnių mokymo priemonių, įvairiopų etnokultūrinės pakraipos stovyklų (lėšų joms jau esą atsirastų), neblėstantį dėmesį reikėtų skirti etninės kultūros pažinimui, tautinės dvasios gyvavimui mokyklose, folkloro ansamblių, kraštotyrininkų, tautodailininkų sambūriams jose. Šiandien tik 116-oje Lietuvos mokyklų etninė kultūra dėstoma kaip atskiras dalykas. Kitose – integravimo rūpesčiai ir pasišventusių, kvalifikuotų specialistų stysių. Tačiau Irena optimistė: „dirbam į pliusą“, nebilogi tautinio kostumo atgaminimo reikalai, atsirado „finansinė eilutė“ Dainų šventei, Seime rengiami

Per pertrauką – psichologinis pasitikėjimo kolega testas.
Žvejybos muziejuje.

Dainų švenčių ir Tautinio paveldo produktų įstatymai, šis gal suteiks etnokultūrininkams galimybę teikti taikomojo pobūdžio paslaugas („biznj iš to bus galima daryt“). UNESCO parengė konvenciją „Dėl kultūros raiškos įvairovės skatinimo“ – gal veiksmingiau bus gelbstimi „pagalbos besišaukiantys“ kultūros objektai. Tačiau kultūros įstaigos „sunkiai priimamos į infrastruktūros gerinimo projektus“ ir, pasak Liberto KLIMKOS, Etninės kultūros globos tarybos pirmininko, – maža visuomenėj atgario į etnokultūrininkų veiklą... Kitaip gal ir nebebus, etninė kul-

tūra jau elito, reprezentavimo kultūra. Svarbiausioji etnokultūrininkų priedermė šiandien – teigtis, įteigtis, kad pagrindinė nacionalinės valstybės pa-skirtis – tautos gyvasties išlaikymas. Deja, Lietuvos švietimo sistemoje, nuo kurios nemenka dalimi priklauso vertybinių nuostatų diegimas, gajus teiginys esą etninė kultūra prieštarauja europietiškumui, nesuvokiamas, nevertinamas tradicinės kultūros vaidmuo formuojant dorovės, elgesio nor-mas. Ugdymo kelias teigtinas tokis: etniškumas – tautiškumas – pilietiškumas. Be tautiškumo nėra pilietiškumo ir nė įsipareigojimų savo šaliai, tik ieškojimas, kur sočiau (jau netekom bene pusės milijono emigravusiųjų). Taigi itin svarbu auginti lietuvių *patriotą*. Pasak Reginos KLIUKIENĖS, Jurbarko rajono kultūros skyriaus vyr. specialistės, tik taip išugdomas *piliety*s. Vadovaudamos Valstybine etninės kultūros plėtros programą, Jurbarko rajono seniūnijos parengė ir vietines, savasias. Mero iniciatyva, jos ragintos teigtis, puoselėti būtent savitumą, paveldą. Taip Seredžiuje prisiminta Prano Virako tautosakinė veikla, senosios to krašto vestuvės, Raudonėj gajus marginimas, Girdžiuose garsus klojimo teatras, Smalininkuose – žvejų tradicijos, Eržvilke – bandonininkai (deja, iš senųjų keturiolikos telikę du, tad įkurta bandonininkų mokyklėlė), Juodaičiuose – armonikininkai... Vie-tovėse puoselėjamos tos šventės, kurios dar gyvos: Užgavénės, Atvelykis, vardinės, atlaidai, žiobrinės, Kalédos, Trys karaliai (še labai pamégti Erž-vilke). Mokyklose gaji etninės kultūros mokymo ir integravimo nuostata. Vilkijoje labai reikšmingas etnokultūrinės veiklos židinys – A. Juškos muziejus. Raudonėj jau ketveri metai suburiama etnokultūrinio paveldo šventė „Panemunės žiedai“. 2003 metais rajone folkloro ansamblį buvo 22, dabar – 31, jų dalyvių nuo 301 padidėjo iki 397, etnokultūrinių renginių – nuo 190 iki 230... Žmonėms visa tai atrodo kaip normalus dalykas: taip esą ir turi būti. Šaunu, kai Etninės kultūros globos komisijai vadovauja pats meras, o dar šauniau, kai to mero dvasia kupina ir tautinių polėkių!

Kitas sėkmingas etnokultūros veiklos rajono mastu pavyzdys – Lietuvos „užpenty“, Švenčionių krašte. „Nalšios“ muziejaus etninės veiklos organizatorės Violetos BALČIŪNIENĖS liudijimu, gerų sumanymų įgyvendinimo pirmoji sąlyga – val-džios, mero pritarimas ir pagalba. Nuo to ir reikią pradėt: nuo savo veiklos gražumo, prasmingumo, naudingumo žmonėms ir kraštui įrodymo „galvai“. O tada jau nebesnausk! Renginių dalyviams (žmo-nėms) reikią ne primest, ką veikti, bet siūlyti (ne-bent pačioj pačioj pradžioj esą galima ir pusiau

prievartos prielaida), vėliau būtinai turi atsirasti žmonių noras, poreikis būti ne šiaip „žioplínétojais”, o savo srity – visaverčiais, oriais, gerbiamais, vertinamais... Tad nereikia bijoti paskatų, apdovanojimų, renginių varžybinio prado, o lankytojams – tikros pagarbos. Švenčionyse suklestėjo „Rudens kermošai”, kai į šio miestelio dabartinį parką (buvisių būtent kermošių vietą) seniūnijų iniciatyva pradėti burti įvairių liaudies amatų, menų ir veiklūs, ir gabūs: kalviai, pynėjai, vijikai, verpėjos, audėjos, žolininkės, virėjos, balanų skaldytojai, namų statytojai („susparų suvedinétojai”), Labanoro verbų rišėjos, Pabradės karčemninkai, Aduatiškio linininkai ir Rugių dienos „stilizuoti veikėjai”, senieji miesto verslų mokovai – barzdaskučiai, fotografi ir net geležinkelio tiesimo meistrai, ir – piešėjai, ir žolynų, gėlių, skoningų puokščių sudėliotojos, išradingiausią sūrių slégėjai, Labanoro (vėl) bravorininkai, troškintų cepelinų gaminimo mokovai... Tų amatų ir amatininkų, tų menų ir menininkų – devynios galybės. Pasirodo, tereikia atrasti, paskatinti, sutelkti, vertinti, gerbti... (Et, sakau, – tai jau tikra tiesa, ką parašiau!) Betgi mažų mažiausiai – galima kažką doro imt ir pačiam padaryt: štai pasiaukot ir, tarkim, metus ar daugiau (jei kas duos pavalgyt) paskirti savo vietovės tautinio kostumo savitumą paieškoms, kaip tai „nutiko” Diana TOMKUVIENEL, Kaišiadorių muziejaus fondų vyr. saugotojai. Kruopštus, „žvériškas” tas darbas, pasak Teresės JURKUVIENĖS, LLKC Tautodailės poskyrio vadovės, – „atkast” tam tikros vietovės istoriškai teisingą tautinio kostumo variantą – be „išmislių”, be fantazavimo, remiantis žmonių liudijimu, etnografine katalogų, muziejų, galerijų, archyvų medžiaga. Tai jau rimto mokslienio darbo užmojis... O D. Tomkuvienės patirties trumpas nusakymas (tikiuosi, šiam tam šiuo tuo padés) tokis: pirmiausia, kaip minėta, reikia labai kruopščiai surinkt, sukaupt į viena iš visų šaltinių visas išlikusias žinias, liudijimus apie vietovės tautinio kostumo savitumus. Susidaro nemenka „byla”. Šiuo atveju vien piešinių susikaupė 150. Po to ateina „sisteminimo darbo” – apibendrinimų, išvadų tarpsnis. O tada – suverpti, išausti, nunerti, pasiūti... Liaudies tekstile, tautinis kostiumas šiandien reikalingas tik kultūriui, dvasiniu požiūriu. Tačiau ir dėl to prasminga visokeriopai rūpintis jo tyrinėjimu ir atgaminimu. Lietuvoje šioje srityje situacija, T. Jurkuvienės liudijimu, tokia: 1. šeimose perimamumas nutrūkės; 2. liaudies tradiciją pažinojusios paseno (80 ir daugiau metų); 3. aužiančių vidutinio amžiaus moterų beveik nebér, o jų audiniai dažniausiai „paraliaudiniai”, kičiniai,

Iš vakaronės Alantos dvaro rūmuose.

Paskaitų metu.

išausti be tradicijos išmanymo. Mégstama rengti muges, parodas, kuriose pagerbiami ir netradiciškai kuriantys; daug svaidžiojimų apie raštų simboliką, atsiranda pretenzijų rekonstruoti net gentinius kostiumus, neturint sisteminio mokslienio pagrindo... To, kas „trokšta” būti atrastu, atgimti, – etnokultūrininkams pilni neišsemiami praradimų ir atradimų aruodai. Ten ir – vestuvės. Šiandien jaunimas (ypač akademinis), tautosakininkės Gražinos KADŽYTĖS matymu (o ji mato plačiai ir gerai!), jaučia poreikį, kad jų vestuvėse būtų tradicinių vestvių

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

elementų, tад ir tradiciją išmanantys, praktiškai mokančių atlikti apeigas čia gali būti labai gerbiami, reikalingi. Dirva, kaip sakoma, naši! Juo labiau kad ir anksčiau, M. Čilvinaitės aprašymu, būta vadinančių ačiuotojų – vestuvinių dainų, papročių, apeigų mokovių, „sufleravusių“ tradicines vestuves. Prisirpo laikas ir tai puikiai atgaivint. Sumanieems (ir apsukriems) etnokultūrininkams čia ne tik vienas iš pažinimo, „rekonstravimo“, bet ir papildomo uždarbio (taip, taip) lobiu...

Jei prašnekom apie uždarbį, pinigus (taigi – verslą), ne pro šalį įsiklausyt į Rūtos STANKUVIENĖS iš Šiaulių universiteto Kultūrinės antropologijos centro balsą – „Etninės kultūros ir verslo sankirtos: problemos ir perspektyvos“. Taip, etnokultūrininkai turi įrodyti savo naudą vienuomenei, nors gal daugelis verslininkų įsitikinę, kad iš jų, atsiprašau, – kiek iš šnipštalo virvės. Į galintijų suteiki finansinę paramą privalu kreiptis ne iš savo neturto, negaliuos, o atvirkščiai – iš galios, įrodyto savo visavertiškuo, vertingumo, gebėjimų, naudingumo ir tiems, iš ką kreipiesi. Taigi privalai skaityti ir „Verslo žinias“, išmananti ekonominius dalykus, išmokti pateikti save, savo paštangų vaisių kaip turinčius „tiesioginę ir pridėtinę“ vertę. Praktine kalba: jei kreipiesi iš ką paramos festivaliu, šventei, konkursui, turi jaustis nepėsčias ne tik savo sriity, bet ir galimo rėmėjo reikaluoose: tiesioginė nauda iš galimos paramos tau esą bus ir jam – tokia ir tokia (re-

Vakarės metu – tradicinė polka.

klama ir pan.), o netiesioginė: juk ir gamintojui, verslininkui naudinga jaustis visuomenės, kurioje gyvena, dalmi, juk ir įmonei naudinga turėti „savo veidą“, gerąvardą... Taigi – aukštasis naujojo (grindžiamo nauda) gyvenimo pilotažas! Įsisavintinas ir etnokultūrininkams. Laikei, kai tautiškumo apraškos turėjo neprilygstančią vertę, baigėsi. O vis tiek – „reikia žmonėms savo kultūros“, liudija Kupiškio kultūros centro etnografė, folkloro ansamblis „Kupkėmis“ vadovė Alma PUSTOVAITIENĖ. Dirbk išmoningai, sumaniai – žmonės parems. Ir vaikams etnokultūrinis ugdymas, jei įgyvendinamas pedagogiškai teisingai, nuoširdžiai, – labai priimtinės. Tą ji liudija iš patirties: nuo 1999 metų etninės kultūros dalyką dėstanti Salamiesčio mokykloje. Pradinukų dvasia geriausiai pasiekiamā per žaidimą, šokį, dainą, muziką, o nuo 5-os klasės – jau rimtesnė šneka: ekspedicijos, bendravimo su žmonėmis pagrindai, surinktos medžiagos tvarkymas, vertybų (elgesio, dorovės, išminties) pažinimas – tiesiogiai, iš bendravimo su gyvenimo patirtį turinčiais. Taip ir pagarba žmonėms atsiranda, padorumo suvokimas, gyvas gimtojo krašto pažinimas, liaudies kūrinių grožio vertinimas, taip esą ir patys vaikai galiausiai džiaugiasi patyrę tradicinės kultūros įtaką, kuri ir Artūro SINKEVIČIAUS, žygeivių, folkloro klubo „Gilé“ Kaune vadovo, etninės kultūros mokytojo, patirtimi, labai keičia vaikus – net ir „nepataisomus“. Iš paties „vidaus“ esą keičia. Jis tai patyręs savo kailiu: „nesutvarkomas“ buvo iki mokytojas pakvietė į žygį... Dabar minėtame klube sumaniai jungiamasi žygeivystė su, sakytum, etnokultūriniu gyvenimu, tautinių vertybų perėmimu, sklaida: liaudies amatai, vakarės, kalendorinės šventės, kūrybinės stovyklos, šokiai, dainos, muzikavimas... „Įvedant“ į folkloro pasaulį, pradžioj nevengiama ir tokią „prieskonį“ kaip dainuojamoji poezija, skambinimas gitara – kol išsiugdo poreikis „kažko gilesnio“, subrėsta dirva tradiciniams dalykams skleistis. Per dyvilią gyvavimo metų iš „Gilės“ nebuvo išgintas nė vienas mokinys. Prieš porą metų subūrus šokio klubą „Lipk ant sienų“ – dabar ten tikras esą „folkloro fabrikas“, į salę nebetelpa šokiai... Tačiau „Gilé“ išleido du diskus ir laidotuvėms pritaikytą dainų! O gegužės tryliką šaukiamas žygeivių sąskrydis Punioj: minėt Pilėnų žygdarbij... Dariaus KUOLIO, Pilietinės visuomenės instituto direktoriaus, pasiryžusio šit etnokultūrininkams pasamprotauti apie „pilietinį ir tautinį jaunimo ugdymą“, išvadomis, mes, lietuviai, vis „neigijam tautos tapatybės matmens“, ir „valstybės dar nepasiėmę“. Esam tik „etnografinės sąmonės žmonės“, mūsų patriotinis ugdymas grindžiamas esą tik „kultūriniu pagrindu“: neįsimoninam laisvės sampratos, neįvertinam tautos laisvės laikotarpį. Kovotojai dėl laisvės vis ištinti iš mūsų tapatybės, kurią mums tesudaro kalba, tradicijos, paveldas, papročiai, aplinka, istorinė atmintis, o Lietuvos – laisvos respublikos – samprata, „pilietinis valstybinis

matmuo”, išsakytas dar XIX a. „Lietuvio sukilėlio katekizme” (lietuvis – kuris myli laisvę ir gerbia Lietuvos statutą, t.y. Konstituciją) – „atmirė”, deja, ir „aukščiausiu lygiu”: net Sapiegų, mūsų parlamentarizmo kūrėjų, rūmai, Lietuvos Seimo bal savimu, – be skrupulų parduodami... Nevisaveriškumo jausmas glūdi mūsų pasąmonėj. Puoselėjam tik kultūrinę etninę tapatybę, o valstybinę savimonę tebemerdi. Taigi kalbantiesiems apie tautiškumą derėtų nepamiršti: be teisės, laisvės pilietinių kategorijų, jis nevisavertis. Sukompromitavom ir demokratiją, ir pačią laisvę – palaidumu, beveik beteisiškumu. „Prigludės prie žemės etnosas” tebesam – tokia liūdna aukštojo D. Kuolio išvada, nematom net savo Konstitucijos, mažėja susitapatinimas su lietuviškumu (jis esą smukęs jau dvigubai), „aštrėja” regionalizmo nuotaikos – ir tai labai blogai, nes taip ir pati valstybė gali būti supjaustyta, nusavinta. Gilėja tapatybės krizė: pagrindinė lietuvio savybė esą darbštumas (90 proc.), tačiau laimėjimai darbštumu – tik 20 proc., protekcijomis (nogi tiesa!?) – 80 proc. Taigi skaudžiai pažeistas teisingumo, taip pat ir prasmės gyventi Lietuvoje jausmas. Tad esam katastrofiškai (antri po lenkų) emigruojantys. Tuo tarpu visa Lietuvos mokymo sistema „nesusikabina” su mūsų „bjauria tikrove”, nes bene visi vadovėliai – gerokai „paglijuoti iš užsienio”, o „viešosios erdvės” veikimas (tai 30 proc. viso poveikio) paliktas savieigai, svetimas mums, ne mūsų naudai... Viltinga yra ne bent ta prasme, kad 40 proc. lietuvių „eitų kažkur, jei kas paragintų”, – į partiją, etnininkų renginį ir t.t. (ta pati mintis, kaip ir išsakytoji A. Pustovaitienės: sugebék, išmanyk, veik – žmonės parems). Žmonės, pasak Jono VAIŠKŪNO, lietuvių senojo tikėjimo išpažinėjo, Molėtų krašto muziejuje – skyriaus vadovo, išsiilgę ir dvasinės kūrybos, dvasinės šilumos, dvasinių šaltinių pažinimo, simboliinių, mitologinių reikšmių, siunčiamų materialaus pasaulio, atvėrimo, ilgisi aplinkos įdvinimo, sušventinimo... Tad Lietuvoje esama ne tik ekonominės, bet ir dvasinės emigracijos (į budistų vienuolynus ir pan.). Abi jos viena kitą lemia. (Išeitis... – tai jau tik man vaidenasi, – išeitis vis ta pati: asmeniniu elgesiu, gyvenimu liudyti dorumą, sąžiningumą, būti, kiek pajégi, dvasingumo skleidėju. Nes pirmų pirmiausias žmogaus poreikis bendruomenėje – jaustis oriam, saugiam, neapaunamam, vertinamam. Nes kokia gi prasmė, pagaliau, tarkim, „čirškint” kanklémis, mokyti liaudies dainų, aiškint tradicijas, jei tau visai nesvarbu neįžiest žmogaus, tesėt pažadą, susitarimą, nepasielgti nedorai... Lygiai prieš metus per

Koncertuoja Kupiškio kultūros centro folkloro ansamblis „Kupkémis”.
Vadovė Alma Pustovaitienė.

vasaros atostogas su dideliu pulku žygeivių keliau po Žemaitiją: Varnių regioniniame parke su ten dirbančiu vyruku kiek ką tariausi (dėl pagalbos naktiniame žygije, dėl palydėjimo į kūlgrindą, nežinantiems kelio ten eit neįmanoma) – kiek buvo pažadėta, tiek pat neteséta ir tiek pat neatsisprāsta, nepasijausta „nekaip”, o vėl susitikus, toliau ramiai žadėta ir šio, ir to – ir vėl neteséta... Net išsigandau tarp seminaro klausytojų išvydęs ir tą vyruką: kokia gi tad prasmė klausytis štai ir tokiu kilniu seminarų aukštu pavadinimu „... aktualizavimas...” ... siekiam sugrąžint dvasines formas, nokint dvasinius vaisius (vėl J. Vaiškūno balsas), o „dvasinės praktikos” srity reikią ne geros informacijos, bet gero jausmo, gražaus išgyvenimo, įsijautimo, darnos, bendrumo su visais pajutimo... Ir Dalios SAVICKAITĖS, kultūrologės iš Aukštaitijos nacionalinio parko, supratimu, etninės kultūros vertingiausi dalykai turi atsirasti pirmiausia iš pagarbos, atjautos, supratimo, švelnumo, gerumo „užtaiso”. Mūsų tradicinės šventės – daugiausia iš šeimos tradicijų. O šeimoj, jei minėtos dvasios nėr, – kokia gi šventė... Taigi kultūros darbuotojau, žmogaus „vidinių galimybių” žadintojau, išjudintojau: savo kasdienių rūpesčių žagarinėj vis tiek neturi teisės pamiršti ir dvasios aukštumo!..

ETHNIC REALITIES

Every year in the spring since 1994 Folk Culture Centre of Lithuania organizes seminars for cultural workers in a different locality of Lithuania each time. This year's subject of the seminar – “Making the ethnic culture pressing through the efforts of state and society”. The seminar was held in Molėtai district. Its objectives and proceeding have been briefly presented by Vida Šatkuskienė and Liudvikas Giedraitis.

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA
LIETUVOS LIAUDIES
KULTŪROS CENTRAS
LIAUDIES KULTŪRA 2006 Nr. 3 (108)
Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų, kas du mėnesiai
<i>REDAKCIJOS ADRESAS:</i>
Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius el. p. liaudies.kultura@lfcc.lt
<i>VRYIAUSIOJI REDAKTORĖ</i>
Dalia RASTENIENĖ, tel. 261 34 12 el. p. lkredaktore@lfcc.lt
<i>SKYRIŲ REDAKTORIAI:</i>
Dainius RAZAUSKAS – bendrieji kultūros klausimai, mitologija, tel. 261 31 61
Liudvikas GIEDRAITIS – etnologija, folkloras, etninės veiklos realijos, tel. 261 31 61
Juozas ŠORYS – etnologija, tautodailė, etninės veiklos realijos, tel. 261 31 61
Beatričė RASTENYTĖ – korektorė Maketas Martyno POCIAUS Reziumė į anglų kalbą vertė Sigita JURKUVIENĖ
<i>REDAKCIINĖ KOLEGIJA:</i>
Prof. habil. dr. Leonidas DONSKIS, Politikos mokslų ir diplomatijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Gedimino g. 44, LT44261 Kaunas
Habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietvių kalbos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius
Habil. dr. Ingė LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius
Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio 6, LT10308 Vilnius
Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
Doc. dr. Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, LT01110 Vilnius
Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus universitetas, Didlaukio 27, LT08303 Vilnius
Dr. Žilvytis ŠAKNYS, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius
Vida ŠATKAUSKIENĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
Prof. habil. dr. Angelė VYŠNIAUSKAITĖ, Antakalnio 83-22, 2040 Vilnius
Dr. Marija ZAVJALOVA, Ленинский проспект 32-а, Институт славяно- ведения, Российская Академия Наук, Москва 117334, Россия, el. p. marija_z@mtu-net.ru
© „Liaudies kultūra“ Steigimo liudijimas Nr. 152 Pasirašyta spaudai 2006 07 31 Tiražas 800 egz. Formatas 60x90/8 Rinkta kompiuteriu. 11 sp. I. Kaina: prenumeratoriams 5,51 Lt. Pardavimui – sutartinė Lietuvos liaudies kultūros centras Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius http://www.lfcc.lt Spausdino UAB „Grafija“, Selių g. 3a, Vilnius

TURINYS:

Teresė JURKUVIENĖ, Dalia RASTENIENĖ. Nuo tautinio kostiumo rekonstrukcijų – prie jo gamybos 1•

MOKSLO DARBAI

Bernd GLIWA. Kai kurie lingvistikos bei folkloristikos
sąlyčiai su archeologija 9•

Ilona BURINSKAITĖ. Neogotikos įtaka Žemaitijos
medinių koplytėlių architektūrai
(XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė) 18•

Veronika GRIBAUSKAITĖ. Moterų veiklos specifika liaudies
medicinoje: Ryty Lietuva ir Vakarų Baltarusija 28•

Laima MASYTĖ. Pasaulėvaizdžio skirtumai bulgarų ir serbų
grožinės literatūros vertimuose į lietuvių kalbą 33•

Loreta POŠKAITĖ. Žmogaus kūno samprata: tarp Kinijos
ir Vakarų, arba kodėl lietuviams prireikė „taidzi“? 40•

REGIONŲ KULTŪRA

Valdas STRIUŽAS. Adutiškio ir Tverečiaus (Antanų girios)
partizanų, tremtinių dainos, eilėraščiai 47•

PAŽINTYS

Juozas ŠORYS. Įsivažiavimai tarp Lesčio,
Salanto ir Apšos 56•

Dovainių meistras. Su liaudies menininku
Kazimieru STRIAUPA kalbasi Juozas ŠORYS 60•

SKAITYMAI

Michael YORK. Pagonybė kaip teologija 70•

IN MEMORIAM

Rasa PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ. Profesorės
Angelės VYŠNIAUSKAITĖS netekus 76•

Dalia RASTENIENĖ. Sielos bičiuliams išeinant 78•

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

Vida ŠATKAUSKIENĖ. Seminaro „Etninės
kultūros aktualizavimas valstybės ir
visuomenės pastangomis“ siekiniai 80•

Liudvikas GIEDRAITIS. Aluntos priebėgoj 82•

VIRŠELIUOSE: I viršelis. Joninės Nemenčinės rajone. 2006 m.

IV viršelis. „Skamba skamba kankliai“. 2006 m.

Keiči'o Kagi'o nuotraukos

Redakcija nereikalauja, kad diskusinio pobūdžio nuomonės sutaptų su redakcijos nuomone.